

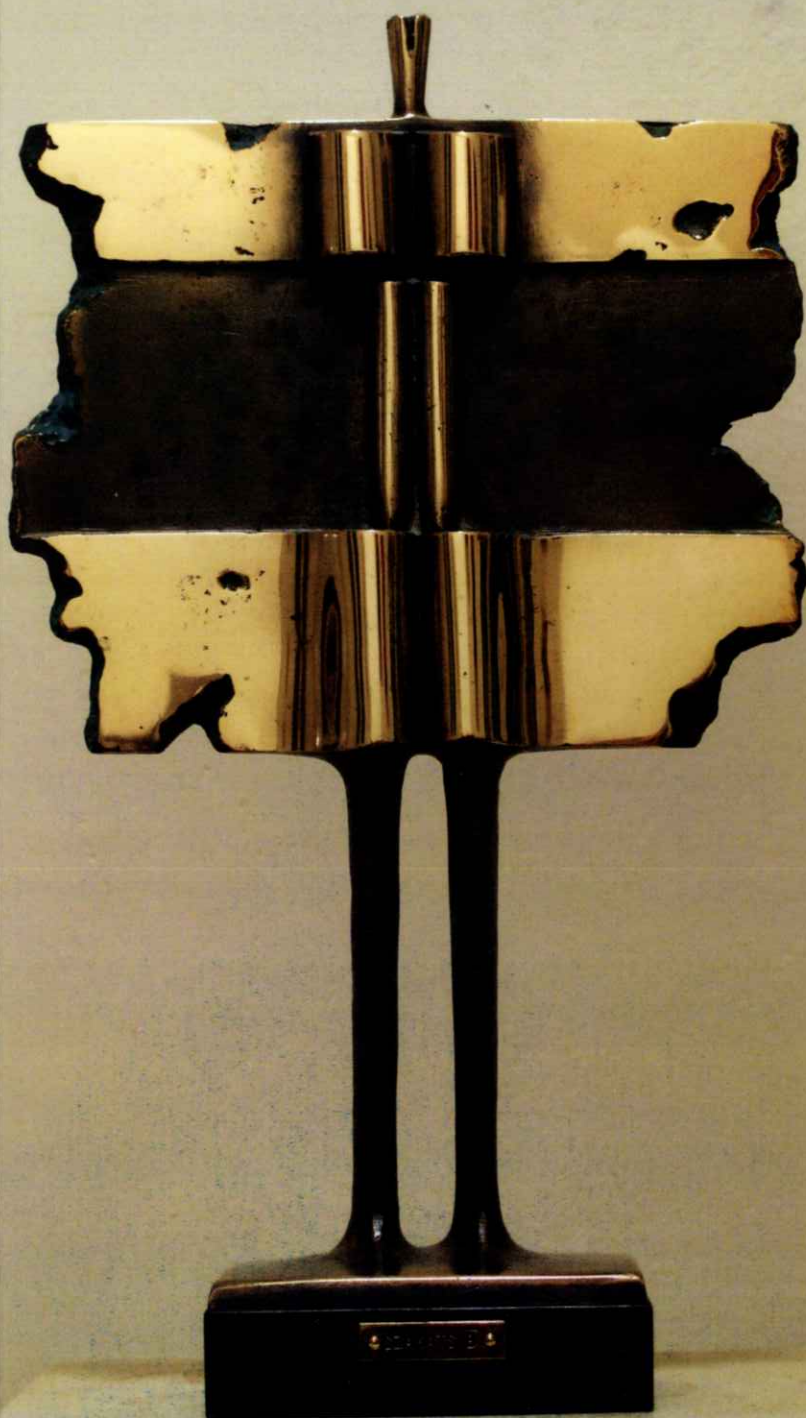
régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

V. ÉVFOLYAM 1-2. SZÁM • 2010. JÚNIUS • TEMESVÁR

Temesvár ostroma és öröksége

20 éves a rendszerváltozás és a Temesvári Kiáltvány

A TARTALOMBÓL:

- (4) ESZTERÓ ISTVÁN: Feltámadás
- LÁTLELET**
- (38) BORBÉLY ZSOLT ATTILA: Visszatekintés húsz év távlatából (beszélgetés Borbély Imrével)
- (43) MÉSZÁROS ILDIKÓ: „Az elvű elme képtelen a megalkuvásra...” (beszélgetés Flórian Mihalceával)
- (45) SZUSZÁMI ZSUZSA: „Nem ismerjük a szabadság technikáját és az igazságban való élést” (beszélgetés Ungvári Zrínyi Imre docenssel)
- (52) MANDICS GYÖRGY: A manipulált forradalom
- ARCÉL**
- (66) TÖKÉS LÁSZLÓ: „Két pogány közt”
- JELENLÉT**
- (72) „Amennyi gyertya itt elolvadt”
- HÍDVERŐ**
- (77) JANTÓ-PETNEHÁZY ISTVÁN: A Forradalom Emlékhelye (beszélgetés Traian Orbannal)
- TANODA**
- (80) Forradalmi történetek – 1989 a családi emlékezetben
- KÁRMENTŐ**
- (94) PÁVAI GYULA: „A fám a tölgy”
- KILÁTÓ**
- (98) BODÓ BARNA: Történelmünk összefüggései
- LAJSTROM**
- (103) SZEKERNYÉS JÁNOS: Az elgondolás és megvalósítás kiérleltége és harmóniája Jelképeség, dekorativitás és ironia Szakáts Béla szobrászatában

Tőkés László Temesvár ostroma

Ma talákoztam egy kopaszra nyírt fiatalemberrel. A Lech-mezei „gyászmagyarokra” emlékeztetett. Kétszer kísérelte meg a szökést – mindkét alkalommal visszahozták a határról. Megúsztta veréssel.

Kilátástalannak ítéli helyzetünket, s konokul fogadja, hogy mire kinő a haja, újra megpróbálja. De addig is: perére vár. Mondtam neki, hogy a helyzetértékelésünk azonos, csupán a következtetésünk különbözik. Én is szeretnék kitörni – de befelé. Csatlakozom Sütő Andrásához: „Maradok, másként nem tehetek”. És szólok, mert másképp már végképp nem tehetek. Nehogy megszólaljanak helyettünk – a kövek. Lebontott városaink, omladozó műemlékeink kövei. A „botránkozás köve”.

Azt válaszolta elismeréssel: „könnyű nekem”, mert bátor vagyok.

– Nem vagyok bátor, de legyőztem a félelmemet. És én is peremre várok, melyet a román hatóságoknál magyar református püspököm indított ellenem, hogy kilakoltasson a temesvári szent eklézsia parókiájáról, s ezzel együtt száműzzön nemcsak ebből a – középkoriasan – „zártnak” nyilvánított városból, hanem a papságból is.

„Temesvár ostroma”. – Múltbeli képzeteket ébreszt a jelen. A harc nem kevésbé elkeseredett, mint egykor, bár eszközeiben más és vértelen. És az ostrom téje is egyetemes. Mint mikor elesik egy vár, s egy egész országrészt ránt magával.

Temesváron ma is egyetemes – egyházi és nemzeti – létérdekek ütköznek meg a túlérővel legalábbis jelképesen. A temesvári református gyülekezet önvédelmi harca „részként” jeleníti meg az egészet, „egyediként az általánost”. „Rólunk van szó”: egyként kálvinistákról és egyként az itt élő magyarságról. Az egyetemes kihívásnak Dávidként kísérel meg megfelelni egy Gyülekezet. S ha nem is a várépítők biblikus hősiességével, de a gyötrő hétköznapiak dicsfénytelen helytállásával, tudattalanul is az egész egyházért és népért veti meg a lábát egy talpalatnyi helyen, az ige szellemében: „harcoljatok testvéreitekért, fiaitokért, leányaitokért, feleségeitekért és házaikért” (Neh. 4,14). Teljes azonosulással éneklő vasárnapoként és éli meg naponként, hogy: „Erős várunk nekünk az Isten”.

„Temesvár ostroma” zajlik egész egyházunkban, összes városainkban és falvainkban. Az ostromállapot még mindig nem elég nyilvánvaló a világ számára, mert a törvényesség, humanizmus, egyenjogúság, béke és szabadság leple alatt cselled akarják bevenni megmaradt várainkat. A szökve és „szabadon” elvonulók növekvő áradata azonban riasztóan figyelmeztet: élethalálharc folyik a végeken.

Mi még maradunk, tartjuk állásainkat. Inkább választanánk Zrínyi kirohanását, mint Losonczy István megadásának útját.

Temesváron, 1989. október 6-án az Aradi Vértanúk Napján

MÉSZÁROS ILDIKÓ

Temesvár ostroma és öröksége

Mottó

„És szólok, mert másképp már végképp nem tehetek. Nehogy megszólaljanak helyettünk – a kövek. (Tőkés László *Temesvár ostroma*)

„Demokrácia, képviselő, Nyugathoz.tartozás – ezek és csak ezek, de ezek is csak együtt.Ez 1948, 1956 és 1989 öröksége. Ez Temesvár öröksége. (Németh Zsolt, Nagyvárad, 2009.)

„Nem gondolhattam, hogy minden ami történik, rám is vonatkozik.”

„Románia egy Tarkovszkij-parafrázis.”/Esterházy Péter *Hahn-Hahn grófnő pillantása*/

„Nem drágább-e egyetlen emberi élet a maga megismételhetetlen, konkrét gazdagságában, mint az emberi mértékkel mindig csak tökéletlenül, elvontan birtokolható igazság?” / Cs. Gyimesi Éva *Szem a láncban*/

Önkényesen kiragadott, mottóvá emelt/lefokozott sorok. Négy szöveg, négy szerző. Az utóbbiak nem szoktak közös asztalnál elüldögélni, bár megtehetnék. Ha másért nem, csak azért, hogy egy helyen legyenek mindazok számára, akik a szokásos emberi irigység és kisszerűség jegyében meg sem kísérik érteni szavukat, inkább gyűlölködő címkéket aggatnak a megszólalókra.

Tőkés László húsz évvel ezelőtti írásából és Németh Zsolt 2009-es jubileumi emlékezéséből kölcsönöztük lapszámunk témajelölő címét. Esterházy és Cs.Gyimesi Éva szövegei az értelmezés esélyét kínálják. A két szöveg közti időbeli távolság szinte azonos, a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* 1990-ben jelent meg, a *Szem a láncban* Bevezetés a szekusdosz-sziék hermeneutikájába pedig 2009-ben. Kiragadott mondataik irányadó, útjelző kövek az újramondott történetek szálainak eligazgatásában.

Ebben a lapszámban újra, mint az 1956-os forradalmat idéző első Régi(j)óvilágban az elmondhatóság határmezsgyéjére léptünk. Egyrészt, hogy szólhassunk a diktatúráról (lásd „Tarkovszkij-parafrázis” vagy vedd össze a Cs.Gyimesi Éva könyvének fűlszövegében olvasható meghatározással „az emberi rabság állapotaként meghatározható társadalmi viszonyrendszer (diktatúra)”). Másrészt, hogy eltöpreghessünk azon, hogy „az igazság – mint

tudjuk – többféle, legtöbbször nem kibékít, hanem megoszt”.

Csak remélem, hogy aki kezébe veszi lapunkat, türelemmel végigolvassa a történeteket, nem botránkozik meg a tettenérhető ellentmondásokon (Csizmarik László az emléktábla tanúsága szerint 50 évesen lett a megtorlás áldozata, míg egy másik dokumentum szerint 55 évesen). Nem várja el, hogy megcáfoljunk minden téves és egyben megtévesztő közhelyet, mint azt, hogy a diktatúrában nem voltak munkanélküliek (mert hát persze voltak, sőt voltak *i* munkakönyvi bejegyzéssel megbízhatatlanná nyilvánítottak, akik nem kaphattak végzettségüknek megfelelő állást, meg persze voltak kényszermunkahelyek is). És bármít mond is a megszépítő emlékezet, voltak ám társadalmi különbségek, mert sokan loptak akkor is, meg ugye különboltokban vásároltak a kiváltságosok, míg más hosszú és reménytelen sorban állással töltötte szabad óráit az üres boltok falába vágott árueosztó ablakok előtt, hátha kap valamit: szappant, mosóport, tojást, csirkét.

Szólunk, mert másként nem tehetünk. Gyakoroljuk a mindennapi szembenézést, a lelkiismeretvizsgálat kötelességét, személyes belső küzdelmünket és építkezésünket, mert ma már tudjuk, „minden ami történik, rám is vonatkozik.”

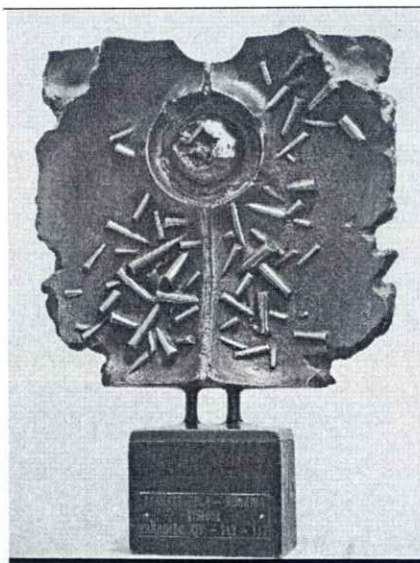
ESZTERÓ ISTVÁN

Feltámadás

Verset ugyan ki írna még az éjre
könyöklő élet zsidbadó telében,
ha hallgat lenn, rétegekben alszik
a csöndbe ágyazott televény,
cserepes ajkú, úzott ifjúság
lenge izmok ütemében járná
föltámadás reménye nélkül táncát,
jégvirággá merevült vágyaiban?

Verset ugyan ki írna még az éjre
könyöklő élet zsidbadó telében,
ha húrok pattanása által kristály-
ruhába hülne hatalmas mennyei égbolt,
s alatta keresztrel járnánk továbbra
áldozatok mérföldkövein túl
égető semmik végtelenjeit - ?

Verset ugyan ki írna még az éjre
könyöklő élet zsidbadó telében,
ha szikra-ujjak ölekezésében
zsidbongó tájra sem ébresztene szél,
s csókok nélkül hamvadó tisztások
napfényre éhes félhomályában
nem bujtogatna jövő-nászra
még harmatszemu televény?

Szakáts Béla: Vizió

Tartalom

Eszteró István: Feltámadás.....	4
LÁTLELET	
Mészáros Ildikó: "Ott tartunk, ahol már tíz évvel ezelőtt kellett volna..." - beszélgetés Bárányi Ferencsel.....	5
"Meg kellett tanulnunk, hogy mi a szabad világ" - beszélgetés Bodó Barnával.....	10
"El-elbeszélgetünk egymás mellett, amikor az ország gondjairól van szó - beszélgetés Halász Ferencsel.....	16
A jövőépítés feltétele a szembenézés - A Tismaneanu-jelentés hozadékairól - beszélgetés Toró T. Tiborral.....	19
"A Temesvári Kiáltvány más pályára állíthatta volna Romániát" - beszélgetés Toró T. Tiborral.....	21
"Az életből kimaradt a látványos fordulat" - beszélgetés Balaton Zoltánnal.....	25
Mészáros Ildikó: A hallgatás falán túl -	
1. beszélgetés.....	29
2. beszélgetés.....	31
"Ami nekem folytonos jelenidejű fájdalom, a társadalom nagy részének csak távoli emlék" - beszélgetés Jakab Ilonával....	32
"A döbbenettől szólni sem tudtam" - beszélgetés Gáspár Máriával.....	36
Borbély Zsolt Attila: Visszatekintés húsz év távlatából - beszélgetés Borbély Imrével.....	38
Pataki Zoltán: A Timisoara Társaság hármás jubileuma.....	42
Mészáros Ildikó: "Az elvhu elme képtelen a megalkuvásra" - beszélgetés Florian Mihálceával.....	43
Szuszámi Zsuzsa: "Nem ismerjük a szabadság technikáját és az igazságban való élest" - beszélgetés Ungvári Zrínyi Imre docenssel.....	45
Mészáros Ildikó: A manipulált vagy az ellopott forradalom regénye - beszélgetés Mandics Györggyel.....	50
Mandics György: A manipulált forradalom.....	52
ARCÉL	
Eszteró István: Éljen Tökés László!.....	60
Tökés László: ..."hirdetem az igét alkalmas és alkalmatlan időben".....	60
Tökés László beszéde a Schuman-díj átvételekor.....	61
Szemben a kommunizmussal.....	62
Tökés László: Két pogány közt.....	66
Mészáros Ildikó: "Európában új, keresztény misszióra van szükség" - beszélgetés Tökés Lászlóval.....	67
A hallgatás falának lebontása - Sajtóklub.....	69
JELENLÉT	
"Amennyi gyertya itt elolvadt".....	72
HÍDVERŐ	
Jantó-Petneházy István: A Forradalom Emlékhelye - beszélgetés Traian Orbannal.....	77
TANODA	
Forradalmi történetek, 1989 a családi emlékezetben.....	80
Toró Tamás: Retró '89.....	93
KÁRMENTŐ	
Pávai Gyula: "A fám a tölgy".....	94
KILÁTÓ	
Bodó Barna: Történelmünk összefüggései.....	98
Borisz Masics: Az apatini apátság.....	99
Dr. Balla Ferenc: A betyárok megjelenésétől a betyárromantika utolsó maradványáig Bezdánban.....	101
LAJSTROM	
Szekernyés János: Az elgondolás és megvalósítás kiérleltsége és harmóniája.....	103

MÉSZÁROS ILDIKÓ

“Ott tartunk, ahol már tíz évvel ezelőtt kellett volna”...

Beszélgetés dr. Bárányi Ferencsel,

az RMDSZ egykori parlamenti képviselőjével, volt egészségügyi miniszterrel

Eltelt az a húsz év, amelyet Silviu Brucan emlegetett, s amit kis sértődéssel vettünk tudomásul.

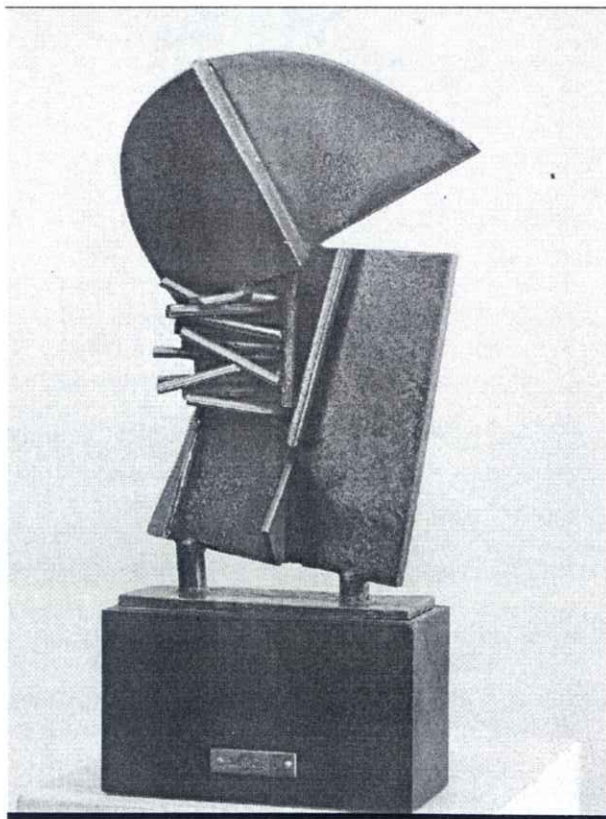
Én nagyon megharagudtam, amikor Brucan azt mondta, hogy húsz év kell egy együgyű népnek (pentru un popor tembél) a demokratikus átalakításhoz, ám halála előtt fél évvel még volt alkalmam vele beszélgetni, s akkor el is mondtam neki, hogy nagyon haragudtam rá annak idején, de most még jobban haragszom, mert több kell. Nevetett.

„Az emberek nagy örömiükben kivetkőztek önmagukból...”

Emellett az asztal mellett, amelynél most ülünk, jött létre a Bánsági Magyar Demokrata Szövetség. 1989. december 17-én. Azon napon 50 embert megöltek. Hívtak a kórházba, hogy sebesültek és halottak vannak. Vasárnap dél volt, nagyon megrémültünk. Délelőtt Tőkésnél voltam a templom előtt, az egykori Batthyány utcában. Szeles idő volt, rögtön beültünk a kocsiba, a feleségem kijelentette: „Nagyon ideges vagy, inkább én vezetek”.

A Capitol mozinál leállítottak a katonák. Kijelenttem, hogy nekem mennem kell, mert orvos vagyok, a kórházba tartunk. Nem engedhet, mondta, de ha azt akarom, hogy lelőjenek, csak menjek. A Nagy-Bega előtt csend volt, seholy ember, majd lövöldözés zaja hallatszott balról, egy zöld műanyag tasakot görgetett a szél. A törvényszék előtt egy kicsi kövér őrnagy megállított, hogy itt nem mehet át senki. De én igen, mert aneszteziológus vagyok, adjon inkább egy katonát mellém. A katona beült, rászóltam, hogy vigyázzon a fegyverrel, de aztán a tiszt meggondolta magát: Ha azt akarja, hogy lelőjék, menjen – mondta –, de a katonát nem engedem. Beértünk a kórházba. Jajveszé-

kelés és jajgatás mindenütt, egy sereg sebesült, halottat is hoztak. A feleségemmel voltam, ott volt még Becski Ilona, meg az akkori rezidensem, Sólya Mónika. A szülei évfolyamtársaim voltak, vele volt a vőlegénye, mai férje, Ungor Csaba, szobrász és Babuscák doktor. Elláttuk a sebesülteket, már két holttestet is beszállítottak, amikor 20-án megalakult a FSN (a Nemzeti Megmentési Front), akkor felmentem az Operába hátul. Kalandos volt ez is.

Szakáts Béla: Kialakulóban

Egy hatalmas nagy ember állt ott egy orosz géppisztollyal a kezében, s nem engedte fel az embereket.

- Mit csinál, doktor úr? – szolt rám magyarul, mert magyar ember volt. Akkor még nem tudtam, hogy a forradalmároknak csupán ez az egy géppisztolya van meg egy revolvere, ez utóbbi Lorin Fortuna farzsebében. Felengedtek az erkélyre, akkor nem beszéltem, viszont beiratkoztam a Román Demokrata Frontba. Ekkor már kijelentettük, hogy Temesvár szabad város, Ceaușescu még nem jött vissza Teheránból. Egy Ion Ivan nevű férfinál iratkoztam fel, most egyetemi tanár, azt beszélnek, hogy nagy-romániás. Akkor ideológiától függetlenül mindenki utálta és gyűlölte a diktatúrát és a diktátort, még azok is, akik később nagy-romániások lettek. Amikor másnap Ceaușescu visszatért Iránból, bejelentette a statáriumot, s hogy a gaz áruló, Milea tábornok, a honvédelmi miniszter öngyilkos lett. Ez a gyilkosság volt az oka annak, hogy a hadsereg elpártolt a diktatortól. Jöttek, hogy a Lippai úton a zsidó temető mellett a szegények temetőjében megtalálták a Securitate áldozatainak holttestét. Az emberek kikaparták a tetemeget, menjünk gyorsan oda. Ez 22-én délelőtt 10-11 óra körül történt. Hárman kocsiba ültünk Babuscák doktorral és egy Bombonica nevű zsidó asszisztensnővel, a sofőrünk egy itt tanult arab orvos volt. Amikor odaértünk, láttuk, hogy az emberek kaparják ki a földből a meztelen tetemeget. A Securitate sok embert ölt meg, de ezeket nem ők ölték meg. Idetemették az azonosítatlan holttesteket, hiszen akkor is voltak hajléktalanok, akik a csatornáknak húzták meg magukat, s gyakran ott is pusztultak el. Voltak persze olyan esetek is, amikor a halott hozzátartozói kijelentették, nincs pénzük a temetésre. A városnak sem volt több, mint hogy kotrógéppel árkot ásott, s a holttesteket koporsó nélkül földeltette el. Ma sem történik ez másként. Az emberek a holttesteket a főtérre kívánták vinni, de mi orvosok elleneztek, mert féltünk a fertőzésveszélytől. Meleg december volt, ami a gondviselés jele, hidegben ugyanis nem lett volna forradalom. Mínusz tíz fokban mindenki hazament volna forró pálinkát inni, így csak azok itták ezt, akik nem akartak a forradalomban résztvenni. Mert ilyenek is voltak. Hárman – az arab a kocsiban maradt – felmentünk a Megyei Kórház mellett lévő egészségügyi igazgatóságra, Rodica Novac volt a megyei tisztifőorvos, bájos szőke nő, akit szervezőkészség és kellő képességek hiányában neveztek ki. Kétségbeesetten kérdezte, mit tehetne. Mondtuk, hívja a törvényszéki orvost, Dresslert, aki azt mondta, hogy nem tehetünk semmit, esetleg beszéljünk a párttal. Az egészségügyi igazgatóság direkt vonalán meg is tettük. 12 órakor Bálán elvtárssal beszéltem, a megyei elsőtitkárral. Becsületes Hunyad megyei munkás volt, a népek szerették, itt is, ő volt talán a legtisztességesebb

pártvezető Temesváron. Azt válaszolta: – Ti vagytok az orvosok, csináljatok, amit akartok, ennél nekem sokkal nagyobb gondjaim vannak.

Újra kocsiba ültünk, s egyszercsak az utcán kiabálást hallottunk, mindenki azt kiabálta Ceaușescu elmenekült. Mircea Dinescu akkor jelentette be, hogy a diktátor elmenekült. Újra az Operához mentem, fel az erkélyre, Claudiu Iordache és Petrișor Morar, Pompiliu Alămăreanu nevű úriemberek voltak ott, ott ismertem meg őket. Mondtam, hogy a magyarok nevében akarok beszélni. Kétszázezer ember volt ott a téren. Én még ennyi ember előtt sohasem beszéltem. Volt ott taps, bekiabálás, ujjongás, imádkozás, minden. Az emberek nagy örömben kivetkőztek önmagukból. Azt mondtam, hogy az egész romániai magyarság nevében beszélek, mert a forradalom, így mondtam, a forradalom a miénk is, nekünk is megvannak a halottaink, a sebesültjeink, én láttam őket. Akkor már láttam Csizmarik karnagy holttestét. Elgondoltam, hogy két nappal azelőtt találkoztunk a 700-as piacon, s azt suttogta: „Doktor úr, ez már nem tarthat sokáig.” Odahívtam Babuscák Viktort, aki félig magyar, félig rutén volt, de jól beszélt magyarul. „Urísten – mondta, mikor felismerte, Csizmarik vette el Babuscák első feleségét. A holttestet elszállítottuk a Megyei Kórházba, ahelyett, hogy ott tartottuk volna. De hát ki gondolta volna, hogy három nap múlva véget ér a szörnyűség? Így őt is a bukaresti krematóriumban égették el.

Arról beszéltem, ne legyen többé sovinizmus. Szabadságot követeltem, s hogy le a diktatúrával. Felírtam magamnak, ma is megvan a feljegyzésem, hogy halál a Securitatéra, de ezt nem mondtam el, mert félttem. Amikor az erkélyről fölnéztem, láttam a műgyetem igazgatóságáról felénk irányított gépfegyver csövét, a másik oldalon álló épületről pedig két fegyver is látszott. Tudtam, hogy ekkora tömegbe nem mernek löni, hiszen a megdühödött tömeg pusztá kézzel szétszedi őket. Szükség is volt a sokaságra, hiszen ha csak ötven-száz ember lett volna, azokat gond nélkül letarolták volna. Két órakor nagy ujjongások közepette hazajöttem. Gyalog, mert benzin nem volt, majd körbetelefonáltam a barátaimat és azokat az ismerőseimet, akikről tudtam, hogy egyképpen gondolkoznak. Négy órakor elkészítettük a BMDSZ alapító okmányát, amely három nappal később meg is jelent a Szabad Szóban. De Temesváron, 1989. december 22-én 16 órakor a December elseje u. 14 szám alatt létrehoztuk a Bánsági Magyar Demokrata Szövetséget. Ez egy ideiglenes szervezet, amelynek célja a romániai magyarság érdekképviselete. Ezt mondja az RMDSZ alapítóokmányának első pontja is, tehát nem párt, hanem érdekképviselet. Nem az én zsenialitásom eredménye ez, hanem Albert Ferencé. Senki nem tudta olyan jól bíráltni a Ceaușescu-diktatúrát, mint ő, s tette ezt annak idején is nemcsak most, pedig a Ștefan Gheorghiu Akadémia végzett-

je volt ő is. Itt volt még dr. Sándor István, aki megjárta Auschwitzot, s hosszú ideig meggyőződéses kommunista volt, de idejében ráébredt a tévedésére, meg Ungor Csaba és Sinka Károly a lányával, a feleségem, Ildikó meg én. Ennyien voltunk. Ezután telefonáltam Toró Tibor professzornak és Bodó Barnának. Kocsival mentem értük, Torótól megtudtuk Domokos Géza telefonszámát, felhívtuk. Elmondtuk, hogy létrehoztuk a BMDSZ-t, s az alapító levél utolsó mondata szerint, amikor létrejön az országos szövetség, mi ahhoz csatlakozunk. Azt mondta, még semmit sem lehet tudni, mindenütt lőnek, mondtuk, itt is. Lementünk a pincébe, hiszen azt mondták, hogy bombázni fogják a várost. Hiszen Verdet akarta vezetni az országot, Iliescu őt távolította el a Securitate egy részének támogatásával. Ha a politikai rendőrség nem áll a forradalom mellé, vagyis nem szervezi meg az államcsínyt, mert hát az volt, forradalom csupán Temesváron volt, akkor semmi sem lett volna. A diktátor-párti és Ceaușescu-ellenes szekusok bajtársiasságból nem lötték egymást. Mit mond Radu Tinu, aki most egy biztosító elnöke? „Mi ezt tanultuk az iskolában, tehát tudtuk, mit kell tennünk: diverziót kelteni, nem is tettünk mást”.

Még aznap éjjel bevitem az alapító okmányt a szerkesztőségbe, s meg is jelent. Az első Új Szónak 22-én kellett volna megjelennie, de 21-ről 22-re virradó hajnalon a huligánokat elítélő lapszámnak kellett volna elkészülnie, az sem jelent meg. 22-én délután meg kellett volna jelennie a német, a román és szerb lapban is megjelentetett szövegnek magyarul is, ebből sem lett semmi. 23-án reggel megjelent az 1-es számú Temesvári Új Szó s benne a BMDSZ megalakulását bizonyító okirat. Létrehoztunk egy városi szervezetet, egyet Mehalában, megindultak az első diverziók. Jól emlékszem, a Magyar Ház hátsó üléstermében gyűléseztünk és szerveződtünk keményen reggeltől estig, aztán a városi tanácsnak a termében. Toró Tibor professzor az első találkozásunk estéjén azt mondta:

– „Feri, légy te az elnök”.

– „Úgy gondolom, neked kellene lenned – feleltem én –, mert te vagy a tapasztaltabb.”

Minden magyar ügyben benne volt, volt is azért sok kellemetlensége. Azt mondta nem, mert elhatározta, hogy ha rendszerváltás lesz, és reméljük, lesz, politikával akkor sem foglalkozik, a szakmának fog élni. Legyen inkább Barna. Így lett Bodó Barna az első RMDSZ elnök. 23-án reggel találkoztam Bodó Barnával a mai Adam Müller Guttenbrunn Ház parkja előtti sarkon, a nagy sárga fal előtt, ahol embereket lőttek le. Ma is tudom, hogy kik, fel van írva nekem, két milicista altiszt, Marcu és Cojocar. Egy emelődaru kosarából céloztak, a fiatalok odamentek a falhoz, s az éjszakában jó célpontra váltak. Többet is behoztak a kórházba, szerencsére egyikük sem halt meg. Bodó azt mondta:

– Vigyél el a szerkesztőségbe, nevezd ki főszerkesztőnek.

– Rendben van, ez csak természetes – mondtam.

Bementünk a szerkesztőségbe, ott vannak megremülve, Graur, rá jól emlékszem, aztán még három másik alak és Pongrácz Marika. Azt mondtam, én ezennel kinevezem Bodó Barnát a Szabad Szó főszerkesztőjének, Marika nem lehetsz főszerkesztő tovább. (Évekig meghívtuk Marikát és a férjét hozzánk karácsonyra, de 1989 december elején Ildikó írt nekik egy levelet, hogy tekintettel arra, hogy sok kérdésben másként gondolkozunk, nagyon szépen kérlek, idén ne gyertek hozzánk.) Vajda Sándornak nincs mit keresnie ennél a lapnál, ő egyébként szekus kapitány volt. A népek ott bólogattak, de aztán azt mondták, nem szeretnék, hogy Bodó legyen a főszerkesztő. Dudás is ott volt. Lehet, hogy hiba volt így cselekedni, de akkor így láttuk jónak. Néhány nap elteltével, Bodó is kijelentette, nem akar főszerkesztő lenni. 25-én Ceaușescu kivégezték. Nem kellett volna. Hagyni kellett volna, hadd beszéljen, de nagyon ügyesek voltak, mert nem csak a diktátorral végeztek, hanem azzal is, aki őt halálra ítélte. A demokrata politikának is megvannak a saját áldozatai. A demokrácia sem tökéletes, de egyelőre nincs nála jobb.

Amikor létrejött az RMDSZ Bukarestben, ez január 7-én történt, mi akkor már túl voltunk mindenen, már megcsináltuk a BMDSZ tagsági könyvet, meghatároztuk, hogy mennyi lesz a tagsági díj, megvolt a vezetőség, s már elkezdtük visszakövetelni a Magyar Házat.

„Megértettem, hogy itt nem lesz olyan egyszerű az életünk”...

Mit kellett volna tenni, hogy visszaszerezzék?

Két nagy hibát követtünk el, az egyik az volt, hogy bepereltük a városi tanácsot, ami továbbra is ezen a néven futott. Még januárban azt válaszolták, hogy nem tudják visszaadni, mert törvényesen nem a miénk, nem tudjuk bizonyítani, hogy mi vagyunk a tulajdonosai. Egeressyt bíztuk meg ennek a pernek a lefolytatásával, Egeressy pedig írásba adta, hogy a per az ő távollétében is lefolytatható. A másik nagy hiba pedig az volt, amit Sándor István még most is gyakran a szememre vet, hogy nem voltam elég erélyes, mert írtunk egy levelet Iliescunak, hogy ő a FSN (Nemzetmentő Front) elnökeként adja ezt vissza. Bodó Barna szerint ez akkor nem volt aktuális, halogattuk, s végül a levelet nem küldtük el. Azért voltam én akkor a nagyfiú, mert január 29-én megtartották az első szabad választásokat. Lorin Fortuna, aki maga is szekus volt, besszarábiai zsidó származású, mint Leonte Răutu, a Ștefan Gheorghiu Akadémia rektora. Az Olimpia Sportcsarnokban ezer ember, az elektorok gyűltek össze és titkos szavazással megválasztották azt a negyvenhárom megyei képviselőt, akik az

ideiglenes FSN megyei kormányának, így nevezték, a tagjai lettek. A legtöbb szavazatot én kaptam. Jöttek hozzám kis japán lányok, amerikai újságírók, mindenki angolul szeretett volna velem beszélni. A városi szervezet élére pedig Szucsik barátom került. Korántsem azért, mert mi voltunk erre a legalkalmasabbak, hanem ismertek a népek, s tudták, hogy nem vagyunk a kommunista párt elkötelezettjei. Elmentünk a katedrálisba hálaírást mondani, hát megállt mellettem egy férfi, s kérdezte románul:

- Ugye, doktor úr, a megye polgármestere lesz - mondtam, nem. A másik oldalról is gratulált valaki, mondtam, hogy nem vállalom, mire boldogan elrohant. A megyénél fogadott minket Petrișor Morar, ismertem őt az Opera erkélyéről. Ennek ellenére bemutatkoztam, s mondtam, hogy minket most választottak meg. Átvesszük a hatalmat, mert mi vagyunk Temes megye választott vezetősége. A forradalmárokat nem akarjuk félreállítani. Azt válaszolta, én a forradalmárok nevében átengedem a hatalmat. Javasolták, legyek a vezető, de azt mondtam, hogy én a magyarság és az egészségügy kérdéseivel szeretnék foglalkozni. Kialakultak a bizottságok, másnap azonban azt mondták, rendőrpáncsnokot kell választani, ezzel akartak megbízni.

Voltak-e illúziói, elvárásai a forradalomban, olyanok, amelyeket a fekete március oszlatott szét?

Azt, hogy a diktatúrát mindenki rettentesen utálta, már a párttagok is, mert kommunistának vagy párttagnak lenni nem ugyanaz, sőt kommunistának lenni és diktátornak lenni sem ugyanaz. Véleményem szerint volt sok becsületes ember, aki fasiszta lett, s csak később jött rá, hogy hibázott. Volt sok becsületes ember, aki kommunista lett, s csak később jött rá, hogy anyám, nem ilyen lovat akartam. Mindenki gyűlölte a diktatúrát, de amikor hirtelen ránk szakadt a diktatúra pusztulása, akkor egyszerűen itt álltunk, s nem tudtuk, mihez kezdjünk, mit tegyünk. Ezért az ügyeskedők, azok, akik iskolában tanulták a diverziót és a politikát, részen voltak. Lám, Albert Ferenc meg tudta fogalmazni a magyarság érdekképviseleti szervének alapvető elveit itt nálam otthon. Ő jó irányba használta fel a tudását, mások meg rossz irányba és ellenünk.

Illúzióim voltak, és azt kell mondanom, hétényolc napig olyan nagyon szerettem mindenkit, úgy éreztem, hogy tényleg testvérek vagyunk. Egy hét elteltével rájöttem, hogy nem. Máris félreállítottak, mert amikor azt mondtam, azon a bizonyos gyűlésen, hogy ezt meg ezt akarom a magyaroknak, akkor sokan, például Távală, ha ez a név mond valamit, aki nyolc évet ült börtönben, azt mondta:

- „Hagyjuk most ezt, ennél fontosabb dolgaink is vannak.”

Már akkor megértettem, hogy itt nem lesz olyan egyszerű az életünk. Én szerveztem azt a híres gyertyás felvonulást Temesváron, ami február-

ban volt vagy március elején, mindenesetre télidőben jártunk még akkor. Nagyon bíztam Iliescuban. A fekete március első napján, telefonált nekem egy Kolumbán Pál nevű doktor, egykori évfolyamtársam, akinek az édesapja professzorom volt az egyetemen, hogy mi készül ott. - Mit gondolsz, mit csináljunk? - kérdezte.

Azt mondtam, nagyon vigyázzatok, hogy ne-hogy véletlen egyetlen románnak is elinduljon az orra vére, mert akkor szétvernek mindannyiatokat, mert ez román provokáció.

- Igen, de furkósbottokkal járják a várost és ordítanak, s aki útjukba kerül, azt megverik - felelte.

- Akkor se válaszoljatok - mondtam. Telefonáltam Iliescunak. Egy langyos női hang válaszolt a telefonhívásra, bemutatkoztam s kijelentettem, hogy Iliescu úrral kell beszélnem.

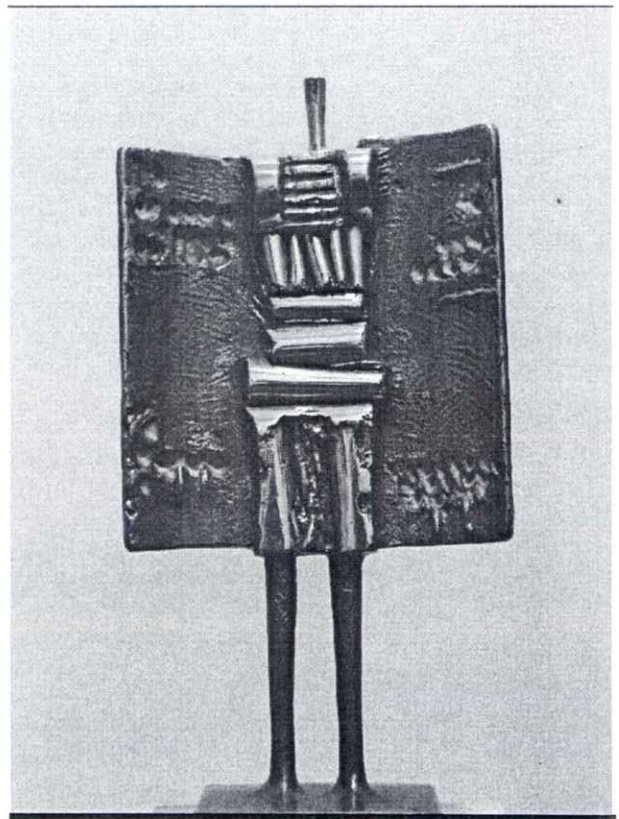
- Sajnos, nincs bent - mondta.

- Kérem, írja le, amit mondok.

- Nemcsak leírom, hanem magnóra is felveszem.

Ezt mondtam: Ön biztosan tudja, mi történik Marosvásárhelyen, ha nagyon hamar nem megy el oda, akkor ott vér fog folyni, magyarok és románok is meg fognak halni. S ez nagyon nagy baj, mert kompromittálja majd a forradalmat, s kielezi a román-magyar ellentéteket. Ön ezt még megakadályozhatja, ha nem teszi, akkor mondjon le.

Sándor Pista nagyon nehezményezte, hogy hogy lehet ilyet mondani egy ideiglenes államelnöknek, mondtam, hogy ezt kell mondani. Ilyen

Szakáts Béla: Szárnyas alak

forradalmi hangulatban voltam. Az események után kérdeztem Iliescut az üzenetéről. Azt mondta, nem kapott ilyen üzenetet. Meg egyébként is azért erősödött meg a Vatra Românească, mert mi magyarok szeparatizmusra törünk. Ez így nem igaz, mert a Vatra Românească román nacionalista szervezet, mi meg egy romániai magyar demokratikus szervezet vagyunk.

A fekete március után megjelent nálam Kincses Előd, várt rám a kórház kapujában, esett az eső.

– Lehet, hogy nem ismered meg, mert levettem a szemüvegemet – mondta. – Halálosan megfenyegetett a Vatra, el kell tűnnöm az országból, segíts.

– Várj itt, mondtam, este majd elviszlek Nagylakra, a magyar határra, s átviszlek.

„A politikában ne a becsületet keressük”...

1990. március 11-én megjelent a Temesvári Kiáltvány.

A Temesvári Kiáltvány megfogalmazásában nagy szerepe volt Borbély Imrének. Én vele egyáltalán nem értek egyet, de akkor 90-ben George Șerbannal, aki marxista előadó tanár volt, és ugyanúgy a Ștefan Gheorghiuja járt, mint Albert Ferenc, megfogalmazták a 8-as pontot. Hogy így van-e vagy sem, azt nem tudom, de azokban a napokban, amikor ez történt, leültünk a belső szobába, és térképeket rajzoltunk Románia föderalizálásának tervét készítettük elő. A föderációban a hadügy-, a pénzügy- és a külügyminiszteri tárca azonos, míg a konföderációban minden tartománynak külön kormánya van.

Meddig hittek abban, hogy ez lehetséges?

Nagyon lelkesedtünk ezért, még akkor is, amikor bekerültem a parlamentbe.

Mi a véleménye arról a húsz évről, ami eltelt, arról a helyzetről, amelyben vagyunk? Mért van az, hogy a román értelmiség kiszorult a politikából, sőt az értéke-rentésből?

Vissza kell térnem egy régebbi gondolatomhoz, akik iskolában tanulták a diverziót, a médiaprivatizációval ők lettek a hatalmasok, a jugoszláv embargo nekik kedvezett, meggazdagodtak, kis összegekkért felvásárolták a gyárakat, mert tudták, mit kell tenniük. Az értelmiség ezt mind nem tudta. Csak várt, a szabadságra és a jóra. A román értelmiség is olyan, hogy amikor jövőnk haza a feleséggel valami városi gyűlésről, hazavittünk egy román professzort. Behajtottunk az utcába, Ildikó mondta, hogy milyen jó, hogy meg lehet állni. Mi az, hogy meg lehet állni? Demokrácia van, tehát mindent szabad. Már a közlekedési szabályok sem kötelezőek. A román értelmiség mindig is kiszolgált a hatalmat, csak a papok, a nevelők és orvosok nem. A többiek mindig, minden korban megtették, mert a

hatalomtól függtek. Az erdélyi értelmiségre is vonatkozik ez, mert ebből a szempontból teljesen elrománosodtunk, korrumpálódtunk pontosan úgy, mint ők, amikor indítani kellett volna, akkor nem tudtuk rátenni kezünket azokra a hatalmi pozíciókra, amelyekre kellett volna, mert kitűrtak minket a nagyszájúak, és a régi Securitate ma is élő, ma is működő sőt ma is nagyszerűen működő alakjai. Az álmaink azok egyáltalán nem valósultak meg, s a gazdasági fejlődés helyett visszaesés jött. A korrupció sokkal nagyobb nálunk, mint a környező országokban bárhol, még Oroszországban sem akkora, mint itt. A régi összeköttetésekkel rendelkező állami alkalmazottak váltják egymást.

A húsz éves RMDSZ politikája jó?

Nagyon kategorikus leszek most. Amióta van RMDSZ, nagy hibát nem követett el. Senkit sem kellett kizárni tagjai közül lopás miatt, senkire sem lehetett rábizonyítani a vezetőség tagjai közül, még rám sem, hogy támogatói lettünk volna a kommunista rendszernek. Domokos Géza, amikor a Kriterion Kiadó főszerkesztője volt, Iliescu meg a Technikai Kiadóé, az utolsó sorban ültek, s ha Ceaușescu ülést tartott, mindig rájuk szólt. “Ti ott az utolsó sorban, nem értetek velem egyet, tudom.” Amikor a Temesvári Kiáltványról volt szó, akkor Domokos Géza azt mondta, ti megcsináltátok ott Temesváron, hogy én se lehessenek az RMDSZ elnöke, sőt parlamenti képviselő se. Azt mondtam, nem éppen így van ez.

A húszéves évforduló előtt telefonáltam és küldtem egy e-mailt meg egy levelet Markó Bélának, hogy mi temesváriak elvárjuk, hogy ünnepi beszédében említse meg, hogy Temesvár az első város, ahol megalakult a romániai magyarok érdekvédelmi szervezete. Mit ad a Jóisten, egy szót nem szólt erről Markó Béla, majd a színpadra felmegy Gyimesi Éva, s elmondja, hogy ők már január 6-án létrehozták a szervezetet, majd elcsukló hangon Márai regényéből olvasott föl. Ezt követően Kántor Lajos beszélt, nem tudom, mit mondott, pedig nagyon figyeltem. A következő SZKT-n szóvá tettem, hogy nehezményezem, hogy mindez így történt, erre Markó azt mondta, tekintettel arra, hogy szimultán jöttek létre a szervezetek az országban, nem lett volna méltányos kiemelni egyet is. Szerintem viszont ez lett volna az igazságos. Hogy mért viselkedik az RMDSZ úgy, mint egy örömlány, hogy Geoanával indul, mégis a másik párttal lép koalícióra? Nagyon jól teszi. A politika nem szerelem, nem becsület, nem következetesség. Három jellemzője van: először az erő érvényesülése, vagyis az erősebb diktál. Másodszor az erő érvényesítése, ha én vagyok hatalmon, én vagyok közelebb a húsos fazékhoz, mindenkinek ez a célja. Harmadszor pedig a politika a kompromisszumok művészete. Hogy tegnap mit mondtam, annak nincs jelentősé-

ge, az a fontos, hogy ma nekünk mi a jó. Van négy miniszterünk, hat államtitkárunk, száz magas besztású magyarunk, a megyékben meg ennél is több. Ha kormányon vagyunk, akkor valamit lehet tenni, ha nem csurran, cseppen. Minden politikai pártnak az a célja, hogy hatalomra jusson, a hatalomból minél nagyobb szeletet vágjon, ha lehet, az egész legyen az övé. Mindenkinek ez a célja, aki ezt nem érti meg, s kompromisszumra nem hajlandó, az véleményem szerint nem politikus. Ezt mondtam Tőkés Lászlónak is, mikor arról volt szó, hogy nem szabad belépni a kormányba. Ott kell lenni. A politikában ne a becsületet keressük.

„Az oktatásból és az egészségügyből való tőkekivonás öngyilkosság”...

Hol tartunk mi most húsz év után? Nagy baj van, vagy számíthatunk valamiféle javulásra? Tönkretesz minket végképp a gazdasági válság?

Ott tartunk, ahol normális körülmények közt már tíz évvel ezelőtt tartanunk kellett volna.

A gazdasági válság mindenkit sújt, bár minél szegényebb egy ország, annál nehezebben heveri ki azt. Mi nagyon szegény országban élünk, de nagyon jól tudunk hazudni, hát megpróbáljuk elhiteni a néppel, hogy a gazdasági válság végefele járunk. Nem igaz. A gazdasági válság, Isten, ember és a politika előtt merem állítani felemelt kézzel,

még legalább két évig eltart. Viszont azt javaslom mindenkinek, akinek valamilyen befektetése, vállalkozása, üzeme, műhelye van, foggal és körömmel ragaszkodjék hozzá, mert hogyha most bedobja a gyeplőt, két év múlva, amikor megint szükség lenne rá, akkor nagyon nehezen kezdhetné újra. Vannak munkaadók és munkavállalók, én most a munkaadókat támogatom, nem a munkavállalókat. Igaz, hogy mindig a munkavállaló húzza a rövidebbet, mindenki mindig őt zsákmányolja ki, mégis ellensége vagyok most mindenféle szakszervezeti hőbörgésnek, mert nem akarnak részt vállalni a gazdasági válság negatív következményeiből, pedig muszáj. Még azon sem csodálkoznám, ha a béreket és a nyugdíjakat is csökkentenék.

Mit szól ahhoz, hogy újra az egészségügytől és az oktatástól vonnak el pénzeket?

Régen azt mondták, a tanító a nemzet napszámosa. Ez úgy látszik, mit sem változik, sem Romániában, sem Magyarországon. Svájcban viszont egy tanító többet keres, mint egy mérnök, egy tanár pedig kétszer annyit, mint egy svájci orvos, pedig ők sem keresnek rosszul. Ha pedig az egészségügyből vonunk el, az emberek betegebbek lesznek, nő a gyógyításuk költsége, s azt valakinek elő kell teremnie. Az oktatásból és az egészségügyből való tőkekivonás öngyilkosság. Minden időben e két ágazat romlása vezetett a nemzet összeomlásához.

“Meg kellett tanulnunk, hogy mi a szabad világ”...

Beszélgetés dr. Bodó Barna politológussal,

a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanárával

„A jókaraton és a lendületen kívül semmi mást nem vettünk figyelembe...”

Hogyan emlékszel vissza a sorsfordító 1989-es év eseményeire?

Az *Előre* tudományos rovatának munkatársa voltam. A szerkesztőség kijelölt, hogy fordítóként

vegyek részt a Román Kommunista Párt, ma már tudjuk, utolsó kongresszusán. Feltételezem, hogy magyarországi politikusok mellett kellett volna ott lennem. Egy szeptemberi vasárnap reggelen beszélgettünk erről a feleségemmel, közben a Kosuth Rádióban a Vasárnapi Újságot hallgattuk, ahol éppen egy Tőkés Lászlóval kapcsolatos beszámoló folyt, már nem tudom, pontosan melyik. Arról kellett döntenem tehát, hogy elmegyek a kongresszus-

ra, és olyan kontextusban szerepelek ott, amelyet akkor az ember már semmiképpen sem vállalhatott tiszta szívvel, legfönnebb félelemből. A feleségem azt mondta:

– Nem méész el.

– És ha kidobnak az újságtól?

– Zenetanár vagyok, remélem, abból meg tudunk élni, a zenét az embertől nem tudják elvenni.

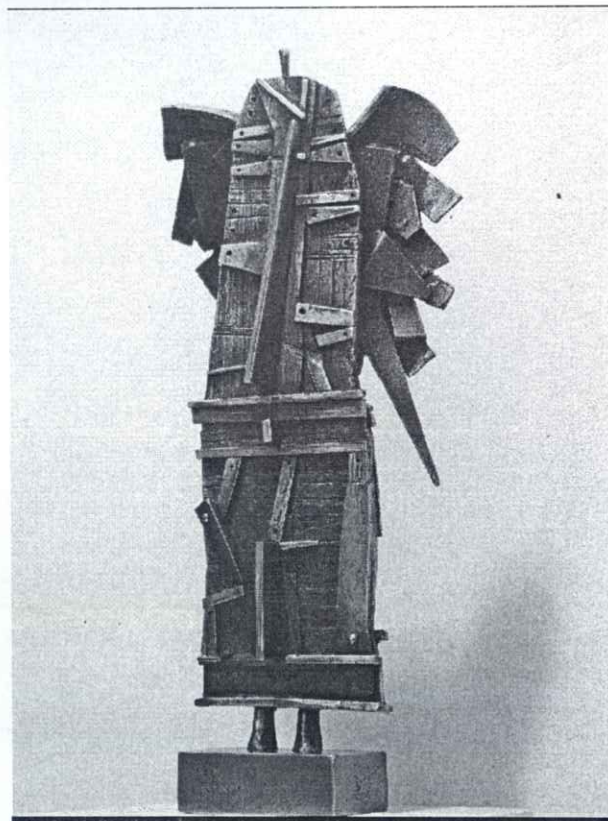
Megtelefonáltam a főszerkesztőnek, Szilágyi Dezsőnek, a központi bizottság póttagjának, hogy nem megyek. Eléggé ideges lett ettől, rögtön megkaptam a pártszankciót, a szerkesztőség pártbizottsága kiosztott rám egy enyhe büntetést. Így a szerkesztőségben én lehettem az, akit megbüntettek a decemberre rossz fiúkká lett hatalmasok. Mondhatom hát, hogy a magam kicsi harcát, amely nem külső, hanem lelkiismereti harc volt, megharcoltam.

December 16-án, amikor kitört a lázadás a parókia körül, nem voltam Temesváron. Minden év végén az *Előre* egy szerkesztőségi gyűlésen végigelemezte az év eseményeit, és kiosztotta a következő évre szóló feladatokat. Ez a megbeszélés folyt Bukarestben. Hazaindultam, vasárnapra érkeztem meg. Döbbenetes, teljesen megváltozott városkép és hangulat fogadott. Kimaradtam a sorsfordító események első szakaszából, ezért elkötelezőnek éreztem, és azt fogalmaztam meg a magam számára, hogy mindenütt ott kell lennem, ahol valami történik. Ha a kezdetből kimaradtam tőlem független okok miatt, a folyamatok sodrásába be kell állnom. Ez meghatározó volt a későbbiekben.

Temesváron már december 22-én létrejött a Bánsági Magyar Demokrata Szövetség, amelynek első elnöke lettél. Hogyan emlékszel vissza, miként jött létre ez a szervezet, mi szerepelt az alapokmányban, miért vállaltok vezető szerepre?

Az alakulás kérdése nagyon érdekes, azóta is sok kollégával próbáltunk felidézni mozzanatokot, és megdöbbenéssel tapasztaltam, hogy nem ugyanúgy emlékszünk vissza a dolgokra. Például az RMDSZ nagyváradi kongresszusára is egészen másként emlékszem én vissza, mint ahogy azt Domokos Géza leírja a híres önéletrajzi naplójának első kötetében. Be kell vallanom, hogy nem tartoztam azok közé, akik napi feljegyzéseket készítettek, ma már tudom, hogy nagyon fontos lett volna. Ahogy telik az idő, mind színesebbek a visszaemlékezések, és mind kevésbé ellenőrizhető az a történet, amely ki- és átalakul. Általában az emberek a saját szerepüket kicsit fontosabbnak érzékelik, ami lélektanilag természetes. Azért volt fontos ezt elmondanom, mert nem emlékszem pontosan, hogy keveredtem oda, arra a megbeszélésre, amely a Bárányi-lakásban folyt, tudom viszont, hogy amikor odakerültem, elég sok ember volt ott jelen: a Bárányi család, az Albert család, Sándor István a feleségével, mintha jelen lett volna Tamás László,

Mandics György. Amiben biztos vagyok, hogy ott volt Albert Ferenc és Toró Tibor, akit Bárányi hozott oda autóval akkor, amikor kiderült, hogy szeretnénk valamilyen szervezetet közösen megalakítani, mert az volt a vélemény, hogy ebből Toró Tibor nem lehet kihagyni. Két mozzanatot tudok felidézni. Az első az, amikor arról beszélgettünk, hogy kellene szervezetet alapítani, hogy az párt legyen, vagy ne legyen az. A második kérdés meg az volt, hogy melyek a legfontosabb kisebbségi elvárások, amelyeket belefoglalunk a kiadandó szövegbe. Ne legyen párt, ebben nagy volt az egyetértés, hiszen olyan nagy ellenérzéssel viszonyultunk minden pártos dologhoz, hogy ez egyértelmű volt. A követelések megfogalmazásakor már voltak nézetkülönbségek, ha nem voltak is élesek. A főszerkesztő Albert Ferenc volt, ő írta azt a dokumentumot, amely mindennek az alapját képezte. Máig emlékszem arra a mozzanatra, hogy vita alakult ki arról, ki írja a dokumentumot alá. Albert Ferenc azt mondta, jó lenne, ha leképeznénk a társadalmi struktúrát. Mindenki nevek után kutatott, kerestünk egy-egy munkásembert vagy megbízható, velünk tartó nőt, vagyis a kornak megfelelő mintát próbáltunk a végére szerkeszteni. Tudok olyat, aki később megkérdezte, számon kérte rajtam, hogy kerülhetett oda a listára, holott nem is tudott erről semmit. Valóban, akkor én sem és más sem mondta azt, hogy egy kornak vége. Annyira egyértelmű volt számunkra a kor erkölcsi kerete, paradigmája,

Szakáts Béla: Angyal (2)

hogyan nem voltunk, akkor nem is lehettünk képesek váltani. Tudnunk kellett volna, hogy ha leszámolni akarunk a kommunista múlttal, akkor ezzel a jellegzetességgel is le kell, vagyis aki csinálja, az vállalja érte a felelősséget, s nem kezdünk egyfajta társadalmi (ál)legitimítást alakítani magunk mögé. A kész szöveggel sem nagyon tudtuk, mihez kezdünk. Megjelentetjük persze, de az még nem jelenti azt, hogy hivatalosan tudnak is róla. Ha a magyar újságban jelenik meg, arról a román hatalom semmit sem tud. Kerestük azt, aki valamilyen lépésre vállalkozik, felmerült hát a kérdés, ki lesz az, aki a folyamatért felel. Addig nem merült fel, hogy az egyenlők közül ki lesz az első, aki vállalja, hogy az ügyet kifelé képviseli. Felkérték Toró Tibort, aki szétnézett a társaságon, s azt mondta, itt fiatalra van szükség, s rám mutatott. Akkor 42 éves voltam, a legfiatalabb abban a csapatban. A kezdeményezők rám mutattak, hát másnap megkerestem a városvezetést, és eljutottam Radu Bălanhoz. A felkeltőknek volt egy olyan csoportosulása, amelyik őt szerette volna a megbukott megyei vezetés helyére. Fogadott is, elmondtam, hogy mi ezt cselekedtük, megkérdeztem, hogy hagyjak-e nála valamilyen papírt. Azt mondta, nincs miért, de tudomásul veszi, hogy van egy ilyen struktúra. Ha jól emlékszem, egy nappal később alakult meg a Nemzeti Megmentés Frontja. Akkor éppen megint keményen löttek, mi a családdal rendszeresen be voltunk ijedve, előttünk egy tank 17-én eltaposott néhány civilt, azért áll itt most egy emlékmű. Lementünk a pincébe, de magunkkal vittük a rádiót, s hallgattuk az újraindult temesvári rádió adását. Azt sugározta éppen, hogy megalakult az Ideiglenes Nemzetmentési Front, s hallom, hogy ennek én is tagja vagyok. Senki meg nem kérdezett, tehát ugyanaz ismétlődött meg, mint a BMDSZ megalakulásakor, egyedüli magyarként engem úgy vettek be, hogy meg sem kérdeztek. Gondolták, hogy kell (és elég) egy magyar, feltételezem, azért esett rám a választásuk, mert jártam Radu Bălannál. Ez a két mozzanat készítetett arra, hogy elmozdultam a politika felé, bár nem kis hezitálás és megtorpanások nélkül.

Meddig élt a BMDSZ ezen a néven, s meddig voltál az élén?

Ameddig az élén voltam, addig volt BMDSZ. Akkor változtatott nevet, amikor lemondtam az elnökségről és Dukász Péter lett az elnök, ez 1991 januárjában történt. Egy évvel előbb, 1990 januárjában a színházban megtartottuk az alakuló ülést. Addig vártunk, amíg Tőkés László részt tudott venni rajta. A csilláron is emberek lógtak, Tőkés jelenléte és hogy magunkért is tudunk valamit tenni, döbbenetes, felemelő érzés volt.

Az általános lelkesedésben voltak jó és rossz lépéseink. Az első jó lépés, amelyet én személyesen Varga Lajos Károlynak, a fizikusnak köszönök az

iskolákkal kapcsolatos volt. Rengeteget tett a Tőkés László körüli folyamatok nemzetközi publicitása érdekében, hiszen anyagokat vitt ki és kapcsolatot biztosított, ő akkor Budapesten volt kutató, és járt haza a családjához. Ő volt az, aki januárban, amikor nyilvánosan még meg sem alakult a szervezetünk, azt mondta, hogy az iskolaügyekkel nem lehet várni: a diktátor által összevont iskolákat külön kell választani, mind a magyar, mind a német, mind a szerb iskolát. Akkor az volt az úzus, hogy pár hónapig minden héten összegyűltünk, a tanácskozás teljesen nyílt volt, az jött be, aki akart. Nem voltam meggyőződve arról, hogy Lajosnak igaza van, viszont a fellépése olyan kemény volt, hogy nem mondhattam azt, nem vállalom, hanem meg kellett próbálni tenni valamit. Otiman tanárnő volt akkor a 2-es líceum igazgatója, s mondtam, hogy:

- Kedves Otiman tanárnő, a bánási magyarok megalakult szervezete úgy látja, hogy ezt az iskolát külön kell választani, a román tagozatot elvinni és az iskola élére magyar igazgatót kell állítani.

Mondanom sem kell, hogy másnap már fel is hívott a férje, aki aztán hosszú évekig volt szenátor, most meg az Akadémia főtitkára, hihetetlenül erős a család társadalmi szerepvállalási készsége – és számonkérte, ezt hogyan gondoljuk. Mi a jogainkat akarjuk – mást nem bántunk. Egyesek nem így gondolták. Megjelent rólam a román lapban az első kemény szöveg, hogy mekkora hazaáruló vagyok, milyen magyar nacionalista. Sajnos, azt a lapszámot sem tettem el, mint annyi más akkori újságot. Az önálló iskola viszont sikertörténet lett, a román osztályokat átvitték az akkori pártiskolába, amely sokkal szebb és jobban felszerelt épület volt, a három kisebbségi iskola megmaradt külön intézményként. Ebben én végrehajtó vagy üzenethordozói szerepet vállaltam, s ma is hálás vagyok Varga Lajos Károlynak, hogy ezt módszeresen és keményen számonkérte. Volt egy nagyon szomorú történetünk is, amit máig nem tudok feldolgozni. Bárányi Ferenc javasolta, hogy a szerkesztőséget meg kell változtatni, mert a lap élén a kommunista párt által kinevezett főszerkesztő áll. Megkérdezett, akarok-e főszerkesztő lenni. Újságíró volt a foglalkozásom, a lapot ismertem, mert valamikor dolgoztam ott, hát teljesen meggondolatlanul, politikailag teljesen éretlenül azt mondtam, hogy igen. Elmentünk a szerkesztőségbe. A meglepett szerkesztőség előtt Bárányi kijelentette Pongrácz P. Máriának, hogy „Te le vagy váltva”. Ez a demokráciával kapcsolatos zavar klasszikus példája: nem tudtuk, nem láttuk világosan, mi a demokrácia, hiányoztak az ismeretek, sőt az emberi jóérzés is hiányzik olykor belőlünk a nagy lendületben. Azóta sem tudom magamnak megbocsátani, hogyan mehettem bele egy ilyen történetbe. Szerencsére a szerkesztőségben voltak józan fejek, ha jól tudom, Józsa Ödön volt az, aki miután dolgunk végeztével

Báránnyal eltávoztunk, összehívta a társaságot, s azt mondta: „Szabad sajtót akarunk. A szabad sajtónak ismét mások fognak dirigálni?!“

Másnap bementem a főszerkesztői jogokat gyakorolni, de csak két javaslatot tehettem, ezeket nem is írták fölül. Az első, hogy Pongrácz Mária a szerkesztőségben marad, a második, hogy Vajda Sándort kidobjuk. Konkrét adataim nem voltak vele kapcsolatosan, de a *Feleúton útfélen* című kötetem miatt központi bizottsági kivizsgálást rendeltek el, és azt a jelzést kaptam Bukarestből, hogy ő jelentett fel. Mivel mások is hasonló véleményen voltak Vajda Sándort illetően, a javaslatokat a szerkesztőség elfogadta. Utána teljesen jogosan azt mondták, köszönik szépen, nincs szükségük rám, mert megválasztották az új főszerkesztőt és főszerkesztő-helyettest, akik emlékezetem szerint Graur János és Józsa Ödön lettek. Közéleti indulásomban vannak olyan pillanatok, amelyeket nehezen tudok földolgozni. Az az érzésem, hogy akkor, mikor mi közéleti szerepre vállalkoztunk, a jóakaraton és lendületen kívül az égvilágon semmi mást nem vettünk figyelembe, s ez folyamatosan újratermeli a hibalehetőségeket.

Voltak-e illúzióid a rendszerváltással kapcsolatosan?

Volt illúzióm, s ezt sok minden alátámasztotta. Az etnikai megbékéléssel kapcsolatosan helyi illúzióim voltak. A helyi román lap, amely több nevet is viselt akkoriban, a korábbi rendszert nem tagadta meg egyértelműen, ezért is kellett létrejönnie a *Timișoara* nevű lapnak, míg az *Új Szó* ezt megtette. A román többség számára is így pozitív példa lehetett. S ekkor úgy tűnt, hogy van esély a megbékélésre, mert odafigyelünk egymásra, sőt a különvélemény is fontos, bár tudtam akkor is, hogy a többség nem olvas magyarul, de valamilyen más információforrásból értesült a dolgokról.

A Magyar Ház is a nagy ügyeink közé tartozott. Miután a szerkesztőség rendet teremtett a saját házatáján, számomra világossá vált, hogy hasonló voluntarizmusra nem szabad vállalkoznom, s óvakodtam attól, hogy a Magyar Ház ügyében voluntarista döntés szülessen. S míg ezt görgettük magunk előtt, újabb hibát követtünk el. Volt, aki szerint ki kellett volna űzni onnan mindenkit bottal, fejszével, csákánnyal, mások szerint viszont politikai úton kellene valamit elindítani. A heti találkozón szóba sem került a jogi megoldás. Ez volt a hiba. Egeressy László, aki kereste akkor a szereplési lehetőséget, de nem került be a BMDSZ alapító csapatába, bár kísérletet tett erre, de akik ott voltunk, úgy döntöttünk, hogy jobb, ha az ő neve nem szerepel. Ez sok fájdalomra adott okot, s én elfogadom, hogy vannak olyan helyzetek, amelyekben nem lehet jól dönteni. A lényeg az, hogy ő egyedül elindított egy olyan pert, amelyet elveszített. Ezt a pert nem tárgyalhattuk meg, nem készíthettük elő,

nem állt mögötte az a szakértelem, amely egy ekkora horderejű üggyhez elengedhetetlen. Ha volt olyan dolog, amit a BMDSZ első évében elügyetlenkedtünk, akkor biztos, hogy a Magyar Ház ügyét nem tudtuk kellőképpen kezelni.

Azt az elképzelést, hogy a Bánsági Demokrata Szövetségben gondolkodjunk, átvegyük a román-ság gondolkodásmódját, akik folyamatosan Bánságban gondolkoznak, nem tudtuk megvalósítani, mert a Krassó-Szörény megyeiek egyértelműen azt mondták, hogy nem kívánnak Temesvár alá tartozni. Ennek persze megvolt a háttere, amit akkor nem ismertem, de ma már tudom, hogy az a lelkész volt a helyi szervezet motorja, akit Tökés László temesvári utódjának neveztek ki a parókiára a diktatúra utolsó évében. Mivel jogi személyként nem voltunk bejegyezve, végül az a szemlélet kerekedett felül, hogy az lenne jó, ha az RMDSZ Temes megyei szervezete lennének.

Azért mondtam le, mert az RMDSZ első országos kongresszusa után politikai alelnökké választottak, s úgy véltem, hogy egy helyi szervezetet nem lehet megfelelő módon szervezni és működtetni, miközben az ember az országos politikában van jelen.

Melyek lennének az országos politika legfontosabb mozzanatai?

A fekete márciust Bukarestben éltem meg. Máig bennem van a félsz, amikor eljutott hozzánk a marosvásárhelyi események híre, féltünk kimenni az utcára, mi lesz, ha megszólalunk magyarul. Ráébredtünk arra, hogy amiben reménykedtünk, az nem valósulhat meg, mert a politikai vezetés fontossági sorrendjében még a 16-ik helyen sem szerepel az etnikai megbékélés, hanem nemzetállam-építés folyik, a januárban megszüntetett Securitate helyett a titkosszolgálat visszaállítását etnikai öszszecsapással provokálták ki. Ekkor megértettük, hogy nagyon kemény harcra kell felkészülni, konfrontációt felvállalni. Ez a tisztázódást, a politikai szerep mögötti tartalmak letisztulását segítette elő. Megértettem, hogy nem lehet politikai feladatokra felkészülni, ha menet közben az ember nem próbálja a maga számára tisztázni azokat a felelőségeket, kihívásokat és válaszlehetőségeket, amelyek közül választani kell. Meg kellett tanulnunk, hogy mi a szabad világ, és mi a demokrácia, hiszen nem volt honnan tudnunk.

„Az autonómianyilatkozat volt az RMDSZ életében a legkeményebb pillanat”...

Mért döntöttél úgy, hogy politológus leszel?

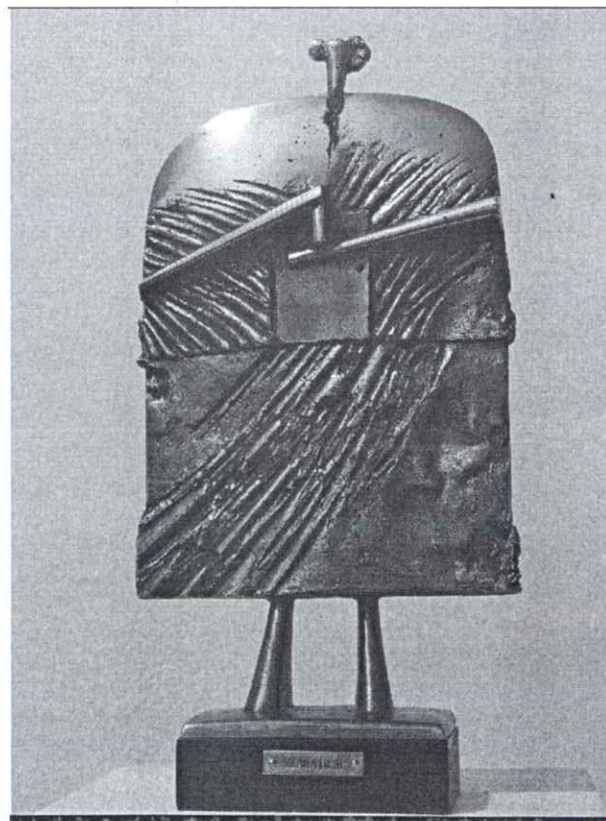
Politikus pályafutásomnak több érdekes motívuma volt. Az RMDSZ második kongresszusán

nem vállaltam a jelölést, míg az első és a második kongresszus közt politikai alelnökként az RMDSZ hierarchiában a harmadik embernek számítottam. Domokos Géza elnök és Szócs Géza főtítkárnak után a politikai alelnök volt a harmadik, úgy éreztem, nagyon sok érdekes, felemelő és hihetetlen felelősséggel járó kihívással találkoztam. Amikor Marosvásárhelyen folyt a második kongresszus, újságíró kollégák kérdezték, hogy mégis mit képzelek, meddig vállalható egyszerre a politikai szereplés és az újságírás, egy személyben a politikai szereplés és a politika – sajtó általi – kontrollja. Ezt akkor már valamennyire tisztán láttuk, ezért a döntésem a sajtóra esett. Úgy véltem, hogy az a tisztség, amelyet a *Romániai Magyar Szó*-nál vittem, kaptam – kiemelt riporter szerepköröm volt –, lehetőségeket biztosított arra, hogy olyan dolgokkal foglalkozzam, amelyek minden újságírónak a megmérettetést jelentik, nekem nagyon tetszett. Az RMDSZ-ben viszont akkor szó sem esett arról, hogy tisztségviselőknél fizetés volna adható. Ez volt az első megtorpanásom, s a fizetéssel járó állás mellett döntöttem. Ekkor került be az RMDSZ felső vezetésébe a helyembe álló Tokay György, akinek nem kellett gondolkodnia a fizetésen, hiszen parlamenti képviselőként nem állt dilemma előtt. Később a karrierje egészen fölívelt, ismert: ma nagykövet.

1992 és a Kolozsvári Nyilatkozat vagyis az autonómianyilatkozat, mai értelmezésben ez volt az RMDSZ életében a legkeményebb pillanat. Akkor kerültünk szembe azzal, hogy amit addig mondtunk, vagy inkább csak leírtunk, nem is nagyon mondtuk, s nem is igen tudtuk, hogy valójában mit is jelent. Mert az autonómiát komolyan kellett volna venni. A vita arról szólt, hogy Domokos Géza már bejelentette lemondási szándékát, de mögötte igen befolyásos csoport állt, illetve a másik oldalon Tőkés és – egy kicsit elkülönülve tőle – Szócs Géza jobboldali értékeket képviseltek. Mondhatjuk azt, hogy akkor az RMDSZ élén két jobb és egy balközép orientációjú politikus állt. A lényeg az, hogy miután Tokay a híres kolozsvári KOT-gyűlésen csapkodta a pulpitust az alkotmánnyal, s azt hajtogatta, hogy ha autonómianyilatkozatot fogadunk el, akkor vér fog folyni Romániában, a testület, a Küldöttek Országos Tanácsa megszavazta, hogy legyen autonómianyilatkozat. Ennek megszövegezésére a három kulcsembert három személyt jelölt: Domokos Géza jelölte Tokay Györgyöt, Szócs Géza Borbély Imrét, Tőkés László pedig engem. Mivel Tokay arrafele sem jött, Borbély Imrével leültünk megbeszélni a nyilatkozat struktúráját, végig gondoltuk, milyennek is kellene lennie egy ilyen nyilatkozatnak, majd Imre azt mondta: "Te vagy az újságíró, írd meg". Nekifogtam, éjjel kettőig-háromig írtam, a Brassai Gimnázium egyik osztálytermében gyártottam a szöveget. Reggel Imre is megnézte, véglegesítettük a szöveget, Tőkésnek és

Szócs Gézának is odaadtuk természetesen, hiszen az ő nevükben voltunk mi a fogalmazók. Majd megjött Tokay is. Belenézett, egy mondatot kihúzott, mivel társszerzőként szerepelt, nem mondhatuk, hogy nincs ehhez joga, s mire felébredtünk, ő már nyilatkozott is a sajtónak, hogy megvan a Kolozsvári Nyilatkozat. Azért tartom ezt fontosnak elmondani, mert tudomásom szerint máig senki sem mondta el nyilvánosan, kinek mi volt a konkrét szerepe, másrészt jelzésértékűnek tartom, hogy az vitte nyilvánosság elé a dokumentumot, aki nem is vett részt a megalkotásában. A Kolozsvári Nyilatkozat mint írásmű az én szüleményem, koncepcióját tekintve viszont Borbély Imrével közös munkánk, a kettőnk alkotása. Így újra elköteleződtem a politika mellett.

1993-ban, a brassói kongresszus után, ahol az RMDSZ teljes megújítása jegyében a szövetség államrendszerű megújítására szavaztak a küldöttek, újra politikai alelnök lettem, az ügyvezető elnökség keretében. Nagyon érdekes volt a struktúra, mivel akkor három politikai alelnöke volt az RMDSZ-nek: az ügyvezető politikai alelnök mellett politikai ügyvezetői minőséget adott az RMDSZ alapszabálya a képviselőházi illetve a szenátusi frakcióvezetőnek is, ezért bármilyen politikai kérdésre került sor Bukarestben, abban alapszabály szerint nekünk is szerepünk volt, értelmezéseket, elemzéseket készítettünk. Ez nagyon érdekes munka volt, hiszen akkor foglalkoztunk az autonó-

Szakáts Béla szobra

miával, a belső választásokkal és egy sor olyan kérdéssel, amelyek engem később a politológia felé vittek el, hiszen elméleti megalapozottságot igénylő témák voltak. A politikai alelnök szerepköre annyira zavarta egyesek politikai tevékenységét, azt is mondhatnám, hogy a habitusuk nem fogadta el azt a kettős helyzetet, hogy az RMDSZ politikáját ne egyedül a bukaresti csapat irányítsa, hogy a következő, a kolozsvári kongresszuson megszüntették a politikai alelnöki tisztséget, vagyis átszervezték az RMDSZ-t. Ezzel az a hét emberből álló műhely, amelyet a közel három év alatt létrehoztam, szétesett. Ebben a műhelyben dolgozott Bakk Miklós, aki a kolozsvári egyetem magyar politológia tagozatának a vezetője, Szász Alpár Zoltán, aki szintén ott tanít, van köztük történészprofesszor és Budapesten komoly tisztséget betöltő hivatalnok, különben történész, tehát a hét ember közül öt ezen a pályán lett szakember. Ezt a testületet a politikai gőg felszámoltatta. Politikai alelnökként létrehoztam a *Szövetség* című szaklapot, mert a politikát nemcsak a napilapokban kell magyarázni, hanem értelmezni kell, egy szervezet nem lehet meg enélkül. Azt kértem a tisztségem megszűnte után Markó Béla elnöktől és Takács Csaba ügyvezető elnöktől, hogy az általam alapított lapnál, amelynek akkor főszerkesztője voltam, dolgozhassam tovább ebben a minőségemben. Markó azt mondta, Takács fog dönteni, Takács azt mondta, Markó dönt majd, eközben kineveztek egy másik főszerkesztőt, így én munkanélküli lettem fél évre. Ekkor hoztam létre a Szórvány Alapítványon belül a kutatócsoportot, magamnak státuszt teremtettem, és gyakorlatilag a pálya széléről, mindenféle szervezeti háttér nélkül sikerült elérnem azt, ahová ma a politológiában eljutottam.

Az elit fél a kudarctól...

Hogyan ítéled meg az értelmiség szerepvállalását? Megszabadult-e a romániai értelmiség attól az előítélet-től, amit a diktatúrában jól elsajátított, hogy a politika nem az ő dolga. Gyakorolja-e az értelmiség illetve a civil társadalom a politika ellenőrzését?

Az értelmiség és a civil társadalom szerepét én nem tekintem azonos felvetésnek. Az a kulturális és társadalmi elit, amelyre általában hivatkozunk, hihetetlenül ellentmondásosan viszonyul a mai társadalomhoz, hiszen folyamatosan visszaköszönnek olyan szövegek, hogy Romániában azt nem lehet, ezt nem lehet. Amikor Romániában ilyen megnyilatkozásokat hallunk, akkor egy olyan diskurzív stratégia érvényesül, amikor a saját sikertelenségünkre már eleve megtaláljuk a felmentést, a magyarázatot. Tehát nem az én módszerem hibás, nem én vagyok ügyetlen, nem én vagyok kevésbé felkészült, meggyőző, hanem ilyen a társadalmi közeg, ezért nem lehet csinálni semmit. Ha eleve felmen-

tem magam minden potenciális kudarc alól, akkor ne csodálkozzam, hogy a kezdeményezésnek kudarc a vége. Ha nem hiszek abban, hogy ez a társadalom képes a változásra, akkor ne csodálkozzam azon, ami körülöttem történik. Az értelmiség túlságosan is foglya egy korábbi társadalmi képnek, pedig a társadalom sokkal inkább más, mint azt az értelmiség gondolná. Csakhogy ez az elit nem meri bevállalni azokat a társadalmi feladatokat, amelyeket maga előtt lát, mert fél a kudarctól. Ez diskurzív stratégiák kiépítésére kényszeríti, s így lefegyverzi önmagát. A mai értelmiség, az én korosztályom legalábbis, képtelen kilépni ebből a bűvös körből, illetve az a kevés ember, aki kitör, falba ütközik.

A civil társadalom esetében viszont a helyzet nem ennyire kétségbeejtő. Itt az európai uniós folyamatok valódi változást indítottak el. Ezek a folyamatok eleve elvárt szerepeket teremtenek, például itt van a Társadalmi-Gazdasági Tanács helye és szerepe, amely a román kormány elképzelése szerint EU-s mintára létrehozott kirakatszerkezet. De nem az, kiderült ez akkor, amikor 2010 májusában a kormánynak a fizetések és a nyugdíjak megnyirbálásáról szóló javaslatát véleményeznie kellett. Kezdetben eszébe sem jutott a kormánynak, hogy ezt a tanácsot megkérdezze, de amikor a sajtó figyelmeztette erre a kötelezettségére, kiderült, hogy a Tanács él és működik. Kormány-oldalon még mindig nem tudták lerendezni azt, amiről azt hitték, hogy félkézzel megoldják, gond nélkül. A demokrácia procedurális része működik, még nem a lényegi, a szubsztantív, mert az azt jelentené, hogy az alapértékek érvényesülnek, az igazságosság, a méltányosság – ott még nem tartunk. De a procedurális részt már nem lehet kihagyni, mert azt az Unió leveri rajtunk. Ezért a civil szervezetek valóban lélegzethez jutottak, s ha a civil világ az új helyzetben tud mozogni, akkor elindult a váltás. Továbbá olyan pályázatokban vehet részt, amelybe közösen szerepel a helyi politika szereplőivel, ezzel felértékelődik a civil tudás, s a bizonyos műhelyekben létező szakértelem érvényesülhet. Miközben össztársadalmi szinten a 2007-es integráció nem hozott látványos pozitívumot, a civil társadalom vonatkozásában nagyon komoly esélyt jelent, hogy akik ezt megtervezni képesek, átlátják, azok felépíthetnek olyan civil intézményeket, amelyek valóban partnerei lehetnek a politikának, s olykor keményen oda is szólnak neki, hogy vigyázz. Ennek legjobb példája a verespataki ciántechnológiájú aranybánya. A 2000-es nagybányai ciántározó átszakadása után a hatalmas pusztításkor a civilek még nem szólaltak meg – ma világos és határozott a hangjuk. Ez a civil folyamat gyorsabban erősödik, mintsem az értelmiség ráébredt volna arra, hogy van esélye kitörni abból a mókuserékből, amelybe önmagát belevitte.

...“el-elbeszélgetünk egymás mellett, amikor az ország gondjairól van szó”...

Beszélgetés Halász Ferencsel, az RMDSZ Temes megyei szervezetének elnökével, a Temes megyei Tanfelügyelőség főtanfelügyelő-helyettesével

A rendszerváltás óta eltelt két évtized arra készíti az embert, hogy visszatekintsen és mérleget készítsen. Halász Ferenc a rendszerváltás óta gyakorló politikus, egyrészt közösségi, másrészt pedig politikai feladatokat egyaránt ellát. Képezettségét tekintve történész. Befolyásolja-e valamilyen módon a történelemhez való személyes viszony a feladatvállalást?

A történelemben állandó vita tárgya, hogy a hozzánk közel álló időszak elemezhető-e történészszemmel vagy sem. Kétségtelen, hogy engem az elmúlt húsz év eseményei történészként is érdekelnek, de az RMDSZ-szel valamint az érdekvédelemmel nem történészként kerültem kapcsolatba, hanem egyrészt érdeklődésem révén s úgy, hogy 1990 januárjában megválasztottak a Bartók Béla Elméleti Líceum igazgatójának. Ez olyan időszakban volt, amikor igen komoly összetűzések és viták voltak az oktatás körül, a magyar iskolák visszaállítása érdekében, nagyrészt az 1990. március 20-i események is ide vezethetők vissza. A „fekete március” és a bányászjárások megtörték azt a bizalmat és fellángolást, amely a román társadalmat és ezen belül a magyar közösséget jellemezte az 1989-es forradalom után. Temesváron az embert a közéleti tevékenységhez még közelebb hozta, hogy innen indult a forradalom. Noha az elmúlt időszakban ezt nagyon sokan megpróbálták elvitatni, mi azért legyünk tisztában azzal, hogy ennek a forradalomnak van magyar vetülete: a temesvári református gyülekezet és annak lelkipásztora, Tökés László körül indult el a forradalom, amelybe aztán bekapcsolódott az egész város, s az itteni szikrának volt köszönhető, hogy az a változássorozat, amely az elmúlt 20 évben bekövetkezett, egyáltalán lehetővé vált. Ez még inkább arra sarkallta az embert, hogy éljen a lehetőségekkel, kapcsolódjék be a közösség életébe. Az érdekvédelemnek az első csírája decem-

ber 22-én Temesváron jelent meg, Bánsági Magyar Demokrata Szövetség néven, s csak a későbbiekben simultunk be az országos szövetségbe, amely csak december 25-én alakult meg. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a közéletiséget felvállaljam. Egyrészt tagja voltam az érdekvédelmi szervezetnek, itt az évek során különböző tisztségeket töltöttem be mindaddig, amíg a más is beleértve a megyei RMDSZ szervezet elnöke lettem. Ezzel párhuzamosan a civil szférának is aktív részese vagyok, akár a Bartók Béla Alapítványt, akár a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége helyi szervezetét nézzük. Ennek egyik oka, hogy itt a Bánságban a kezdetekkor is, most meg még inkább, egy maroknyi ember van, aki a közéleti tevékenységet felvállalja és az érdekvédelemben tevékenykedik. Szeretném, ha többen lennének, de azt a hitemet, hogy az itteni magyarságért tenni kell sőt tenni érdemes, nem ingatták meg az elmúlt húsz év eseményei. Voltak pillanatok, amikor úgy éreztem, le kell zárnom a közéleti szerepvállalás időszakát. Most viszont akár a civil életet nézem, akár a politikai vetületet, azt mondom, a közösségi életnek van jövője, s amíg van, valakinek fel kell vállalnia az érte való cselekvést.

Ha visszaidézed a húsz évvel ezelőtti félét, a '89 decemberétől májusig terjedő időszakot, akkor volt-e olyan, hogy valamilyen esemény kapcsán átfutott rajtad a gondolat, ez igen, ebben felismerhető egy történelmi pillanat? Igazságszolgáltató pillanatnak érezted-e a magyar középiskola újraalakulását?

Abban az időszakban történt egy pár olyan esemény, amely meghatározta az elkövetkező életünket. Tekintettel arra, hogy iskolaigazgató lettem, mérvadó volt számomra, hogy 1990. március elsején helyreállt a magyar tannyelvű oktatás az egyetlen önálló magyar iskolában, sőt, nevet is adtunk

ennek az intézménynek. Bartók Béla neve eszmeiséget képvisel és irányt szab az itt dolgozó pedagógusi munkának.

Ebben az időszakban zajlottak az első politikai választások is. Nagy volt az érdeklődés, s ez mindenképpen az RMDSZ politikai tevékenységének eredményességét igazolta, hisz akár a május 20-i választások szenátori vagy a képviselői listáját nézzük is, azt az eredményt nemhogy utolérni, de megközelíteni sem tudtuk azóta. Ebben az öt hónapban világhosszá vált az is, hogy sem az átmeneti korszak, sem az új társadalom felépítése nem lesz, mert nem is lehet zökkenőmentes. Ezt a „fekete március” meg a bányászjárások igazolták. Az 1990-es illetve 1992-es választások arról győzték meg, hogy Romániában a rendszerváltás elmaradt vagy legalábbis nagyon megkésett, ami ma is érezhető. Ha a környező országokat nézzük s azt, hogy ott mi történt 90-ben, ez még nyilvánvalóbb. Azt is látnunk kellett, hogy Temesvár bizonyos értelemben magára maradt. '90 márciusában megszületett a Temesvári Kiáltvány, amely mércéje és mérvadója lehetett volna a román társadalomnak. Megjelenését követően Temes megyén kívül hirtelen nem volt tanácsos Temes megyeinek lenni. Ez volt az első olyan dokumentum, amely megpróbálta rendszerbe foglalni, hogy milyenek is kell lennie az új Románia jövőképeknek. Két sarkalatos pont volt a tizenhárom pontos okmányban – én legalábbis így emlékszem –, az egyik az azóta is nagyon sokat hangoztatott, csak éppen meg nem valósított 8-as pont, amely kimondta, hogy három törvénykezési mandátum idejére a volt pártaktivistákat valamint a politikai rendőrség tisztjeit ki kell zárni a közéletből, hogy erkölcsi szempontból megtisztulhasson a politikai élet. Ez sajnos, ma is aktuális, hiszen ebben az ügyben komoly előrelépés nem történt. Nemhogy nem zárták ki ezeket az embereket a közéletből, hanem ők nyomhatták rá bélyegüket nemcsak a politikára, hanem a gazdasági életre is. Így igen sok dolgot annyira félrevittek, hogy a határozott és komoly egységes fellépés elmaradt, aminek következményeit ma is nyögjük. Igaz ugyan, hogy a későbbiekben született egy törvény, amelynek eredményeként létrejöhettek a politikai rendőrség irattárát vizsgáló intézet, ez megvizsgálja a közéleti szerepet vállalók múltját, volt-e vagy sem kapcsolatuk a politikai rendőrséggel. Az intézet tevékenysége kevésbé hatékony egyrészt, másrészt nagyon sok esetben azt tapasztaljuk, hogy erkölcsi eredménye sincs, hiszen sehol sem bélyegzik meg azokat, akikről egyértelműen kiderült, hogy aktívan együttműködtek a rendszerrel. Megindult a szánakozás, sokan közülük szinte mártírokká váltak, s megmaradtak a közéletben is, tisztelet a ritka kivételeknek, akik vállalták a visszavonulást. Véleményem szerint minél inkább távolodunk 1989-től, egyre kevesebbet érdekel mindez, hiszen felnőtt egy új generáció, amely meglepetten néz az emberre, ha el-

meséljük, mi is volt a kommunizmus idején, számukra ez már teljesen érthetetlen dolog. Nem született meg az átvilágítási törvény sem a parlamentben, akkor sem, amikor liberális elnöke volt a képviselő háznak, pedig nagyon úgy nézett ki, hogy ebből törvény lesz. De kiderült, hogy nincs olyan politikai erő, amely céltudatosan véghez vinné a 8-as pont kitételeit, s én nem is merem megkockáztatni, hogy belátható időn belül pozitív megoldás ígérkezik.

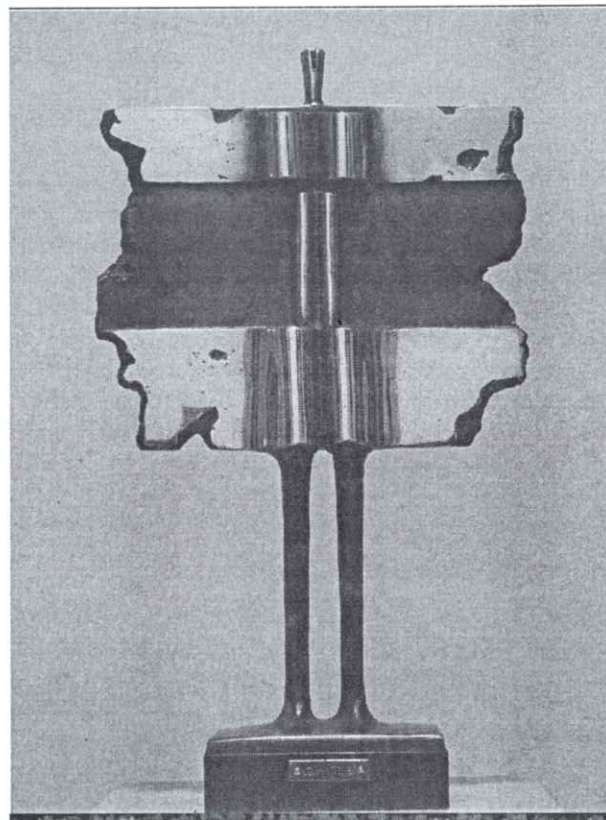
A kiáltványnak van még egy meglepő és igen aktuális pontja, a 11-es, a gazdasági-politikai decentralizáció kérdése. A megjelenéskor sokan ezt a pontot úgy értelmezték, hogy az egységes Románia szétverésére irányul, sajnos, még ma is sokan ugyanígy gondolják. A decentralizáció ma is minden politikai hatalomra kerülő pártnak és kormánynak sarkalatos óhaja, de a mandátum leteltekor azt tapasztaljuk, hogy valójában ezen a területen áttörés még nem történt. Így van ez most, 2010-ben is, ma is az ígéretések talaján állunk, többet beszélünk ugyan róla, de még nem látom azt a törvénykezési és intézkedési rendszert, amely a decentralizációt végrehajtaná. S hol vagyunk még akkor a minket különösen érdeklő autonómiaformáktól, a kulturális és a területi autonómia megteremtésétől, amit uniós tagállamként olyan keretben követelhetünk az Európai Parlamentben, amelynek esetleg pozitív kicsengése lehet. Nekem az az érzésem, hogy nem az EP és nem az EU fogja a magyarság számára az autonómiát megvalósítani. Ezeket itthon kell kiküzdeni, a román partnerekkel kell megteremteni azokat a kereteket, amelyek az önrendelkezést a jövőben engedélyezik. A változások idejét illetően azonban igencsak szkeptikus vagyok. Igaz, hogy az elmúlt húsz esztendőben a viszonyulás változott, míg 1990-ben s az azt követő két-három esztendőben óriási felzúdulást keltett egy-egy magyar nyelvű felirat, ez ma már nem probléma. De kinek van még egyszer netán többször húsz éve, hogy ezt a folyamatot végigvárja? Hogy milyen eszközök vezetnek a decentralizáció és az autonómia megvalósításához, ez az elmúlt tizenöt de főleg az utolsó tíz évben igencsak megosztja a magyar közvéleményt, aminek politikai szinten is megvannak a vetületei. Létrejött a Magyar Polgári Párt, létezik az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács. Mindenki ugyanazt akarja, de az eszközök alkalmazása tekintetében sokszor olyan mélyek a szakadékok közöttünk, hogy már-már gúzsba kötik és megbéklyózzák azt a tevékenységet, amely az autonómiaformák kivívását segítené elő.

Történezként az RMDSZ fejlődésében három szakaszt különítenék el: az első szakasz 1996-ig tartott, addig az RMDSZ ellenzékben volt, s az ellenzékiességben ránk nehezedő állandó nyomás az egység biztosításának a záloga volt, a nézeteltérések a háttérben maradtak. A helyzet az RMDSZ kormánya lépésével megváltozott, ennek követke-

ménye az lett, hogy a magyar közösségen belüli viták felerősödtek, ami hosszú távon odavezetett, hogy egy ideig megpróbáltuk belülről megreformálni az RMDSZ-t, s akik azt látták, hogy erre nincs már remény, akkor külső ellenzékké váltak. Ennek a periódusnak a csúcspontja 2005-2006-ra tehető, ezt követően megindult egy újabb párbeszéd, bár ez kissé felemás, mert nem kapcsolódik be minden pólus, hiszen egyelőre az MPP ebben nem partner. De megindult egy olyan folyamat, amelyről én úgy érzem, hogy ha nem is a régi típusú egységet, de egy olyan együttműködésnek az esélyét fogja megteremteni, ami közelebb visz a célok megvalósításához. A közös nézetek kialakulása nehezen megy, de ha már ennek a párbeszédnek az lesz a következménye, hogy lesz számunkra egy világos autonómiaprogram, illetve egészen konkrétan miképpen fest a kétféle autonómia, ez nagy előrelépés lesz, amit az egységes magyar közvélemény támogatásával le lehet tenni a parlamentben, s erről értelmesen vitatkozhatunk majd a román partnerekkel, akkor talán felgyorsíthatjuk azt a folyamatot, ami minket a leginkább érdekel. Én úgy érzem, hogy a párbeszéd, amely 2008-ban elmélyült és 2009-ben, mondjuk az EP választásokon kézzelfogható megnyilvánulásai is voltak, a közös listaállítással megalakult az Erdélyi Magyar Kerekasztal. Legalább beszélgetünk, még akkor is, ha nincs is mindenről azonos véleményünk. Egyébként szeretném eloszlatni azt a téveszmét, hogy 1990-ben vagy 1991-ben teljesen egyformán gondolkoztunk volna. Csak akkor a közös pontok erősebben nyilvánultak meg, mint a nézeteltérések, amelyek hosszú távon felerősödtek. Most úgy néz ki, hogy újból elérkezett az a pillanat, amikor előtérbe kerülhet az együttműködés, s nem a rosszat keressük a másik oldalon, hanem azokat a közös pontokat, ahonnan konstruktívan előbbre léphetünk. Hogy ez a parlamenti mandátum mit fog hozni a kisebbségi törvénnyel kapcsolatban, a régiók átalakításának ügyében – amit a területi autonómia megvalósításának első lépésének is tekinthetnek –, hogy ezt követően lehet-e előrelépés, s kialakítható-e az az intézményrendszer, amely biztosítja az autonómia gyakorlati megvalósítását, nagyon remélem, hogy ez a közeljövőnek kérdése, s nem a távoli jövőé.

A Temesvári Kiáltvány a román értelmiség feladatvállalásának nagy gesztusa volt. Mi lehet az oka annak, hogy sokan ma is úgy vélik, a politikai szerepvállalás nem a tisztesség útja, holott a demokráciában annak kellene lennie? Melyek azok az események, amelyek meghatározták ennek a két évtizednek az alakulását, vagy melyek azok, amelyek, ha meg nem történnek, akkor ma már jobb lehetne a román társadalom helyzete, mert kilábalhattott volna az erkölcsi válságból legalább?

A '90-es években azt tapasztalhattuk, hogy a politikai sokszínűség mellett Romániában aktivizáló-

Szakáts Béla: Nyitás

dott a civil társadalom is, bár ennek nincs/nem is volt különösebb hagyománya, ami megnehezítette a kibontakozást. Az utóbbi időben a civilek a közélet periferiájára szorultak. Úgy érzem, hiányoznak azok a markáns személyiségek, s itt különösképpen a román értelmiségre gondolok, akik hatékonyan keltenék fel a közfigyelmet, s a mai román társadalomban létező torzulásokra világítanak rá. Romániában mindig szó esik arról, hogy erkölcsi válság van, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Temesvári Kiáltvány 8-as pontja a mai napig aktuális. Nem történt meg azoknak az embereknek a „megbüntetése”, akik a régi rendszert kiszolgálták, ezek az emberek beépültek az élet minden területére, beleértve a politikai pártokat, s ez végül is rányomja a bélyegét a társadalomra. Voltak, ugyan halvány kezdeményezések, Temesvári Kiáltvány, szekus dossziék kivizsgálását szolgáló intézmény, átvilágítási törvény, Tismăneanu-jelentés, de áttörés és végső lépés nem történt, de az erre irányuló politikai akaratot sem látom. A második évtizedben annak is tanúi vagyunk, hogy lassan-lassan ez az ország is ketté szakad, és szokássá válik az, hogy el-elbeszélgetünk egymás mellett, amikor az ország gondjairól van szó. Egyre kevésbé találjuk meg a közös hangot, akkor is, amikor olyan érdekek kerülnek napirendre, amelyek pártszínezettől függetlenül mindenkinek fontosak.

Mennyire készítette a „fekete március” realpolitikára az erdélyi magyarságot?

Nagyon hamar szertefoszlott az az illúzió, hogy Romániában eljött az az időszak, amikor itt már nem számít az, hogy ki milyen nemzeti hovatartozású. Lehet, hogy bizonyos pillanatokban ez az érzés tompult, de tulajdonképpen azt tapasztaljuk, hogy a nacionalizmus mindig ott van az arzenálban, s krízishelyzetben, éles politikai játszmákban közkedvelt, népszerű fegyver, amelynek igencsak nagy a hallgatótábora is. A múltunkkal nem tudunk leszámolni, nem évültek el a '89 előtti kapcsolatok, hiszen sokan vannak olyanok, akik akkor is, meg ma is politizálnak. Gondoljunk csak arra, hogy a volt államelnöknek, Ion Iliescunak még mindig mekkora szava van a társadalomban. Hogy a „fekete március” valamit megtört bennünk, azt igencsak tapasztaltuk. A magyarság fogy, gyorsabb ütemben, mintsem gondoltuk volna, a kivándorlás mértéke messze túlhaladja a '89 előtti időszak mutatóit, s mindez nem kedvez a közösségi érdekek képviselésének, hisz amikor a politikai hatalom megszerzéséről van szó, ami az óhajaink megvalósításának egyik eszköze, akkor annyit érünk, ahány szavazatunk van. Márpedig minél kevesebb szavazatunk van, annál kevésbé hallathatjuk a hangunkat.

Szerencsére vannak olyan folyamatok, amelyek szerintem visszafordíthatatlanok, a magyar közösség szempontjából rendkívül fontos esemény az ingatlan-visszaszolgáltatás törvénye. Fontosnak tartom azt is, hogy hosszú idő után végül is sikerült az Európai Unióba belépni. Bár lehet, hogy még nem dönthető el pontosan, hogy ez nekünk sikerült, vagy akarva-akaratlanul csatlakoznunk kellett. De ezzel új lehetőségek teremtődtek, ha elég ügyesek vagyunk, akár gazdasági, akár politikai, akár kisebbségi szempontból ezek kiaknázhatók, és képesek leszünk megjeleníteni mindazokat a célokat, amelyek számunkra valóban fontosak: az au-

tonómiát, kollektív jogokat. Minderről ma már szabadon beszélhetünk, de húsz év elteltével nem elég csupán beszélni minderről, hanem cselekedni is kell. Remélem, hogy a következő pár esztendő felgyorsítja az eseményeket, nemcsak az ország általános fejlődése, hanem a magyar közösség szempontjából is, mert szörványvidéken, Temes megyében különösen érezzük, hogy bekövetkezik a vízváltás. Évek, talán egy évtized sem kell, és az összeomlás határára érünk. Ezt jó lenne elkerülni, de csak akkor kerülhetjük el, ha Romániában az események felpörögnek, és a magyarság érdekeinek megvalósulása szempontjából is felgyorsul ez a folyamat.

A 21. század első évtizede lassan a végéhez közeledik. Hogy érzed, valaminek a kezdetén vagyunk, vagy inkább valami lezárul? A 2010-es évek inkább kezdet vagy lezárás, vagy még megjósolni sem lehet?

Nehezen megállapítható. Szeretjük történelemszerűen is a biztos pontokat, amihez viszonyítgatjuk, hogy mikor ért véget az ókor, és kezdődik a középkor, de a történelmi folyamatok ennél sokkal rugalmasabbak. Ha én valamilyen határesztendőben gondolkodom, az inkább a 2007-es év, hiszen addig egy célkitűzés volt, hogy belépünk az Európai Unióba, 2007-tel viszont új fejezet kezdődött. Itt érzem, hogy lezárult egy időszak, bár a kapcsolódások élnek, egy pillanatig sem merem állítani most, 2010-ben, a gazdasági válság teremtette körülményekre való tekintettel is, hogy optimistán nyilatkozhatunk, hogy ezentúl csak jó dolgok következnek. Látok egy bizonyos fajta politikai elkötelezettséget és szándékot a romániai politikában, de azt nem tudom megítélni, hogy ez minket jó vagy rossz irányba mozdíthat el.

A jövőépítés feltétele a szembenézés

A Tismăneanu-jelentés hozadékairól Toró T. Tiborral

December 18-án Traian Băsescu, köztársasági elnök a kommunizmust gyilkos és törvénytelen rendszernek nevezte. Az ítélet megfogalmazásához, kimondásához, vállaláshoz az ún. Tismăneanu-jelentés is kellett. A neves politológusokból álló csoport félév alatt készítette el a 660 oldalas tanulmányt. Toró T. Tibor, Temes megyei parlamenti képviselő, az elmúlt év egyik legfontosabb politikai eseményének nevezte a román államfő állásfoglalását és az alapjául szolgáló jelentést.

Vladimir Tismăneanu, Amerikában élő politológus, oroszországi zsidó szülők gyermekeként született Romániában 1951-ben. Szülei a kommunista nőmeneklatúra tagjai voltak, fiuk Nicu Ceaușescuval együtt a pártvezetők gyermekeinek fenntartott iskolába járt. A fiatal politológus államvizsga-dolgozatában majd később doktori disszertációjában is a nyugati értékek vitriolos bírálatát fogalmazta meg. Ezeket a tényeket a jelentés ellentmondásai közé sorolják.

Tismăneanu személyisége és munkássága önmagában is érdekes. Múltjában és munkásságában lehet ellentmondásokat találni, de mindenkinek megadatik a változás lehetősége, a korábbi nézeteivel való szembenézés esélye is. Aki fiatalságától bölcs öregember koráig ugyanazt vallja, annak a sokszoros tévedések kockázatát is vállalnia kell. Én úgy gondolom, hogy az ember fejlődik, tapasztalatai, olvasmányélményei, az események sodrában való részvétele során alakul vagy maga alakítja az eseményeket. Tismăneanut múltja, származása, politikai pályafutásai a jelentés megírásakor arra készítettek, hogy fokozott figyelemmel, objektivitással végezze munkáját, s válassza meg munkatársait. Volt bátorsága ahhoz, hogy szembenézzon saját múltjával, változásaival is. A rendszerváltás óta olvasom tanulmányait, követem nyilvános szerepléseit. Liberális alapállásból és kellő távolságból, az Egyesült Államokból figyeli a hazai politikai történéseket. Szerintem az ő személyisége garanciát jelentett arra, hogy a jelentés médiaeseménynyé váljék, közfigyelmet keltsen és az objektivitása is biztosított legyen. Már az is érdekes, ahogyan a munkacsoport tagjait kiválogatta. Kihagyta a kommunista diktatúra éveiben sajátos pályát bejárt akadémiai értelmiségi elitet. Örömmel láttam, hogy egyrészt a munkatársai közt sok volt a fiatal, akiket a személyes élmény már nem befolyásolhatott, másrészt pedig olyan neves szakemberek szerepeltek mellettük, akik már többször bebizonyították, hogy a kommunizmus vizsgálatában számukra kizárólag a szakmai szempontok a lényegesek, így Stelian Tănase vagy Horia-Roman Patapievici.

Tismăneanunak felróják, hogy személyes okokból eltávolította a munkacsoportból a legismertebb román ellenzékit, Paul Gomát, másrészt pedig Nicolae Corneanu, Bánság ortodox érseke, közvetlenül a jelentés megjelenése előtt tagadta meg a nevét és együttműködését ettől a munkától. Magyar nemzetiségű munkatársak is dolgoztak a jelentésen, az ő munkájukat a BBTE rektorhelyettese, Salat Levente irányította.

Hogy Paul Goma nem tartott ki ebben a közös munkában, az nem meglepő, hiszen öntörvényű, forradalmár személyiség, akinek az árral szembeni haladás a természetes; magányos harcos, akinek nehezebb esik a csapatjáték. Az ortodox érsek esetében, azt hiszem, Tismăneanu igyekezett bevonni azt a főpapot, akiről a kellő nyitottságot feltételezte, hiszen Corneanu érsek már többször igazolta, hogy képes túllépni az ortodoxia merev szabályait, de feltételezhetően ez a feladatvállalás meghaladta az ő erejét is, erősebb lehetett az egyházi kötelék, mint az értelmiségi kihívás. Ez a támadások esélyét

is növeli majd, hiszen a jelentés sorsa nem zárult le a köztársasági elnöki állásfoglalással. Hosszú, hónapokig tartó közvitákra számítok, amelyek során a jelentésből kimaradt dolgok is felszínre kerülhetnek, új összefüggések és megvilágítási szempontok is érvényesülhetnek, s ezen az sem változtat, ha támadások keresztüztüzebe kerülnek a jelentéskészítők. A magyar részvételt is Tismăneanu személyes kapcsolatai határozták meg, hiszen így kerülhetett Salat Levente a figyelem középpontjába. Köztudomású, hogy a romániai Soros Alapítvány kuratóriumának volt a tagja, most is egy olyan intézet vezetője, amelyet ez az alapítvány hozott létre, a választás szépséghibája leginkább az, hogy Salat Levente nem történész, alapképzettsége műszaki jellegű, bár érdeklődése és munkássága a filozófia és politikatudományok iránt és körében lett jelentős. Részvétele feltételül szabta, hogy olyan fiatal, ígéretes szakértőkkel dolgozhasson együtt, mint Stefan Botoni vagy Olti Ágoston. Személy szerint ezt a választást, hozzádéma, a fiatalok munkája miatt is jónak tartom, bár tudom, hogy sokan támadják majd magyar részről is.

A politikai elemzők szerint a jelentésnek nyertesei és vesztesei vannak. A nyertesek közé sorolják, az országot magát, hiszen a volt szocialista országok közül csak Románia ítélte el egyértelműen a kommunizmust.

Románia egyértelműen nyertese a jelentésnek, persze jobb lett volna, ha már 15 évvel ezelőtt, a 90-es évek forrongásai és helykeresése közepette megszületett volna a jelentés. De jobb később, mint soha. A nemzetközi visszhangja mindenképpen pozitív, s minden bírálat és vita ellenére a belpolitikai fogadtatása is az. Meggyőződésem, hogy ami igazán fontos, hogy az utóélete is az lesz. Ha a jelentésben megfogalmazottak leszivárognak a mindennapi élet szintjére, bekerülnek a társadalom és a tudat mélyebb rétegeibe, akkor felbecsülhetetlenül értékes és hasznos lehet.

A temesvári politológusok szerint a jelentés felesleges, mert az 1990. március 11-én megjelent Temesvári Kiáltvány elég tény és érvet tartalmazott a kommunizmus elítéléséhez.

A jelentés nem sok újat mond azoknak, akik éltek a kommunista rendszerben, majd elhatárolódtak tőle, de rendkívül fontos lehet a fiatalabb nemzedéknek. A mai huszonéveseknek, akik egyre inkább szerepet vállalnak a mai közéletben, a politikában, gazdasági életben egyaránt, nagyon fontos, hogy ilyen objektív, tárgyyszerű és tudományos, jól dokumentált tanulmány áll rendelkezésükre, persze azoknak is jó, akiknek az lenne a feladatuk, hogy az ország fejlődése érdekében pozitív közhangulatot teremtsenek. Megértem azokat is, akik büszkék a maguk teljesítményére, a Temesvár Társaság munkájára, a Temesvári Kiáltvány politikai életet meghatározó hatására, de azt hiszem, felül kell emelkedniük ezen a féltékenységgel rokon érzésen. A kiáltvány a maga idejében igen fontos volt, állandó erkölcsi mérce és viszonyulási pont volt, történelmi hatása is jelentős. A Tismăneanu-

jelentés ezzel összemérhető, de az összehasonlítás még korai.

A politikai elemzők a nyertesek közt nem említik a románai magyarságot, de képviselő úr nyilatkozatai ezt sugallják. Noha a 660 oldalas anyagból alig húsz tárgyalja a nemzeti kisebbség helyzetét, legalább kimondott: téves az az eddig előszeretettel hangoztatott nézet, hogy a kommunista rendszer nemzetiségi hovatartozástól függetlenül azonos módon nyomorította meg az ország lakosságát.

A jelentés szembesíti a román társadalmat ezzel a ténnyel, s megdönti ezt a dogmát, sőt arra is rávilágított, hogy a nemzeti elnyomás minden másnál maradandóbb sebeket ejtethet. 1989 a magyar közösséget a vegetálás olyan szintjén találta, amelyet közösségként túlélni igen nehéz. A jelentés azért is fontos, mert az erdélyi magyar társadalomban nem történt meg a kommunizmussal való szembenézés. A román társadalomban a kommunizmus pere bizonyos szinteken elkezdődött, ám, az erdélyi magyarság soraiban nem. A kommunizmus összes bűnét egyetlen ember, Hajdu Győző, cipelte a hátán, őt ítélték el, ő lett a közmegejtés tárgya, jogosan persze, de egyedül. A történészek feladata a kommunizmus 50 évének felmérése, azoké is, akik a szóbeli történelem eszközeivel próbálják feltárni mindazt, ami az emlékezők tudatában és lelkében még fellelhető, hiszen erre a jelentésnek nem lehetett módja. Megtette azt, amit kellett, kitette a megfelelő felkiáltójeleket oda, ahova azok kellettek, elsősorban a románság számára, de elindította azt a folyamatot is, hogy nézzünk szembe a magyar kö-

Szakáts Béla: Az Univerzum füle

zösség 50 évével is, még akkor is, ha ez egyes személyeknek vagy csoportoknak fájdalmas lesz. E nélkül azonban nem lehet jövőt építeni. A Tismăneanu-jelentés jó hangot adott meg a húsz oldalas parányi részletével, ebből katarzisz is születhet az erdélyi magyar társadalomban, s biztosan nem lesz boszorkányüldözés, mert a jelentés elítél, de nem kiátkoz. Az erdélyi magyarságnak is az lesz a dolga, hogy mondjuk ki a kimondandót, állapítsuk meg a felelősséget, majd dolgozzuk ezt úgy fel, hogy napsugarasabb jövőt építhessenek a gyermekeink maguknak és az utánuk jövőknek.

Megjelent a Hei Új Szó 2006 decemberi számában

“A Temesvári Kiáltvány más pályára állíthatta volna Romániát” ...

Beszélgetés Toró T. Tiborral,

az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács ügyvezető elnökével

A diktatúra utolsó éveiben érezted-e, hogy itt a változás, figyeltél-e a körülöttünk zajló eseményekre?

Két évtized távlatából természetesnek tűnik, hogy előre kellett volna látni a változást. Bevallom, nem számítottam arra, hogy lavinaszerűen bukik meg a romániai kommunizmus, inkább hosszú távú vegetálásra rendezkedtem be, főleg azt követő-

en, hogy 1986-ban eltávolítottak az iskolából, pedig nagyon szerettem tanítani, ott lenni, az akkori körülmények közt ugyanis azt tekintettem a nekem leginkább megfelelő munkának, hivatásnak. Hosszú távú, csendes vegetálásra rendezkedtem be, hiszen olyan kutató intézetben dolgoztam, ahol a kötelező penzumot gyorsan elvégezhettem, egy-két

hét alatt a kötelező munkákat leadtam, azon túl lehetett olvasni, meditálni, gondolkodni, mindezt azonban a világtól kissé elszigetelten. Figyeltem persze, hogy mi minden történik, hiszen volt egy-két kommunikációs csatorna, magyar TV-csatorna meg egy-két lap, amely a szüleim baráti hálózatán keresztül, illetve a bukaresti nagykövetségen dolgozó ismerősök révén el-eljutott hozzám, meg amit, mindenki hallgatott, Kossuth Rádió, Szabad Európa. Lehetett dolgokat tudni, de nem mondanék igazat, ha azt állítanám, hogy tudatosan foglalkoztam volna azzal, hogy mikor bukik meg a rendszer. Így akár azt is mondhatnám, hogy meglepetésszerűen ért a változás. A Közép-Európa-szerre érő változásokról azt hittem, nem érnek el minket, vagy ha mégis, akkor csak jóval később.

Voltak-e illúzióid 1989 decembere előtt?

Nem, annál nagyobbak voltak viszont az 1989-es decemberi események után, amikor minden olyannak tűnt, hogy másként lesz, sőt gyorsan lesz más. Illúzióim most is vannak, hiszen ezek nélkül az embernek jóval nehezebb lenne, viszont ezek teljesen mások, mint a két évtizeddel ezelőttiek. 1990 januárjától nagy-nagy lelkesedéssel vettem bele magam a közéletbe, valószínűleg azért, mert közéleti ember vagyok – ami egyrészt családi örökség, de talán születési rendellenesség is – noha eladdig alkalom híján nem fedezhettem ezt fel magamban. Amikor 5-6 éven át tanárként dolgoztam, akkor ébredtem rá arra, hogy ha más idők lennének, politikával és közélettel foglalkoznám. 1989 decembere teljes cezúrát hozott az életembe, mert azelőtt leginkább a tanítás, a tudomány, a könyvek, a kultúra világa vonzott, azt is mondhatnám, 1989 után megadatott nekem egy másik élet.

A rendszerváltásnak nevezett események nagy-nagy várakozást generáltak bennem, mint majd mindenkiben. Erre az illúziórendszerre az első év feléig döntő csapásokat mértek: a negatív sorozat a „fekete márciussal” kezdődött, s a bányászjárással ért véget. Akkor döbbsentem rá, hogy itt semmi sem úgy lesz, mint ahogy azt mi szerettük volna '89 decemberében vagy '90 januárjában. Akkor kezdett kísérteni, hogy az eltelt fél év nagyobb jelentőségű volt, mintsem gondolhattuk volna, mert a radikális változásokat legfeljebb ekkor lehetett volna kicsikarni. Amit addig nem fogalmaztunk meg, s így nem is ültethettük gyakorlatba, mindaz, ha egyáltalán még sikerülhet valaha, csak hosszú évtizedek múltán válhat gyakorlattá. Ez akkor nem látszott ennyire tisztán, de kezdtem átlátni, hogy a szervezkedéssel eltelt fél év, a magunk szervezése – azt hittük, van időnk elég, csináljunk hát mindent módszeresen – akár veszteség is lehet. Így is lett, s erre nincs is jobb negatív példa, mint a temesvári Magyar Ház esete, vagy a Bartók Béla Líceum pozitív példája, de Erdély-szerre kereshetünk hasonlóakat.

Az önálló magyar középiskola megalakításához kedvező volt a konjunktúra, de volt is néhány ember, aki tényleg akarta, hogy így legyen, s a megfelelő időben, megfelelő helyen volt. A Magyar Ház esetében viszont sajnos, mindez nem így alakult. Erdély-szerre is hosszú sort alkotnának a megvalósulás helyett szertefoszlott illúziókká lett lehetőségek. A csodálatos decembert követően nem sikerült áttörni a falakat, egy másik pályára álltunk át, a lassú építkezés és a lassú haladás pályájára: az időnként sok-sok megtorpanással, sőt visszalépéssel lassított hosszú menetelés már több mint húsz esztendeje tart, ám a stratégiai célkitűzéseink közül csak igen kevés valósult meg.

A „fekete március” vagyis 1990. március 20. előtt azonban megjelent a Temesvári Kiáltvány. A Temesvár Társaság honlapján az alapító tagok sorában olvasható Toró T. Tibor neve is. Van-e a kiáltványnak valamilyen hozadéka, változtatható voltna valamit a helyzetben, ha sikerül törvényerőre emelni ennek a dokumentumnak az elvárásait, különösképpen a 8-as pontot, amely megakadályozta volna a nómenklatúra és a politikai rendőrséggel kapcsolatban lévők közéleti szerepvállalását?

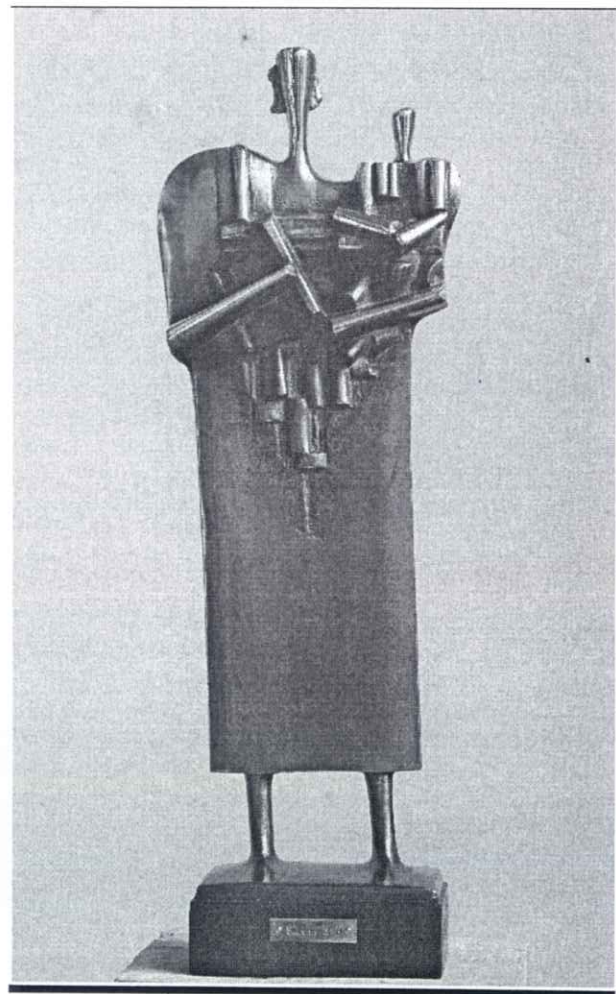
Az aláírók közt nem magánszemélyként szerepelek, hanem a Temisz elnökeként. A Temisz hihetetlenül kreatív csapat volt a '90-es évek elején, közéleti, politikai, társadalmi és minden egyéb szempontból, így kerültünk kapcsolatba a Temesvár Társasággal is. Annyira természetesnek tűnt még a meghirdetés előtti aláírás, hogy azt hiszem, meg sem vitattuk. Így lettünk az előterjesztés előtti aláírók egyike. Nem is éreztük ennek a valódi súlyát, csak annyit tudtunk, hogy ez jó dolog. Annyira sűrű volt az élet, hogy valószínűleg, nem értünk rá ebben elmélyedni, de jó kezdeményezésnek tartottuk, támogattuk, s mentünk is tovább. Nem kellett két évtized ahhoz, hogy kiderüljön, hogy történelmi jelentőségű volt a kiáltvány megszületése. Az aláírással magunk után vonszoltuk a BMDSZ-t is, hiszen miután mi aláírtuk, nem teheték meg, hogy ne tegyék ugyanazt, bár voltak morgások helyi szinten is a kollektív bűnösség miatt. Akkor nem is gondoltam végig, hogy mi állhat e mögött, ma már sejtem, tudni vélem, hogy mi, de hasonlóan morogtak az országos RMDSZ-ben is ellene, sőt a nagyváradi kongresszuson 1990 májusában nem is csatlakozott az RMDSZ az aláírókhoz. Hogy mi lett volna, ha a romániai politikai elit magáévá teszi és érvényesíti a demokratikus átrendeződésben? Szerintem olyan váltó lehetett volna, amely teljesen más pályára állíthatta volna Romániát, lerövidíthette volna ezt a máig befejezetlen, húsz éve tartó átmeneti időszakot akár néhány évre vagy egyetlen évtizedre. Másként alakulhatott volna a romániai intézményrendszer és a román demokrácia. A romániai demokratikus építkezés modellkövető volt: a politikai elit nézte, hogy a számára példaértékű

nyugati országokban mi van, s megpróbálta ezt követni úgy, hogy az ottanihoz hasonló kereteket hozott létre. A sajátos román demokráciának lényege viszont az, hogy megteremti ugyan a kereteket, majd eltér attól. Létrehozták a parlamentet, szétválasztották a hatalmakat, elkezdődött az önkormányzati rendszer kiépítése, vagyis minden úgy történt, ahogy a nagykönyvben meg van írva, hogyan is kell a demokratikus átmenetet lemene-dzselni, de végül mégis minden másként történik, és más is lesz. Az első parlament olyan volt, amilyen, s ma is éppen olyan, a hatalmi ágak sincsenek szétválasztva, az igazságszolgáltatás alárendeltje a politikumnak, a civil társadalom meg, amely 1989 előtt szinte nem is létezett, nem tölthetett be olyan szerepet, mint máshol. Lehet, hogy mindennek az oka a Temesvári Kiáltvány leseprésében keresendő, s ha nem így lett volna, talán mellőzhetnénk ma az eredeti demokrácia jelzőjét, s Romániában is rendes, becsületes demokrácia lehetett volna. Bár van, aki úgy véli, hogy a Balkánon nyugati típusú demokrácia nem építhető. Ebben is van igazság, de ha érvényt szereztünk volna a 8-as pontnak vagy a Bánság autonómiájára diszkréten utaló egyéb pontnak, akkor más lenne ma az ország, és más lehetne a mi életünk is.

Bálintfi Ottó szerint a romániai társadalomnak pszichoterápiára lett volna szüksége. Szerinted is?

Elmaradt a nürnbergi per mintájára a kommunizmus perének nevezett felelősségrevonás és szembenézés. Ennek van egy igazságügyi része is, amely során mindazokat, akik ember- és emberiség-ellenes bűntetteket követtek el, megbüntetik, amire kétségtelenül szükség volt, de az igazi az lett volna, hogy ha tudatosítjuk magunkban, hogy eltelt ötven év, s ebben az időszakban éltek derék emberek, de sokan voltak olyanok is, akik a rendszert kiszolgálták. A helyzet nem egyszerűen fekete vagy fehér, hanem sok az átmenet, de mindenki viseli a maga felelősségét. Jó lett volna, ha a szembenézés nem marad el sem a romániai társadalomban, sem az erdélyi magyar társadalomban. De elmaradt. Ennek legfőbb oka az volt, hogy olyanok hozták létre az érdekvédelmi szervezetet, s tematizálták a közéletet, akik a derékhadat képviselték, vagyis 30, 40 évet éltek a diktatúrában, rátelepedtek a civil társadalomra, s olyanok kerültek az első sorokba, akik a '89 előtti nagyon-nagyon beszűkült körülmények között is megpróbálták valamit tenni a közösségért, hogy pozitívan közelítem meg a dolgot, de ennek meg kellett fizetniük az árát: valamilyen szinten együtt kellett működniük a diktatúrával. Ezt egyénekre lebontva kell vizsgálni, ám ennek kollektív eredője is van, meghatározza a közösség és a diktatúra viszonyát. Minderről jó lett volna sok kicsi és nagy pszichoterápia keretében beszélni, vitázni, tisztázni. Ez nem történt meg,

mert azoknak, akik a pszichoterápia vezetői lehetnek volna, nem állt érdekében a tisztázás. Mindez tetten érhető az egyházakban, s minden más fontos intézményen belül is. Nem szeretnék értékítéletet mondani bárkiről is, mert nem hiszem, hogy jogom lenne hozzá, a saját múltamról és saját tevékenységemről ítélezhetek csupán, de ettől még a tény tény marad. Az erdélyi magyar társadalom nem gyógyult ki ebből, mert a sebek nem tisztultak meg, s így nem gyógyulhattak meg hegmentesen, hanem betokosodtak. Volt, aki sírba vitte a titkait, s mivel egyre fogyunk, fogynak a tanúk és a tettesek egyaránt. A feltárást, a szembenézést rá kell bízunk a fiatalokra, akikben a mieinkhez hasonló előítéletek nem működnek, hogy elvégezzék ezt a munkát. Ők a tudatlanok bátorságával nyúlnak ehhez, ennek már látható jelei vannak, lásd a Sütő-vitát, s egyre nyilvánvalóbbá válik majd, amikor a 70-es, 80-as évek emblematikus figuráinak dossziéit fogják megvizsgálni, kiderülhet, hogy a napsugarasnak vélt személyiségek életében is vannak sötét foltok, lásd Szilágyi Domokos ügye. Az egyházban ezt már jóval korábban meg kellett volna tenni, hiszen az egyháznak megvan a megfelelő technikája is a hasonló helyzetek kezelésére, a bűnbocsánatra gon-

Szakáts Béla: *Kismadonna*

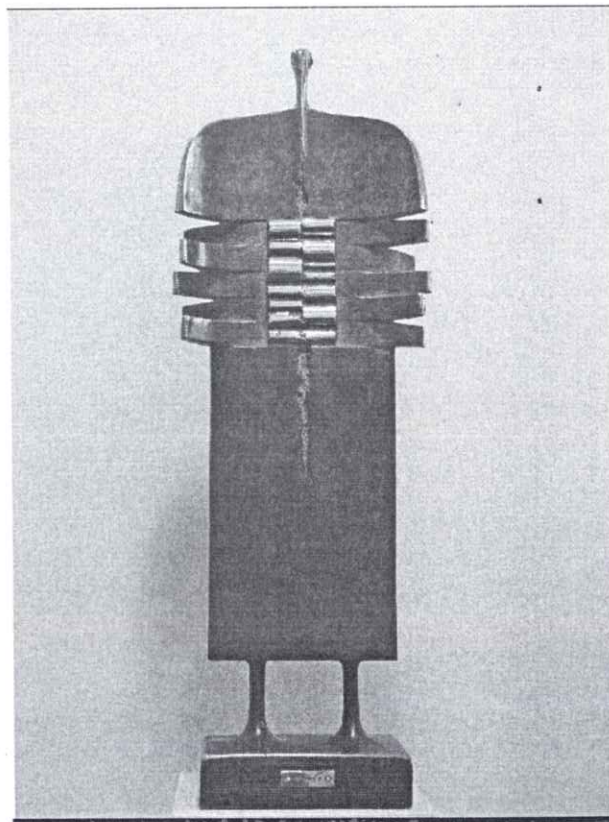
dolok, de ott is elmaradt a szembenézés, emiatt újabb erkölcsi válság kitörésére kell számítanunk. Tudomásul kell vennünk, hogy amit elmulasztotunk megtenni, az nyomon kísér: időnként aknára lépünk, egy-egy szekrényből csontváz hullik ki, ám meg kell próbálnunk mindezt derűsen és pozitívan szemlélni, hogy olyan jövőt építhessünk a közösség számára, ahol mindez nem ismétlődhet meg többé.

A rendszerváltás kezdetén a romániai értelmiség megmutatta magát, míg azelőtt kényszerlakhelyen kényszerhallgatásra ítéltetett, vagy csak itthon nem hallathatta hangját, mert már előbb az emigráció útját választotta. Ma úgy tűnik, a romániai értelmiség nem veszi ki a részét a társadalmi változásokból, mintha átadta volna a terepet a politikusoknak, akik korántsem az értékörzés vagy az elvűség jegyében cselekszenek.

Azt hiszem, hogy a romániai értelmiség három válságszakaszon ment át. A felfokozott, illúziókkal teli korszakot gyors kiábrándulás követte: az első maga a decemberi forradalom s az azt követő néhány hónap, amikor azt hihettük, hogy hamarosan beköszönt a demokrácia, s ezért nagy lelkesedéssel vettek részt az átalakítási folyamatokban. A Temesvári Társaság, a Temesvári Kiáltvány, az egyetemi szolidaritás, vagy a Polgári Szövetség (Alianta Civica), amely pártalakítással próbálkozott s látványosan meg is bukott. Akik politikussá lettek, tehetetlenek voltak a posztkommunista restaurációval szemben, 1996-ban, amikor Emil Constantinescu lett az államelnök és az akkori Demokratikus Konvenciónak sikerült választást nyernie, ez még nagyobb csalódást hozott, hiszen megpróbálkozhattak az illúziók gyakorlatba ültetésével, ami csúfos kudarccal végződött, vagy legalábbis annak tűnt, bár szerintem az a kormányzás nem volt annyira sikertelen, mint amilyennek megítélték. Aztán az értelmiség visszahúzódott vagy az elefántcsonttoronyába, vagy a katedra mögé, vagy csak kivonult a közéletből. Kisebb fellángolás volt 2004-ben, amikor sikerült a posztkommunista erőket legyőzni a választásokon, ez nagymértékben Traian Băsescu személyéhez kötődik. Ismételten hadrendbe állt a román értelmiség jobbik része, mert a kommunizmussal való leszámolást várták az elnöktől, akitől néhány látványos elemet meg is kaptak: a kommunizmus elítélése a parlamentben, a kommunizmus bűneit vizsgáló intézet felállítása, a Tismăneanu-jelentést összeállító csoport munkája, voltak olyan jelek, amelyek arra engedtek következtetni, hogy a kommunista gyökerű Băsescu belülről akarja megbuktatni a rendszert, hogy szakítson vele. Aztán kiderült, hogy ez nincs így, s ez szerintem a harmadik nagy csapás, ami arra inti az értelmiséget, hogy a politikától tartsa távol magát, vagy ha mégis politizálna, azt csak politikusként teheti. Ezt a harmadik csapást, még nem dolgozta fel a román értelmiség, mert a tévedések beismeréséhez nagy bátorság és komoly önismeret kell. So-

kan viszont következetesen ragaszkodnak a tévedéseikhez.

Az erdélyi magyar értelmiség külön pályán mozog. Ez annak a ténynek következménye, hogy az erdélyi értelmiség saját társadalmat alkot egyrészt, másrészt viszont, ha nincs is így, de azt szeretné, hogy jól körülhatárolt külön erdélyi magyar társadalom legyen, amely közösségként akar a román társadalom része lenni, s nem kíván abban feloldódni, legalábbis ez a politikai cél, s ha nem is vallja ezt tudatosan, tevékenységével ezt segíti elő. Az erdélyi értelmiség válságpontjai máshol tapinthatók: bár '89 decembere nagy cezúra volt, ezt nagyon gyorsan áthidalta úgy, hogy a szerepvállalók botcsinálta politikussá lettek, mert éppen ők voltak ott, amikor az RMDSZ megalakult. Közülük csak nagyon kevesen mondtak le a közképviselet „hatalmáról”, bár voltak ilyenek is. Közülük sokan bár kompromisszumot kötöttek, a mérleget mégis pozitívan zárják, de nem a félreállítás a jellemző, hanem inkább a generációs harcnak álcázott értékrendek csatája zajlott sok helyütt. A politikai elit utánpótlását az értelmiség szolgáltatta, s talán ma sincs ez másként. A diktatúrából átléptünk ugyan az építkező demokráciába, de ez a váltás az értelmiség soraiban nem ment végbe. Ezt igazolja, hogy egyetlen embert vetett ki az erdélyi magyar társadalom, Hajdú Győzöt, akinek a mérlege kétségtelenül negatív, de mégsem viheti a hátán púpként a diktatúra minden bűnét egymaga. Nálunk sem volt meg a

Szakáts Béla: Égiek

kommunizmus pere, nem volt elszámoltatás, így ha a perifériára szorultak is, de továbbra is végezhettek áldatlan munkájukat mindazok, akik nem lepleződtek le. Cezúra volt az 1996-os irányváltás, amikor az RMDSZ kormány szerepet vállalt, s az önkormányzatiság helyett valódi kormányzást vállalt, hatalmi szerepet, mert ez átrendezte a sorokat. Vannak olyan értelmiségiek, akik a politikai hata-

lomból élnek. Van 1996 óta egy hatalmon lévő magyar politikai elit, mely részesedik a román politikai hatalom áldásaiból, felelősségéből és negatívumaiból, ekörül gravitál egy értelmiségi elit, s van egy másik réteg, amely úgy véli, hogy mindez nem vezet eredményre. Ennek a fel-fellángoló konfliktusnak vannak pillanatai, amikor az értelmiség meg-megszólal. Ezt a korszakot éljük most is.

“Az életemből kimaradt a látványos fordulat...”

Beszélgetés Balaton Zoltán fizikussal

A hetvenes évek közepétől a temesvári Hegesztő Központban dolgoztál.

A Hegesztő Intézet a diktatúra idején a nyugati vérkeringésből kizártan, jelentős intézménynek tűnt. 1990-ben azonban kiderült, hogy évtizedekkel lemaradtunk a tudományos fejlődésben, a nyugati technológiák könnyen bejöhettek az országba, csökkentek a megrendeléseink. A kutatóintézet is átszervezhető lehetett volna, de nem ez történt, az élelmesebbek inkább privatizációba kezdtek. Mindez leépítéshez vezetett, úgy éreztem, nem kellene ott maradnom. Azt hittem akkor, lehetne belőlem politikus.

Úgy érezted az értékelvű politizálás ideje jött el?

Pontosan erre gondoltam. Azt hittem, elvek mentén fogunk politizálni, de rövid időn belül kiderült, hogy nem így áll a dolog, hanem kis baráti társaságok hoztak létre olyan politikai sejteket, ahonnan bárkit ki lehetett ugratni, fel lehetett emelni, de lobbhi hiányában akár ki is lehetett zárni bárkit. Legjobb barátom s szövetségesem, az RMDSZ Temes megyei szervezetének elnöke, Ferencz Csaba öngyilkos lett, s ezzel az a vonal, amelyet mi képviseltünk, megszűnt. Sokan úgy vélték, a halálba menekülés a koncepciónk kilátástalanságát is jelezte.

Ha meg kellene határoznod azt a gondolkodásmódot, amelyet Ferencz Csaba képviselt, s tegyél is vallottál, most mit mondanál erről?

Nyitott de valójában mégis konzervatív, keresztény polgári felfogást képviseltünk, nem a hőbörgő, múlthoz való visszatérést.

Mit tettél '89 decemberében? Hogyan értelmezed az akkori református gyülekezet tetteit?

Mi az, ami ma is, két évtized távlatából is büszkeséggel tölt el?

Három mozzanatot különíték el. Az első, amikor a gyülekezet sorompóba állt. Ez áprilisban történt, amikor Tőkés Lászlót el akarták helyezni. Ez a bátor, egyenes lépés nem tőlem származott, hanem a lányomtól, aki tiltakozó aláírások gyűjtésébe fogott. Érdekes volt, hogy egy egyetemista a diktatúra legkegyetlenebb időszakában tiltakozó aláírások gyűjtésére vállalkozik, s össze is gyűlt kétszáz aláírás. Névvél, lakcímmel, személyazonossági számmal, munkahely-megjelöléssel vállalták a tiltakozást. Ezeket megpróbáltam elvinni hivatalos helyekre, elsősorban egyházi személyeket próbáltam meg győzködni. Amikor erre rájöttek, megpróbáltak eltávolítani Tőkés László mellől, egyszer Csernavodára, majd Galacra helyezték át. Persze az indoklás sohasem politikai volt, hanem a hivatalos magyarázat szerint ott volt rám a legnagyobb szükség. Három hónapig haza sem jöttem. Akkor éppen stagnált az atomerőmű-építés, tehát semmi szükség sem volt az én jelenlétemre. Szeptember végétől novemberig Galacra, a gázcsőgyárba küldtek, de akkor ott is állt mind a termelés, mind a tervezés. Végül engedély nélkül hazajöttem. Attól kezdődően nyílt sisakkal játszottunk. Megtörtént, hogy az intézetből hazafelé tartó úton négyyszer igazoltattak. December 15-én volt az első tömeggyülekezés a templom előtt, este meg tanácskoztunk, hogy mi lesz most. Mert két lehetőség volt: vagy mindenki hazamegy, s akkor az egész kial-

szik, vagy a sötétben közénk furakodnak a provokátorok. Négyen-öten voltunk ott, László legközelebbi barátai. Az események nagyon gyorsan pörögtek, levélírás Gorbacsovna, levél Amerikába. Amikor készen lettünk, már tudtuk, hogy felesleges lenne elküldeni. Végül 15-én késő délután, hat óra tájban, akkor már nagyon szürkülődött, úgy döntöttünk, hogy segítséget hívunk, olyanokat, akik ott mernek maradni reggelig, de elég fegyelmezettek is, hogy elkerüljük a provokációt. Átmentem és áthívtam Dugulescu fiataljait, akik azonnal át is jöttek, Dugulescu rendkívül gyorsan mozgósította őket. Ők azok, akik végigvirrasztották velünk az éjszakát, s átmentették a kipattant szikrát a következő napra. Ettől kezdődően Dugulescu barátja lettem, barátságunk haláláig tartott. Ezt tettem én, meg néha, a felpörgött események közt elemezni kellett az eseményeket. S mikor ezt már sokan tették, az én befolyásom csökkent. Tőkés Lászlóval a kapcsolatom nem szakadt meg, de jelentősége csökkent, s én a magam útját próbáltam járni.

Az egyházban világiként is fontos szerepet vállaltál.

A forradalom után megszűnt a nagyváradi áruló püspökség, az, amely püspöke révén beállt a Ceauşescu-rendszer kivégzőosztagába. Az újrászerveződő egyházban, egyrészt a püspökség mellett működő igazgatói tanácsban kaptam helyet, és a Királyhágó-melléki zsinatban, mint világi tag. Hosszú ideig, 14 évig dolgoztam ott, különböző bizottságokban. Ha valakinek szüksége van rám, ma is ott vagyok az egyházban, ha hívnak, jövök. Más kérdés, hogy mostanában nem igen veszik ezt igénybe, de néha sor kerül erre is. Számomra már akkor világossá vált, hogy az egyházban szerepet vállalók közt egyre többen lesznek olyanok, akik régen arrafelé sem mertek jönni, sőt az ellenséges propagandát képviselték keményen. Ezzel megkezdődött a kiszorítás. Én ezt a forradalmat követő öt évben gyakran megírtam, két bibliai példázatot találtam erre alkalmasnak. A legfontosabb a tékozló fiúé. A tékozló fiú hazatérte után a bátyja kegyvesztett lesz. Úgy éreztem, hogy én magam is ilyen helyzetbe kerültem, s ma is így érzem magam. Az életemből kimaradt a látványos fordulat. A szürke büntelenség rettenetes átok, mert nem jöhet rá a gyönyörű feloldozás.

Azokkal, akik ma lépnek a damaszkuszi útra, persze nem történik semmi. Tőkés István professzor mondása – „Nagy lesz a tolongás a damaszkuszi úton, luxusautókkal futkosnak majd az új paulusok.” – igaznak bizonyult. Hát én nem futkosok sehova.

Milyen politikai események elemzésére vállalkoztál? Nagyképűség lenne azt mondani, én aztán min-

dent tudtam. De voltak dolgok, amelyeket látnom kellett. Többek között nagyon zavart, hogy a miénk, gondolok a magyarokra, sőt az egyházon belüliekre is, azokban a zavaros időkben, nagyon sokan Iliescúra tettek. Ebbe a csapdába sokan beleestek, többek között Tőkés László is. Emlékszem egy teljes éjszakán át próbáltam meggyőzni arról, hogy Iliescu esetében rossz lóra teszünk. Tőkés nagyon pragmatikus ellenvetése az volt, hogy az erős ember mellett a helyünk. Én úgy gondolom, hogy elhűségből le kell mondanunk az erősekkel való szövetségről. Az RMDSZ kongresszusokon is ez zavart leginkább, hogy nem merünk leszakadni az erősről.

Miért döntöttél úgy, hogy nem politizálsz többé?

Ferencz Csaba halálát követően egy bizonyos ötösfogat vezette az RMDSZ-t, ügyvezető elnök voltam akkor. Oberst László visszavonulása után egyedül maradtam az elveimmel, igaztalan támadások értek, s ezért beadtam a lemondásomat.

Mégis 1999-ben a forradalom tíz éves évfordulóján jelentős szerepet vállaltál a szervezésben.

Tőkés Lászlót a Magyar Köztársaság Aranykeresztjével tüntette ki Orbán Viktor. Abban, hogy Nicolae Corneanu, metropolita írta a laudációt, fontos szerepem volt. Sajnos, az érsek megbetegedett, s nem jöhetett el az ünnepélyes átadásra Budapestre, de a laudáció magyar változatát Németh Zsolt külügyi államtitkár olvasta fel. Komoly elégtétel számomra, hogy mind a román szöveg megírásában, mind a magyarra fordításában nagy szerepet vállalhattam.

Kikre gondolsz, amikor azt mondd, „Há hívnak”...?

Ki szokott hívni? Tőkés László, néha Toró T. Tibor is, meg a volt sógorom, Geréb Zsolt, a Sapientia egykori rektora, akik tudják, hogy milyen területen válhatok én hasznossá.

Nemcsak a temesvári forradalom, hanem a márciusban megjelent Temesvári Kiáltvány is hísz esztendő.

A Temesvári Kiáltvány fordításakor már ott voltam, mert a Temesvár Társaságban volt néhány barátom: George Şerban, Vasile Popovici, Dorel Mihai, Florian Mihalceaival később kerültem közelebbi kapcsolatba. George Şerban hamar felismerte, hogy nem lehet az emberarcú szocializmusban gondolkozni, hanem egyszer s mindenkorra fel kell számolni mindazt, ami a kommunizmushoz kötődik. Azt is felismerte, hogy a felszámolás nem lehet leszámolás, ebben rejlik a 8-as pont nagysága, hiszen ennek az érvényessége máig ható. Ma is azt mond-

juk róla, hogy helyes, bár ma már nem lehetne alkalmazni. George Șerban roppant következetes, ambiciózus, a vitában egy kicsit merev és agresszív ember volt, ami nem tette őt a legjobb vitapartnerre, ezért nem is volt túl népszerű a nagyközönség szemében.

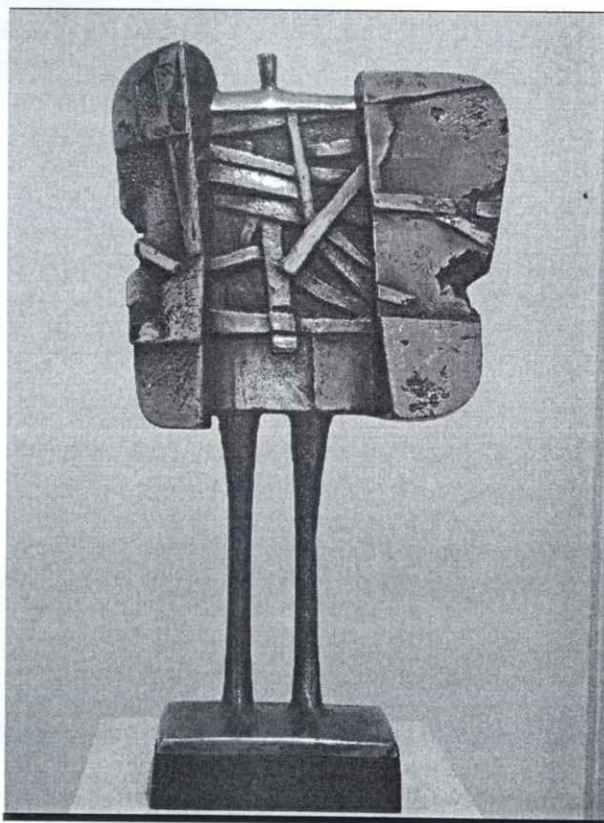
A Temesvári Kiáltvánnyal Brüsszelben is jártál.

Azt mindenki tudta rólam az RMDSZ nagyváradi kongresszusa óta, hogy bennem tüske az, hogy annak idején 1990 májusában az RMDSZ nem vállalta fel a kiáltvány elveit. Előzőleg ugyanis az Opera erkélyéről a temesvári nagygyűlésen biztosítottam az RMDSZ támogatásáról a kiáltvány szerzőit, de tévedtem. A múlt évben Toró T. Tibor kért meg, hogy írjak egy ismertetést a kiáltványról, amelyet magyarországi folyóiratokban jelentetnének meg. 2009 novemberében aztán el is mentünk Brüsszelbe, a Tőkés család több tagja is ott volt, meg a Temesvár Társaság elnöke, Florian Mihalcea és Traian Orban is. A kommunizmust elítélő Tismăneanu-jelentést már kijuttatták Brüsszelbe, a Kiáltvány is illeszkedett ehhez. A 8-as pontról beszéltem az Európai Parlamentben.

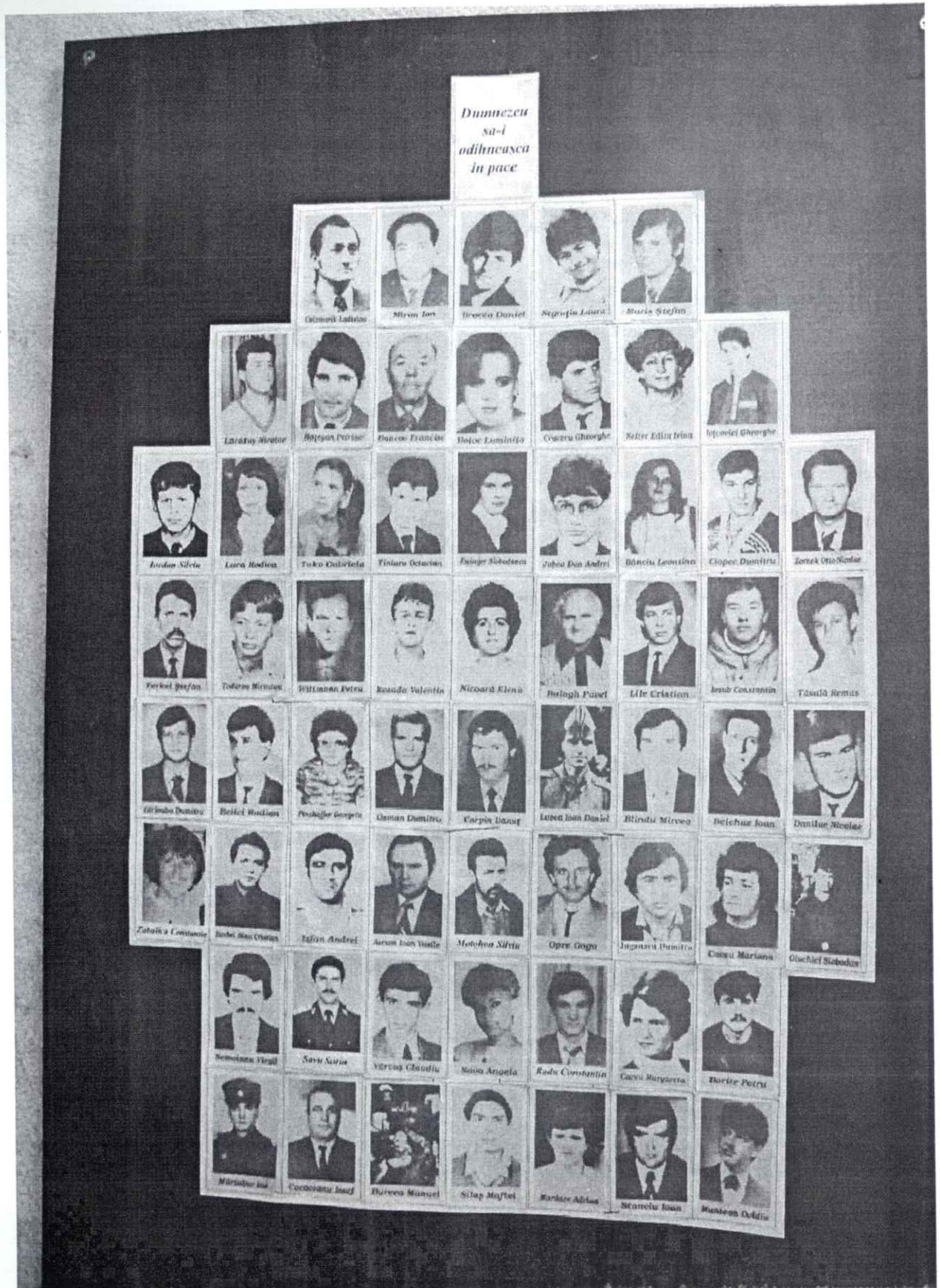
Milyennek ítéled meg a magyar közösség helyzetét most?

Ha az elmúlt két évtizedet ítéljük meg, el kell különítenünk egymástól a magyar közösség elvárásait az általános társadalmi elvárásoktól. Bármelyiket nézzük is, nem biztos, hogy a forradalom ezek megvalósulásában sokat segített. A mi magyar közösségünk – ha egyáltalán körvonalazható, hogy kik alkotják –, gondolkodása ugyanolyan palletán mozog, mint bármely más közösségé, jobbról balra, mindenféle gondolkodásmódra találunk példát. Nem mondható, hogy márpedig a romániai magyarok mind kereszténydemokraták vagy szociáldemokraták vagy liberálisok. A forradalom megszüntetett olyan gátakat, amely a magyarok közti kommunikációt akadályozta, ugyanakkor ránk is szabadított olyan irányzatokat, amelyek a magyarok egymásrautaltságát fellazították. Nehéz lenne megjósolni, hogy ez hová vezet. A nagy nyomás alatt az egyén vagy megszökik a közösségből, vagy vállalja az összetartozást, s a mind zsugorodó közösség így megerősödik, megkeményedik. A szabadságban mindez fellazul, s kiderül, hogy az, akivel eddig szövetségesek voltunk, ma már a másik oldalon áll, az érzelmi határok is elmosódnak. A forradalom nem oldotta meg, mert nem is oldhatta meg a mi nemzeti problémáinkat. A társadalmi elvárások terén sokan a forradalomtól a Kánaánt várták el. A temesvári forradalom valódi forradalom lehetett volna, de nem lett az. Akkor egy megcélozható világot láttunk, amit mi a nyugati polgári világgal azonosítottunk. Mivel nem kóstolhattunk bele ebbe a világba, nem észlelhetjük azokat a jelenségeket, amelyek jelezték, hogy ez a társadalom

nem másolható, nem követhető modell, mert a nyugati demokrácia is éppen változik. A két pólusú világrend idején, a Kelet a nyugati társadalmak számára viszonyítási alap lehetett, s kevés kivételtől eltekintve, a nyugati ember azt mondta, bármit, csak kommunizmust nem. A pólusok megszűnésével olyan erjedési folyamat indult meg Nyugaton is, ami a mintakövetést lehetlenné tette, s ezzel egy időben megszűnt a Nyugat irántunk érzett rokonszenve is. Átvettünk mindent, ami Nyugatról érkezik és olcsó, a Nyugat meg olyan elvárásokat fogalmazott meg velünk szemben, amelyeknek a teljesítésére és tiszteletben tartására maga is képtelen. Így nehéz megmondanunk, merre is kellene tartanunk. Különböző értékrendek mentén haladunk, a polgári humanista értékek közül kizártak mindent, ami az egyházzal kapcsolatos. Vannak olyan országok, ahol tilos az iránt érdeklődni, ki milyen vallású. A nyugati civilizáció válságát éljük, s hogy ebbe miként illeszkedik a mi erkölcsi, világnézeti, életviteli válságunk, azt nehéz meghatározni. Ehhez kellenének az olyan erős és mértéktartó kormányok, amelyek érvényesíteni képesek a helyi keresztyén de polgári elveket. Az autonómiát tekintve rendkívül szkeptikus vagyok. Szerintem a kulturális autonómia nem old meg semmit, a többség pedig nem képes megérteni, hogy a területi autonómia feszültségoldóként is működhet. Mindaddig, amíg egyeztetésre a többséghez irányítanak, a megegyezésnek nincs esélye.

Szakáts Béla: *Ikarosz*

A temesvári forradalomban veszítették életüket 1989 decemberében.
Hősök? Áldozatok? Vértanúk.
Hatvanötven a száztizenkilencből.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

A hallgatás falán túl...

„Karácsonykor írom ezeket a sorokat, és 89 karácsonya Közép-Európában nem a szeretet ünnepe. Ha finom akarnék lenni, azt mondanám a szabadság ünnepe. De már napok óta a tévéhez láncolva ülök, s nézem a saját sorsom alakulását, ahogy az amerikaiak annak idején a II. világháborút; Schwarzwaldklinik. Zokogó arcok, fegyverropogás a háttérből egyenesadásban. Egy korombéli temesvári férfi mondja, hogy épp sétált a Bega-parton, nyakában a gyereke, amikor lövést hallott. Nem gondolhattam, hogy ránk vonatkozik, mondta sírva. Fent a fia enyhén megremegett, majd leesett. Ekkor már ott voltak a securitate-gyilkosok, a gyereket, mint egy macskát a vízbe hajították, a férfit lecsukták, de aztán elfelejtették megölni. – Karácsony van, és újra meg újra meg kell küzdenem a gyűlöletemmel. Legalább, hogy szégyelljem magam, azt elérni. De mozdulatlan vagyok.

Nem gondolhattam, hogy minden ami történik, rám is vonatkozik.”

/Esterházy Péter Hahn-Hahn grófnő pillantása/

I. beszélgetés

A temesvári forradalom mártírjainak egyike, a magyar nemzeti közösség tagja, Reiter Edit. 39 éves korában, december 19-én egykori iskolája előtt ölte meg a gyilkos golyó. Wenczel Hajnal, egykori osztálytársa így emlékezik.

Első osztálytól jártatok együtt?

Igen, ő a józsefvárosi magyar óvodába járt, én viszont egy hozzánk közelebb esőbe, ezért csak elsős korunkban találkoztunk. Mindketten ide jártunk, ebbe az épületbe, ahol most a Bartók Béla Elméleti Líceum működik. Philip Irén volt a tanítónőnk. Józsefvárosiak voltunk, ezért egy úton jártunk, gyakran ezért voltunk együtt. Ötödikes korunkban kerültünk közelebbi kapcsolatba. Az édesapja nagyon beteg volt, ezért nem nagyon mentünk fel hozzájuk. A Csermák házban laktak, ott, ahol Vali néniék. Hatodikosok lehettünk, amikor Edit apja meghalt, az édesanyja mindig beteg és ideges volt, arra emlékszem, hogy csendben kellett lenni náluk. Szerettem odajárni, mert nagyon szép könyvei voltak, olyan írók könyvei, amelyeket akkor nem lehetett a könyvtárban megtalálni, egy teljes Dumas-sorozat. Én nagyon szerettem olvasni. A rekamé alatt tartotta a könyveket, onnan bányásztuk elő őket. Nagyon jó lány volt, segítőkész, de nagyon kevés ideje jutott ránk az édesanyja miatt. Ritkán jött el velünk vasárnap korzózni, pedig akkoriban az volt a divat, a Józsefvárosból elindul-

tunk és bementünk a Belvárosba meg vissza, ez volt a szórakozásunk. Vásárhelyi Károly, az osztályfőnökünk, nagyon szeretett minket. A három grácia, így nevezett, mert Edit, egy másik lány meg én, mi voltunk a legjobb tanulók. Csak jót mondhatok az osztályfőnökünkről, mert egyszer, amikor mi hárman összevesztünk, s nem álltunk szóba többé egymással, képes volt mindegyikünket felkeresni otthon,

Osztálykép az általános iskolából

hogy kibékítsen. Edit jó tanuló volt. Volt egy bátyja, Jancsi, egyszer felkerestük Ókissodán. Edit tartotta vele a kapcsolatot, de náluk otthon sohasem láttam a testvérét. Nagy volt köztük a korkülönbség, Edit késői gyerek volt. A származásáról nem sokat tudok, de rokona volt a Mikulik családnak. Mikulik híres fogorvos volt, később kimentek Németországba. Mindig beteg volt az édesanyja, ezért Editnek sokat kellett otthon dolgoznia, bevásárolt, főzött, mosott. Az édesanyja mégis túlélte őt, 1994-ben halt meg. Nagyon nehéz lehetett neki, hogy elvesztette egyetlen lányát.

Érettségi előtt

Az egykori 10-es számú Líceum (a mai Colegiu Bănăţean) magyar tagozatán tanultatok tovább. Milyen pályára készült Edit?

Nem készült egyetemre, mert tudta, hogy az édesanyja mellett kell maradnia. Az érettségi után esti tagozaton végezte el a technikumot, majd a Hegesztő Központban kapott állást, s haláláig ott dolgozott.

Nem is ment férjhez. Egyszer találkoztam vele, jóval a líceum elvégzése után, akkor mesélte, hogy súlyos egészségügyi gondjai vannak, Kolozsvárra jár kezelésre. Aztán kiderült, hogy a méhrákból szerencsésen felgyógyult.

Hogyan tudtátok meg, hogy Reiter Edit a temesvári forradalom áldozata lett?

Amikor Bukarestben hirtelen megszakadt a TV-adás sugárzása, akkor telefonált az egyik osztálytársam, hogy Editet kedden, december 19-én délután lelőtték, és meghalt. Be akart menekülni az iskolába, mert lőttek. Aznap én is hallottam a lövéssorozatot, amikor az ELBA-ból hazamentem, de nem gondoltam, hogy áldozatok is lehetnek. A szemtanúk elmondása szerint menekült, a kerítés mögött akart védelmet keresni, de többször is rálőttek. Állítólag a Gyiroki úton találták rá a kollégái, ismeretlenek az ékszereitől is megfosztották. Hogy hogyan került oda, azt nem tudjuk.

A "három grácia"

A TEMESVÁRI 10-ES SZÁMÚ LICEUM MAGYAR TAGOZATÁNAK VÉGZETTJEI

							<td></td> <td></td> <td colspan="3"></td>					
				<p>Induljunk vígan és remélve A boldog, szép jövő elébe! (Farkas Edit)</p>								

Érettségi találkozó, középen Vali néni (Ferenczy Valéria), a szeretett román tanár és osztályfőnök

Az osztálytársainkkal gyakran beszélünk róla. Az áldozatok teljesen feleslegesek voltak, s ma sem tudjuk, hogy mi is történt valójában.

Reiter Edit a józsefvárosi temetőben, a családi sírban nyugszik. Olyan idők jártak, hogy én nem voltam a temetésén, de beszéltem olyanokkal, akik ott voltak. Minden találkozónkon kimegyünk a temetőbe és koszorút is helyezünk a sírjára. A negy-

venéves érettségi találkozókon sokan a hősök temetőjében keresték. 1989-re mindannyian jól emlékszünk, mert abban az évben volt a húszéves érettségi találkozó, amikor mindannyian összejöttünk. Én úgy tudom, hogy a Hegesztő Intézetben dolgozó kollégái állították azt az emléktáblát, amely a Bartók Béla Líceum egykori bejáratánál látható.

2. beszélgetés

Balaton Zoltán a Hegesztő Intézetben munkatársa volt Reiter Editnek.

Tervező technikus volt, főleg műszaki rajzzal foglalkozott, de titkárnői feladatokat is ellátott. 1988-ban egy nagyon komoly műtéten esett át, sokan gondolták akkor, hogy meg fog halni. Felgyógyult, dolgozott tovább, úgy nézett ki, hogy teljesen egészséges. Roppant kedves, szimpatikus, életet kedvelő lány volt, nem hinném, hogy komolyabb kapcsolatai lettek volna bármilyen politikai mozgalommal, a munkájának élt. Volt egy barátja, aki nagyon szerette őt, de kijelentette, nemzetiségi okból nem köthetnek házasságot. Edit is, meg mi, a kollégáink is elfogadtuk ezt a helyzetet. Véletlen áldozatként lett mártírrá. December 19-én, kedden lőtték le. Nálunk az intézetben az igazgató szigorúan kiadta az utasítást, hogy ne csoportokban menjünk hazafelé, mert a rendfenntartó erők (így mondták), tüntetőknek vélhetnek, és tüzet nyithatnak ránk. Nem derült ki, hogy hány embert tekint-

hetnek csoportnak. Öten, hatan lehetnek, amikor látták, hogy az állomás felől jön egy kételtű jármű, hallották is, hogy valamire lőtt is. Megijedtek, s amikor a keresztelkedéshez ért, megpróbáltak fedezékbe húzódni, a kerítés mögé. Editnek nem sikerült. Hát ennyi a történet. Ha nem tévedek, az emléktáblát a kollégái kezdemé-

nyezésére Ungor Csaba készítette el. Nem tartom különösen szerencsésnek a feliratot, „Ne ily halált adj énnekem!”, mert ez a sor másra íródott. Edit nem volt hős, szelíd és szeretetreméltó ember volt, belétörődő alkat. Egy hónappal a halála után beszéltem még az édesanyjával. Halála körülményeit nagyon nehéz ma már rekonstruálni, az biztos, hogy tűntek el dolgai a halottasházból, gyűrűje, órája. Hogy egy olyan földrengés, mint ami 1989. december 15. és huszadika közt Temesváron volt, mivel jár, milyen obskurus erőket dob a felszínre, azt nehéz megmon-

dani. Edit egyszerű tiszta ember volt, aki élte a maga becsületes életét, s mint az árvíz a lehullott a levelet, ami senkinek sem árthatott, egyszer csak elsodorták az események.

A nyilatkozók szerint Bakó István, Reiter Edit kollégája szenttanúja volt az eseményeknek. Telefonos megkeresésünkkor azonban megtagadta a nyilatkozatot. A nagyon fájdalmas emlékeket nincs értelme felidézni, hátrította el a beszélgetést.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

“Ami nekem folytonos, jelenidejű fájdalom, az a társadalom nagyrészének csak távoli emlék”

/Beszélgetés Jakab Ilonával, a temesvári Cerhardinum igazgatójával/

Azon a napon örömmámorban úszott a város, a megváltó szabadságot ünnepeltük, nemcsak a Megváltó születését, a négy évtizedes tiltás után az első szabad karácsonyt.

A testvérem, Kelemen György, 23 évesen hunyt el. A Sági úti temetőben nyugszik. 1989-ben, karácsony napján ölték meg, ezért testét keresztény módra eltemethettük.

Hogyan értesültetek a családi tragédiáról?

A bátyám a Rádió Tv leadónál dolgozott műszerként. Előző este elhangzott a rádióban a felhívás, hogy aki csak teheti, menjen és védje meg a leadót, hiszen fontos szerepe van az információterjesztésben. Ezért a bátyám reggel sietett a munkahelyére, én is útnak indultam, akkor az orvosi egyetemen dolgoztam könyvelőként. Amikor beértem, gondoltam rátelefonálok, hogy megtudjam, rendben van-e minden. Nem sikerült beszélnem vele. Később 10-11 óra tájban közölték velem, hogy a bátyám kórházban van, mást nem mondtak. Siettem az Új Klinikákra, ott tudtam meg, hogy a lövés a halántékán érte, hiába vitték be a kollégái, esélye sem volt a túlélésre. A munkatársai azt mondták, az ablaküvegen át hatolt be a golyó. Feltételezhető, hogy a gyilkos távcsöves fegyvert használt. Csak arra várt, hogy belépjen valaki a helyiségbe, a labo-

ratóriumba. Lőhetett volna a tömegbe is, de nem tette. Lesben állt, és a belépőre várt. Nem tudom, mi lehetett annak az embernek a lelkében. '25-én tudtuk meg, hogy meghalt. 28-án, aprószentek napján temettük el.

Szerepel a hősök listáján?

Igen, szerepel. A bátyámnak a Lippai úti temetőben is van emléktáblája, a kollégái pedig állítottak egyet a munkahelyén, a leadónál.

Évente emlékeznek rá? Résztvesz a család a koszorúzáson?

Már nem, a rádióleadónál álló emléktábla koszorúzásáról már nem értesítenek minket, de a hivatalos megemlékezéseken résztvesznek a szüleim, leginkább édesapám.

A szüleid hogyan viselték el fiuk elvesztését?

Édesanyám nagyon rosszul viselte, háromszor is lebénult, most szerencsére nincs már ágyhoz kötve. Noha csak 67 éves, a lakásból már nem tud kilépni.

Kiderült-e a temesvári perek során, hogy ki a felelős a bátyád haláláért?

Fogalmunk sincs, hogy ki tehetta. Tény az is, hogy aprólékos helyszíni vizsgálat nem volt ebben az ügyben, pedig kideríthették volna, hogy hon-

Kelemen György
első áldozó 1973-ban

nan, milyen távolságból löttek. Így ma sem tudjuk, ki lehetett a gyilkos, kikhez tartozott. Katona volt, rendőr, szekus? Miért tette, amit tett?

Hogyan gondolsz a bátyádra, szerinted áldozat vagy hős?

Nehéz erre válaszolnom. Úgy érzem, valamiképpen mindkettő: áldozat is, meg hős is. Nem kellett volna a felhívásra figyelnie, ha otthon maradt volna, mint sokan mások, talán ma is élne. A leadót akkoriban a hadsereg védte, aki emlékszik rá, tudja, hogy ott mindig katonák álltak. A forradalom napjaiban is a hadsereg védte a leadót, erre szükség is volt, mert löttek arrafelé. Októberben besorozott kiskatonákat vezényeltek oda, még nem tudták, hogy kell a fegyvert használniuk. Az egyikük vallomásaiban az áll, hogy a bátyám tanította meg, hogyan is kell löni. Aztán egyszer, amikor szünetet tartottak, a bátyám bement a laboratóriumba, valószínűleg telefonálni akart nekem, ekkor találták el.

Meg lehet szokni, hogy ő nincs többé?

Nem, semmiképpen sem.

Könnyebb lenne akkor, ha tudnátok, hogy aki a haláláért felelős, azt felelősségre vonták?

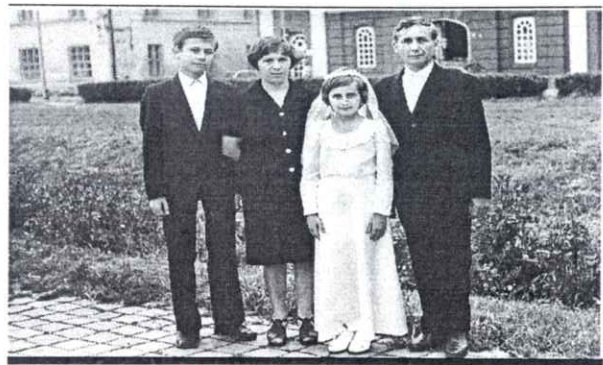
Ezt a fájdalmat nem enyhíti semmi. Ha tudnám, hogy mindenkit falhoz állítottak a bűnösök közül, az sem. Ezt nem lehet kitörölni a család életéből, sérült a lelkünk, s ezt a kislányom is érzi. Megpróbáljuk túlélni. De ez húsz év múltán is kihívás.

A pioníryakkendős kisfiú húgával
1975-ben

Mesélsz a kislányodnak a bátyádról?

A kislányom tíz évvel később éppen karácsony napján született. A szüleim ezt úgy értelmezik, hogy visszakaptak egy gyereket. Ezért eléggé elkényeztetik az unokájukat. Karácsonykor megünnepeljük a születésnapját, s utána kimegyünk a temetőbe.

A Kelemen család 1978-ban

Kiskorában is kérdezte, mért van ez így. El kellett mondanunk, hogy karácsony napja nemcsak a Megváltó születésének az ünnepe, hanem a nagybátyja haláláról is illik ilyenkor megemlékeznünk. Nem volt könnyű dolog ezt felfognia, a kedvéért más napra tettük a megemlékező misét, mert a gyerekek nem értette, hogy miután elfújta a gyertyákat a születésnap tortán, miért vesszük elő a virágokat, újabb, más típusú gyertyákat, s indulunk a temetőbe. Most már elfogadta, hogy ez a család életéhez tartozik, úgy tűnik sikerült ezt feldolgoznia.

Megmondtátok, hogy milyen körülmények között vesztette életét?

Igen, persze, tudja.

Ő úgy gondol rá, mint hősré?

Nem tudom. Mindig azt kérdezi, hogy mi lenne, ha élne? Lehetnének unokatestvérei, mehetne a

1989 augusztusában barátok társaságában
(Kelemen György balról a második)

nagybátyjával ide vagy oda, ahogy az iskolatársai közül sokan. El-eltöpreng azon, hogy mi lenne, ha nagybátyja élne. A férjem egyedüli gyerek, én is egyedül maradtam, így közeli unokatestvérei nincsenek, s ezt hiányként éli meg.

A rendszerváltás hozadékainak, a szabadságnak tudtok örülni?

Nagyon nagy árat fizettünk ezért, de nem mondhatom, hogy visszasírom a diktatúrát. Csak azt sírom vissza a múltból, hogy a testvérem nincs

velem, velünk, de a rendszert nem. Még ha egyeseknek úgy tűnik is, hogy haj, de jó volt, szerintem nem volt jó. Hogy ami ma van, az sem az igazi, az is biztos. Amit én visszasírok, az a testvérem, semmi más.

A kereszténység alapparancsa, hogy bocsássunk meg azoknak, akik ellenünk vétkeznek.

Meg tudtok bocsátani a gyilkosoknak?

Így ismeretlenül, lehet, hogy rábólintok, hogy na, legyen. De ha elmállítanák azt az embert, nem tudom, hogy mit gondolnék. A családomnak akkora fájdalmat okozott, hogy nem hiszem, hogy ilyen könnyen rábólintanék.

A társadalom kellőképpen megemlékezik azokról, akik életüket áldozták a szabadságért?

Ha a rendezvényeket nézzük, megemlékeznek róluk, viszont nem tudom, hogy ez mennyire őszinte. Ha az ember diákokkal áll szóba, kiderül, hogy nem mindegyik tudja, hogy milyen is volt a diktatúrában élni. A szülők nem mesélik el, hogy mi is történt 1989 decemberében. Sokan úgy érzik, számukra mindez már csak egy régi történet. Ami nekem folytonos, jelenidejű fájdalom, az a társadalom nagyrészen csak távoli emlék. Feltételezhetően ez így van rendjén, természetes folyamat, hogy a társadalom túllép ezen. Az ember azonban ezt másként éli meg.

A munkatársak által állított emléktábla

Megkeresnek titeket, szoktatok beszélni erről a nyílvanosság előtt?

Egyszer-egyszer igen. Többnyire én vállalom, hogy beszélek, a szüleim nem szeretnek nyilatkozni, mert a fájdalmukat nehezen tudják kezelni. Nekem sem könnyű erről beszélnem, de úgy gondolom, hogy az embereknek tudniuk kell a történetekről.

A megtorlás áldozatai

Az 1989. december 22-ig tartó megtorlás során, illetve Ceaușescu bukását követően az ún. terroristák által elkövetett akciókban Temesváron 119 halálesetet vettek nyilvántartásba (a halottak közt voltak ösz hajúak és olyanok, akik épp csak megtanulhattak járni). 495-en sebesültek meg (szintén minden korcsoportból) és 832 személyt, 700 férfit és 132 nőt tartottak fogva a Popa Șapcă utcai fogházban és a milícia fogdájában. A letartóztatottak nemzetiségi megoszlása a következő volt: 716 román, 82 magyar, 19 német, a többiek más nemzetiségűek voltak. A fogva tartottak több mint fele 18 és 25 év közötti fiatal volt. Közülük 53-an voltak a RKP tagjai, 413 volt a KISZ-tagok száma, a többiek párton kívüliek. Foglalkozásuk szerint 535 volt munkás, 86 egyetemi hallgató, a többiek más rétegekhez tartoztak.

Lucian Vasile Szabo

(Megjelent a Timișoara 1990-2010 a Timișoara /Temesvár/ napilap évfordulós különszámában)

Ford. M.I.

SOLUȚIA FINALĂ: CREMATORIUL

**Eroii Revoluției asasinați în Timișoara și
arși în secret la crematoriul din București
de către represiunea comunistă:**

- Andrei Maria, 25 ani
- Apro Mihai, 31 ani
- Balmuș Vasile, 26 ani
- Balogh Pavel, 69 ani
- Bărbat Lepa, 43 ani
- Belehuz Ioan, 41 ani
- Belici Radian, 25 ani
- Bînciu Leontina, 39 ani
- Caceu Margareta, 40 ani
- Carpîn Dănuț, 25 ani
- Chörösi Alexandru, 24 ani
- Ciobanu Constantin, 43 ani
- Cruceru Gheorghe, 25 ani
- Csizmarik Ladislau, 55 ani
- Ewinger Slobodanca, 20 ani
- Ferkel-Șuteu Ștefan
Alexandru, 43 ani
- Florian Antoniu Tiberiu,
20 ani
- Gîrjoabă Constantin Dumitru,
30 ani
- Hațegan Petru, 47 ani
- Ianoș Paris, 18 ani
- Iosub Constantin, 18 ani
- Ioțcovici Gh. Nuțu, 25 ani
- Lăcătuș Nicolae, 27 ani
- Luca Rodica, 30 ani
- Mardare Adrian, 20 ani
- Miron Ion, 50 ani
- Motohon Silviu, 35 ani
- Munteanu Nicolae Ovidiu,
25 ani
- Nagy Eugen Francisc, 17 ani
- Opre Gogu, 40 ani
- Osman Dumitru, 24 ani
- Oțeliță Aurel, 34 ani
- Pisek Ștefan
- Radu Constantin, 33 ani
- Sava Angela Elena, 25 ani
- Sporer Rudolf Herman, 33 ani
- Stanciu Ion, 42 ani
- Wittman Petru
- Zăbulică Constantin, 30 ani
- Zornek Otto, 53 ani
- copilul, soția, prietena
sau tatăl tău

EROII NU MOR NICIODATA !

www.eroiinumor.ro

A végső megoldás: a krematórium.

A forradalom Temesváron meggyilkolt hőseit titkon elhamvasztották a bukresti krematóriumban: (38 név és életkoruk), gyermekek, feleségek, barátok, apák. A hősök örökké élnek!

MÉSZÁROS ILDIKÓ

“A döbbenettől szólni sem tudtam”...

*Beszélgetés Gáspár Mária ének-zene szakos tanárral,
a Bartók Béla Kórus karvezetőjével*

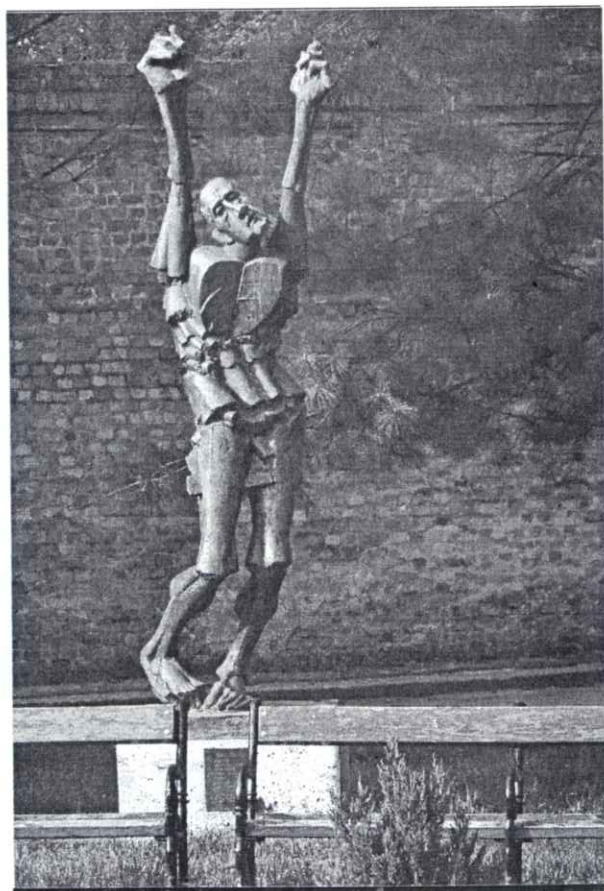
Hogyan indult tanári pályád?

1973-ban végeztem el a főiskolát Marosvásárhelyen, nagyszerű tanáraink voltak. Birtalan József tanár úr tanított a karvezetésre. A nagy jegyeim ellenére más lehetőségem nem volt, mint az, hogy Bákó megyét válasszam a kihelyezéskor, így kerültem a Moinești melletti Zemeș községbe. Román nyelven tanítottam, jól meg is tanultam románul, hiszen az orvosnőn kívül senki sem tudott magyarul. Jól éreztem magam ott, nagyon rendes emberek közé kerültem, a gyerekek is nagyon kedvesek voltak, s mindenre kaphatók: nemcsak kórusunk volt, hanem hangszeren is játszottak, színdarabokat is betanítottunk, igen lelkesek voltak Rögtön folytattam a tanulmányaimat a kolozsvári konzervatóriumban. Sikeresen elvégeztem, a Temesvár zenei élete a két világháború között témájú diplomamunkámra a végzősök közül egyedül 10-est kaptam. Nagy szeretettel dolgoztam ezen, mert nagyon érdekes volt végig olvasni a sok román és magyar nyelvű újságot, édesanyám pedig a német lapokat nézte át és fordította le. Ma is őrzöm a jegyzeteit. Édesapám halála arra készítetett, hogy otthagyjam az állásomat, s 1977-ben haza jöttem Temesvárra., hogy özvegy édesanyám ne maradjon magára. Egyik iskolából a másikba helyeztek, tanítottam Temesrékason a kisegítő iskolában. Nagyon szerettem a gyerekeket, együttéreztem velük. Most is látom magam előtt, hogy táborba indultak, könnyes arcukat a busz ablakához szorították, tudták, hogy többet nem találkozunk. Falusi iskolákban dolgoztam, sajnos, kizárólag román tannyelvű iskolákban.

Hogyan ismerted meg a Bartók Béla Kórus karvezetőjét?

Az újságban olvastam Tácsi László tanár úr felhívását, s mivel életemben mindig énekeltem, azzal jelentkeztem a kórusba. Csizmarik László volt már ekkor a Bartók Béla Kórus karmestere.

Azonnal láttam, hogy rendkívüli szakember. A próbákat nagyon komolyan vette, rengeteget dolgozott a kórusral. A 17 éves közös munka során határozottan de vidám embernek ismertem meg. Több kórus vezetését is elvállalta, így a kizetói énekkarét is. Hamarosan átvettem a szoprán és az alt szólam próbáit, így egyre szorosabb lett az együttműködésünk. A János vitéz előadásakor közösen tanultuk meg a

Szakáts Béla alkotása: A célpont ember

duetteket, közösen tanítottuk be a kórust. A komoly munka mellett, hiszen mindig rendkívül igényes volt és rengeteget dolgozott, jutott ideje a tréfálkozásra, a beszélgetésre is.

Mért jó az, ha az emberek énekarban énekelnek?

Mindig énekeltem, kórusban vagy szólístaként. Nagyon sokat vezényeltem már diákkoromban is, mert tudtam, hogy csak a gyakorlat segít abban, hogy megtanulhassam a karvezetést. A gyerekek életében rendkívül fontos a zene, aki hangszereken játszik vagy kórusban énekel másként érez, érzékenyebb és megértőbb lesz. A Bartók Kórusban is azt érzem, hogy igazi közösséget alkotunk: szeretettel járnak próbákra, nagyon szeretnek énekelni. A vakációk elmúltával, mindenki azt vallja, hiányzott neki a kórus, nincs ennél nagyobb dolog a világon. Az összetartozás e sajátos érzését, csak az ismeri, aki megtapasztalhatta ezt.

Mikor tudta meg, hogy Csizmarik Lászlót a temesvári forradalom napjaiban lelőtték?

Akkor tudtam meg, amikor az Opera térre jöttem a tüntetők közé. Találkoztam ott egy kórustaggal, aki közölte velem a tragikus hírt. A döbbenetől szólni sem tudtam, nem akartam elhinni, hogy ez lehetséges. Átvillant rajtam a színházbeli közös fellépésünk, ahogy vezényelt, majd szólístaként énekel a János vitézben. Ma is ez a kép él bennem. Hetekig nem tudtuk elhinni a történeteket. 1990 no-

vemberében a mártírok emlékére rendezett megemlékezésen felvételtől felcsendült a hangja, s Koczka György, emlékezett meg a legendás János vitéz előadásról, hiszen az egykori bemutató létrejöttében rendezőként is jelentős szerepet vállalt. 1984-ben mutattuk be, elég bátrak voltunk, hiszen szerepel benne a toborzó, amelyben ezt énekeljük: "Lengedezzen fenn a zászló/, Egész világ lássa,/ Hogy a magyar szabadságnak/Nincsen elmúlása". Kicsit módosítottunk rajta ugyan, de mindenki értette. A nagybátyám Szegedről átjött a bemutatóra, s azt kérdezte: "Hogy mertetek ilyesmit énekelni? Nem féltél kiállni a színpadra?" Azt mondtam, nem: Csizmarik úr nem félt, én sem félek. A kisetői kórusban is énekeltem, egy versenyen ért Csizmarik úr kérése, hogy énekeljem el Ion Vidu Zúg a Körös című kórusművének szólóját. Csizmarik úr volt az első karmester, aki a temesvári román zeneszerzők Vidu és Boboc műveit magyarul is énekelte. Ha a magyar közönségnek énekeltem, nem féltsem semmitől. Az első megemlékezésen Ciprian Cipu és Boér Jenő is méltatta Csizmarik László munkásságát. Mivel a Bartók Kórus egykori karnagya Gátalján született, az azóta városá lett helységben a kilencvenes évek elején leleplezték Gheorghe Ardelean művét, Csizmarik László mellszobrát, egy gátaljai születésű mártírtársa emlékét őrző alkotással együtt. Mindannyian ott voltunk, a teljes Bartók Kórus. Azóta minden évben megemlékezünk róla. Megkoszorúzzuk az emléktáblát, kezdetben énekelünk is, mostanában inkább csak gyertyát gyújtunk az emlékére. A régi kórustagokkal sokszor emlegetjük, gyakran beszélünk róla, ma is érezzük a hiányát.

Neked mit jelent, hogy a helyére kellett állnod?

1990-től Elekes István vezette az énekkart, 2002-ben, amikor Magyarországra költözött, a kórus megkért, legyek én a karvezető. Akkor a próbákon alig 16-an jelentünk meg, Csizmarik úr idejében 50-nél is többen voltunk. Ma újra negyven tagot számlál a kórus, a régi tagok kitarának, sokan vissza is tértek, egykori tanítványaim is résztvesznek a munkában. Megpróbálunk helytállni.

BORBÉLY ZSOLT ATTILA

Visszatekintés húsz év távlatából

Húsz éves a rendszerváltozás. A kerek évszámok és évfordulók számvetésre indítják az embert: miként sáfárkodtunk közösségi szinten a Fennvaló által biztosított lehetőségekkel, húsz évvel ez előtti reményeinkből mi vált valóra? A mérleg bizony riasztó. Ha összevetjük az 1920 és 1940 közötti húsz esztendőt az 1990 és 2010 közötti húsz esztendővel, bizony mellbeverő a kontraszt. Ha az eredményességben megmutatkozó különbség forrásvidékére kalandozunk, megkerülhetetlen a politikai osztály megtisztulásának kérdése. Összefügg-e, s ha igen, milyen módon az elmaradt elszámoltatás, a régi rendszer embereinek pozícióban maradása határon innen és túl azzal, hogy a nemzet képtelen volt a maga javára fordítani a formális politikai szabadság adományát? Borbély Imrét, a Magyarok Világszövetsége Nemzetstratégiai Bizottságának elnökét, korábbi RMDSZ-es elnökségi tagot és parlamenti képviselőt ezekről a húsbavágó problémákról kérdeztem.

BZSA: Mindmáig zajlik a vita arról, hogy mi is történt 1989 decemberében a román fennhatóság alatt álló területeken. Beszélnek népfelkelésről, forradalomról, puccsról, más megközelítésben rendszerváltásról, gengszterváltásról illetve módszerváltásról. Szerinted mi történt Temesváron december 15-től, kapcsolódik-e ez, s ha igen, hogyan ahhoz, ami 21-22-én történt Bukarestben és más nagyvárosokban?

BI: Temesváron spontán népfelkelés volt, amelynek origója a Tökés László segédlelkész kilakoltatása ellen tiltakozó református megmozdulás volt. Temesvár lakossága folyamatosan nézhette mind a budapesti, mind a belgrádi tévécsatornákat, ezért tájékozott volt az egész Közép- és Kelet-Európában tapasztalható változások vonatkozásában. Valószínűleg ennek is betudható az, hogy a szolidaritási tüntetés nagyon gyorsan átcsapott politikai, rendszerellenes tüntetésbe, amely már egyértelműen a diktátor ellen irányult és egy demokratikus rendszer megteremtését célozta. A központi hatalom mozgósította az erőszak-apparátust Temesvár ellen, és így került sor a december 17-e délután a sortűzekre, amelynek több, mint ezer sebesültje volt és vélhető, hogy a halottak száma jóval magasabb a hivatalosan közölnél. A kemény fellépés nem hozta meg a várt hatást. Épp ellenkezőleg: a tüntetés és az ellenállás folytatódott Temesvár minden fontosabb üzemében, ahol teljes munkabeszüntetéssel tiltakoztak az ott dolgozók, majd 20-án az üzemek dolgozói szervezeten és egyszerre elhagyták a gyárak területét és egy hatalmas tüntetésre gyűltek össze Temesvár központjában, mely tüntetés folytatódott a diktátor 22-i bukásáig. Minden jel arra vall,

hogy legfelsőbb szinten a román hatalmon belül már az 1989-es év alatt ellenállás szerveződött, amelynek tagjai a temesvári események kapcsán úgy vélhették, hogy eljött az ideje annak, hogy ők is cselekedjenek. Véleményem szerint a bukaresti tömegtüntetés, amit Ceaușescu hívott össze épp a temesvári történéseket elítélendő, azt már az új hatalom emberei provokálták ki és változtatták át Ceaușescu-ellenes tüntetéssé. Ott már a manipuláció megvolt, ami elvezetett a Ceaușescu-ellenes államsínyhez. Ennek a fő alakjai Victor Atanasie Stănculescu, Gelu Voican Voiculescu és Ion Iliescu volt.

BZSA: Minek nevezhető az a politikai rendszer, mely Iliescuék irányítása alatt felváltotta a Ceaușescu diktatúrát?

BI: Az első periódusban az Iliescu által vezetett hatalom egy demokratikus kulisszákkal rendelkező katonai diktatúra volt, amely lassan, éveken át változott mind civilebb hatalommá. Ma már nem beszélhetünk erről, ha Romániában egy oligarchikus rendszer uralkodik, amely színleg a demokratikus játékszabályokat betartva és ezeket működtetve gyakorolja a hatalmat.

BZSA: Miben különbözik ez a rendszer a nyugati világ demokratikusnak nevezett hatalmi struktúráitól?

BI: A nyugati világ nem homogén. Van olyan ország, mely nagyon megközelíti a román modellt, ahol a demokrácia pusztán látszat és a hatalmat az oligarchák és a bankok gyakorolják, ezek közül a leghatalmasabb az Egyesült Államok. És vannak olyan országok, ahol igenis működik a demokrá-

cia, sőt, még bázisdemokrácia is, ami a demokrácia legalapvetőbb formája, melyben a népuralom szavatolva van, ez Svájc. A két véglet között megannyi átmenetet lehet felfedezni.

BZSA: Mi a különbség az Egyesült Államok és Románia között az áldemokrácia minőségét illetően?

BI: A különbség elsősorban a korrupció mértékében ragadható meg. Romániában a korrupció úgyszólván mindent áthat, és úgy tűnik, hogy a társadalom is megadta magát. Az Egyesült Államokban kimutatható egy állandó harc a korrupció ellen.

BZSA: Minek köszönhető ez a különbség?

BI: Szerintem a vallásnak. A Max Weber által is nagyon jól meghatározott protestáns munka-ét-hosz mind a mai napig rányomja bélyegét az Egyesült Államok működésére, hiszen ott jelenleg még többségben vannak a protestánsok. Románia lakossága döntő többségében ortodox. Az ortodox vallás tudvalevően nem igazság- és igazságosság- hanem inkább jószágközpontú éthoszt eredményez, amely megengedőbb a korrupció irányában.

BZSA: Visszatérve a temesvári és bukaresti események eltérő geneológiájához, megmaradt-e a temesvári forradalmi körökben az igény az Iliescuék által gyakorolt álszociális diktatúra demokratizálására?

BI: Bukarest és Temesvár volt az két város, melyben a forradalmárok rögtön átlátták az iliescui szítán, és ennek megfelelően már januárban elindultak a két helyszínen az Iliescu-ellenes tüntetések. A valódi rendszerváltást kívánó körökben általános volt az a meggyőződés, hogy a második vonalbeli kommunisták prominensével, Iliescuval nem lehet elérni azokat a gyökeres változásokat, melyek elengedhetetlenek lettek volna egy nemcsak formálisan, hanem tartalmilag is demokratikus rendszerben. Temesváron a forradalomban közvetlenül is részt vett értelmiségiek nagy része a Temesvár Társaságba tömörült, saját lapjuk is volt, mely városunk nevét viselte. Ez meghatározta a temesvári választópolgárok tekintélyes részének politikai habitusát a következő években. A Temesvár Társaságon belül működött egy politikai agytrösztnek nevezhető központi mag George Șerban filozófus vezetésével. Ők készítették elő a Temesvári Kiáltványt, amely kanonizált formában magában foglalja ennek a társaságnak a gondolatiságát.

BZSA: Tagja voltál ennek a társaságnak?

BI: Nem, de kapcsolatban voltam a vezetőivel, akikkel rendszeresen konzultáltunk.

BZSA: A kiáltvány leghíresebb és legtöbb vitát kiváltott része a közélet tisztaságának megteremtésére irányuló úgynevezett 8-as pont, melynek ötletadója voltál.

BI: Igen. Rögtön a forradalmi események után sokakban, így bennem is felmerült az a kérdés, hogy kikkel is lehet felépíteni egy új rendszert, s

miképpen lehet kiiktatni a retrográd erőket. A Securitate általános jelenléte és a társadalmi tudást illető kvázimonopóliuma megkerülhetetlen akadályként tornyosult a demokratizálódás folyamata előtt. Ezért számomra egyértelművé vált, hogy nem lehet új játékszabályokat, törvényeket hozni úgy, hogy azt azok fogalmazzák meg, akik ellenérdekelték egy új és hatékony, demokratikus társadalmi rendszer működtetésében, akik abban érdekeltek, hogy saját hatalmi pozícióikat a politikába és a gazdasági szférába átmétsék. Ugyanez vonatkozik az egész társadalmat behálózó kommunista pártaktívára is. Ezért alapvetőnek tekintetem egy olyan választási törvény létrehozását, amely minimálisan tíz évig távol tartja a Securitate és a pártaktíva tagjait a törvényalkotástól. Ez az idő elégségesnek tűnt ahhoz, hogy az új társadalmi és politikai paradigma sarkalatos törvényeit létrehozzák. Tehát nem egyfajta kollektív büntetésről van szó, mint ahogy ezt annak idején a liberális széplelkek, a szabadelvű dogmatikusok állították, hanem egy bizonyos csoportnak a törvényhozástól való ideiglenes távoltatásáról. Mindössze arról, hogy azok, akik kisebb vagy nagyobb mértékben résztvettek a kommunista rendszer fenntartásában, ne határozhatják meg az új rendszer játékszabályait. Ettől még ezek az emberek betölthettek volna a társadalomban úgyszólván bármilyen pozíciót.

Ezt a gondolatot közöltem Vasile Popovici-csal és George Șerbannal, akik magukévá tették annak megfontolásait, és megírták a kiáltvány 8-as pontját. Jómagam másként láttam volna neki, nem feltétlenül egy kiáltvány lett volna a célom, hanem az akkor létrejövő szabad szakszervezetek megnyerése annak érdekében, hogy a munkásmozgalmak lehetőségeivel élve, s akár sztrájk eszközét is bevonva rákényszerítsük az ideiglenes központi végrehajtó hatalmat arra, hogy a provizórikus parlament elé vigyék ezt a javaslatot. Ez nem sikerült.

BZSA: Miért?

Nem értettem egyet azzal, hogy a 8-as pontot kihegyezzék az elnök személyére. Sőt. Megmagyaráztam a kiáltvány megfogalmazóinak, hogy a távöltetés szükségszerű a parlament esetében, mert annyi képviselőjelölt van, hogy az átlagpolgár nem tudhatja mindenkiről, hogy tagja volt-e a titkosrendőrségnek vagy a pártaktívának. Ráadásul egy általános tiltás hiányában lokális viszonylatban is előnnyel indulhattak a hatalom emeltyűihez mindig is közel levő pártaktivisták, mint ahogy az meg is történt. Külön problémát jelentett még az is, hogy a román választási rendszer akkor még tiszta listás és azon belül „fix listás” rendszer volt, melyben a pártok állítják össze a képviselőjelöltek megyei pártlistáit és a választópolgár ezek közül választhatott csak. Ez a modell az oligarchizálódásnak és azon belül a posztkommunista oligarchizálódásnak kedvezett. Az elnök esetében a jelöltek száma olyan csekély, hogy a választópolgár min-

denkinek az előéletét megismerheti. Ezesetben a nép bíróként is szerepelhet, amennyiben elnöknek választ valakit annak dacára, hogy az illető a kommunista nómenklatúrának a tagja volt. Sajnos a Temesvár Társaság vezetősége nem osztotta részben elvi, részben pragmatikus megfontolásaimat, hanem dogmatikus álláspontra helyezkedett, így lehetetlenné tette, hogy a 8-as pontot Iliescu felkarolja. Ma is úgy vélem, hogy amennyiben például Claudiu Iordache, akihez volt kapcsolatunk, meggyőzte volna Iliescut arról, hogy milyen jó lett volna az imázsának, ha melléáll a javaslatnak, akkor saját érdekében, akkorra már megtépázott presztízsze visszaállítása céljából, akár fel is karolhatta volna azt. Annál is inkább, hogy az ő hatalmát elsősorban a hadsereg szavatolta. Tudvalevő az is, hogy a Securitate és a hadsereg tisztikara között mindig is voltak feszültségek.

BZSA: Megpróbáltad-e a 8-as pontot bevinni az RMDSZ sáncai mögé?

BI: Nem, megtették ezt helyettem mások.

BZSA: Jó lett volna ha az RMDSZ rögtön megfogalmazása után magáévá teszi a 8-as pontot azzal együtt, hogy az erdélyi magyarság több élenjáró és Ceaușescuval „idejében” szembeforduló vezetője a 8-as pont hatálya alá esett volna?

BI: Visszajutunk arra az elvi kérdésre, ami az én kritikám a 8-as ponttal kapcsolatban. Úgy vélem, hogy elég lett volna a mindenkire vonatkozó átvilágítás valamint az RMDSZ „törvényhozó testületeiből”, a Kongresszusból, a Küldöttek Országos Tanácsából valamint a parlamenti frakciókból való kitiltása az érintetteknek, de ez nem lett volna szükségszerűen vonatkoztatható az elnökre.

BZSA: Domokos Géza, aki a RKP KB póttagja volt, ilymódon szabadon gyakorolhatta volna az elnöki hatalmat még akkor is, ha az RMDSZ elfogadja a 8-as pont Általad támogatott verzióját. Tudjuk ugyanakkor, hogy Domokos Géza az autonómia gondolatát mindaddig amíg elnök volt, ott szabotálta, ahol érte, majd visszavonulása után is gyér politikai megnyilvánulásainak zöme szintén az autonómia ellen irányult.

BI: A nagyváradi kongresszuson két név forgott közszájon Szócs Gézáé és Domokos Gézáé. Ha lett volna előzetes átvilágítás és szelekció, akkor a kongresszuson nem lettek volna jelen a pártaktíva és a szeku tagjai, akkor nem választották volna meg Domokos Gézáé.

BZSA: Látsz-e összefüggést a RMDSZ-en belül végbe nem ment öntisztulás és az 1996-os pályatévésztés között. Arra gondolok, hogy az 1996-os kormányzati szerepvállalás volt forrása az RMDSZ végzetes átalakulásának, mely úgy fogalmazható meg egy mondatban, hogy az önrendelkezésért és autonómiáért küzdő magyar nemzeti önkormányzat magyar szövobázisú, de elsősorban államtitkári és miniszteri pozíciókért harcoló román versenypárt lett.

BI: Meggyőződése, hogy ha az öntisztulás megtörtént volna, nem jutunk el az 1996-os pályatévésztésig, hanem az RMDSZ megmaradt volna nemzeti önkormányzatnak.

BZSA: Látsz-e még lehetőséget a pályakorrekcióra azok után, hogy az RMDSZ 1993 óta közel változatlan személyi összetételű csúcsvezetése, amikor csak lehetősége van, sutba dobja miniszteri és államtitkári pozíciókért az autonómia-programot, a másik oldalon pedig az autonómiát retorikában felvállaló MPP elnöke még az RMDSZ-t is megszégyenítő antidemokratizmussal vezeti pártját?

BI: Az autonómia kivívására a legnagyobb esély közvetlenül a decemberi események után és a vásárhelyi pogrom előtt volt. Akkor, amikor a Király Károly által a Nyílt kártyákkal című kötetben leírt beszélgetés lezajlott, midőn Iliescu Domokos Gézával és Király Károllyal hatszemközt érdeklődött a magyarok politikai igényei iránt, és a két magyar vezető az államelnök előtt vitatkozott össze az autonómia témáján. Ha akkor Domokos Géza, Király Károly az autonómia mellé áll, és ezt a magyar közképviselőt következetesen képviseli, mint a magyar kérdés megnyugtató és minden fél számára megfelelő, kielégítő megoldását, akkor jó esély lett volna az autonómia intézményesítésére. Második lehetőség lett volna a következetes kiállítás és diplomáciai nyomásgyakorlás a román-magyar alapszerződés idején. Az alapszerződés megkötése nem a demokratizálódás és integráció útján jóval előrébb tartó Magyarországnak volt az elsődleges érdeke, hanem Romániának. Ezt a lehetőséget speciel nem az RMDSZ puskázta el, mely a küszöbön álló kormányzati szerepvállalás dacára utolsó karakán kiállításával mindvégig ellenezte a Horn és Iliescu által a magyar érdekek félreseprésével megfogalmazott dokumentum szignálását. Végül nagy lehetőség lett volna az is, ha az anyaország diplomáciája karöltve az erdélyi magyarság képviselőivel élt volna a Magyarország integrációs pozícióelőnyéből fakadó lehetőségekkel. Magyarán lehetőség lett volna nyomás alá helyezni a román diplomáciát, lehetőség lett volna a román integrációs törekvések támogatásának megkérni az árát. Azonban ez a vonat is elment. Minden jel arra utal, hogy az a történelmi ablak, mely megnyílt 1989 decemberében, mára bezáródott. A magyar autonómia esélyeit illetően szkeptikus vagyok.

BZSA: Mi hát akkor a teendő?

BI: Természetesen a távlati célokról nem szabad lemondani, azokat képviselni kell mind belföldön, mind külföldön. Ugyanakkor nagy hangsúlyt kell fektetni a saját kulturális értékeink megőrzésére, a létező politikai mozgástér minél hatékonyabb kitöltésére. Az 1993-as programból ma is aktuális a társadalomszervezés, a minél szorosabb együttműködés a történelmi egyházakkal, a közösségformálás, a nemzeti öntudat ápolása.

BZSA: Jelenthet-e a minap lezajlott magyar választás pozitív perspektívát a határon túli magyarság számára?

BI: Igen. A Fidesz elsőprő győzelme és a Jobbik masszív jelenléte a magyar parlamentben olyan történelmi lehetőséget nyit meg, amely nagymértékben segítheti éppen az említett harcmódot eredményes folytatását. Lehetőség van új médiatörvényt hozni, a magyar kultúra terjesztéséhez és minőségi műsorok sugárzásához kötni a kereskedelmi tévésatornák működését, s legalább részben gátját vetni az idegen kultúrszenny beözönlésének. A Magyar Távirati Iroda szemléletét és személyi állományát is meg kellene változtatni, hogy az MTI

névéhez méltó intézmény legyen. A közszolgálati médiacsatornák világszemléletét az össznemzeti szempontoknak kell áthatniuk. Napvilágot kell látniuk és kötelezővé kell válniuk olyan történelmi tankönyveknek, melyek a jelenlegi balliberális, valósgtorzító kurzus helyett a nemzeti öntudat és önismeret fejlesztésére alkalmasak. Lehetőség lesz a magyar állampolgárság kiterjesztésére minden azt igénylő magyar ember számára, ami nagymértékben köti az egyes egyént az államhoz, és hozzájárul a magyar önazonosság erősítéséhez. Egy szóval jó esély van a nemzetet felfelé ívelő pályára állítani.

A Temesvár Társaság

A Temesvár Társaság az 1989-es decemberi forradalmat követő első hónapban született, válaszként arra, hogy a kommunista nómenklatúra Bukarestben kisajátította a forradalmat. A Temesvár Társaságot az 1989-es decemberi forradalomban a politikai szempontból legtisztább napokban, a december 15-17. közti időszakban résztvevő temesvári értelmiségiek csoportja alapította. A szervezet kemény magját attól kezdődően máig írók, újságírók, ügyvédek, mérnökök és egyetemi oktatók alkotják. A Társaság fő célkitűzése az emberi jogok védelme, illetve a szólásszabadságot létkérdésnek tekintő, valós demokrácia megteremtése és támogatása lett. A Társaság közéleti tevékenysége arra épül, hogy mindenképp a demokrácia értékrendjét, az emberi jogok védelmét, a hazai és külföldi közvélemény pártatlan és tisztességes tájékoztatását, a politikai, a kulturális és társadalmi élet minden területén megnyilvánuló szabad és kritikai gondolkodás ösztönzését szolgálja. Éveken át, elszántan védelmeztük törekvéseinket, mert szilárd meggyőződésünk, hogy ezek nélkül valódi demokrácia nem létezik. A Temesvár Társaság nem vonakodott, hanem nyíltan küzdött az agresszív nacionalizmus ellen, az ellenőrzés alatt álló tömegtájékoztatás durva manipulációi ellen, harcolt a forradalom, a demokrácia, az igazság és az emberi méltóság iránti hitüket feladók félelme és közömbösége, a megfáradtság és a beletörődés ellen. A Temesvár Társaság küzd a román civil társadalom megerősödéséért, támogatja a demokrácia, a szabadság és az emberi méltóság érvényesüléséért tevékenykedő hazai és nemzetközi szervek és szervezetek közti akadálymentes kapcsolatépítést.

A Temesvári Kiáltvány a Társaság legfontosabb elméleti és polgári megnyilvánulása. 1990. március

11-én a temesvári Opera téren több tízezer temesvári jelenlétében olvasták fel. A történelmi dokumentum alapigazsága az első pont első szavaiban már fellelhető: „A Temesvári Forradalom első óráiban is nem pusztán Ceausescu-ellenes, hanem kommunistaellenes volt.” A Társaság tevékenysége ennek a gondolatnak rendelődött alá, következetesen küzdött mind a kommunista, mind a fasiszta totalitarizmus ellen. Ez a célkitűzés hozzájárult a politikai átvilágítás szükségességét hirdető 8-as pontot, és a 4-es pont korszerű elvét, mely határozottan elutasítja a szélső jobboldali nacionalizmust és az álcázott, Ceausescu-féle baloldali nemzeti kommunizmust egyaránt. Hasonlóképpen küzdöttünk a 4-es pontot ellehetetlenítő, állampolitikává lett kampány ellen, amelyet az államhatalom szolgálatába szegődött szélsőjobboldali csoportosulások folytattak, következetesen szegültünk ellen a nacionalista

és sovinszta megnyilvánulások szításának, amelyek 1990 márciusában a marosvásárhelyi eseményekkor érték el csúcspontjukat. A Temesvár Társaság úgy vélte, az interetnikus feszültségek csak a demokrácia eszközeivel hatástalaníthatók, párbeszéddel és toleranciával, a múltbeli sérelmek feletti megbékéléssel, a szabadság és az emberi jogok érvényesülését szavatoló társadalmi rend megteremtését célzó közös akarattal.

1990. október 26-28. közt Romániában elsőként a Temesvár Társaság a németországi Heinrich Böll Egyesülettel, az Egyetemi Szolidaritás Egyesülettel valamint a Gépészeti Kar Egyetemi Ligájával közösen szervezett nemzetközi konferenciát az emberi jogokról és a demokráciáról.

A Temesvár Társaság a Kiáltvány eszméihez hűen ma is, mint a kiáltvány megszületésének napjai-

ban, következetesen küzd a demokráciáért, az igazságért, az emberi jogok tiszteletben tartásáért és a román civil társadalomért. 20 évvel a forradalom után A Temesvár Társaság olyan elsőrendűen fontos szociálpolitikai rendezvényeket szervezett mint a Kezdet és vég: kommunizmus, neokommunizmus, posztkommunizmus című nemzetközi tudományos ülésszak, melyen olyan világnagyságnak számító személyiségek vettek részt, mint a Kommunizmus fekete könyvének szerzője, Stéphane Courtois. Ugyanabban az évben a Román Királyi Ház a társaságot Királyi Keresztrel, a Társadalmi Párbeszédért Csoport pedig a 2010-es évre járó díjával tüntette ki.

(A Társaság megalakulásának 20. évfordulóján kiadott közlemény fordítása)

PATAKI ZOLTÁN

A Timisoara Társaság hármás jubileuma

Két évtizeddel ezelőtt, 1990. március 11-én olvasta fel az Opera erkélyéről az időközben elhunyt George Șerban a temesvári forradalom eszméit összefüggő programba sűrítő Temesvári Kiáltványt. A kiáltványt a forradalom kommunistaellenes eszméi mellett azóta is következetesen kiálló Timisoara Társaságba tömörülő temesvári értelmiségi csoport fogalmazta meg, akik 1990 elejétől saját újságjukat is kiadják Timisoara címmel.

A Timisoara Társaság, a hasonló nevű újság és a Kiáltvány felolvasásának 20. évfordulójáról emlékeztek meg az alapító tagok csütörtökön délután az Adam Müller Guttenbrunn Ház konferenciatermében megtartott találkozó keretében. Florian Mihalcea, a Timisoara Társaság jelenlegi elnöke és Oscar Berger, a Timisoara újság főszerkesztő-tulajdonosa okleveleket és emléklaketteket adtak át a Társaság bejegyzési okiratán szereplő alapító tagoknak, a lap volt főszerkesztőinek és a Kiáltványt aláíró szervezeteknek, köztük a Bánsági Magyar Demokrata Szövetségnek (BMDSZ) és a Temesvári Magyar Ifjúsági Szervezetnek (TEMISZ).

A rendezvény során az újság jubileumi különladást is bemutatták, amely a 4420. lapszámot megért újság születéséről, szerkesztőiről és megválasztásuktól nem mentes húsz évről számol be az olvasóknak. A bensőséges hangulatú találkozó során a társaság és az újság alapítói felelevenítették a húsz évvel ezelőtti eseményeket és megemlé-

kéztek azokról az alapító tagokról, akik már nem lehettek jelen a jubileumi találkozón. A Bánát Múzeumban történelmi dokumentumként kéziratban elhelyezett Temesvári Kiáltvány felolvasása alkalmából készült videofelvételt március 11-én és 13-án 12-22 óra között az Opera előtt felállított óriás kivetítőn nézhették (volna) meg a fiatalabb érdeklődők. A húsz esztendővel ezelőtt 15-20 ezer embernek felolvasott Kiáltványt csütörtökön este „magának mondta” megboldogult George Șerban: egy lélek sem állt meg az óriás kivetítő előtt...

(A Nyugati Jelen nyomán)

MÉSZÁROS ILDIKÓ

“Az elvhű elme képtelen a megalkuvásra...”

/Beszélgetés Florian Mihalceával, a Temesvár Társaság elnökével/

Florian Mihalcea 15 éve áll a Társaság élén. Elégedett lenne, ha megszületne végre az átvilágítási törvény, melyre már 15 éve várnak. Legfontosabb céljuk, hogy a román társadalmat megtisztítsák a kommunizmustól. Ez a korántsem egyszerű folyamat akkor is folytatódik majd, ha a törvény megszületik. Sok fontos célért küzdenek, köztük a romák integrációjáért, résztvesznek a Tiszta parlamentért mozgalomban is, harcolnak a korrupció felszámolásáért. Florian Mihalcea nem hisz abban, hogy a Társaság elérte volna minden célját, s itt lenne az ideje annak, hogy kijelenthetnék, teljesítették történelmi küldetésüket. Évtizedek telhetnek el, mire ez megvalósulhat, ugyanis a román társadalom most is változóban van.

Két évtized telt el a temesvári forradalom sőt a Temesvári Kiáltvány megjelenése óta is. Mit érez elnök úr mindezzel kapcsolatban?

Igaz, hogy eltelt két évtized, de a kommunista időszak és a forradalom sokakban mély nyomot hagyott. Nem hiszem, bár manapság sokféle hallani, hogy ezeket a dolgokat el kell ásnunk, mert más gondjaink vannak, mondjuk a gazdasági válság. Valóban gond ez utóbbi is, aktuális kérdés, de nem tehetjük meg, hogy ne gondoljunk arra, hogy több nemzedék elszenvetde s azóta is magán hordja a kommunizmus ütötte sebeket. Nem építhetünk új társadalmat a múlt tisztázása nélkül, nem léphetünk tovább mindaddig, míg mindenki számára egyaránt érvényes módon el nem zárjuk ezt a fejezetet is. Nemrégiben hunyt el Teofil Botlung, az egykori Politikai Foglyok Egyesületének elnöke. Halála előtt azt mondta, ezentúl az én dolgom lesz, hogy folytassam az általuk kezdeményezett munkát. Sok egykori politikai fogoly még ma is büntetett előéletűnek számít, sok ember nem kapta meg vissza egykor jogtalanul elkobzott vagyonát, és nem kapott semmiféle kárpótlást szenvedése miatt. Bár valóban eltelt két évtized, sok minden megoldatlan maradt, s azok, akik szenvedtek a kommunista időkben még most is reménytelenséggel küzdenek, mert azt hitték, változás lesz, visszahelyezik őket jogaikba, és a totalitárius rendszer elleni küzdelmükért elismerésre számíthatnak. Ezen a téren szinte semmi sem történt, ezért a kommunista világot elemző viták és a problémák rendezését szolgáló törvények hiánya nagyon is aktuális kérdés. Igaz, hogy Németországban vagy Spanyolországban sem közvetlenül a rendszerváltás után következett a tisztázás, évtizedeknek kellett eltelniük, míg néven nevezték a dolgokat és a totalitárius rendszer híveit, folyamatosan kizárták a rendszerből. Nemrégiben a parlament megszavazott egy

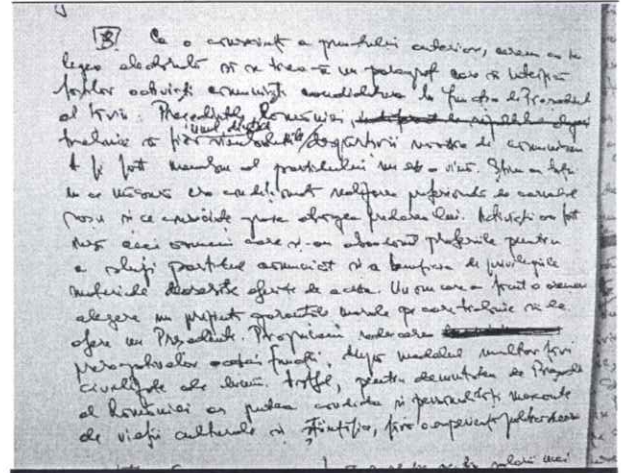
olyan átvilágítási törvényt, amely figyelembe veszi a tényt, hogy eltelt két évtized, tehát sokkal szelídebb, kizárólag a politikai rendőrség tisztjeire illetve a kommunista párt magasrangú aktivistáira vonatkozik. De ezt a törvényt az Alkotmánybíróság elutasította, noha szerintem a szükségessége nyilvánvaló. Egyrészt a legtöbb kelet-európai országban már elfogadtak hasonló törvényt, amelyet az illető országok alkotmánybíróságai nem utasítottak el. Amennyiben létezik egy európai emberjogi bíróság, amely elismeri, hogy hasonló törvényre az alakuló demokráciákban szükség van, elsősorban azért, hogy az ilyen személyes befolyástól megvédhessék a demokráciát, hiszen az ilyen emberekben bármikor feléledhetnek a kommunista nosztalgiák, felébredhet bennük a totalitárius államrend visszailleségének vágya. A törvény majd újra a parlament elé kerül, változtatnak rajta, s csak remélhetjük, hogy az Alkotmánybíróság is megváltoztatja nézőpontját. Ehhez az alkotmánybírák személyének is változnia kell, kilenc évre jelölik őket erre a tisztségre. A mai bírakat az Iliescu-rezsim nevezte ki, a törvény szerint őket is át kell világítani. Kitűnően védekeztek minden olyan esetben, amikor személyes múltjuk került volna terítékre. 2008. januárjában alkotmányellenesnek nyilvánították a Szekuritativ Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) működ-

dését szabályzó törvényt, ez év áprilisában pedig az Országos Integritási Ügynökség (ANI) szervezésére vonatkozó törvényt. Egyikük, Nicolae Cochinescu, Románia egykori főügyésze, az államosított ingatlanokra vonatkozó 112-es törvény megszüntetéséért fellebbezett az Emberi Jogok Európai Bíróságán, ahol a fellebbezést elutasították. S noha ezért az ország sok pénzt veszített, a fellebbezőt nem vonták felelősségre, sőt alkotmánybíróvá nevezték ki, holott éveken át megszegte az alkotmány előírásait azzal, hogy semmibe vette az emberi jogok egyezményét, amely nemzetközi egyezmény, így felülírja az egyes országok alkotmányát. Ez csupán egyetlen példa, de a sort folytathatnám az alkotmánybírósg többi tagjával. Szó esett arról, hogy Valer Dorneanu nevezik ki. Amikor az átvilágítási törvény egy régebbi változata kerülhetett volna parlament elé, a törvényhozó bizottság (Consiliul Legislativ) elnökeként utasította el ezt. Most még nem tudjuk, milyen hivatkozásokkal utasították el a törvényt, ha megismerjük ezeket, meglátjuk, majd hogy mit tehetünk.

A Temesvári Társaságnak sajátos küldetése van. Melyek ezek a célok ma, s mi az, ami céljaik megvalósításának útjában áll?

A Temesvári Kiáltvány megjelenésekor megfogadtuk, hogy a forradalom eszméit képviseljük, ezek mindegyike szerepel is a kiáltványban, mint az azóta híressé vált 8-as pont. Nevezhetjük akár macacsságnak azt a törekvésünket, hogy a kiáltványban foglaltakat törvényerőre kívánjuk emelni, végül mégis is ez vezetett oda, hogy az átvilágítási törvényt a képviselőház elfogadta. Lehet, hogy sokan úgy vélik, túl sokat foglalkozunk a múlttal, de a legfontosabb célunk, hogy Romániát megszaba-

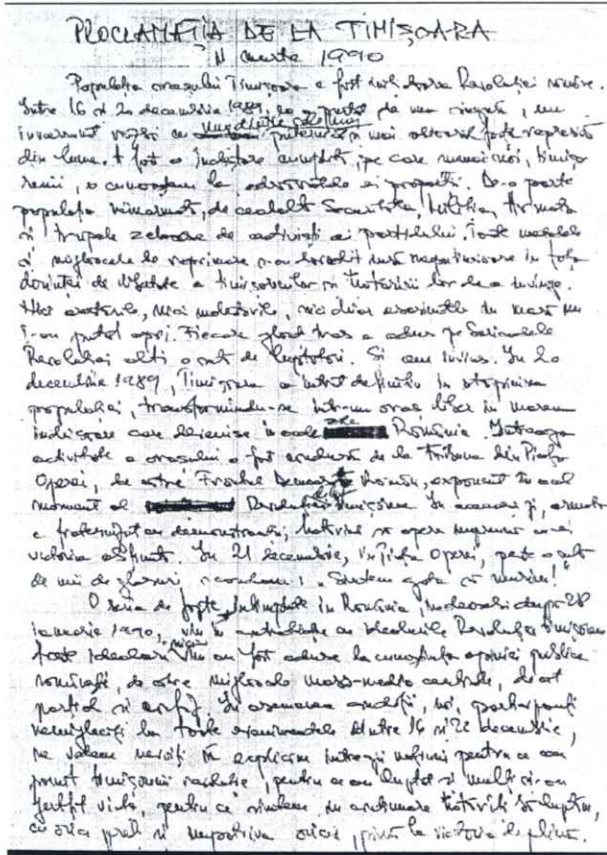

A Temesvári Kiáltvány 8. pontja, kézirat

dítsuk a kommunizmustól, hogy végleg leszámoljunk a kommunista múlttal.

A rendszerváltást követő fél évben a romániai értelmiség kész volt hallatni a szavát, határozott és jól megfogalmazott véleménye volt. Nem gondolja Elnök úr, hogy most az értelmiség mintha visszavonult volna, tartózkodna a politikától?

Az értelmiségnek nem az a feladata, hogy politikussá váljon. 1990 első felében még nem létezett politikai elit, ezért az értelmiségiek kénytelenek voltak a világ elé tárn eszméiket, ötleteiket, hogy ezeket a politikai pártok felvállalhassák. Az értelmiség visszavonulása egy normális társadalomban, ahol a dolgok a helyes kerékvágásba rendeződnek, teljesen természetes, különösképpen egy olyan Romániában, amely az Európai Unió tagja lett. Azt hiszem, hogy a ragyogó elmék igénybevételére csak válsághelyzetekben van szükség, akkor oda kell figyelni arra, amit mondanak, de a politikai szerepvállalást nem tartom termékenynek. Sok hasznos és vállalható dolog van a civil társadalomban, olyanok, amit a politikum, a kormányok nem oldanak meg, s ezért ezek kezelése a civil társadalomra hárul. Minden olyan ügy, amely az értelmiség konkrét politikai szerepvállalását jelentette, kudarcra ítélt vállalkozásnak bizonyult. A politika a kompromisszum játéka, az elvű elme viszont képtelen a megalkuvásra, nem rendelheti alá magát egy politikai párt hierarchiájának, sem a pártfegyelemnek. Most már van politikai osztályunk, olyan, amilyen, a román népet képviseli. Nincs különbség a vezetők és megválasztóik közt, szerepüket, amelyre kiválasztottak, végig kell játszaniuk. Az 1990-es év elején megalakult politikai pártoknak nem voltak sem pontosan kidolgozott ideológiai, sem akciótervei. A Temesvári Kiáltvány olyan dokumentum volt, amelyet éppen azért ajánlottunk a politikai pártoknak, hogy ebből merítsenek fogódzókat tevékenységükhöz. Ha a civil társadalmat vizsgáljuk, amelyről sokan azt mondják, hogy az utóbbi időben gyengülni látszik az ereje, nos én nem hiszem, hogy így lenne. Előszörban azért nem, mert a civil társadalom igencsak széleskörű, hiszen minden beletartozik, ami nem politika. Idetartoznak a szakmai szervezetek és egyesületek, amelyek egyre erősebbek, és igen hasznos munkát végeznek, a szociális védelem is lassan átkerül a civilek hatáskörébe. Ha a civil társadalom reakcióit vizsgáljuk, be kell látnunk, hogy eltelt húsz év, s most

A Temesvári Kiáltvány kézirat

más eszközök állnak a véleménynyilvánítás szolgálatában. A legfontosabb ilyen eszköz éppen az, hogy a törvények megszületéséért tegyünk valamit. Felesleges lenne tüntetni, kimenni az utcára, hogy elmondjuk, hogy átvilágítást akarunk, sokkal egyszerűbb és hatékonyabb, hogy megfogalmazunk egy törvénytervezetet, s ezt juttassuk el a parlamentbe. Több ilyen eset is volt már, mint például az átláthatóság törvénye. Ez kevésbé látványos, de sokkal hatékonyabb eljárás. A legutóbbi időkben felfedezték a petíciót is mint eszközt, kiderült, úgy is kaphatunk ezekre választ, ha nem szervezünk előtte nagygyűlést.

Látható-e ma a Kiáltvány történelmi jelentősége? Akiket kérdeztem, szinte egyöntetűen úgy vélik, hogy a Kiáltvány törvényerőre emelése az erkölcsi válságot megszüntethette volna, s ma mindenképpen jobb és méltányosabb társadalomban élhetnénk.

1990-ben Romániában nem voltak olyan emberek, akik tudták volna, mit is kell tenniük a rendszerváltás érdekében. Mindent menetközben tanultak/tanultunk meg. Kizárólag a régi kommunisták ismerték a politika működésének szabályait, s tudták azt is, miként irányíthatnák a dolgok menetét. Ha a Kiáltványt sikerült volna törvényvé alakítanunk, akkor valóban egy megtisztultabb, erkölcsösebb társadalomban élhetnénk volna, viszont ilyen fajta megtisztításnak nem volt esélye sem, hiszen kiderült, hogy a hatalom a privilégiumaikat védő, másodrangú kommunista vezetők kezébe került. Elsődrendű céljuk nem a rendszer struktúrájának vagy a kommunista ideológiának átmentése volt, hanem saját privilégiumaik érinthetlenségének védelme. A gazdasági hatalom megszerzéséért igazi hálózatot hoztak létre, s jól tudták, hogy ez a legfontosabb, míg ellenfeleik korántsem látták ilyen világosan, mit is kell tenniük. Más ország lehetett volna Románia valóban, ha megszületésekor alkalmazhattuk volna a kiáltvány eszméit, de a mai eszemmel úgy ítélem meg, elképzelhetetlen, hogy a kommunisták önként feladták volna hatalmukat, s félreálltak volna. Már ma történelemtankönyvek szólnak a kiáltványról, a Bánát Múzeumban is

A Temesvári Kiáltvány huszadik évfordulója alkalmából kiadott ünnepi lapszám

megtekinthető az eredeti kézirat, történelmi értékét és jelentőségét már most elismerik, ez nem is kérdőjelezhető meg. Azt hiszem az 1990-1991-es időszak egyetlen fénypontja ez a dokumentum, amikor a Nyugat is megértette, hogy Romániában tényleg létezik egy olyan erő, amely a valódi demokráciára vágyik, szemben azzal a módszerrel és gondolkodásmóddal, amellyel a régi kommunisták akarták vezetni az országot.

SZUSZÁMI ZSUZSA

“Nem ismerjük a szabadság technikáját és az igazságban való éleést”

- Beszélgetés Ungvári Zrínyi Imre docenssel -

1990 meleg januárjában nagyon sokan azt hittük, kész, vége, szabadok vagyunk, utazhatunk, tanulhatunk, azok lehetünk, amire vágyunk, végre láthatjuk a világot, könyveket és lemezeket vásárolhatunk, jó filmeket nézhetünk, feltölthetjük a kamrát finomságokkal, de-

mokráciában élhetünk. Húsz esztendő elteltével, már tudjuk, a demokráciát mindenki más-képp értelmezi, a kapitalizmus csak keveseknek adatott meg, ugyanígy a hatalom is. Utazni keveset tudunk és könyvet vásárolni is. Azzá váltunk-e, akik lenni akartunk? – ezt még mi sem tudjuk pontosan. Románia pedig, azzal a társadalommal, amelyben olyannyira hittünk, még mindig csak araszol Európa fele.

Visszatekintve erre a 20 évre naivitásnak tűnhet mindaz, amit akkor vártunk, vagy most már tudjuk, hogy ilyen örökséggel, nem is alakulhatott volna másképp ennek az országnak a sorsa?

Olyan váratlan helyzetben, mint amit 20 évvel ezelőtt megéltünk, minden elvárás naivitásnak tűnhet. Ritka az, akinek olyan történelmi tapasztalatai vannak – egy-két társadalmi átalakulás vagy világháború, esetleg kataklizmák – hogy egészséges kétkedéssel fogadná a változást. Mi váratlan, nem remélt eseményként éltük meg, nem is tudtuk, hogy mit gondoljunk róla. Mindenekelőtt azt hittük, hogy az alapvető akadály, a diktatúra, máról-holnapra félresöpörhető az útból, és azután már csak saját, jó képességeink és kreativitásunk lesz meghatározó. Egyáltalán nem így történt.

Melyek voltak a legfontosabb, legsúlyosabb akadályok, amelyek miatt nem úgy alakult ez a két évtized, mint ahogy vártuk?

- Mindenekelőtt a történelem. A távolabbi és a közelebbi múlt. A történelem különböző feltételeket alakít ki az emberekben, ilyen például a polgárosodás. Nálunk egy kicsit elakadt polgárosodás volt. Nem alakulhatott ki az embereknek az építkezéshez, a civil és társadalmi kezdeményezések létrehozásához való viszonya. Ha ki alakult is azokban, akik a kommunizmus előtti időszakban éltek, ők sem rendelkeztek kifejezett polgári tapasztalatokkal, azzal, amit ma állampolgári kompetenciának nevezünk. Ezzel elég rosszul álltunk és a szocializmus is természetesen rengeteget rontott rajta. Az emberek ahhoz voltak szokva, hogy azt hajtják végre, amit terveznek nekik, nem pedig nekik maguknak kell megkeresniük az utat ahhoz, amit véghez akarnak vinni. Én ezt tartom a legsúlyosabb problémának, hogy nem rendelkezünk ezzel a tapasztalattal, tudással, rátermettséggel. A másik, ami szorosan kötődik az előbbihez, az a bizalom. Az egymás iránti bizalom. Ha tudnánk is, hogy hogyan hozzunk létre valamit, nem biztos, hogy bíznunk eléggé egymásban ahhoz, hogy létre is hozzuk. Végül pedig, ami leginkább a felszínen volt: nem gondoltuk, hogy az ország vezetése nem úgy változik, hogy mindenki egyértelműen a demokráciát támogatja, hanem a régi rendszer hívei nagyon erőteljesen ott maradnak a különböző vezető funkciókban. Ez az ország fejlődésében a lehetőségek – általában kívülről kikényszerített lehetőségek mellett – hatalmas fékező erő, akadály volt, nemcsak mentalitásban, hanem a külső politikai irányításban is. Ez határozza meg nagy mértékben azt is, hogy a gazdaságban sem egy ésszerűen építkező, a privatizációt gazdasági racionalitás alapján végrehajtó törekvés érvényesült. A társadalom alacsonyabb ré-

tegei és a középréteg, hosszú távon, nagymértékben elszegényedett, noha voltak olyanok, akik képesek voltak vállalkozóként kiemelkedni. De nem mondhatni, hogy ez tömegeket érintett volna. Akik a legmagasabb rétegekben voltak korábban, első-sorban gazdasági – de sok esetben politikai szinten is – átmentették hatalmukat és vagyonukat.

Meghatározó volt az is, hogy az országnak vannak fejlettebb és kevésbé fejlett régiói? Vannak kisebbségek és kulturális különbségek. Mindez mennyire volt visszahúzó erő?

Sokkal bonyolultabbá és nehezebbé tette a mozgást az, hogy a régiók nem homogének. Minden szubrégióban vannak gazdagabb, szegényebb, polgárosult és kevésbé polgárosult emberek. Az ország nagyobbik része, talán kétharmada, az agrártársadalom teherétételeivel indult, nem pedig a polgárosultabb társadalom esélyeivel. Egy karaván is mindig a leglassúbb tevé sebességével tud csak haladni. Természetesen a fejlesztés üteme és a programok lehettek volna körültekintőbbek. Ha e téren nagyobb elhatározás tapasztalható, akkor lehetett volna gyorsabb is a fejlődés, ám a heterogenitás nehezítette a folyamatot. A kulturális, nyelvi és etnikai különbségek kétféleképpen értelmezhetők: egyrészt nagy lehetőségként, hisz a különböző etnikumoknak különböző tapasztalatai vannak. A történelem során, az okos felvilágosult vezetők ki tudták használni a különbségeket, mégpedig nem úgy, hogy egymásnak ugrasztották az etnikumokat, hanem beépítették politikájukba a különböző tapasztalatokat. Romániának egyik erőforrása lehetett volna és lehetne továbbra is, hogy különböző etnikumok élnek az országban. Ugyanakkor minden társadalmi átalakulás során, radikális változások idején – mint amilyen a diktatúrából való átmenet volt egy szabadabb társadalomba – a politikai küzdőtéren mindig vannak olyanok, akik negatív irányba terelik az eseményeket. Az egymás közötti nézeteltéréseket konfliktusokká fokozzák, a bizalmatlanságot arra használják fel, hogy fékezzék az átalakulás menetét, olyan riogatásokkal, hogy ha itt igazi demokrácia lesz, akkor egyes nemzetiségek leszakadhatnak, túlsúlyba juthatnak, visszakaphatják a vagyonukat, míg mások nem. A heterogenitás nagymértékben meghatározta azt, hogy az átalakulás ne legyen sem gyors, sem túlságosan mélyreható.

Naivnak tűnhet a kérdés, és el lehet intézni azzal, hogy etnikai konfliktus, ellenben, hogyha józan ésszel próbálunk gondolkodni a vezetők szempontjából, miért nem használják ki ezeket az előnyöket?

Van, ahol kihasználják, de elég kevés helyen. Az

a tény, hogy Nagyszeben polgármestere szász nemzetiségű, sőt, a remény, hogy esetleg Románia miniszterelnöke lesz, azt bizonyítja, hogy megjelent már az erre való hajlam nemcsak a romániai magyar és szász társadalomban, hanem a románság körében is. Szerencsére vannak már olyan tendenciák és erők, amelyek az európai típusú fejlődés hívei. Azok viszont, akik a lassúbb fejlődésben érdekeltek, illetve abban, hogy minél kisebb legyen az átalakulás az életükben, azok könnyebben fordulnak vissza a múltnak olyan tapasztalataihoz, amelyeket időközben vagy elfelejtettünk, vagy nem, de felpiszkálhatóak. Különböző sérelmekhez, amelyeket a múltban kölcsönösen elkövettünk egymás rovására. Egy ilyen játéktérben úgy is be lehet állítani a dolgokat, hogy valaki a másik rovására szeretne előnyökhöz jutni, vagy tendenciózusan fel lehet eleveníteni olyan konfliktusokat, amelyek léteztek. Sokszor elfeledik azokat az egymásra találásokat, együttműködéseket is, amelyek a Bánságban, a Székelyföldön, vagy a nyugati határszélen évszázadok során működtek, nagyon termékeny módon, különböző kultúrák között, s amelyeknek elsősorban a kereskedelemben, nagyon nagy szerepük volt.

Szeretünk az előző rendszerből érkező aktivisták, vezetők nyakába varrni mindent. Azonban eltelt 20 esztendő, generációváltás is történt, sok a fiatal vezető. Őket milyen gyökerek kötik még a múlthoz? Ők miért nem lépnek előre?

20 év természetes okoknál fogva is elég kellett volna, hogy legyen, hogy kicserélődjön a politikusi nemzedék. Ki is cserélődött valamelyest, hisz minden pártban látunk fiatalokat. Viszont hosszú távra meghatározó az a környezet, amelyben egyes politikusok szocializálódnak. Lehet valaki fiatal, de olyan idősebb politikusok körében, családban vagy érdekközösségekben szocializálódott, ahol korábbi beidegződéseket sajátított el. Lehet, hogy nem rendelkezett még azzal a személyes, kritikus hozzáállással sem, amellyel időről időre, közelebről szemlélve a dolgokat kiderült volna, hogy az előítéletek nem működnek, másképp is lehet cselekedni. Nem ártott volna, ha a politikusok nagyobb számban tanulhattak, szakosodhattak volna külföldön. Akik jártak Nyugat-Európában megismerkedhettek az ottani politikai tapasztalatokkal, azzal, hogy egy társadalmon belül viszonylagos összefogás is lehetséges. Láthatták, hogyan lehet a három alapvető politikai tendenciát, a konzervatív, a liberális és a szociális irányzatot valamelyest közös nevezőre hozni, mi az a minimum, amelyben meg tudnak egyezni a politikusok. Nyugat-Európában ez sikerült, és bármilyen kormány jön, soha sem fogja ezeket megkérdőjelezni. Az összefogásra való képességet, hajlamot, illetve az összefogás hasznát kellett volna jobban megtanulniuk politikusainknak.

Ez csupán a jelenlegi hazai oktatás hiányosságainak rovására írható?

Azt hiszem ez nem intellektuális ismeret kérdés, nem arról szól ez a fajta lemaradás, hogy az em-

ber nem tanult eleget a könyvekből. Nem erről a fajta tudásról van szó, hanem bizonyos környezetre jellemző életmódról, a szomszédok megbecsüléséről, az együttműködési lehetőségek felfedezéséről, a különböző ünnepek közös megszervezéséről. Nálunk, ha valaki ünnepel, a másik ferde szemmel nézi, vajon mit ünnepel? Nem valami olyasmit, ami neki annak idején rossz volt? Ezek a felszabadító hatású egymásra találások hiányoznak, amelyeknek ugyan nagyon szép példáit láthattuk közvetlenül a forradalom után, de csak nagyon rövid ideig. Azok a nyugat-európai gyakorlatok, ahol az emberek szövetkezeteiket alakítanak, a szomszédok összefognak egymás megsegítésére, nálunk sem voltak ritkák, igaz, inkább homogénebb közösségekben, falvakban, de városi szinten is létezett sokféle összefogás. Ezeknek a természetességét és vonzó jellegét nem tanultuk meg. Nem arról van szó, hogy nem értenék meg, ha elolvassánk az erről szóló szakirodalmat, hanem tulajdonképpen a szabadság technikáját, a szabadságban való együttélést, az igazságban való élést nem ismerjük, azt, hogy ragaszkodnom kell az igazsághoz, mert az az én identitásomat jelenti. Ha én meghazudtolom önmagam, vagy nem figyelek oda kellőképpen, akkor magam szegényítem el. Mindenképpen pozitív hozadéka lenne annak, ha szembenéznénk a múlttal, és most már neheztelés nélkül összefognánk egy közös cél érdekében.

Mintha 20 évvel ezelőtt, talán az elfojtott légkör miatt, más lett volna az értelmiség, jobb lett volna, lelkiismeretesebb lett volna, több lett volna az értelmiségi személy mint most.

A kérdés az, hogy milyen helyzet alakította ki az értelmiség akkori és mostani szerepvállalását. A diktatúra alatt az értelmiség mindenekelőtt a rendszerrel való szembenállás gyakorlatát tanulta meg. Barátok összejártunk, tárgyaltuk, vitattuk, hogy mi van itt, mi lehetne más, hogy vannak a dolgok Magyarországon, Nyugat-Európában, arról beszélgettünk, amit a Szabad Európa Rádióban hallottunk, vagy a nagy nehezen bejutott irodalomban olvastunk. Mindenki úgy érezte, hogy ez az összefogás közvetlenül a rendszerrel való szembenállás, a rendszernek ilyen vagy olyan módon való aláásása. Bizonyos értelemben az is volt. Az embereknek nem volt sem idejük, sem lehetőségük saját egyéni boldogulásukra, se a boldogulásnak olyanfajta építgetésére, amely nem az összefogáson alapult. A felszabadulás, a gazdasági kezdeményezés lehetővé tétele, az egyesületalapítás lehetősége, a különböző képzési formák megjelenése, az óriásira növekedett szórakozási lehetőség olyan pályákat nyitott meg, amelyek nem az összefogás, hanem a szétartás irányába vezették az embereket. Megnyílt az egyéni boldogulás lehetősége egy olyan térben, ahol az ember nem is veszi észre, hogy a másik ember lehetőség lehet. Az egymásratalálás, a problémamegosztás mellőzése hosszabb távon mindenképpen elszegényíti az embert. Akkoriban az a fajta tudatosság, amely az embert helyzete megváltoztatásának irányába vitte, sokkal közelebb állt az

összefogáshoz és a közösségi érzéshez. Ma már a közösség egyre kisebb körökben nyilvánul meg. Az, hogy összmagyarság, összállampolgári kezdeményezőkézség - ezek szinte elfelejtődtek. Ehelyett kisebb-nagyobb, vallási, baráti közösségek alakultak. Az értelmiségnek már nem az a szerepe, hogy kisebb-nagyobb közösségeknek példát mutasson, felvilágosítson, megadja nekik azt az áthidaló lehetőséget, hogy múltjukat újragondolják. Azt a szerepet, amit mi értelmiségi szerepnek tanultunk meg értékelni, azt az értelmiség többé nem tölti be, vagy csak nagyon kis része és sokkal szűkebb környezetben, közösségi keretekben.

Magyar vonatkozásban lehet ennek az oka az is, hogy 1990 után bizony nagyon sok értelmiségi távozott az országból, nem volt utánpótlás, nem volt ki nevelje a soron következő értelmiségi réteget?

Ahhoz, hogy különböző kezdeményezések emberükre találjanak, ahhoz szükség van az értelmiség bizonyos sűrűségére. Azt hiszem, hogy az a bizonyos kritikus tömeg jobban meglenne, ha azok az emberek itt lennének, nem mentek volna el. Nem beszélve arról, hogy azoknak az embereknek a gyerekei is, akik értelmiségi szülő mellett nőttek fel, megismerkedtek ezzel a szereppel. Ha ők is itt lennének, kisebb lenne a társadalmi vákuum a különböző emberek, csoportok és célok között.

Vissza fog ez állni? Mennyi időnek kell eltelnie ahhoz, hogy az értelmiségi réteg megerősödjön?

Nagy mértékben megerősödött és folyamatosan erősödik. Ám nem használnám a *visszaállás* szót. Nem fog visszaállni, mert nem azt a szerepet tudja a magáénak. Az oktatás, a nevelés, a művelődés különböző területeivel kapcsolatba kerülve, azt hiszem, az értelmiség ma is betölt bizonyos szerepet. Egy részben fejlődő, átalakuló, válságban lévő társadalomban a probléma is több. Régebben nem kellett annyi mindenre koncentrálni. A szembenállás a rendszerrel és nemzeti, társadalmi elnyomással annyira felülkerekedett minden más érdeken, hogy úgy tűnt, ez a közösség sokkal egységesebb. Noha akkor sem voltunk nagyon egységesek, sokféle egymásnak feszülés létezett, nagyon sebezhetővé váltak az emberek, voltak, akik elárulták társaikat, számtalan elfojtott konfliktus volt. Mindez utólag derült ki, amikor már kezdtük látni, hogyan is működött az a rendszer. Ma, a nagyobb létszámú értelmiség, eleve több és kisebb környezetet megmozgató problémára koncentrálnak. Attól tartok, az értelmiség többé nem fogja az igazán erős szervező szerepét, ahogy régen mondták, a *kovász* szerepét betölteni. Ennek oka az, hogy az értelmiség szétszóródottsága, különböző irányultsága egy másik tényezővel is találkozik: a nem értelmiségi pályákon ennek a csoportnak a tekintélye igen nagy mértékben csökkent, nem könnyű összekovászolni egy közösséget. Az emberek kevés helyen vannak egymásra utalva. Ez faluhelyen lehet még így, vagy városban, egy-egy érdekesebb övezetben. Itt még odafigyelnek egymásra, köszönnek egymásnak, tud-

ják, hogy mi történik a másik életében. Ezekben a helyeken könnyebb az összefogás, itt még felfedezhetjük a hagyományosabb értelmiségi szerepvállalásokat is. Reménykedhetünk abban is, hogy a környezetvédő mozgalmak is betölthetnek hasonló szerepet, amelyek nemcsak a természetvédelemre koncentrálnak, hanem például egy közösség hagyományos életformáját is szeretnék megőrizni. Ez a kettő, ha összekapcsolódik, akkor valami hagyományos és modern fonódhat össze egyazon időben és újjászülehetnek a hagyományosan is ismert értelmiségi szerepek.

Társadalomalakító szerepet már nem várhatunk tőle? Mibe szólhatna még bele az értelmiség magasabb szinten? Vagy ez eltűnik?

Semmiképpen sem fog eltűnni. Az értelmiségnek inkább valamiféle tanácsadó, áthidaló, kommunikáló, a különböző problémákat felszínre hozó, megengedő, megkönnyítő szerepet tudok elképzelni. Arra nem látok lehetőséget, hogy olyan karizmatikus egyéniségek legyenek, akik maguk köré vonzzák az embereket, s akikben vakon megbíznak, rájuk bízzák sorsukat. Másrészt, remélem, nem kerül sor ilyesmire, mert ilyen szerepek válsághelyzetekben alakulnak ki. Ilyenfajta szerepek léteztek akkor, amikor korábban széleskörű társadalmi válság volt, és erőteljes szembenállás volt a jellemző. Ma már súlyos konfliktusnak kell kialakulnia, hogy az emberek ilyenfajta, nagyon fegyelmet, mobilizált állapotban tudjanak egy személy köré szerveződni. Megjegyzem, nem is igazán demokratikus egy ilyen környezet, mert

Jecza Péter szobra, a temesvári forradalom emlékére állított *Pieta*

ilyen esetekben nehezen tolerálják a különböző álláspontokat, véleményeket. Azt mondanám, hogy csinján kell bánnunk a szimpátiáinkkal is, mert ami valamikor egy ilyen összefogásban nagyon pozitív volt, mert nyilvánvaló volt, hogy rossz társadalom vesz körül bennünket, ma már nem tudhatjuk egyértelműen mi az, ami egyetlen egy nagy rohammal megváltoztatható. Sokkal inkább a kitartó munka, az egymásra figyelés, a tolerancia és a szervezettebb szerveződés lenne kívánatos. Ez nem jelenti azt, hogy az értelmiségnek nincs társadalomalakító szerepe. Továbbra is az van, akkor is, ha egy része nem akar élni ezzel a szereppel. Vannak, akik azt mondják, hogy a szakmájukban elvégzik a maguk dolgát, és ezen túl nem vállalnak társadalomszervező szerepet. Ezt nem tartom megfelelőnek. Saját környezetemben is azt tapasztalom, hogy a társadalomszervező tevékenység olyan tapasztalatokat hoz, amelyeket az ember később, szakmai téren is felhasználhat.

Várhatunk-e az értelmiségtől segítséget, valamilyen irányítást az etnikai konfliktusok elsimításában? Lenne elegendő hatalma ehhez?

Roppant fontos az értelmiség állásfoglalása a társadalmi konfliktusokban. Ez a szerep biztos, hogy továbbra is megmarad. Nagyon fontosak azok a kapcsolatok is, amelyek különböző társadalmi rétegek és nemzeti, etnikai csoportok értelmiségei között kialakulnak. Azok, akik odafigyelnek az értelmiségre, akik még várnak tőle valamit, ezeket az üzeneteket pozitívan fogadják. Ha azonban az értelmiség saját kultúráján és etnikumán belül elszakad a társadalom bizonyos rétegeitől, nem lesz már hatása az emberekre. Ahhoz, hogy hitelünk legyen, nagyon oda kell figyelnünk arra, hogy milyen problémák vannak társadalmunkon belül. Fontos lehet más kultúrák felé is közvetíteni, valahogy megoldani a kultúrák közötti konfliktusokat. Igen gyakran tapasztaltuk, hogy éppen társadalmi problémákat akarnak eltusolni azok, akik kielezik az etnikai konfliktusokat. Azt hiszem, hogy egyszerre kell megindulnia a párbeszédnek a különböző rétegekben, de másfajta eszközökkel. A különböző kultúrák értelmisége egymásra találhat a művészi együttműködésekben. A hasonló csoportok közötti egzisztenciális kérdések érdekközösségeket hozhatnak létre. Konkrét példa: a kilencvenes márciusi marosvásárhelyi pogrom utáni megbékélésben nagyon fontos szerepet játszott az, hogy kiderült, azok a román és magyar emberek, akik a főtéren összeverekedtek, korábban üzleti kapcsolatban álltak, ezért kénytelenek voltak kibékölni, különben az üzleti kapcsolatok nem folytathattak volna. Fontos dolog: az értelmiség nem homogén osztály. Minden társadalmi rétegnek megvan a saját kategóriáján belüli értelmisége. Ezek játszhatnak a másik kultúra hasonló szintű értelmisége között komoly összekötő szerepet. Van reál, humán és műszaki értelmiség – ezek sokszor konkurenciális viszonyban vannak. Ezzel szemben azt látjuk, hogy a magyar és a román műszaki, humán és reál értelmiségi nagyon jól érti egymást.

Szivárványszínű a paletta az értelmiségi kategóriákon belül, ahol különböző értelmiségi szerepek fogalmazódnak meg.

A román és a magyar értelmiség között vannak különbségek?

Vannak azok a különbségek, melyek egy bizonyos kultúrában való szocializálódást jelentenek. Nemcsak anyanyelvi kultúráról van szó, hanem arról is, hogy más szerepekhez, történelmi példákhoz, más életvezetési gyakorlatokhoz, másfajta igényekhez szoktunk hozzá. Sok kérdésben nincsenek magától értetődő szempontok, de ha egyazon szakmai vagy más, jól meghatározott területen mozgunk, rögtön rájövünk a közös pontokra. A magyar és a román foci-drukkerek félszavakból is értik egymást, román és magyar művészek nagyon jó kapcsolatot tudnak kialakítani, román és magyar írók, költők hamar egymásra találhatnak, ugyanígy a filozófiában és a társadalomtudományokban is megvannak a találkozási pontok. Azokon a területeken, ahol mindannyian életünkkel, céljainkkal, számunkra fontos kérdésekkel kapcsolatos dolgokat fogalmazzunk meg, könnyebb az egymásratalálás. Ha nem figyelünk arra, hogy különböző háttérrel rendelkezünk, akkor előtérbe kerülnek azok a problémák, amelyek ezt a kezdetben könnyű együttműködést bizalmatlansággá, nehézkessé, értetlenné változtatják.

Kanyarodjunk vissza beszélgetésünk legelejéhez, és képzeljük el, azt az utópikus helyzetet, hogy a Temesvári Kiáltványnak az a bizonyos nyolcadik pontja törvényerőre lép. Lett volna ennek bármi esélye?

Utópikus válaszem: ha annyira szerencsések lettünk volna, hogy a nyolcadik pont törvényerőre emelkedik, akkor ez az ország nem ott tartana, ahol most. Ha akkor elkezdődik, a törvény eszközeivel, egyfajta egymásnak feszülés azok között, akik támogatják, és azok között, akik nem, hogy az egykori kommunista vezetők és állambiztonsági szerepet vállalók ne legyenek a politika részesei – nem is volt szélsőséges a kiáltvány, hisz legalább három egymást követő ciklusra gondoltak – hogyha ez nemcsak papírra vetett, újabb társadalmi küzdőteret kialakító szempont lett volna, és végre lehetett volna hajtani – noha nem látom az eszközöket – akkor biztos, hogy a társadalom olyan jelzéseket kapott volna felülről, olyan összefogási potenciálja lett volna, hogy ez az ország már rég messzebb lenne. Erre vannak példák. Kelet- és Nyugat-Németország talán az egyetlen ország, ahol ezt végérvényesen véghez lehetett vinni. Azért, mert volt egy nyugatnémet titkosszolgálat és államhatalom, amely át tudta venni a keletnémet titkosszolgálat és államhatalom szerepét. Tudjuk azt is, hogy Csehországban nyolcvanezer ember vesztette el állását hasonló intézkedések miatt. Sokkal jobb starthelyzetet és haladást eredményezett volna az, ha jobb emberek, megbízható, demokratikus, változtatni akaró személyek kerülnek pozícióba. Biztos, hogy Németországban is megvoltak, és mind a mai napig megvannak emiatt a különböző

konfliktusok, no, meg ott vannak a keleti és nyugati különbözőségek is. Viszont itt, a vezető funkciók nagy részét olyan emberek foglalták el, akik a társadalom átalakulása ellen dolgoznak, érdekeik mást diktálnak, mint ami a fejlődéshez vezetne. Nyilván a fontos lépések sem történtek meg mindezek leküzdésére: olyan emberek kaptak védelmet, akiket felelősségre kellett volna vonni. Mivel azonban az embereket nem lehet felelősségre vonni, a problémát sem lehet megoldani. A megoldatlan kérdések konfliktus-potenciált halmoznak fel, a nem kezelt konfliktusok elmergesednek... és így tovább. Még mindig nem mondhatjuk azt, hogy már csak a múlt... már csak az emlékezet... már csak az emlékeinkkel kell megbékélnünk, mert még mindig erőteljesen bennünk vannak ezek a konfliktusok.

Felgyorsulás várható?

A tempót, sajnos, nem mi diktáljuk. Viszonylagos gyorsulás azért várható annak köszönhetően, hogy generációk nőnek fel, szerepet vállalnak gazdasági, politikai vagy társadalmi szervezésben, és egyre több tapasztalatot szereznek más, normál körülmények között fejlődő társadalmakból. Azt hiszem nagyon fontos szerepe volt a Nyugat-Európában dolgozó vendégmunkásoknak, akik a válság ellenére, még mindig nagyon nagy számban dolgoznak kint, és amikor hazajönnek, hozzájuk magukkal azokat a tapasztalatokat, amiket ott láttak. Ez természetesen nem fog csodákat művelni. Az átalakulási folyamathoz tartozik az is, hogy a diktatúrában elkövetett törvénytelenésekben, embertelenségekben érintettek kiszorulnak a politikából, már csak természetes okokból is, fiatalok kerülnek helyükre, ez biztos, hogy gyorsítani fogja a haladást. Viszont vannak előre nem látott körülmé-

nyek, például a jelenlegi válság, amelynek globális okai vannak. Ezeket az okokat egy belső, jobb vagy rosszabb reagálás csak javítja vagy ronthatja, tehát alapvetően nem tőlünk függ. Egy-egy ilyen válság sajnos társadalmi feszültségekhez, a munkahelyek elvesztéséhez, elszegényedéshez, a régi beidegződések felszínre kerüléséhez vezet, tehát fékezi az átalakulást. A régi nomenklatúra vezető pozícióba került emberei kezdetben úgy érezték, hogy meg tudják akadályozni a fejlődést. Láthattuk, sajnos nagyon határozottan tették: bányászjárásokkal, konfliktusok kirobbantásával, igazságtételi eljárásokkal, akár a tulajdonjogra, akár egyéb kárpótlásokról szóló folyamatok lassításával, ám ellenállni a fejlődésnek nem tudtak, végül pedig saját kudarcukként élték meg az eseményeket. Ezeknek az embereknek az ideje szép lassan lejár, akkor is, ha még sokan vannak, akik hatalmukat, vagyonukat átmentették, sőt olyan kiindulópontokra tettek szert, amivel úgy tűnt, a gazdaság élén állnak. Hatalmukat csak ideig-óráig hosszabbíthatják.

A jelenleg külföldön tanuló értelmiségben reménykedhetünk?

Mindenképpen, mert a külföldi teljesítmény-szemponatok olyan szerves fejlődés során alakultak ki, amelyben a valós értékek mutatkoznak meg és számítanak. Ezek az emberek hazatérve azt látják majd, hogy még nagyon sok helyen olyan emberek vannak pozícióban, akik nem tudnak megfelelő teljesítményt nyújtani, akik csak politikai megbízhatóság vagy az átalakulás lassítása, vagy más hasonló mellékes szempont miatt töltik be szerepüket. Az a konfliktus, amely a külföldön tanult szakemberektől és az itthon maradtak között ki fog éleződni, gyorsítani fogja az átalakulást.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

A manipulált vagy az ellopott forradalom regénye

(Beszélgetés Mandics Györggyel)

A manipulált forradalom a Temesvári Golgota rövidített változata. A két cím közötti eltérés nézőpontbeli változást is tükröz.

A nézőpontbeli változást az hozta magával, hogy a lengyelek felkértek, hogy készítsek egy rövidített változatot, ám a román forradalom egészéről írok, ne csak a temesvári eseményekről, amelyek a mindenkori forradalmak szakaszainak vé-

giggördülését mutatják. A romániai forradalomban nem történt meg mindaz, ami Temesváron. Romániában a legtöbb helyen pénteken délben kezdődött és fél egykor már véget is ért. Bejelentették, hogy a diktátor elmenekült, Iliescu elvtárs megjelent, és azt mondta: "Polgártársak, szabadok vagyunk!" A legtöbb ember számára csupán ennyi volt a forradalom. Ami ezután történt, amit a TV-

ben mutattak, a TV ostromát meg egybeket, ezek kizárólag manipulatív dolgok voltak, nem megtörtént események, olyanok, amelyekben filmstúdiók trükkmesterei és a katonaság speciális osztagai együttműködtek, műcsatát rendeztek, egymás csapatait irányították, hogy nőjön a halottak száma, és utólag igazolhassák, hogy Ceausescu elhallgattatása és gyors kivégzése szükséges sőt elkerülhetetlen volt, s korántsem az, ami valójában, vagyis annak a megkadályozására irányuló tevékenység, hogy el ne mondhasa, hogy mindazok, akik a hatalmat átveszik, egykor teljes egyetértésben együttműködtek vele.

A regény a dokumentum és a fikció határán mozog. Egy olyan alkotó, mint Mandics György, aki író, újságíró, költő, matematikus, tudós, ufológus de irodalomkritikus is, miért vállalkozik egy ilyen regény megírására? Mást várunk a dokumentumtól, mint a regénytől. Az utóbbi esetében megelégszünk azzal, hogy igaza csupán a művészi hitelességgel mérhető, amennyiben azonban a dokumentum igényével is fellép, akkor másféle igazságra várunk.

Bár mindenki dokumentumregénynek tekinti, ez korántsem az. Ha műfaját tekintjük, akkor ez egy történelmi regény a jelen időből, de van, aki az ilyen művet, kulcsregénynek tekinti. Tehát az események nagyrésze megtörtént, de a szereplők neve nem valóságos mindig. A regény furcsaságai és a problémák abból adódnak, hogy a történelmi regény történelmi pontossága itt sokszorosan felmerül, olyannyira, hogy sok embernek igencsak sok előítélete alakult ki: vagy azt hiszik, hogy Ion Iliescu egy szent, vagy azt, hogy gazember, harmadik lehetőséget nem ismernek, nem fogadják el, hogy megtörténhetett, hogy sok esetben jól, helyesen döntött. Elképzelhetetlennek tartják, hogy ez az ember néha normálisan viselkedett, az érdekei megkívánhatták, hogy normálisan viselkedjék. Azért választottam a regény műfaját, s nem röplapokat írtam, amely dokumentumokkal alátámasztható, mert egy ilyen, érdekeket sértő témában a tiszta dokumentarizmus lehetetlen. A 21. században már minden dokumentumot manipulálnak. Jól tudjuk, hogy a Securitate 1964–1968 közötti irataiban az összes jegyzőkönyvet átírták, tehát az 50-es évek jegyzőkönyvei nem valóságosak, hanem manipuláltak, hasonlóképpen manipuláltak aztán mindenféle más dokumentumokat. Könyvtárakban folyóiratokat tüntettek el, elégettek, kivagdostak, és ez a manipuláció ma is tart. A levéltárakat, archívumokat a Securitate ellenőrizte, tudok olyan emberekről, akiknek ez volt a feladatuk: szelektálás, olvasás, rövidítés, majd egy-egy bizottság döntött arról, hogy mi maradjon meg, mi ne. Egy ilyen korban lehetetlen valódi dokumentumot létrehozni.

Jókai is húsz évvel a forradalom után írta meg A köszívű ember fiai című regényét. Ugyanúgy viszonyul-e Mandics György is a forradalomhoz, mint Jókai az 1848-ashoz? Jókai ugyanis úgy vélte, abban a korban a forradalom volt az egyetlen igazán értékes, valóban emberi mozzanat.

Én nem vártam ki a húsz évet, megírtam rögtön a művet, s mindent, ami csak a torkomon kifért, mert úgy véltem 90-ben el fognak tenni láb alól. Végrendeletem van abból a korszakból, külföldön elrejtettem, s felkészültem a legrosszabbra, hogy meg fognak ölni.

Kik tették volna és miért?

Elsősorban a Securitatétól féltem, másodsorban Ion Iliescuéktól, harmadsorban pedig a katonaságtól is féltem, hogy a leleplezésük miatt állnak boszszút. A Securitate jelentkezett, s mondta, nem fognak megölni. Ion Iliescu nem jelentkezett, nem is mondott semmit, de mindazok a könyvkiadók, amelyekkel felvettem a kapcsolatot, kijelentették, hogy nem viszik vásárra a bőrüket, ezért a könyv román nyelven nem jelent meg, de létezett egy nyersfordítás, amelyet olvasgattak. A katonaság azonban nagyon pipa volt rám, egy jó évig egy nagy vasrúddal aludtam, hogy ha rámtámadnának a kommandósok, legalább ne adjam olcsón, s újkori Dugonics Tituszként egy-két támadót magammal rántsak a halálba. De megúsztam. Nem tudom, hogy történhetett, de megúsztam. Lehet, hogy lesz egyszer valaki olyan ügyes és szerencsés, hogy hozzáférhessen ezekhez a dokumentumokhoz, amelyeket rólam gyártottak, s kiderülhet az is, milyen titkos megbeszéléseken döntöttek a sorsomról és megmenekülésemről.

Milyen viszonyban van a regénycím A manipulált forradalom azzal, amit Tőkés László és a forradalmár szervezetek nagyrésze is ellopott forradalomnak nevez?

Ugyanarról beszélnek. Tőkés László és mások is úgy gondolják, hogy ami Temesváron történt, az forradalom volt. Ez azonban nem történt meg az ország más részeiben, tehát ezt a forradalmat a többiek ajándékba kapták Ion Iliescutól személyesen, s ezzel magyarázható az ország megosztása is. Ott, ahol a forradalom különböző fázisai eljutottak, Erdélyben és Bukarestben, ott kialakult a román ellenzék. Iliescu, aki a hatalmat a katonasággal, azaz Sandulescu tábornokkal megkötött paktum révén megszerezte – a könyvből kiderül, hogy hol, mikor és hogyan történt mindez – azok azt tapasztalták, hogy a forradalmat ellopták a forradalmároktól, és lényegében a többség ajándék-ként kapta meg a szabadságot, a fűtést, a húst, a hipermarketeket, az útlevelet, s ők természetesen ahhoz kötődtek, akitől mindezt megkapták.

A könyvhéten is bemutatja a regényt. Milyen fogadtatásra számít, egyáltalán számít a fogadtatás?

Engem a fogadtatás annyiban érdekel, hogy remélem, ezáltal egy csomó ember számára megvilágosodik sok minden, aki az utcán jár, és látja, egyesek fegyvert fognak és szaladnak egy adott irányba, az még nem jelenti azt, hogy érti is, mi történik körülötte. A forradalmi események megélése, nem jelenti a forradalom megértését. Mert az utcai rohangálás és lövöldözés, mindennek csak egy pici szelete, a fontos döntések a háttérben történnek, ezért érezheti minden esetben az ember, hogy

ellopták tőle a forradalmat. A társadalom, ez a nagyon hierarchizált képződmény nem engedi, hogy az igazán fontos döntések az utcán szülessenek.

Mandics György szerint minden forradalom természetéhez hozzátartozik a manipuláltság. Ha azt érezzük, hogy egy forradalomban csak úgy magától érvényesül az örök igazság, az nem értelmezhető másnak, mint naivságnak. Ennek ellenére hihetünk a forradalmak szépségében és azokban az eredményekben, amelyeket egy forradalom lehetővé tesz?

Természetesen. Csak abban nem szabad naivul hinnünk, hogy az elképzelt forradalmi változások úgy valósulnak meg, ahogy mi elképzeltük. Ne higgyük, hogy a forradalmi tűzben megtisztulva csak szentek kerülhetnek ki a küzdelemből, s tudnunk kell, hogy mindig az átálló csoportja határozza meg a forradalom természetét. Sokan csak azért vesznek részt a forradalomban, hogy hatalmat, új pozíciót s nagy vagyonokat halmozzanak fel az új rend keretein belül.

(Elhangzott a Román Rádió bukaresti magyar adásában 2009 májusában)

MANDICS GYÖRGY

A manipulált forradalom...

(részlet)

X. a Karl Marx utcán jött a Libertatii tér felé, amikor meghallotta a golyószóró ropogását. Megállt, hallgatózott, de csak annyit tudott megállapítani, hogy valahol a közelben lehetett, ám mégsem túl közel. Valamelyik tér környéki utcából hangzott fel, de hogy melyikből, nem tudta megállapítani. Mindenesetre a bal oldali járdán szorosan a fal mellé simult, hiszen úgy képzelte, ha a Libertatii téren löni kezdenek, akkor csakis a Tiszti Kaszinó vagy a Hadtestparancsnokság épületéből kezdhettek tüzelni, s akkor a Karl Marx utca bal oldala viszonylag legvédelemben, hiszen a fal mellett haladva a sarokig biztosan nem érheti golyó. Megígérte Zsinek, hogy nagyon fog vigyázni magára, s csak ide a környékre merészkedik, körülnéz aztán hazamegy. Bár számított arra, hogy lőhetnek, nem gondolta, hogy ilyen hamar rászánják magukat. A Rumeyin laboratóriummal szemben volt, ahol Constantin Iercescu gyártotta reumaellenes gyógyszerét abból a fura gyökérből, amelyet a török időkben vörösbor hamisítására használtak, s csak ő ismerte fel, hogy a festékanyag mellett kitűnő reumaellenes szer is kivonható belőle.

Fülett, s mivel a lövés nem ismétlődött, lassan, óvatosan továbbindult. Mielőtt felért volna a Libertatii térre, újra meg kellett állnia, mert a Dimitrie Cantemir utcán fura, sátorponyvával fedett, rendszám nélküli, zöld, láthatóan katonai teherautó állt meg. Itt, a ka-

tonai parancsnokság oldalánál egy katonai teherautó nem volt furcsa ilyen helyzetben, annál furcsább volt az, hogy a gépkocsi bent maradt az utcában, nyilván azért, hogy a térről ne vegyék észre. A kocsiról tizenéves suhancok ugráltak le, kezükben szöges botokkal, vasláncokkal, boxerekkel. Egy ötven körüli civil irányította őket, aki láthatóan most kapta az utolsó utasításokat kézi rádiótelefonján. X. rögtön felismerte őket. Ezek ugyanazok voltak, akik tegnap a Küttel téren kezdték a könyvesbolt kifosztását, majd a menet végén haladva szétverték a hirdetőablákat, köveket dobtak a Megyeháza ablakaiba, s felgyújtották a Facla könyvesboltot. Amint megpillantotta őket, megfordult és átment a jobb oldalra, nehogy felismerjék, s esetleg pár perc múlva azon a teherautón találja magát.

• Tovule, trag mašina mai în spate! (Eltárs, hátrébb viszem a kocsit?) – volt az utolsó beszédfoszlány, amit elcsípett, mielőtt visszahúzódott volna egészen a Dimitrie Cantemirrel párhuzamos Pietrosu utca sarkáig, ahol a Rumeyin laboratórium helyiségei kezdődtek a Pietrosu utca túloldalán. Csak itt mert megállni és visszafordulva leskelődni.

Azok a gyerkőcök látható élvezettel valamí zavaros folyadékot kortyoltak a hűsítő üvegekből, miközben az utca jobb oldalán libasorban haladtak a tér peremén. Ott a tartományi könyvtár épülete volt, nyilván nem az lehetett a célpont,

mert tovább haladtak, s csak a következő épület előtt fejlődtek fel. A Bizományi Aruház, a Consignatia tömbje előtt állapodtak meg, majd egyetlen vezényszóra nekilendültek a különleges vasrácsokkal megerősített bejáratok felfeszítésének. Nem okozott nagy gondot, mert az első csoportok gyorsan eltűntek az üzlet belsejében, és a fiúk hamarosan hatalmas hordozható magnókkal, rádiókkal, blue jeanssekkel megpakolva kerültek elő. Az épület melletti saroknál álló barikád őrzői rászólhattak a fiatal bűnözőkre, mert néhányan letették friss szerzeményeiket a járdára és a barikád védőire rohantak. Parázs veredés kezdődött, mely rövidesen

a fiatalok győzelmével ért véget, bár elvileg az erőfölény a felnőttek oldalán volt, ám ezek a fiatalok nagy ügyességről és szakértelemről tettek tanúbizonyságot nuncsakujaik, láncaik, szöges botjaik, boxereik használatában. Így aztán a felnőttek a barikád mellől a volt Városháza előtt, álló nagyobb tömegbe menekültek, s onnan skandáltak: „Erőszak nélkül!”

A Cantemir utcából újabb két civil jött elő. Átvágtak a téren, az égő újságbódé mellett a Nepomuki Szent János-emlékmű mögé bújva Molotov-koktélt hajítottak a Tiszti Kaszinóra és egy gépkocsira, amely az épület ablakai alatt parkolt. Tökéletes dobások voltak, X. jól látta őket, hiszen újra felhúzódott a tér sarkáig. A fosztogató fiatalok csoportja közben, mint aki jól végezte dolgát, vállra vetett furkósokkal átvonult a téren az Alba Iulia utca irányában, miközben a Városháza előtt maradt tüntetők „Huligánok! Erőszak nélkül!” kiáltásokkal kísérték útjukat.

Ahogy ez a csoport eltűnt az Alba Iulia utcában az Opera tér irányában, az a két civil, aki először a Molotov-koktélokot dobta, most rövid csövű deszantgéppisztolyt húzott elő kabátja alól és az őrszemeket vette tűz alá. Pillanatok alatt kitért a pánik. Mire a katonák felocsúdtak és a földre vetették magukat, már vagy hatot elfektettek közülük. Földre hulló és vérben fekvő társaikat a katonák kezdték hátrafelé vonszolni az épületek ajtóinak mögé, melyek megnyíltak a lövések zajára. A civilek még egy sorozatot eresztettek meg, ezúttal a skandáló tömegbe. Ott is jajkiáltások hangzottak fel. Ezután a két civil újra az őrség felé löve visszavonult az Alba Iulia utca irányába.

A Tiszti Kaszinó teraszáról vad lövöldözés kezdődött. Aztán kinyílt a Hadtestparancsnokság néhány irodájának ablaka is, és onnan is ugatni kezdtek a fegyverek a tér felé. Az emberek fel és alá rohangáltak a téren, de ahogy X. látta, egyik sem bukott fel. „Ez vaktöltény. A katonáknak csak vaktöltényeik vannak. Nem úgy, mint a diverzánsoknak. Azoknak bezzeg van élestöltényük bőven. S az is világos, hogy miért lőttek a katonaságba, hogy meggátolják a fraternizálást, hogy a katonák gondolkodás nélkül, erkölcsi gátlások nélkül kezdjenek a népiirtásba. Így ők csak bosszút állnak bajtársaikért. Istenem, milyen aljasság. De úgyesen kifőzték, az szent.”

Visszahúzódott a Marx utcába, miközben a téren a békés tüntetők, társaik halálát a katonáknak tulajdonítva, köveket kezdtek felszedni és megkezdték a Tiszti Kaszinó ostromát.

„Tökéletesen egymásnak ugrasztották őket. De hát ez is volt a céljuk. Mindkét fél elszenvetde az első veszteséget, s most mindkét fél nekirohan a másik torkának, azt okolva az események kirobbantásáért. Mindkét fél teljesen jogosnak érzi a küzdelmet és lesz áldozat bőven. Miközben az igazi bűnösök már messze járnak, és a markukba röhögnek.” Érezte, hogyan nő benne az elkeseredés, és tudta, ha most valaki fegyvert adna a kezébe, minden lekiismeret-furdalás nélkül lepuftatná azt a két civilruhás deszantost, meg azt a másik kettőt, aki az ifjú kirakatbetörők bandáját vezeti. „De mi haszna lenne?” – tette fel rögtön a kérdést magának. „Újakat küldenének, és minden folytatódnék. Hiszen az igazi bűnösök nem itt járkálnak, hanem vörös bársonnyal tapétázott dolgozószobáikban ülnek, igazi kávét isznak, füstölnek a Kenet, és időnként megkérdezik a rádiótelefonban, hogyan mennek a dolgok. Még csak nem is adnak ki lőparancsot. Ok a helyzet gyors likvidálásáról beszélnek, a tervek betartásáról, miként egy termelési értekezleten. Csakhogy ez a gyár nem csavarokat és szögeket termel, hanem áldozatokat.”

Kiért a Hunyadi térre. Ott állt vele szemben a Hunyadiak ősi kastélya a hatalmas vadgesztenyefák mögött, ott állt Károly Róbert várának helyén az a kastély, amely nevében megőrizte a Hunyadiak emlékét, hiszen maga az építmény már az osztrák építészet stílusjegyeit viselte magán, olyan volt, mint amilyenre az osztrákok alakították az ostrom után a felrobbant egykori lőporraktárt. Mert a törökök ennek használták a főúri, majd kormányzói kastélyt. Persze, utána sem volt sokkal jobb a sora, hiszen osztrák kaszárnya, majd raktár lett belőle. Hol lovak, hol só és szén állt benne, s csak X. gyermekkorában alakították át Múzeummá. Ott látott először csonteszközöket, pattintott kovakő nyílhegyeket, ősi temetési urnákat, római sírköveket, éremgyűjteményt, s ami számára az igazi örömet jelentette, a csodálatos diorámákat a bánsági fauna képviselőivel, melyek előtt képes volt órák hosszát elüldögelni gyermekkorában. Sajnos, ez most mind oda, hiszen Mihai Fătu igazgató kidobatta azt a sok „vacakot”, az európai rangú diorámákat, egyedül álló trófeákat, olyan állatok példányaival, melyek időközben rég kipuszultak ezekről a tájakról, azért, hogy helyette Nicolae Ceaușescu életének és működésének biztosítsanak egy emeletet. Azoknak a hírhedt fotomontázs-hamisítványoknak, amelyek Nicolae Ceaușescu képét mutatták olyan korábbi tünteséken, amelyek felé nem is járt. Persze

mindezt eredetinek tüntetve fel és bizonygatva a mai államelnök korszakos szerepét már a negyvenes évektől kezdve. Mihai Fătu nyilván tudta, hogy mindezek a képek hamisítványok, hiszen szakterületét éppen a 40-es évek képezték, ám úgy tűnik, megjelent dolgozataiban egy olyan vonalat képviselt a Vasgárda elítélésével, amely keresztelte az egyre jobbra tolódó kommunista párt nacionalista politikai irányvonalát, s ezért Bukarestből, a Párttörténeti Intézetből vidékre rúgták az „elvtársat”, egy vidéki múzeum élére. Hogy visszakerüljön a „legmagasabb kegyekbe”, hajlandó lett volna az anyja arcképét is áthamisítani Elena Petrescu valamelyik ösére – Petrescu lévén a 2. számú család, mely a nagy dinasztia, a Ceaușescu-klán édes hitvestársát adta a felkent elnöknek. Mit számított akkor egy olyan aprócska dolog, mint a hamisítás a karrier érdekében. Z. egyébként maga mutatta meg X.-nek azt a híres, 40-es évekbeli fotót, melyet az 1945-ös évben minden broszúrában és propagandanyagban még valóban közöltek. Ebbe montírozták bele az ügyes retusőrök Nicolae és Elena Ceaușescu portréit, miután az eredeti propagandanyagokat kivonták minden közkönyvtárból és bezúzták.

X. időközben kiért az Opera térre. Nem kellett sokat forgatnia a fejét a diverziós csapat után, ott voltak az Eminescu könyvesboltban, a túloldalon alig 100 méternyire. A betört kirakaton keresztül a szökőkút elé hajigálták a Ceaușescukönyveket, és amint látszott, vezetőik lelkesen buzdították a téren összesereglett szájtátókat, hogy álljanak be segíteni. Sokan beugrottak és a kezdeményezőket hamarosan eltűntek a színtérről, hagyták, hogy az emberek maguk rakják meg a máglyát, cipeljék a lerakattól is a vörösfedelű Összes műveket, a kongresszusos díszköteteit, valamint a többkilós, súlyos fóliánsokat, amelyek nem az írószövegség gyöngé akaratú tollnokai árulták magukat, riszálták a feneküket az Elnök előtt. Most mindez a lángok tisztítótüzebe hullt. Az egészben csupán az volt a szomorú, hogy a túloldalról, a Pártkabinet erkélyéről a szekusok egy az egyben vették videóra, fényképezték, adalékként az eljövendő perhez. Világos, hogy visszatértek a régi szcenáriumhoz, amit tegnap dolgoztak ki, és nagyszerűen meg is felelt a kitűzött céloknak. Az, hogy az emberek önként megismételték e szcenárium bizonyos elemeit, a szeku számára lehetőséget adott egy olyan vádmodell elfogadtatására, miszerint ugyancsak az aljas „nemzetáruló”, „szocializmusellenes”, „idegenektől pénzelt” erők állnak a

dolgok mögött, hiszen a „cselekvési módjuk bizonyíthatóan azonos”. Hogy ezeket a bizonyítékokat a szekuritáté maga szervezte meg, állította elő, erről a perben majd nyilván szó sem esik. Lesz viszont célozgatás és mutogatás Keletre és Nyugatra, a keleti és nyugati szomszédok felé, mint aktív felbujtókra és szervezőkre.

Hirtelen arra figyelt fel, hogy most azon az oldalon csörög a törött üveglapok guillotine-ja, ahol ő is áll. Valóban, a tér felső végén az illatszertbolt és a szörmebolt táján kezdett összeverődni egy újabb csoportosulás. Közélebb ment ő is, hogy jobban lásson. A módszer azonos volt. Betört kirakatok, az utca kövezetére kidobott luxusáruk. Aztán a felszólítás, „gyertek segíteni”. S az emberek ugrottak. Látta, amint egyesek a téren álló fenyőfákra terítik a szocialista elit, a nőmenklatúra kiváltságosainak elérhető 50-80000 lejes bundákat, s egy diák cédulát tűz melléjük: „Miklós Atyánk karácsonyi ajándéka a Népeknek!”, mások itt tüzet raktak. Egy elkéseredett, munkáskülső ember egyenesen a boltba dobta a csóvát, s így hamarosan fekete füstcsík kanyargott az ég felé. Megértette az egyszerű emberek elkéseredését, de azt is tudta, hogy most ez az elkéseredése a felkelés leverőinek igazolására készíti elő. De mit tehet az ember ilyen helyzetekben? Hogyan lehet mündezt megakadályozni, hiszen a jól kitervelt diverziót végigkísérik az áluhás bérnyilkosok is. Látta őket a Libertatii téren, s bizonyos volt abban, ha most odaállnak kiabálni, hogy menjetek el onnan, emberek, ez provokáció, a következő pillanatban már le is lőné valamelyik a deszant-géppisztolyával, vagy az is lehet, hogy egyszerűen csak leszúrnák és kineveznék „áruló szekusnak”, hogy tovább üzhessék zavart okozó tevékenységüket.

Csak egy módja volt a cselekvésnek: a jelenlét. Szemtanúként mindent megfigyelni, gondosan tudatába vésni, abban a reményben, hogy legalább a történelem majdani ítéloszéke előtt kiderülhessen az igazság. Hiszen abból, ami eddig történt, immár világosan kirajzolódott számára, hogy a valóság értelmezésének annyi módja vált lehetségessé, hogy igazi és hidegfejű szemtanú nélkül semmi esélye az igazság felszínre törésének. Spontaneitás és manipuláció úgy egybefonódott, hogy a később érkező történész számára lehetetlen el nem veszni az eseményeket őszinte módon, ám naivan átélők zűrzavaros értékeléseiben, bozótperspektívájában, s a majdani ideológia fényében kozmetikázott dokumentumok elmentmondásos útvesztőjében. Ezért

ment most óvatosan a diverziós csoport nyomán a CFR mozi előtt a Republicii útra, hogy rögzítse a jövő számára mindazt, ami elsikkad azok számára, akik belevetették magukat a „forradalom hangulatába”, átadták magukat a zsigereket felkavaró skandalásnak, könyvégetésnek, bundaszaggatásnak, azoknak az elemi és hatalmas szellemi kielégüléseknek, melyek végigsöpörték a tömegek széles rétegein. X., mint író a diktatúra alatt írott könyveiben megtette már ezeket az elemi tiltakozó gesztusokat, írás közben sokszor megélte az igazság kimondásának, az igazságosztásnak szellemi kéjét, ezért most honfitársainál hamarabb kijózanodott, felül tudott emelkedni a történelem által reá osztott szerepen, s ezért nemcsak cselekedett, hanem vizsgálta is a környezetét, elemezte mindazt, ami vele és mással történt. Elkapta a bábokat mozgó szálakat, s most már nem annyira az érdekelte, amit a bábok végrehajtanak, hanem az, hogy miért, mi célból mozgatja őket a színpalak mögött álló bábos.

Amikor a sarok után feltűnt a Republicii úton levő hatalmas bűtorület, már tudta, mi következik. És az jött is menetrendszerűen. Betört kirakatok, felgyújtott bolt. Aztán tovább a Republiciin, vissza az Opera tér felé. Nyilván újabb nagy értékű boltok nyomában. Modex, Stirex, talán a nagy szövetüzletek. A képlet világos. A károk és a vandalizmus méreteinek felfokozása a mai tüntetésekkel arányban. Meg tudta volna rajzolni az egész Belváros területén a luxusboltok térképét, ahol most kirakatokat törnek, károkat okoznak. S nagyon valószínűnek tartotta, hogy ugyanaz folyik a gyárvárosi üzletközpontban a Traian téren s a Józsefvárosban is. Néhány járókelő s a papucsban-ingujjban leszaladó lakók nekiálltak kihordani a bútorokat az utcára, nyilván attól félve, hogy a nagy tűz áterjed az üzlet fölötti lakásokra is. De amint sejtette, a diverziós egységek kísérőkkel dolgoztak. Hamarosan lőni kezdtek a tervezett kár értékét csökkentő házbeliéket. Egy férfit egy golyó fejen talált, többen megsebesültek. X. nem látta azt, aki lőtt, nyilván a Republicii útnak a bűtorülettel szembeni oldalán állt, valószínűleg a Banatul Hotel bejáratánál. Az emberek az aszfaltra dobták magukat és fedezéket kerestek. Egyetlen fiatalember nézett dühösen a lövéseket leadóra s indult el felé az úttesten keresztül. Szétnyitotta mellette az inget, és így kiabált:

- Ide lőj, te szarházi szekus, ha mersz!

Egészen az út közepéig jött, aztán megállt.

X. lélegzet-visszafojtva figyelte az esetet. Úgy tűnik, a szekus is megdöbbsent s visszahúzódtott valahova, talán a recepcióra, mert a fiatalember undora jeleként kiköpött, aztán visszafordult és az inget gombolva a járda fele indult, ahol most féltérdén állva figyelték a felnőttek a vakmerő fiatalember tettét.

Ekkor ugatott fel a géppisztoly. Vervörös foltok rajzolták ki a világos kiskabátban egy élet végéig jelző, a függőben maradt létet jelző három pontot.

Ion Toman feszülten figyelt.

- Ezek lövések! Honnan jönnek? Mi van erre?

- A Gyárváros – mondotta a kíséző tiszt. – Úgy tudom, valami tankokat foglaltak el ott a felkelők. Valószínűleg azok visszaszerzéséért folyik a harc!

- Hogyan? A banditák tankokat is szereztek?

- Igen. Így mondták a kollégák, amikor a reptérre jöttem.

- De hát egy tankot nem lehet csak úgy megszerezni. Egy páncélost elfoglalni egy kommandós számára is rendkívüli teljesítmény! Ugy látszik, igaza van a legfelső vezetésnek, itt nagyon komoly erők állnak nemcsak a háttérben, de a kivitelezésnél is alaposan besegítenek!

A kíséző nem válaszolt, balra jelzett s a Filipescu utcán száguldott a végcél felé.

- Egy perc és megérkeztünk! - mondta.

Valóban, a következő percben már bele is futottak a szekuritátés katonák őrláncába. A kis terecskén is egy TAB figyelte az ellenőrzés kimenetelét.

A kíséző magyarázatára az ellenőrző tiszt a sapkájához emelte a kezét és tisztelgett a hátsó ülésen várakozó civilnek és testőrnek.

- Elnézést, főparancsnok elvtárs, hogy nem ismertem meg. De így civilben egészen más tetszik lenni!

Toman elmosolyodott. Titkon szerette, ha „főparancsnoknak” neveztek s volt katonái megsüvegezték, és szerette a szolgálatukat hibátlanul teljesítő katonákat, akik nem néztek sem névre, sem arcra, hanem első sorban a katonai szabályzat teljesítését tartották szemük előtt.

- Semmi baj, csak teljesítse továbbra is mindig a kötelességét! - mondta és intett a tisztnek, hogy mehetnek.

A gépkocsi kikanyarodott a Megyeháza elé, s Ion Toman megrendült, amikor szembesült a mindent elborító pernyehalmokkal, a törött ablakok, a felfeszített kapu látványával. Szemközt pedig, mint valami háborús film forgatásán, fojtó bűzt árasztva még mindig égtek a gépkocsik maradványai a gázolaj-tócsákban.

A pernyeavarban Radu Călan igyekezett feléje.

- Üdvözlünk Temesváron, Toman elvtárs. Sajnos, a fogadás körülményei nem a legmegfelelőbbek...

- Ezért pedig maguk a felelősök! - szakította félbe Ion Toman egy indulatos mozdulattal a megyei elsőtitkárt, majd oda se nézve a feléje nyújtott kézre, azt kérdezte: - El már a kapcsolat Bukaresttel? Ceaușescu elvtárral kell beszélnem, rögtön!

Radu Călan visszahúzta parolára nyújtott kezét, melyet most elárasztott a hideg veríték, idegesen leeresztette, látszott, hogy nem tudja hova helyezni, eltüntetni a szégyen e tanúját, aztán így szólt:

- Igen, igen, már intézkedtem. A belügy technikai szolgálata már dolgozik a kormányvonalon. Remélem, már készek.

A lépcsőn Ilie Mare, Mihalache és Oprescu ezredes sorakozott fel a magas vendég fogadására. Toman hűvösen lekezelt Ilie Mareával, a másik kettő felé csak biccentett. Radu Călan elégedetten állapította meg, hogy Mihalache is „égett”, ő is kinyújtotta Toman felé a kezét, de ő sem kapta meg azt a gyors és hűvös kézfogást, amit úgy vélt, hogy megkaphat, így aztán kivörösödve húzta vissza a kezét. Oprescu volt az ügyesebb, hiszen eleve csak tisztelgett.

Toman gyors léptekkel ment fel a lépcsőn. Bár a szőnyegről eltűntették a szemetet, a földszinten jól látszottak a rombolás nyomai, a le-tépett kép helye, az oldalfolyosókon a kitépett telefonok, felborított fémszekrények.

Radu Călan lihegve igyekezett lépést tartani a nálánál idősebb, ám sokkal edzettebb férfival, akinek testét jól karbantartotta a katonás fejelem, a spártai életmód.

- Mindent feltörték, összezúztak, a képet, az első titkár elvtárs képét s a zászlókat tűzre vetették...

- A zászlót is – horkant fel Ion Toman. – A zászlót? Megállt és merően nézett Radu Călanra. – Ez határozottan a külső ellenség munkájára utal!

Radu Călan nem mert ellenkezni. Inkább tovább mutatta a károkat.

- A szőnyeg egy része is elégett – mutatta az első emeletre vivő hézagos szőnyegre.

Ion Toman elindult felfelé a szőnyegen s közben megkérdezte:

- Az egész épületet megszállták?

- Nem. A második emeletre már nem jutottak fel.

- Az ön irodája?

- Azt fedülták.

- Hogyan hagyhatták? Hol volt az őrség?

- Az őrség megfutott.

- Civilek.

- Nemcsak. Öt osztag katona is. Szekuritáté, tűzoltóság, gépesített gyalogság – mondta Călan elégtétellel, hogy most a legnagyobb tisztelettel odapörkölhöz ennek az örömkatonának.

- Hogyan? – horkant fel Ion Toman, mint akinek kést döftek a szívébe. – Hát hány nyavalyás hazaáruló volt itt?

- Vagy háromezer!

- Háromezer hazaáruló?

- Lehet, hogy öt is.

- Értem. A bozgorok. Persze.

Azokat könnyű rávenni az ilyesmi-re. Gondolhattam volna.

- Mindenesetre románul kiabáltak – döfte oda óvatosan a nyilat Radu Călan.

- Naná, hogy kendőzzék magukat. Világos, ez is a jól szervezett aknamunkára utal.

Felértek az első emeletre. A nagyterem előtt felsorakozva várt a megyei pártaktíva krémje. Petre Moș, a város polgármestere állt középen, mellette Petru Cristea, a munkásgárdák parancsnoka, Gheorghe Manta, Virgil Dolog és a többi titkár, végül egy kupacba a belügyesek Macri tábornokkal az élen, de Teodoru és Dima is nyújtogatta a nyakát, hogy észrevegyék.

Toman pillantása végigsöpört az egybegyűlteken.

- Hol van a tábornok?

- Ugy tudom, a hadtestparancsnokságra mentek – mondta Dima.

- Azonnal telefonáljanak értük. Arról beszélünk, hogy itt lesznek, mire ideérek. Hát mi ez a fegyelmezetlenség? Mindenki a saját feje után bölklászik? Itt legyenek rögtön! és jelezzék Bukarestnek, hogy megérkeztem.

- Értettem – mondta Dima és kihúzta magát, hadd lássák ezek a tökkelütött aktivisták, ki itt a fontos.

Constantin Zeca, a 18. gépesített gyalogsági hadosztály vezérkari főnöke tehetetlenül nézett a három tábornokra.

- Nem tudok átjutni! Minden utat lezártak.

Valóban, égő kocsik lobogtak kísérteties fénnel e szűk utcácska végén is, alig ötven méternyire tőlük. A lángok furcsa fényeket varázsoltak a három tábornok arcára.

- Itt nem maradhatunk! – horkantott Gușe tábornok, a nagyvezérkar főnöke, a hadügyminiszter helyettese. – Ha ezek meglátnak, nyáron sütnék meg minket! Menjünk vissza!

- Nem hiszem, hogy ilyenkor a Belügy székháza életbiztosítás – jegyezte meg finom iróniával Victor Sandulescu tábornok.

- Hát akkor? Vissza a reptérre? – kérdezte Mița.

- Van egy áthidaló javaslatom –

mondta Zeca. – Itt tőlünk, nem messze van egy kaszárnya. Vaskos falak, erős katonai egységek. A kaszárnnyát még a ruszki építették. Nem sajnálták belőle a téglát.

- Ez jól hangzik – derült fel Gușe. – Odamegyünk!

Míg a kocsi visszafarolt az Ungureanu utcán az első sarokig, a borúlátásból kilábalt tábornok visszanyerte hangját, és belekezdett egy konfúzos történetbe az orosz kaszárnnyáról és az oroszok megbízható haditechnikájáról. Hogy hozzáértését fitogtassa, egy-egy elkent, értelmetlen, torzított orosz szót is beillesztett beszédébe, és nem felejtette el, hogy kiemelve jelenlétét a Varsói Szerződés tanácskozásain és hadgyakorlatain. Sandulescu hirtelen köhögőroham kapta el, hogy egy nagy fehér zseb-kendőbe temethesse készülő röhögőrohamát. Mița sztoikusán az égre emelte a szemét, arcáról semmi sem volt leolvasható, csak Zeca bólogatott megértően, nyilván azért, mert sem a történet valódiságát, sem az orosz nyelvet nem ismerte jól. De az is lehet, hogy csak a gépkocsi vezetése kötötte le a figyelmét. Sandulescu a keresztutcákban felvillanó, égő barikádokat, lángoló üzemeket nézte, a járdán heverő hullákat, a vérfoltokat s érezte, hogy Gușe hablatyolása értelmét veszíti, mint ahogy értelmét veszítette egész magasztos, „nemzetmentő” küldetésük. Gyakorlott szeme hamarosan felismerte a szervezett kezek munkáját s azt, hogy itt most életre-halálra folyik a küzdelem. Ez népfelkelés. A népfelkelések minden zűrzavarával és erőszakos kilengéseivel. S ha ennek híre elterjed, biztos, hogy nincs megállás. A rendszer órái megszámláltattak. Kétségtelen volt, hogy itt löni fognak. Mint ahogyan már lőttek eddig is, a tények tanúsága szerint. De hány halál szükséges ahhoz, hogy végleg elfojtson egy ilyen mozgalmat, mely barikádokat emel, tankokkal és kételtűekkel képes megvívni? Ezer? Tízezer? És a kiontott vér nem? Harci kedvet tüzei majd tovább? Rossz helyre keveredett, az biztos. És csak a saját intelligenciájára számíthat, ha ki akar szökni a harapófogóból. Úgy kell rendeznie, hogy sehol sem legyen ott, ahol döntés születik. Teljesen fel kell szívódnia a háttérbe. Mintha nem is jött volna Temesvárra. A többi tábornok intellektuális lustaságára kell építenie. Majd felajánlkozik, hogy ő írja a jegyzőkönyveket, rajzolja a hadművelési térképeket. Hiszen az, aki a jegyzőkönyvet írja, nem kell, hogy felszólaljon. Aki a térképet rajzolja, a hadművelési naplót vezető, annak nem kell sem hadművelési terepen mutogatni magát,

sem a telefonokba parancsokat üvöltöznie. Van itt elég akarnok, akinek bizonyítania kell. Hadd másszanak előtérbe. Ha a rendszer fennmarad, úgysem nyerne vele túl sokat. Ha viszont veszít – s ennek nagy az esélye -, akkor minden adott lesz ahhoz, hogy egy kivégzőosztag előtt fejezzék be a pályafutásukat.

A kocsi közben megállt.

Az őr a kocsihoz jött, aztán meglátta, hogy ki ül a kocsiban, tisztelgett Zecának és a többi ragyogó tábormoki egyenruhának s kinyitotta a masszív kaput.

Sandulescu megállapította, hogy a gyönyörű és egységes késő barokk és szecessziós épületsorok után ez az épület valóban egy másik koncepció szülötte volt. Fantáziátlan és esztétikai szempontból értéktelen, monstruózus téglarengedet, az arányok minden felrúgásával. Egy dolgot azonban nem lehetett megtagadnia az építészektől. Valóban, a nyersanyaggal nem takarékoskodtak.

Ion Toman őrjöngött. Dima azt mondta, hogy a tábormokok nincsenek a hadtestparancsnokságon. Egyszerűen nyomuk veszett. Mit mondjon, ha az elnök rákérdez? Ha bevallja, hogy nincs tudomása arról, hol vannak, az ő nyakát tekerik ki, ha pedig hazudozni kezd, és az derül ki, ismét csak az ő nyakát szegik. „Az istenit az ilyen tábormokoknak! Rosszabbak, mint egy civil! Bezzeg, amikor ő volt hadügyminiszter, ilyen nem fordulhatott elő. Hiszen a legkisebb kihágásért lefokozta, visszaminősítette tisztjeit, beleértve a tábormokokat is. De volt is fegyelem. Az katonaság volt. Most? Mílea alatt a katonaságot sikerült visszaminősítenie a gazdasági segédmunkások státuszába. S a tiszték? Mint valami rossz gazdatisztek. Sörhas. Kurvák. Mit lehet elcsórni a közvagyonból?

A felháborodástól és a félelemtől alig tudta követni a távértekezlet menetét. Még nem csapott le a villám, de nem volt kétséges, hogy előbb-utóbb elérkezik a számonkérés pillanata, hiszen az elkapott szavakból is az tűnt ki, hogy a minisztériumban elharapóztak az „önálló ötletek”, a „közös döntések figyelmen kívül hagyása”, az „önfejtés”, a „defetizmus”, a „kapitulálás szelleme”, amire szívesen és őszintén helyesel, ha nem lett volna benne ő nyakig a slamasztikában.

- Toman - hallotta hirtelen az elnök hangját.

- Igenis, főparancsnok elvtárs!
- Lőnek már Temesváron?
- Lőnek, főparancsnok elvtárs.
- Helyes. Helyes. Lám, persze, hogy lehet. Erős kézzel kell fellépniük ellenük, s úgy futnak, mint a

fürjek. Így kellett volna eljárni rögtön. Akik bemelegsztek a székházba, egynek sem lett volna szabad kijönnie. Ott hulltak volna mind rakásra.

- És a pincébe velük – rikoltott közbe Elena karvalyhangja.

- Igen, a pincébe velük. Mondjanak el mindent az összeesküvésről, amit Keletről és Nyugatról szítanak. Hallod, Călan?

- Igen. Eljen soká, szeretett főparancsnok elvtárs. Itt vagyok Toman elvtárs oldalán. Kiadtuk az utasításokat az Ön legmagasabb útmutatásai alapján!

- Milyen utasításokat adtak, konkrétan?

- Megerősítettük az őrséget. Tankokkal és TAB-okkal. Nemcsak a Megyeháza elé, hanem az odavezető csomópontokba is tankokat és páncélszármazékokat állítottunk. A gyárakban összehívtuk a pártaktívát és a hazafias gárdákat kivezényeltük az üzemek védelmére. A katonaság segítséget ígért a szomszédos megyékből...

- Erről számoljanak be a tábormokok!

Călan Tomanra nézett. Az elvonta a vállát.

- Hol vannak a tábormokok, Toman?

- A hadtestparancsnokságon – nyögte ki Ion Toman és látszott, amint a homlokáról gyöngyözök a veríték, pedig egyáltalán nem volt meleg az irodában a betört ablakok mellett.

- Magad mellé hozatod őket, de rögtön! És parancsot adsz, hogy hajtsák végre!

- Értettem, főparancsnok elvtárs!

- A pártszékház legyen a főparancsnokság!

- Értettem!

- Călan! Te vagy Temes megye egységes parancsnoka a 14. törvény értelmében!

- Értettem, főparancsnok elvtárs!

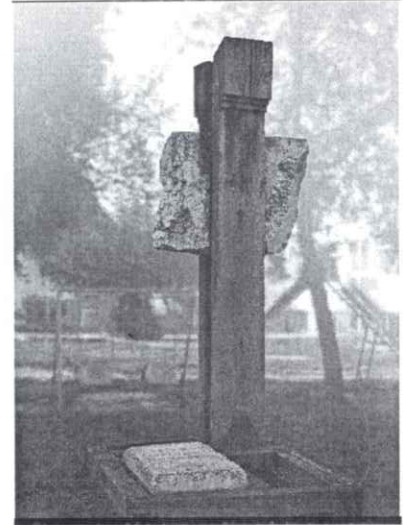
- Le kell zárni a határokat! Főként a kishatárforgalmakat. Ott lazább az ellenőrzés és ott furaksznak be a kémek! Nem szabad megengednünk, hogy a továbbiakban csak egyetlen új felbujtó is érkezzen külföldről, ahonnan az akciót irányítják.

- Értettem!

- És ki se juthat egy sem! Teljesen el kell zárni a várost a külvilágtól, amíg nem teremtettek tökéletes rendet. Tökéleteset!

- Értettem!

- A vállalatok pártbizottságai szervezzék meg az üzemek, a nép vagyonának védelmét. Ne várjanak arra, hogy majd valaki Bukarestből ad neki parancsokat! Mindenkinek a saját helyén álljon ki a szocializmus vívmányainak védelméért! Nem

Kereszt - Ungor Csaba alkotása a józsefvárosi plébánia templomkertjében engedhetünk meg egyetlen lépést se hátrafelé!

- Értettem!

- A termelés folytonossága most döntő. Az emberek részvétele a munkába legyen az a bizonyosság, amellyel népünk hitet tesz a szocializmus és a kommunizmus magasabb eszméi mellett. Minden hiányzás, minden lógás nemzetellenes cselekedet, s ekként kell fellépni ellene. Ez érvényes a többi megyére is. Kolozsvár, ott mi a helyzet?

- Jelentem főtítkárr elvtársnak, minden rendben. Nincsenek zavargások!

- Maros?

- Maros tartományban minden csendes!

- Hargita?

- A megyében nyugalom van.

- Kovászna?

- Teljes a rend.

- Szében?

- Itt semmi zűri, atyus - mondta a „kisherceg” enyhén borizú hangon.

- Arad?

- Nyugalom van, főtítkárr elvtárs!

- Van valahol jelzés csoportosulásról, kezdődő zavargásról?

- ...

- Rendben. De azért mindenütt megkettőzni a figyelmet. A katonaság hadikészültségben van, és bármelyik pillanatban kész, hogy visszavessze az agresszort. De ez nem elég. Fegyverezzék fel a munkás-gárdákat, mint 1968-ban, hadd tudja meg az ellenség, hogy mi nem alszunk. Nálunk nem lehet megdönteni a szocializmust, mint a többi kapituláns országban. Mi készek vagyunk a harcra. A nép megvédi az arnykor minden vívmányát. Pártunk aktivistái legyenek jelen holnap minden munkahelyen és ügyeljenek arra, hogy antiszociális elemek ne hogy behatoljanak a gyárakba. És főként ügyeljenek a rej-

töző ellenségre, előzzék meg szigorú ellenőrzéssel a szabotázsakciókat. Az utcákon a rend biztosítása érdekében a katonaság és a munkásőrség, valamint a belügy közös járatokat szervezzen, hogy elejét lehessen venni mindenféle államellenes szervezkedésnek!

Radu Călan nyelvén volt, hogy ez Temesváron már csütörtök óta érvényben van, akkor érkezett a számára érthetetlen utasítás, s bár végrehajtották, mégis megtörtént, amit el szerettek volna kerülni, de szerencsére idejében elharapta a közbekotyogást.

Az ajtó nyílt, s Toman és Călan egyszerre vették észre Victor Săndulescu tábormokot, miközben Nicolae Ceaușescu éppen a záró szónoklatot mondta a haza védelméről a nemzetközi imperialista összeesküvés ellen.

- Hol voltál? - sziszegte Ion Toman.

- A 18-asoknál! - mondta nyugodtan Săndulescu.

- És a többiek?

- Most is ott vannak.

- A te helyed itt van mellettem. Így adta parancsba az Elvtárs!

- Értettem!

Nicolae Ceaușescu hangja elhallgatott. A technikai vezérlőpult-ról bejelentették a távértekezet végét.

- Mi a parancs? - érdeklődött Săndulescu.

- Mindjárt meghalod - torkolta le Toman. - Kapcsolják a 18-as parancsnokságot!

Az egyik telefon vörös fényvel kezdett villogni.

Radu Călan felemelte és Toman kezébe adta a kagylót, közben lenyomott egy gombot a készüléken, s a vörös fény kialudt.

- Halló, a 18-as motorizált gyalogsági hadtest parancsnoksága?

- Igen. Zeca vezérkari főnök a telefonnál.

- Ott van maguknál Gușe és Mițac tábormok?

- Igen, főparancsnok elvtárs.

- Add ide Gușét!

- Halló, Toman elvtárs, itt Gușe tábormok!

- Hol lógtok, amikor azt parancsoltam, hogy menjetek a megyéhez?

- Ön azt mondta, menjünk előre. Mellesleg, én a hadügyminisztertől kaptam parancsot, hogy menjek Temesvárra és csak neki tartozom elszámolással. Nem egy civilnek.

Toman elsápadt. Radu Călan pedig majdnem felvisított a gyönyörűségtől, hogy így beolvastak ennek a felfuvalkodott hólyagnak, aki most is azt képzele magáról, hogy a Legfelső Vezér. Pedig ezt a funkciót Nicolae Ceaușescu nyilván azért találta ki, hogy majd ő sajátíthassa ki, legyen egy előzménye fővezéri funkciójának. Pi-

ciny kis báb ez a Toman is a nagy sakkasztalán, ráadásul még tisztában sincs a helyzetével.

- A főparancsnok elvtárs az előbb adta ki az utasítást, hogy mindenkinek itt a helye mellettem! És nem tűrök többé semmiféle partizánakciót! Itt rendnek kell lennie! De gyorsan!

- Helyes - mondta Gușe nyugodtan. - Erről beszéltem a hadügyminiszter elvtárssal mostanáig.

- Megint ez a partizánakció! Itt csak egy parancsnok van: a főparancsnok elvtárs!

- És mi a parancs?

- A parancs az: LÖNI! Egy órát kapsz, hogy rendet teremts! Te meg Mițac! Vége!

Lecsapta a telefont. Fehér volt, csak a szemei forogtak vérben. Dühödtt pillantást vetett a körülötte állókra.

- Hát ti? Mit álltok, mint a barmok? Munkára! Munkára!

Az emberek szétrebbentek. Radu Călan jobbnak látta, ha most átmegy egy másik irodába telefonálni, hiszen semmi kedve nem volt a bűnbak szerepét eljátszani, amelyen Toman a haragját levezetheti. Atment a technikai titkár, Axente Șerău irodájába.

- Ah, Oprescu, maga van itt?

A felügyelő éppen kávéfőzött.

- Nem kér, elsőtítkár elvtárs? Mindjárt kész!

Radu Călan elmosolyodott.

- De. Azt hiszem, kérek. Szükségünk lesz rá. Hosszú napunk lesz.

*

Bárányi doktor mélyre nyomta a gázpedált. A zöld Dacia 1300-as nyögve engedelmeskedett, minden eresztékében recsegett, amint kikanyarodtak a Mihai Viteazul sugárútra. Ildikó nehezen türtőztette magát, hogy ne szóljon, de tudta, hogy Feri semmit sem gyűlöl jobban, mint azt, ha a gépkocsi-vezetési stílusát kritizálják, ezért elharapta a megjegyzést, hogy talán mégsem kellett volna 60-assal bevenni ezt a derékszögű kanyart. Ma még nagy szükség lesz az idegeikre, hiszen ki tudja, meddig fog elnyúlni ez a nap. Lábai közé szorította a termoszt, amelyet gyorsan kávéval töltött fel, amikor az Új Klinikák kapusának halálra vált hangját meghallotta: „Doktornő, drága! Mondja meg a doktor úrnak, hogy jöjjön be gyorsan! Sürgősen műteni kell. Itt lőnek. Lőtt sebbel hozzák az embereket!” „Hol lőnek, ember?” „Itt, a Belvárosban! Jöjjön a doktor úr nagyon óvatosan, mert lőnek!” Kifutott az udvarra, a nagy diófa alá, és valóban, a távolból olyasféle hangok hallatszottak, mintha gyöngé vásznakat tépnének. Bent, ahol szólt a rádió, a tévé, a vaskos falak között semmi sem hallatszott.

A Dacia falta az utat. Átvillant a Műegyetem vörös téglalapületei előtt, s a Mihai Viteazul hídhöz közeledtek, amikor a kocsiban először hallották meg a sortűz ropogását, amely a motorzajon át tört. Olyan élesen és váratlanul lövedt, hogy Bárányi Ferenc rálépett a fékre, s a kocsi megpördült a tengelye körül. A híd gerincén valamivel innen voltak, de az volt az érzésük, hogy a golyók itt süvítenek el közvetlenül a kocsi fedele felett. „Vijj! Vijj!” „Mint a halál acélfecskei. Alacsonyan repülnek, rossz idő lesz” - villant Feri agyában a képtelen gondolat, az abszurd vicc. A hirtelen fékezéstől a kocsi motorja lefulladt. Csend volt. Irtoztató csend.

Feri elfordította a slusszkulcsot. Hátramenetbe kapcsolt, majd egyesbe, és lassan elindultak felfele a hídon, miközben az ő oldalán leengedte az ablakot, hogy jobban halljon. Már túl voltak a híd gerincén, amikor újra felugrott a géppisztoly. A szürkületben jól látszóttak a nyomjelző lövedékek. A Városháza előtt lőttek. A taxiállomás felé futottak az emberek, meg a Katedrális parkja felé. Egy nő elvágódott, felbukott. Talán meglőtték? De öngyilkosság lett volna arra menni vöröskeresztes jelzés nélkül. A Katedrális előtt kételtű járművek, teherautók. És katonák, kezükben géppisztoly. Akár egy kommandófilmben.

Ennyi ragadt meg Ildikó szemében, amíg a Săvinești utcán robotgát. A Victoriei és a Lenin sugárút kereszteződésében katonai sorfal állt, de a Săvinești utcán elsuhanó zöld Daciát nem próbálták megállítani. A Múzeumhoz érve balra tértek, majd jobbra, aztán előre a Karl Marxon, míg nem sokkal előttük hatalmas fény lobbant a Dóm tér felé.

- Barikád, Feri!

- Látom.

A fény valóban egy barikád körvonalait világította meg az Alecsandri utcában. Erre reménytelen volt tovább haladni. Jobbra fordultak a Dimitrie Cantemir utcán, csak egy villanásnyira látva a tér sarkán trónoló tankot, s a teret elárasztva szaladgáló katonákat. A megyei takarékpénztár mellett értek ki a Bega bevásárlóközpont parkolójához. Előttük mind a Rodnei utca felé, mind a Vasile Roaita tér felé kettős katonai kordon.

- Vissza! Vissza! - integettek a kiskatonák és AKM-jeik fekete csövét a kocsi szegézték.

- Orvosok vagyunk! Át kell mennünk! A kórházba hívtak! - kiáltotta Feri, de azért rálépett a fékre. Teljesen leeresztette az ablakot, és újra megismételte: - Orvosok vagyunk! A kórházba hívtak műteni!

- Vissza! Vissza! Senki sem mehet át! - kiáltotta a kiskatona.

- Hívják a parancsnokukat! Hát nem értik? At kell mennünk! Hív-tak a kórházba! Süketek maguk?

- Parancsot kaptunk! Nem érti? Vissza! Ez parancs!

- Hívják a tisztet! Hol a tiszt? - Forduljanak vissza!

Feri leállította a motort. Ne fogyjon a drága benzin hiába. Elő-vette a kórházi igazolványát, és ki-szállt.

- Ne jöjjön közelebb, mert lövök! - kiáltotta a kiskatona, meg-pillantva a hatalmas fekete szakáll-tól marcona ábrázatot, amely Pie-done felügyelőre, a kemény pofon-okat osztó maffiózóvezérre em-lékeztette.

- Akkor küldje ide a tisztet!
- Nem hagyhatom el az őrhelyemet.

- Hát akkor menjen más!
- Ők sem hagyhatják el az őrhelyeket!

- Na, akkor megértjük egymást. Én sem hagyhatom el az őrhelyemet. Az emberek elvéreznek, ha nem megyek be segíteni.

- Menjen vissza! Forduljon meg, - Tudod mit? Akkor dögölj meg, te is! Adja az Isten, hogy amikor te sebesülj meg, egy másik ilyen hü-lye ne engedje, hogy segíteni tudjak rajtad!

- Mít mond? Hogy haljak meg?
- Igen, dögölj meg, úgy, ahogy most más pusztul el miattad!

Bárányi doktor visszament a kocsi-ba és beindította a motort.

- Hé, doktor, várjon!
- Na, mi van?
- Várjon egy kicsit, míg idehí-vom a tisztet!

Szó nélkül elfordította a slussz-kulcsot, s csak akkor mosolygott a szakállába, amikor a kiskatona már messze ért.

- Láttad, Moli, ezt a húzást? Sze-rintem tanítani kéne a pszicho-lógián!

- Csak ne bízd el magad, még hátra van a tiszt is!

- Nem baj. Az a fontos, hogy végre jöjnek.

Igen, a katona futva jött, s köz-ben látszott, hogy kézzel-lábbal ma-gyaráz. A tiszt, fiatal, pelyhedző állú hadnagy, megállt a kocsi mellett.

- Kérem az irataikat!
Feri odaadta a magáét.

Ildikó is odaadta a személy-a-zonosságát és az orvosi könyvét.

- Köszönöm - adta vissza a pa-pirokat.

- Akkor mehetünk?

- Igen, de menjenek óvatosan. És ne előre a Rodnei utcán, mert a Dóm téren lőnek. Most ott harc folyik. Menjenek inkább fel a Conti-nental felé, majd a váron keresztül a Leontin Sălăjanra. Ez a két su-gárút már a kezünkön van. És tart-sák ott a szélvédőnél az orvosi pa-pirokat. És álljanak meg minden kordonnál. Egészségesebb.

Feri búcsút intett és elindult a megadott útvonalon, a katonák szétnyíló sorfalán át.

Ion Toman asztalán felberregett a kormánytelefon.

- Halló, itt Ion Toman!
- Kinyírtátok a banditákat?

- Még nem teljesen, főparancs-nok elvtárs! De intenzíven dolgo-zunk!

- Lőjete! Azt mondtam, lőjete!
- Lőnek, főparancsnok elvtárs!

Lőnek!
- És?

- Egyik helyen megfutnak, de más helyen újra kezdődik!

- Nekem ne fussanak! Hulljanak halomra!

- Hullnak, főparancsnok elvtárs!

- Mennyi időre van még szük-ség?

- Nehéz megmondani!
- Vessék be a tankokat, az ágyúkat!

- Ez egy város, főparancsnok elvtárs! De kérem, nyugodjon meg, minden a legnagyobb rendben lesz! A központot már teljesen megtisztí-tottuk, és most fokozatosan hala-dunk kifelé. De minden utcát, min-den tömbházat át kell fésülni, min-den parkot, és ez időbe telik!

- Toman, tudod, hogy holnap Iránba kell mennem. Nem szeret-ném bizonytalanságban hagyni az országot.

- Nyugodjon meg, főparancs-nok elvtárs. Ejjélig elrendezzük a dolgokat. Csend lesz és rend.

- Ha valami váratlan dolog tör-ténne, rögtön hívj fel!

- Értettem, főparancsnok elv-társ. De minden a legnagyobb ren-dben halad! A legjobb mederben!

Guse tábornok a lépcsőmászás-tól fújtatva masírozott Ion Toman irodája felé. Oprescu ezredes, aki az előszobában ácsorgott, tisztelgett.

- Egyedül van? - recsegte Oprescu felé.

- Sandulescuval és Mihalaché-val.

Egy roffentésnyi torokhang volt a válasz, amely egyaránt kifejez-hetett elégedettséget, meglepetést vagy morgolódást is.

A tábornok benyitott. A három bentlévő egy kis várostérkép fölé hajolt és nyilván egy utcanévet igyekezett megtalálni, hiszen ide-oda böködtek a térkép különböző pontjaira s szinte teljesen belefúrták az orrukat a nem hadműveleti célokra készült térképparányba.

- Toman elvtársnak jelentem, kérésére megérkeztem - jelentke-zett be Guse tábornok.

Toman figyelmét nem kerülte el, hogy a tábornok „parancsára” he-lyett „kérésére” formulát használt, nyilván nem véletlenül, s az sem, hogy egyszerűen „leelvtársozta”,

mintha soha semmiféle katonai rangja nem lett volna. „Nyilván még most is Mihaleával konzultál minden kiadott parancsom után, mielőtt végrehajtaná” - vonta le a következtetést.

- Nos, tábornok, megtisztította a várost? - csapott le rá Toman.

- Majdnem.

- Vagyis nem. Így felel egy ka-tona. A katona szótárában nincs majdnem - oktatta Ion Toman.

Guse lenyelte a keserű labda-csot. Látszott, ahogy jár fel s alá az ádámcsutkája, de még túrtóztette magát a kifejezősmódban. A táma-dásra azonban támadással válaszolt.

- Nem egyedül engem küldtek ide rendet teremteni. De míg egye-sek az íróasztal mellett ülnek, ad-dig mások a tűzvonalba vannak.

- Könnyű az ilyen tűzvonalba, ahol csak a maga oldaláról lőnek - szúrt vissza rögtön Toman.

- Még könnyebb a szánkat jár-tatni és nem adni semmiféle gya-korlati segítséget!

- De elvtársak! - lépett közbe Mihalache. - Minek marakszanak? Mikor az ellenség itt a kapunál, maguk egymást tépik, ahelyett, hogy a közös ellenfél megsemmi-sítésére koncentrálnának, ahogy az elnök elvtárs meghagyta! Guse tá-bornoknak mellesleg igaza van. Hol van a megígért segítség?

Sandulescu egy papírlapot vett elő.

- Mintegy 2000 katona áll az ön rendelkezésére - mondta. - Ha kí-vánja, részletezhetem. Arad küld-dött 300-at, Lugos 300-at, Buziás 150-et, Vinju Mare 150-et.

- Na és? - legyintett Guse. - Mit számít a szám? A buziási 150 harc-kocsizó többet ér, mint az a 600 fél-civil, aki kukoricát tört eddig, s most beszarik, ha elsül a saját fey-vere. Küldjenek ejtőernyősöket Că-lăraşról!

- Nem! - toppant erélyesen a lábával Ion Toman. - Nem engedé-lyezem. Van itt már elég haderő. A legtöbb tüntető hazament. Azt a pár százat, aki még az utcákon van, nem az erőszak eszkalációjával, hanem a határozott fellépéssel kell hazazavarni! Megmondtam, hogy mit tegyenek: adjanak le egy figyelmeztető lövést, aztán a lábra. Ha így cselekedtetek volna mind, már rég rend lenne. Az egységes fellépés a siker kulcsa. A tüntetők-nek nem szabad látniuk, hogy meg-hátrálunk, mert új erőre kapnak a mi gyávaságunktól. Ezt továbbítsa a katonáknak, leléphet!

Guse szinte háborgott a dühtől, de aztán sarkon fordult és dübörgő léptekkel hagyta el az irodát.

A sterilizáló kemencékben a kórházban összeszedhető valamennyi kést, fogót, fecskendőt, tűt csi-

rátlanították, még a leírásra váró darabokat is behozta dr. Bárányi, a főaneszteziológus. Az Új Klinikán levő mindhárom műtöt előkészítették, behívtak minden elérhető sebést, nővért és csapatokat alakítottak ki belőlük a sebesültek gyorsdiagnosztizálására, s a sérülések természete szerint műtőbe juttatására. Az összetelefonált belgyógyászok felkészültek a kisebb helyiségekben a könnyebb sebesülések gyors ellátására, a kórházban levő betegek közül azokat, akiket már csak egy vagy két nap választott el a távozástól, mind kiírta az adminisztráció és extra sebességgel hazaküldte őket. Minél több üres ágy megteremtése érdekében hazaküldte a hétfőre, keddre betervezett műtéseket azzal, hogy értesíteni fogják őket az operációik átprogramozásáról. Az így nyert ágyakat tisztába húzták és vártak.

Két esetük volt az elején, ezért is hívták be őket. Egy 14 éves gyermeket a ház előtt lőttek le, szinte a szomszédban, egy golyószórós Aro-ról találták el, egy öreg nénit a tér túloldalán, az erkélyen értek a golyók. A zajra ment ki, kicsit nagyot hallott már, ami nem is csoda 64 évesen, aztán hirtelen úgy érezte, hogy lábaiból kimegy minden erő, és lecsúszott az erkélyen. „Na, milyen gyöngye lettem egyszerre”-mondotta magának, de ahogyan fel akart tápázkodni, meglepve tapasztalta, hogy vértócsa gyűlt alatta. Bekiáltott a vejének, aki egy szomszéd segítségével áthozta a nénit a legközelebbi kórházba, itt, a Mărăști tér túloldalán, az Új Klinikába, avagy hivatalos nevén a 2. számú kórházba, ahol rögtön össze is gyűlt mindenki a csodát látni. Ekkor hívták be Bárányiékat és minden mozgósítható orvost, hiszen a fegyverek ropogtak. Azóta is

kisebb-nagyobb megszakításokkal fel-felcsapott a gépfegyverek, golyószórók, géppisztolyok lángzivatara, rémülettel terítve az éjszakai eget. De az az első két esetet nem követték újabbak. Így aztán volt idő alaposan szemügyre venni a nénit, akinek a combján elől egy akkora lyuk tátongott, mint egy egylejes, a combja hátsó felén, ahol eltávozott a golyó, viszont már akkora, mint egy ötlejes. Fluture doktor, az egyik sebést erősen kötötte az ebet a karóhoz, hogy egy speciális dum-dum robbanógolyó okozta seb, hiszen a szakirodalomban azt írják, hogy csak ez a robbanólövedék-fajta – amelyet ugyan az ENSZ eltiltott, ám a nemzetközi terrorizmusban különösen divatos ma is – okoz az izomszövetből kijövet sokkal nagyobb roncsolásokat, mint a bemenetrél. Az orvosok odazarándokoltak a sebesülthöz, mivel egyik sem látott nemhogy dum-dum golyó ütötte sebet, de egyáltalán lőtt sebet sem soha életében. Így aztán csak szívták a ranglétrához igazodva a sebést főorvosok az amerikai Kentet, a főaneszteziológus a holland pipadohányt, az osztályos orvosok a bolgár BT-t, a főnővérek a jugoszláv Vikendet, a nővérek és betegápolók a román Snagovot, Golfot. És vártak.

Egyre idegesebben. Mert nem jött egyetlen mentőautó sem. Végül nem bírták tovább és felszólították Fluture doktort, érdeklődjön a megynél, miért nem jönnek sebesültek. Onnan az a válasz érkezett, hogy hozzájuk rengeteg súlyos sebesültet hoztak be a magánszemélyek, s, hogy egynéhány nehéz esetet átirányítanak, hogy minél hamarabb orvosi ellátásban részesüljenek. Így aztán cigarettáztak és ismét vártak. Türelemmel. De nem jött senki. Se tíz perc múlva, se fél óra múlva. Ekkor érkezett Ungor Csaba és Mónika. Végváron voltak, és amikor a városba értek és látták, hallották a sortüzeket, rohantak a kórház felé. De az Opera téren már nem tudtak átjutni. Végül egy kiskatona puskacsövet nyomott a hátukba és vállalkozott, hogy így az ő fedezékükben átkel a téren, ahol golyók surrogtak minden irányban. Ők kiabáltak: „Orvosok vagyunk! Ne lőjete!” de a golyók ott dongtak körülöttük és védtelenül feltartott kezük körül. Hiszen meddig hatolhatott a szó ebben a zajkoncertben?

Aztán váratlan egy katonai teherautó gördült be az udvarra. A sírással küszködő, a hisztériás állapot határán levő katonák arról érdeklődtek, vállalják-e a sebesülteket? Az orvosok és ápolók a katonák nyakába borultak. Kávét kaptak,

cigaretta és lassan a megnyugvó hadfiak elmondták, hogy a tereken, utcákon tucatszám hevernek a sebesültek, de senki sem törődik velük. Ők löszert szállítottak, de visszatértükben úgy gondolták, hogy felszednek néhány sebesültet az úttestről, nehogy egy másik gépkocsi elgázolja őket, s teljesen véletlenül botlottak ebbe a kórházba, ezért hozták ide őket. Miközben a sebesültek a műtőbe kerültek, a nővérek vöröskeresztet varrtak egy fehér vászonlepedőre, hogy felerősíthessék a katonai jármű oldalára, Bárányi Ildikó pedig meggyőzte a katonákat, hogy járják be a környéket és próbáljanak még begyűjteni sebesülteket. A katonák nehezen akartak erre ráállni. Végül kibökték: állítólag parancs van arra, hogy nem szabad a halottakkal és sebesültekkel foglalkozni. „Ez nem lehet igaz!” – tört ki az elemi tiltakozás Ildikóból. „Ilyen parancs nem létezhet. Hiszen Romániában vagyunk. Európában. És ti a néphadsereg katonái vagytok. És akik ott fekszenek, szintén a nép fiai!” A katonák lassan megnyugodtak és elhitték, hogy nem cselekedhetnek semmi rosszat, ha elvállalják a sebesültek begyűjtését. Kitérítették a vöröskeresztes zászlót, a reménykedő kórházi személyzet búcsút intett nekik.

Soha többet nem látták őket viszont.

Az ablakokból jól látszottak a sortüzek fel-felcsapó szikrakévéi a város égboltján. Mintha egy tucatnyi üstökös adott volna itt találkozót. Csak a mentőautók tűntek el rejtélyesen.

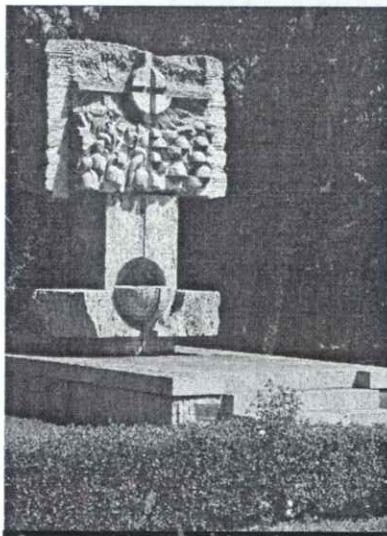
Hosszas tanakodás után kiküldték az utolsó reményt: a kórház egyetlen vöröskeresztes mentőkosiját. Ez is eltűnt nyomtalanul, mint a hajók a Bermuda-háromszögben.

És ekkor már mindenki tudta: „Halálra ítéltettek!” Ez a rendszer végsőkéig következetes önmagához. Nincs szükség szemtanúkra. Nincs szükség túlélőkre. Egy lőtt seb gyógyítása, ha nem az agy, vagy a szív közepébe hatol rögtön a golyó, játsszi dolog a mai sebészetnek. Csak gyorsan a műtőasztalra kerüljön az áldozat. Ez a szükséges feltétel. És a gyilkosok ezt épp ilyen jól tudják. Ha megvárják, míg egy óra alatt kivérzik a seb, elfolyik a vér, a drága életfolyadék, akkor már vége. Nincs mit tenni.

Ezért nem indulhatnak a mentőkocsik.

Ezért fogják el az önkéntes mentőket.

Ne legyenek túlélők.”

Mártírok kútja - Victor Gaga szobra

ESZTERÓ ISTVÁN

“Éljen Tőkés László!”

Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért: mert ők a mennyeknek országa.

Szent Biblia

1989. december 16.

Szívedet kérte az ég, s te lobogva kitűzted,
Hajnali színbe vegyült pillanatig a jövő,
Térdre borulva Temesvár vélte, hogy, ím, az igazság
Szárnyai mindeneket átölelő terebély.

2002. december 16.

Gizgaz téphet örökre, jövőnek szikravetője,
Számkivetésbe utál bárha atyádfia is,
Hit, ha igaz, pajzsára emelve rivall ma vivátot,
Térdre ki hullna pogány képmutatások előtt?

“...hirdetem az ígét alkalmas és alkalmatlan időben, ameddig Isten engedi”

NYILATKOZAT

Pilátus és a Főpapok közreműködése ritkán lehetett szorosabb az idők folyamán, mint Papp László nagyváradi magyar református püspök és a román állami hatóságok esetében.

December 13-án a temesvári vallási ügyekben illetékes Robu párttitkár elé idéztek, és udvariasan bár, de kö-

zölték, hogy amennyiben nem hagyom el önszántamból a lelkészi lakást, erővel ki fognak tenni belőle.

A mai napon megjelent lakásunkon a püspöki pénzügyi ellenőr, rendőröktől övezve és Teperdel Mihai kultuszi inspektor kíséretében, hogy átvegyék tőlem a hivatalt és az egyházközséget.

Az erőszak árnyékában és a nyilvánvaló állami beavatkozás körülményei között még be sem engedtem őket az ajtón. Ragaszkodom a temesvári ügy törvényes, beavatkozás- és erőszakmentes rendezéséhez.

Pilátus azzal mossa kezeit, hogy nem tehet semmiről. A törvényszéki határozat meghozatala után Papp püspök újból, nyomatékosan kérte a hatóságoktól haldéktalan kilakoltatásomat.

Lehet, hogy Pilátus feleségei ez esetben nem látnak álmokat, de az én feleségem még elaludni sem tud könnyen, durva rendőri erőszakról és távolra szakított kisfiáról álmodik, miközben talán épp törnek az ablakok, és felbérelt részekek duhajkodnak házunk körül.

Mégsem engedünk a terrornak és a félelemnek. Talán „megtettünk mindent, amit megtehettünk” (Dsida nyoman). Megpróbáljuk a lehetetlent is. Hadd teljen be a sorsunk, és teljesedjen ki a szégyenteljes állami-egyházi kollaboráció – egyfajta román-magyar, hívők és hitetlenek közti együttműködés – temesvári mementója. – Mementó Transsylvania!

Hitünkben és meggyőződésünkben megbékélve vár-

juk, hogy ránk törjék ajtóinkat – immár nem fegyveres, álarcos banditák, hanem a rend és a lelki üdvösség őrei.

Karácsony nagyhete következne, adventi istentiszteletekkel, versekkel, pásztorénekekkel, mézeskalácsütéssel és -festéssel, gyermeki ajándékokkal. Mégis: fekete karácsonynak nézünk elébe. Talán a milícia és a püspök nagyhete következik, kilakoltatással.

Amennyiben megostromolnák lakásunkat, feleségemmel elhatároztuk, hogy a templomba – a mellette lévő bebútorozott helyiségbe – menekülünk. Ott várjuk be, míg a tűzoltók segítségével, talán mégis sikerül ránk tenniük a kezüket, és Gyülekezetünkben eltávolítaniuk.

Addig is szolgálataimat elvégzem, ha vallásórát már nem is tarthatok, hát temetek, ameddig engedik. És amíg a szószéktől nem választanak el, s nem foglalják el a templomot is, hirdetem az ígét alkalmas és alkalmatlan időben, ameddig Isten engedi.

Temesvár, 1989. december 14.

Áldott ünnepi köszöntéssel:

Tőkés László

Tőkés László beszéde a Schuman-díj átvételekor

„Megtiszteltetésnek és kiváltságnak érzem, hogy átvehetem a Robert Schuman-díjat, éppen ma, amikor a kegyetlen kommunista diktatúra romániai bukásának huszadik évfordulójára emlékezünk, arra, hogy a nép összefogása megdöntötte a rendszert.

Kivételes jelentőséggel bír az a körülmény, hogy a forradalom éppen Temesváron tört ki, egy olyan városban, ahol mintegy tíz nemzeti közösség és ugyanannyi vallási felekezet él együtt a kölcsönös megértés és tisztelet szellemében.

Annak dacára, hogy a Ceaușescu-rezsim egymás ellen fordította azokat, akik különböztek egymástól, különösképpen pedig a románokat a magyarok ellen, és a második világháború óta németellenes érzelmeket szított, 1989. december 15-én a város egész közössége csatlakozott a templomunkat körülvevő magyarokhoz és két napon át (de-

cember 15-én és 16-án) hajnaltól késő estig a szolidaritás élő láncát vont a templomunk köré, elűzve ekként a Securitate embereit, akik hónapok óta zaklatták és terrorizálták családomat és egyházközösségünk tagjait.

Temesvár szellemében

Mindmáig úgy érzem és hiszem, hogy csoda történt Temesváron. Köszönettel tartozom az Úrnak, amiért csodálatos módon lépett fel oldalunkon egyenlőtlen harcunkban, miképpen egykoron, amikor Dávid került szembe Góliáttal.

A nemzetiségileg és vallásilag sokféle közösség tagjai a közös ellenség, a »Kárpátok Génusza« ellen egyesítették erőiket. Az akkori események varázslatos légkörét – »**Temesvár szellemét**« – az egység a sokféleségben szellemiségének előfutáraként tartjuk számon, melyben mindannyian hiszünk a mai Európában.

Néhány óra leforgása alatt templomom az ország első szabad „területévé” vált, ahogyan december 20-án Temesvár is Románia **első szabad városa lett**. Néhány napon belül a felkelés áterjedt az egész országra, és december 22-én Bukarest is a diktátor ellen fordult, akinek menekülnie kellett. Ily módon hét nap alatt megdőlt az utolsó sztálinista diktatúra, a dominó-effektus részeként teljesítve ki a berlini fal leomlását. Románia szabaddá vált.

Temesvár népe, azé a városé, ahol 1989-ben a magyar református egyház lelkeseként szolgáltam, bátran fellázadt az elnyomás, emberi méltóságuk és alapvető jogaik oly sok éve tartó lábbal tiprása ellen. Sokan életüket veszítették azért, hogy mi ma demokratikus társadalmat építhessünk.

Ahogy **Tunne Kelam** képviselőtársam szokta mondani: a kommunizmus tartópillérei a **félelem** és az **erőszak**. Mi, Temesváron nem a magunk erejéből voltunk bátrak: az Úr és a hit segítségével sikerült legyőznünk félelmünket. Ahogy akkoriban

mondtuk, áttörtük „**a hallgatás falát**”, amely a félelem légkörét övezte.

Ajánlom ezt a díjat a hősök és mártírok emlékének, mert áldozatukkal a demokrácián, a törvény uralmán és az emberi jogok tiszteletben tartásán alapuló egyesült Európához járultak hozzá, amelyben ma élünk.”

Köszönettel tartozom **Istennek** és Egyháznak, amiért mellettem álltak. Ugyancsak köszönettel tartozom családomnak, feleségemnek és tágabb **családomnak**, protestáns családból származó hét testvéremnek éppúgy, mint szüleimnek, teológus professzor édesapámnak. Támogatásuk nélkül nem lettünk volna képesek felkelni a kisebbségellenes nacionálkommunista zsarnokság ellen. Engedjék meg, hogy végezetül felidézzem Robert Schuman emlékét és példáját, a hit emberét, aki – társaival egyetemben – egyként hirdette a demokratikus és a keresztény értékeket, és akinek alapvető szerepe volt Franciaország és Németország háború utáni megbékélésében. A közép-kelet-európai régióban további erőfeszítéseket kell tennünk a hagyományos román-magyar szembenállás megfékezéséért. Ezen a téren mutat nekünk példát Robert Schuman, az európai egység egyik atyja. És ebben az értelemben kell Temesvár hősi példájának lényegét és üzenetét tekintenünk.

Strasbourg, 2009. december 17.

Szemben a kommunizmussal

Az 1989-ben, Temesváron elkezdődött romániai népfelkelés közelgő 20. évfordulója alkalmából tartandó emlékév nyitórendezvényét szervezték meg Aradon, szeptember 20-án a belvárosi református templomban.

Abban a városban, és azon a helyen, ahol 1988 szeptemberében a Temesvári Református Egyházmegye Lelkeszi Kara Romániában elsőként – és helyi, szervezett, nyilvános és testületi fellépésként egyetlenként! – emelte fel szavát az erdélyi magyar

közösséget létében fenyegető ördögi terv, a falurombolás ellen. A „Szemben a kommunizmussal” címet viselő konferencia és egyben megemlékezés szervesen illeszkedik a kommunista múlttal való szembenézés témakörébe, amelyet Tökés László következetesen szorgalmaz az Európai Parlamentben a keresztény értékek, múltunk felvállalása mellett.

A konferencia témája is bizonyosságot ad arról, hogy a két témakör szorosan összefügg, mutatott rá Tökés László megnyitójában. A szekularizálódó

Európában egyre nehezebb a keresztény értékeket felvállalni, Európa mintegy megtagadja gyökereit, elfeledkezik a múltjáról. Ugyanígy Közép-Kelet-Európa azon államai, melyek a Szovjet-tömbhöz tartoztak, múltfeledő, önfelmentő módon nem mernek szembenézni közelmúltjukkal, és tapasztalható, hogy a Nyugat sem ítéli el megfelelő mértékben a kommunizmust, márpedig ugyanolyan bűnös rendszer volt, mint a nácizmus.

A kommunizmusban az egyházak megtartó szerepet játszottak, ez olyan evidencia, amelyet senki sem szokott kétségbe vonni – ám a kép árnyalásra szorul. Dr. Molnár János lelképásztor, egyetemi tanár e konferenciára megjelentetett Az Aradi Állásfoglalás a magyar-román diplomáciai kapcsolatok és a „Vasile-dosszié” tükrében című könyvében írja: „A felhívást megszavazó lelkészek, egy közösség vezetőiként, igaz, nem túl nagy egyházmegye magyar reformátusait képviselve hozták meg bátor döntésüket. Ennek ellenére (vagy éppen ezért is?) a közelmúltból alkotott történeti képből szinte teljesen hiányzik mind Magyarországon, mind Romániában”. Ezen összefoglaló keretei nem engedik meg, hogy teljes részletességében ismertessük a szerző által történelmi alaposítással okadatolt történetet, a lényegét a következőképpen foglalhatjuk össze: 1988 nyarán Molnár János megkereste Tökés Lászlót, hogy emeljék fel szavukat a Ceaușescu-féle falurombolási terv ellen. A Molnár János által írt tervezetet Tökés László kiegészítette, majd vállalta, hogy eljuttatja minél több egyházmegyébe. Tervük szerint lehetőleg egy időben felolvasásra kellett volna kerülnie lelkészértekezleteken, egyéb megfelelő alkalmakkor. A Securitate besúgói – többnyire lelkészek, esperesek – útján tudomást szerzett a tervükről, és komplex „ellenstratégiát” kívánt alkalmazni a terv megakadályozására. Felsőkerrel. Egyrészt az aradi gyűlés időpontját „elnézték”, a protestírat nyilvánosságra hozatalát későbbi gyűlésre „várták”. Ezért 1988. szeptember 6-án az adminisztratív egyházmegyei gyűlésen Tökés Lászlónak és Molnár Jánosnak sikerült felolvasniuk a szöveget, amelyet a gyűlés négy tartózkodással elfogadott, és megszavazták, hogy terjesszék a felsőbb egyházi hatóságok elé. (Az állásfoglalás teljes szövegét mellékeljük.) Molnár János holland barátai (Klaas és Ida Eldering) az előre megbeszélte kódolt távirat megérkezése után közhírré tették az eseményt, és rövidesen bementék a Szabad Európa Rádióban. Noha a kezdeményezők kemény megtorlásra számítottak, akkor „megúszták” egy püspöki írásbeli intéssel. Viszont a Securitatenak sikerült megakadályozni, hogy máshol is elhangozzék a Tökés László által titokban eljuttatott szöveg (amelynek tartalmát az akkori sepsiszentgyörgyi esperes jóvoltából pontosan ismerték).

Pedig, helyezte tágabb kontextusba Molnár János a történeteket, az akkori magyar-román diplomáciai viszonyok tükrében a magyar kormány

Nicolae Corneanu metropolita, Tökés László és Ligia Dugulescu a 2008. december 17-i megemlékezésen

igazán jól fogott volna egy „belső”, szervezett tiltakozó akció felkarolása. Ugyanis épp akkor „mélyponton” voltak a magyar-román kapcsolatok, a „be nem avatkozás politikáját” ekkorra már kezdte felülírni a magyar kisebbség érdekeiért való kiállás (Erre a későbbiekben, Dr. Szűrös Mátyás volt államelnök előadása kapcsán még visszatérünk). Június 27-én százvalahányezres tömeg tüntetett a falurombolás ellen, Erdély mellett Budapesten (erről Dr. Zétényi Zsolt, a tüntetés egyik főszervezőjének előadása kapcsán szólunk majd bővebben). A magyar „nacionalizmusra és sovinizmusra” a válasz köztudott: a román kormány negyvennyolc órás határidőt szabva kiutasította a kolozsvári magyar főkonzulátus egészét. A romániai ellenzék tiltakozó akciói miatt egyre nagyobb figyelmet kap külföldön is az ún. „szisztematizálási terv” (lásd később Szócs Géza előadásáról írtakat), a román emigráció is mindent bevet a figyelemfelkeltés és a tiltakozás érdekében (amint erről Dinu Zamfirescu számolt be). Tiltakoznak, illetve próbálnak segíteni a nyugati egyházak is (erről, illetve a nyugati emigráció, valamint más segítő intézmények, szervezetekről egyfajta keresztmetszetet Dr. Hermán M. János adott), a Szovjet-tömb több államában is tanújelét adják a szolidaritásnak.

De a magyar kormány ekkor még nem veszi számításba az egyházi jellegű megmozdulásokat, élt egyfajta kommunista klérus-ellenesség (márpedig még az olyan kis egyházak is, mint a lengyelországi reformátusoké, igencsak kritikusan viszonyultak az adott pártállami időkhöz, amint erről Lech Tranda beszámolt). Ugyan sor került egy nagyon hirtelen szervezett Grósz-Ceaușescu találkozóra éppen Aradon, 1988. augusztus 28-án, de ez – amint azt az ominózus találkozón is jelen lévő Szűrös Mátyás megerősítette – a magyar diplomácia csődjét hozta.

A magyar kormány „bátrabb” tevékenységén kívül is egyre nagyobb nyomás nehezedik a román vezetésre külföldről. Dinu Zamfirescu, akkor Fran-

ciaországban élő román ellenzéki vezető élvezetes beszámolója szerint a román emigráció is mindent megtett a figyelemfelkeltés érdekében. A szokásos interjú-adásokon, előadások tartásán, könyvek, cikkek írásán kívül szokatlanak tűnő eszközöket is bevetettek: nyugati országok falvai „fogadtak örökbe” romániai – kipusztulásra ítélt – falvakat, figyelemfelkeltő matricákat ragasztottak ki az üzletek, telefonhívásokkal „zaklatták” a román nagykövetségeket stb. Az Operation Villages Roumains (Romániai Falvak Akció) néven közismertté vált nemzetközi megmozdulás érdemi kezdetét Dinu Zamfirescu Josy Dubié, belga újságíró Doina Corneával készített televíziós interjúja és riportfilmje sugárzásának idejére tette (a filmet többek között sugározták Hollandiában, Norvégiában, Dániában, Svájcban, Franciaországban, Kanadában és Magyarországon is). Ezután sikerült az addig esetlegesen, szétszórta tevékenykedő román(iai) emigránsoknak eszközökhöz hozzájutni az üzeneteik eljuttatásához, a hiteles informáláshoz. A konkrét gyakorlati haszon abban is mérhető, jelezte Dinu Zamfirescu, hogy a nemzetközi sajtó folyamatosan foglalkozott a romániai állapotokkal, így megváltozott az addig Ceausescu által gondosan ápolta „Moszkva rebellise” kép, és felszínre került a való „sztálinista diktatúra” megannyi visszássága.

Dr. Zétényi Zsolt a budapesti „Erdély-tüntetés” egyik főszervezőjeként emlékeit osztotta meg a hallgatósággal. Hiteles adatokkal támasztotta alá visszaemlékezését, és dokumentumértékű fotókkal kerekítette ki a kommunista országok egész történetében egyedülálló békés szolidaritási megmozdulás képét. Ilyen tömegmértékű megmozdulás „egy másik ország belügyei” miatt sehol nem volt (és Magyarországon sem – sem addig, sem azután). Apró, de fontos adalék: a magyar rendőrség nem támasztott akadályokat a tüntetés megszervezése elé, sőt, azon kérésüket, hogy lehetőleg ne is lásanak rendőrt, nagymértékben teljesítették. Nem is történt rendbontás.

Szócs Géza költő „Ellengyenge idők” című szabad előadásában az „ellenállásban gyenge idők” próbálkozásait, kísérleteit villantotta fel. Beszélt az Ellenpontok című szamizdat köré csoportosuló magyar ellenzékiéségről, a román írókhoz fűződő viszonyokról, az ellenzékiek számító értelmiségiek akkori lehetetlen és egyre lehetetlenülő helyzetéről. Anekdotikus momentumokban is bővelkedett az előadása, talán a legjellemzőbbet idéznénk: Fănuș Neaguval egyidőben kapott irodalmi díjat. Hazafelé a vonaton Fănuș Neagu megkérdezte, zavarja-e Szócs Gézát, hogy a románok „elvették tőlünk Erdélyt”.

Az írózt zavarta, persze, mire Fănuș Neagu felajánlotta, hogy egy fél deci vodkáért visszaadja neki Nagyváradot. Szócs Géza az úton kilenc erdélyi nagyvárost „vásárolt vissza”. A szűknek bizonyuló előadásidő még arra is elég volt, hogy az objektív okok miatt távolmaradó Hámos László – a Magyar

Tőkés László

TEMESVÁR '89
OSTROMA

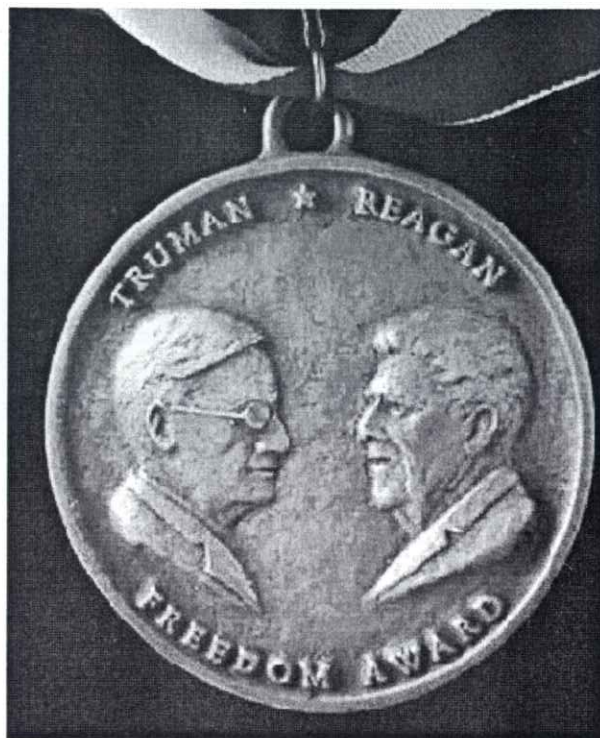
Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) társalapítója és elnöke – üzenetét röviden tolmácsolja, kiemelve a HHRF egyik kimagasló eredményét, amikor 1987-ben az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa négy alkalommal szavazta le a Ceausescu-rendszer jutalmazó Legnagyobb Vámkedvezményt (Most-Favored-Nation status-t). Szócs Géza arra is felhívta a figyelmet: hatalmas irodalma van annak, hogy a magyar kormány a kelet-német állampolgárokat „nem toloncolta vissza” az NDK-ba, sőt, a hátramegnyitással óriási szerepet vállalt a kommunista blokk megdöntésében. De annak nincs irodalma, hogy ennek a „nyitásnak” a főpróbáját tulajdonképpen az jelentette, hogy a magyar kormány a Romániából a nyolcvanas években érkezett menekülteket (akik turistaként érkeztek a „baráti országból”) nem toloncolta vissza! „A világ az erdélyiek példáján keresztül tanulta meg – fogalmazott Szócs Géza –, hogy egy kommunista országnak nem kell visszaadnia a menekülteket annak az államnak, ahonnan elmenekültek.” Végezetül egy méltatlanul elfeledett román emigráns társaság, a Szabad Románia Csoport „tüneményes” tevékenységének állított emléket. Olyan összetartó erő volt ebben a csoportban, és olyan látványos akciókat hajtottak végre, hajtott főt előttük, melyekkel felrázták az egész Közép-Kelet-Európát, mi több, az egész világot – méltán sajnálhatjuk, hogy a fordulat után teljesen eltűntek a színről, nem jöttek haza, és nem váltak a közélet alakítóivá. Lech Tranda lengyelországi református lelképásztor német nyelvű előadásában – melyet Dr. Anca Tibor tolmácsolta szakavatottan – a lengyel református egyház ellenálló szerepét vázolta. Habár mindannyian hajlandóak vagyunk úgy tekinteni a világra, hogy mi vagyunk annak a közepe, például a lengyelek meg lehetnének győződve arról, hogy az igazi ellenállást ők művelték (lásd Szolidaritás mozgalom, II. János Pál pápa stb.), nem szabad megfeledkeznünk a kisebb,

ám mértékük szerint éppoly fontos eseményekről sem, jelentette ki.

Talán ezért kezdte a nyugati világ szolidaritását megjelenítő mozgalmak, intézmények, egyesületek stb. feltérképezését Dr. Hermán János egyháztörténész személyes vallomással, életútjának idevágó részeinek érintésével. Lélekmeleg előadásból egy, az egész nyugati világot átfogó, személyes kapcsolatokon alapuló mozgalom-háló bontakozott ki, csomópontjaiban mindig egy elkötelezett (nem föltétlenül emigráns, és nem föltétlenül magyar!) emberrel. Az emigránsok története személyek története, vonhatjuk le előadása alapján, de nem a szűkeblű individualizmusé, hanem az áldozatra is képes, sorsunkat empátiával megközelítő barátoké.

Dr. Szűrös Mátyás, a Magyar Köztársaság volt államelnöke a diplomácia háttértitkaiba engedett bepillantást részletező előadásában. Tőle tudhattuk meg – amire egyébként többen is utaltak a nap folyamán –, hogyan sikerült az MSZMP-ben sikereket elérnie egyfajta „nemzeti vonalnak”, és hogyan sikerült Kádár Jánost meggyőzni igazukról (Kádár csak vagy leginkább a „szovjetellenesség” vádjától félt); hogyan sikerült lazítani a „be nem avatkozás” doktrínáján, és hogy miért nem voltak rendőrök az Erdély-tüntetésen. Hiteles képet kaphattunk a már említett Grósz–Ceausescutalálkozóról is, valamint beszámolt arról is, hogy e találkozó eredményeként született „nagy semmit” hogyan lehetett „realizálni” Sepsiszentgyörgyön.

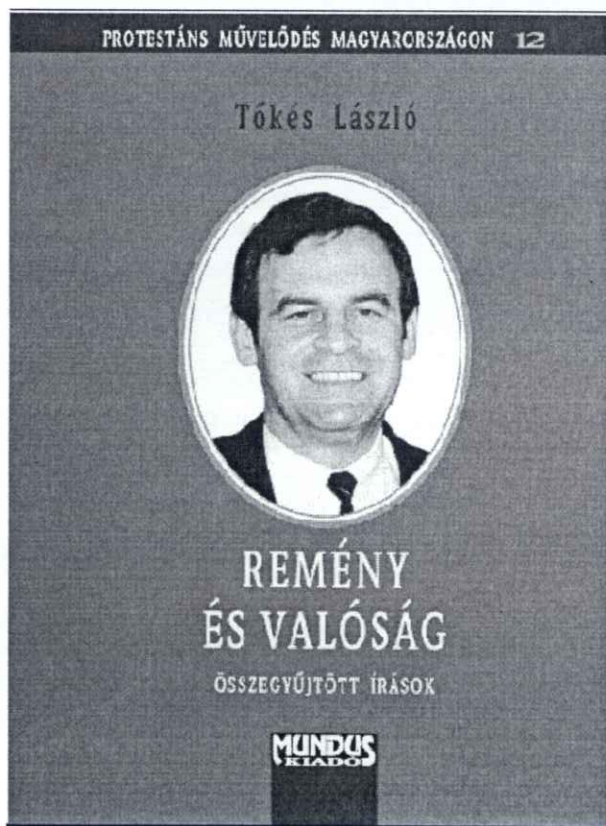
A konferencia lezárásaképp hálaadó emlékis-

tentiszteletet tartottak, amelyen Tökés László püspök hirdette az Igét. Az alkalomhoz illően Tökés László a tizenkilenc évvel ezelőtt írt prédikációiból olvasott fel részleteket a szeretetről és a félelemről. Elemi erővel hatott az Újvárossy Ernő temesvári hős eltűnése és holttestének felfedezése napjain írt „Igei napló”.

Az istentisztelet után köszöntötte az egybegyűlteket Seres Géza aradi esperes, valamint Bognár Levente, Arad alpolgármestere is, aki Franciaországából, a műemlékek napjának megünneplése alkalmából szervezett konferenciáról érkezett. Rövid köszöntőjében összekapcsolta a kettőt, rámutatva a húszéves évforduló aktualitására. Rendhagyó könyvbemutató keretén belül ismertette Molnár János Az Aradi Állásfoglalás című könyvét, amelyet egy rövid ünnepi műsort követően a templomban szép számmal összegyűlt hívek ajándékként vihettek haza.

Temesváron, 2008. szeptember 21-én ünnepi istentisztelettel folytatódott a megemlékezés. Dr. Molnár János prédikációjában sajátos jubileumról is szólt, hiszen másodjára állt a temesvári belvárosi templom szószékén – az első alkalomra ezelőtt huszonöt évvel került sor. A temesvári gyülekezet részese lehetett Isten szabadító munkájának, emelte ki. A 78. zsoltár 1-4-ig terjedő versei alapján az örökségünk őrzésének fontosságára hívta fel a figyelmet, mert át kell adnunk utódainknak, biztosítanunk kell a folytonosságot, mivel ez szükséges az identitásunk megőrzéséhez. A templomi esemény Dr. Hermán János köszöntőbeszédével zárult, aki a 89. zsoltár alapján Újvárossy Ernőre emlékezve el-

mondta: az ő halála Krisztusban nyereség, akkor is, ha nekünk fájdalmat okoz, és tolmácsolta Tőkés László püspök köszöntését a forradalmi gyülekezetnek. A megemlékezés Újvárossy Ernő, a temesvári ellenállás első áldozatának sírjánál folytatódott, ahol Balaton Zoltán volt presbiter vallomások beszédében kitért arra: Újvárossy Ernő tudta, hogy fontosabb a becsület a félelemnél, amely akkor bennük lakozott. És bár benne volt a bukás veszélye a lehetőségekben, mégis vállalta sorsát. Barátjaként vallja, hogy Újvárossy Ernő halála nem megijesztette a gyülekezetet, hanem erőt adott nekik. „Hálát adunk az Istennek – fogalmazott Balaton Zoltán –, hogy volt egy ilyen barátunk, és van nekünk egy ilyen vértanúnk.” Ezután koszorúkat helyeztek el

Újvárossy Ernő sírján a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Tőkés László európai parlamenti irodái, a Temesvár-Belvárosi Református Egyházközség, valamint a Temesvár-Újrezdév Református Egyházközség részéről.

Tőkés László püspök vasárnap Zilahon szolgált, ahol az erdélyi református iskolák közös tanévnyitó ünnepségén az iskolák erőszakos államosításának 60. évfordulója kapcsán a teljes restitúció szükségességéért, iskoláink visszaszerzéséért emelt szót.

Arad-Temesvár-Zilah, 2008. szeptember 21.

“Két pogány közt”

Európai kereszténységünk mai helyzetének az általános jellemzésére – a Kelet és Nyugat viszonyát jellemző hagyományos különállás továbbélésének a körülményei között – egy távoli történelmi analógia kínálkozik. A török és a Habsburg birodalom vetélkedésének színterévé vált Kárpát-medencében a korabeli Magyarország – a krónikás megfogalmazása szerint – “két pogány közt” őrlődött. Más szóval szólva: a kereszténység “bajnokának” számító Habsburg-ház “apostoli” császáraitól sem számíthatott jobb bánásmódra, mint a létét fenyegető “pogány” törökök részéről.

Mutatis mutandis: a kommunista-ateista diktatúra kegyetlen vallás- és egyházellenessége alól szabaduló kelet-közép-európai – kis – nemzetek a Berliini fal leomlása és a mesterségesen megosztott Európához való visszacsatlakozásuk után, egy kis túlzással szólva, vallási szempontból úgy érezték, hogy “cseberből vederbe estek”.

A volt **kommunista tábor** vallási tilalmát és keresztényüldözéseit elszenvető keresztény egyházak és a hitükben megalázott hívő emberek a lelkiismereti és vallásszabadság eszményi világát látták a nyugati demokráciákban, és nemes irigységgel néztek fel rájuk. Az igencsak korlátozott, de mégiscsak létező kelet-nyugati egyházi kapcsolataink évtizedeken át az ateista diktatúra alóli felszabadulás ígértét hordozták magukban, és ennek reményességét éltették bennünk.

Utóbb azonban, a kommunista diktatúra bukását követően, a szabad nyugati kapcsolattartás viszonyai között hamar rá kellett jönnünk, hogy az

eszményeinkben élő “szabad világ” vallásszabadságának nem sok köze van az – egykori – “keresztény Európához”; hogy az a szabadság inkább jelenti a vallástalanság, mint a vallás szabadságát; inkább, mintsem a nagy múltú nyugati kereszténység nemes örökségének a folytatását.

Európai parlamenti képviselőként vegyes érzésekkel kellett tapasztalnom, hogy az ideológiai alapokon álló ateista materializmus – keleti – világból a szekularizálódott, nyugat-európai fogyasztói társadalom vulgáris materializmusának a világába csöppentem. 1989 után, egyházi kapcsolataink terén is ugyanennek a valóságnak a sokkoló hatásával kellett szembesülnöm. Ez azonban még nem minden. A kép teljességéhez az, a francia forradalom hagyományaira visszavezethető, liberális véte-tésű keresztényellenesség is hozzá tartozik, mely intoleráns módon a politikai és a közéletből is messzire számúzná az Egyházat, és valahol a civil szféra és a társadalmi élet perifériájának a határán jelölné ki annak helyét. Ezen a ponton viszont már egymásra is talál, ami egymáshoz illik, és a keresztényellenesség nyugati hagyománya, valamint a kelet-európai diktatúrák harcok egyházellenessége anakronisztikus összhangban találkozik egymással.

Európai parlamenti képviselőként ebben a sajátosan ellentmondásos helyzetben ébredtem rá annak szükségességére és tűztem ki hivatásomul, hogy keresztény hitünk és értékeink szószólójává váljak ebben a kétszeresen kereszténytelen európai

uniós légkörben. Ebből az alapvető előzményből és felismerésből kiindulva hirdetem meg a **Keresztény Európát!** elnevezésű programot – és ennek a missziói tervnek a mentén és részeként kerül sor 2008 Adventjében brüsszeli **nemzetközi Biblia-kiállításunkra**, valamint Kereszténység és Európa című európai parlamenti konferenciánkra.

Honi egyházi életünk ökumenikus összetételű, népes küldöttsége – ebben az összefüggésben – a nacionál-kommunista diktatúrában megpróbált keresztény hitünk ügyében vállal követséget az Európai Parlamentben. Talán ez az a többlet, mellyel az elvallástalanodott Nyugat-Európának mi szolgálhatunk. Ez lehet a mi "gazdag szegénységünk" szellemi-lelki hozzájárulása – apportja – az egyesült Európához.

Ezzel együtt igaz szövetségeseket keresünk és találunk magunknak a szekularizáció lélektelenségét túlélt és a jóléti társadalmak anyagiasságán felülemelkedni képes, **nyugati** egyházainkban és Testvéreinkben – akikkel összefogva, ilyenképpen most már végképp reménykedni és cselekedni merünk és tudunk egy lélekben megújuló, más Európáért.

Brüsszel, 2008. december 10.

Tőkés László

Elhangzott a Kereszténység és Európa című nemzetközi konferencia megnyitása alkalmából, az Európai Parlamentben.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

Európában új, keresztény misszióra van szükség

(Jubileumi évnyitó-beszélgetés Tőkés Lászlóval)

A temesvári forradalom 19. évfordulóját idéző ökumenikus megemlékezésen és sajtótalálkozón többször elhangzott, hogy Tőkés László Isten választott embere, szelíd és következetes. Másrészt elhangzott a helyes válasz metaforája, a 19 évvel ezelőtti szerepvállalás értékeléseként. 19 év alatt azt tapasztalhattuk, hogy a helyes válasz mindig megérkezik, legutóbb akkor, amikor arról akarták meggyőzni Tőkés László EP képviselőjelölt szavazóit, hogy értékes voksukat eltékozzolják, ha kitartanak elveik és választásuk mellett.

Kérdő ember-e Tőkés László, illetve hogyan keresi meg a mindenkor esedékes helyes válaszokat?

A konkrétumokból kiindulva az eltelt 19 esztendőnek számomra két kimagasló eseménye volt: az egyik az 1989-es decemberi temesvári fordulat és a tavalyi Európa Parlamenti választás. Nekem 1989 óta nem volt hasonló "sikerem", mindkét alkalommal azt éreztem, hogy éppen úgy kell cselekednem, ahogy éppen teszek. Ezt nem valamilyen felelőtlen behunytt szemű vakhit mondatta velem, hanem vívódások, a helyzet megismerése, az ige tanulmányozása során az önmagammal való lelki szembenézést követően tudatosult bennem. Ami számunkra olykor evidencia, az mások, a világ számára természetesen nem az. Az ember nem kedvtelésből olvassa a Bibliát, bár azt is megteheti egyébként, hanem válaszokat keres élete kínzó kérdéseire,

mindannyiunk problémáira. Olyan ez, mint ahogy Babits vallja Jónás imájában, mi is azt szeretnénk, hogy a Biblia legyen verstanunk. Akit belőlem látnak, vagy torzított módon láttatni akarnak az ellenségeim, az nem a valóság. Mielőtt másoknak hirdetem az ígét, nekem kell saját magamnak megértenem az isteni üzenetet, csak akkor mondhatom tovább azt, ha én magam megértettem. A rossz pap ott kezdődik, amikor másokat kioktat, de maga sem érti, mit papol a szószék szédítő magasából. Nekünk szól az ige, s ezt adhatjuk tovább.

Megszokhattuk már, hogy évfordulós megemlékezésekkor leginkább a keserűség fogalmazódik meg bennünk, mert a politikai helyzet többé-kevésbé mindig erre adott okot. December 17-én a Temesvár Társaság megfogalmazta csalódottságát, mert úgy érzi, hogy a romá-

niai jobboldal cserben hagyta választóit, s ezzel szégyent hozott mindazokra, akik életüket áldozták a szabadságért. Másrészt úgy vélik, hogy az a szabadság és tisztaság, amelyet az átvilágítási törvény hozhatott volna, ezzel elveszett. Hogyan értékeli Tőkés László a kialakult politikai helyzetet, egyért-e azokkal, akik úgy vélik, hogy az RMDSZ kormányon kívülre kerülése akár újrate-remtheti az erdélyi magyarság egységét?

Andrej Szaharov Nobel-díjas orosz tudóst idéztem: Nem lehet helyes egy döntés, ha az erkölcstől idegen. Nem hiszem, hogy a jelenlegi kormányalakítás a legenyhébb erkölcsi követelményeknek megfelelő. Nem is nagyon értem, hogy mi történik. Vagy maga alá gyúri a posztkommunista politikum az egész román politikát, ami tragikus a romániai rendszerváltozás számára, vagy pedig valamilyen nagynacionalista eszmerendszer szempontjából keresték meg a közös nevezőt, ami a mi magyarjainkra volna lesújtó. Csak találgatom, hogy mi történhetik itt, azt sem tudom, mit is szólnak majd ehhez az Európai Parlamentben. A SMER együtt van a Gyurcsány-féle MSZP-vel meg a romániai SZDP-vel. Minden összekeveredett, Ficóék, Slotáék magyarellenese, de a Szociáldemokrata Párt is kiköti, hogy a magyarok ne kerüljenek kormányra, román szemszögből ezt mondhatom. Magyar oldalról viszont azon vagyok megdöbbenve, hogy mit kíván az RMDSZ? Erre a társaságra áhítozik, ő is olyanná akar válni, mint ez a színtelen, a történelmi folytonosságot megtagadó, a 89-ben elkezdődött rendszerváltozást háttérbe szorító nagykoalíció, amelyről Caragiale szavaival szólván, kiderülhet, hogy egy ideig-óráig tartó szörnyszövetség születik? Ez teljesen idegen Európától, az elvektől, az erkölcstől. Azt kell látnunk, hogy az egyéni választóköri rendszer nem hogy hiteles politikai képviselőhöz vezetett volna, hanem növelte a korrupciót, a helyek megszerzéséért folyó küzdelem egyenként korrumpálhatta a jelölteket. Ki kellene józanodnia a magyar politikai elitnek, s ne azt a néhány száz politikai tisztséget sirassa, hanem vegye észre az idők jeleit, hogy éppen az a sikerpropaganda mondott csődöt, amely alól most húzták ki a talajt. Mert most megszűnik a pénzosztás, vagy ha mégsem, akkor az RMDSZ tovább korrumpálódik, tovább prostituálódik. Mert lehet, hogy azt mondják nekik, fiúk, felveszünk titeket is a szekérre, csak fogjátok be a szátokat. Lehet, hogy megint egy nagy megalkuvást készítenek elő, mert nem hagyják Markóék magukat megveretni. Ki tudhatja, hogy még mi lesz ebből, de így, ahogy van, rossz, ami történik, s ennél még csak rosszabb lehet.

Eltelt 2008, a Biblia éve. 2009 EP tevékenységének második esztendeje lesz, mit tervez az új évre?

Az olyan akciók, mint az idej esztendő kultúrák közötti párbeszéd éve nem érnek véget a naptári évvel, ugyanígy kezdtük el 2001-ben a belmisszió folyamatát a Királyhágó melléki egyházkerületben. Nem szabad leszükítenünk ezeket egyetlen évre,

hiszen az csak formalista egyformasághoz vezethet. Ezért én inkább kiindulópontnak tekintem, és nagy jó érzéssel látom, hogy sokan újra felfedezték a Bibliát, s a múlt héten Brüsszelben megrendezett Biblia-kiállítás kisugárzása által tovább él. Folytatni szeretném, azt a "kereszténykurzust", amelyet nem a liberálisok használta rossz értelemben nevezek így, vagyis szeretném azt a keresztény útvonalat folytatni, amely szerint Európában új keresztény misszióra van szükség. Ahogy valamikor Pál apostol egy éjszakai látomásban kapta meg küldetését: Gyere, és légy segítségünkre! hangzott az Ázsiából Európába hívó szózat. Megint el kell jönnünk Európába. Ha tetszik, vegyünk példát a muzulmánokról, akik gombamód építik mecsetjeiket, míg a keresztények raktárnak vagy vendéglátó létesítményeknek adják el templomaikat. Példát vehetünk a muzulmánoktól, hogy globális értékeket kitermelő keresztény kultúránkat ne hagyjuk elveszni, feloldódni egy arctalanná egységesülő világban. Ezen fáradozom, s ha vannak örök értékek csak ezen az úton lehetünk képesek egy érdekelvű Európában továbbépíteni az értékelvű Európát.

2009 az az év lesz, amelyben a temesvári forradalom huszadik évét ünnepelhetjük majd. Két évtized igen hosszú idő az emberi létben. Óhatatlanul eszünkbe jut Silviu Brucan figyelmeztetése, aki azt jövendölte, hogy húsz évnek kell eltelnie, ahhoz hogy Románia népe magára találjon. Mi minden történhetik a huszadik évben, készen vagyunk-e mi ma a csodák befogadására, mint ahogy 1989-ben volt ereje a temesvári közösségnek arra, hogy felismerje a csodát?

Temesvár megfakult, a temesvári magyarság leépült. A gyülekezet maga is. A napokban kaptam meg az Országos Átvilágító Bizottság hivatalos bizonylatát arról, hogy temesvári lelkész utódom a barikád másik oldalán állott. A posztkommunista társadalom alá van aknázva: szétszórtak, felszámítottak, megosztottak bennünket, a magyarság és az egyház története is erről szól. Rosszabb helyzetben van a Kárpát-medencei magyarság mint 1990-ben, amikor egymásrataláltunk. Nagyon nehéz ebből a helyzetből kiutat találni, nem jósolhatok semmit. Csak azt mondhatom el, amit tenni szándékozom. A jó orvos sem mondhatja meg, súlyos betegének állapota halálba vezet-e vagy a gyógyuláshoz, de azt tudja, hogy mindent meg kell tennie a gyógyulás érdekében. Ami ezen túl van, azt már csak a jó Isten tudja megcselekedni. Nekünk az a feladatunk, hogy "erőnk szerint küzdjünk, a legnemesbékért", legyünk következetesek, helytállóak, bátrak, öntudatosak. Minden megemlékezés ebbe az irányba mutat, ilyenkor teremődik meg évről évre az ügynek, Temesvár szellemének a folytonossága. Ezt a folytonosságot nem szabad feladnunk, ezt a szellemet őriznünk és éltetnünk szükségessége.

(Megjelent a *Heti Új Szó*-ban
2009 januárjában)

Küzdelem és építés 1989-2009

A hallgatás falának lebontása

Sajtóklub – jegyzőkönyvi részletek

A rendkívüli sajtóklubban olyan újságírók szólaltak meg, akik maguk is részesei voltak az események alakításának: Michel Claire és Régent Roi kanadai újságírók, akik azt az interjút készítették Tőkés Lászlóval, amely bejárta a világot, Chrudinák Alajos a Panoráma főszerkesztője, Sugár András a Panoráma munkatársa, Salamon Rudolf Ausztriában élő újságíró, akit a Securitate vallatása sem tudott eltántorítani attól, hogy beszámoljon Tőkés László sorsáról a Panorámának. Az ünnepi kerekasztal moderátora volt Füzesi Oszkár egykori újságíró, a Magyar Köztársaság romániai nagykövete és Gazda Árpád, a temesvári forradalom egykori résztvevője, a Krónika szerkesztője, aki az összeállításban szereplő kérdéseket feltette.

Milyen vastag volt a hallgatás fala, milyen trükkökkel lehetett áttörni?

Chrudinák Alajos, a Panoráma főszerkesztője

A hallgatás fala vastag volt. '56-os múltammal, örökre kizártak az összes egyetemről, aztán 1962-ben, amikor már enyhült a helyzet, mégis visszavettek, s orientalisztikán végeztem. 1972-ben kerültem a Magyar Televízióba, már akkor az erdélyi civilizáció és a magyar kultúra kapcsolatáról készítettem filmet, ez volt a nyitány. Addig Magyarországon szólni nem lehetett Erdélyről, Kolozsvárról. A sajtó is támadott engem, magyarkodónak neveztek. Ez rajtam is ragadt. A másik bűnöm az volt, hogy lelepleztem a cionizmust, a palesztin megszállást, s vallom ma is, hogy a palesztinok szabadságharca szimbólum, mert egy nép sem hagyja elveszni egyéniségét és szülőföldjét. Egyre több filmet készítettem a magyarságról, Felvidéken. A csehszlovák sajtó kampányt indított ellenem, mert a Panoráma nemcsak Erdéllyel foglalkozott, hanem mi, a Panoráma voltunk Vaclav Havel szócsöve. A mi felvételünket vették fel magnóra a szomszéd országban s terjesztették Havel gondolatait. A Panoráma azt határozta el annak idején, hogy nemcsak az anyaország magyarságának elnyomása, s a szovjet megszállás ellen szól, harcol és küzd, hanem a határon túli magyarok társadalmi küzdelmét is támogatja. Ez mindnyájunknak fantasztikus erőt adott. Negyvenen dolgoztunk együtt operatőrök, szerkesztők, vágók, s egy összetartó nemzeti csapat

jött létre a Magyar Televízióban. Nem mertek már tenni ellenünk semmit, nem mertek elhallgattatni, mert már gyöngye volt a rendszer, megroggyant, mind gazdaságilag, mind erkölcsileg, meg szellemileg is elrothadt. Nem mertek kirúgni, mert nemzetközi támogatásunk volt, hogy bármi érte a Panorámát meg engem, akkor az International Herald Tribune vagy a Newswick azonnal írt rólunk és megvédett. Megtanultunk küzdeni, a nyolcvanas évek vége volt küzdelmünk csúcspontja. Ekkorra megérett Magyarországon is a helyzet, s egyszerre folyt a küzdelem Magyarországon, Romániában, a Felvidéken és a Vajdaságban. Lengyelországban, amikor Lech Walesa mozgalma elindult, a Panoráma volt az első forgatócsoport, amely odament, s interjút készített Walesával. Húsz éven keresztül a Panoráma volt a legnézettebb műsor Magyarországon, nézték a határon túli magyarok és nem magyarok. Komoly szerepet játszott ez a műsor abban, hogy Tőkés Lászlót bemutathattuk a világnak, magyaroknak és románoknak egyaránt, hogy láthassák, van itt egy tisztességes magyar ember, egy lelkész, aki lerombolja a hazugság és a hallgatás falát. És kitartottunk emellett, bármi következett. Küldtünk taxisofőröket, segélynyújtó embereket, hiszen nagyon hamar én is nemkívánatos személy lettem Romániában, sőt a Vatra Românească halálosan megfenyegetett. A kommunista magyar rendőrség még védett is egy pár hónapig, hogy nehogy beválthassák a fenyegetésüket. Hihetetlen

küzdelem volt a saját hazám, majd Csehszlovákia, Románia és a lengyelek felszabadulásáért egyszerűen harcolni. Sugár András több anyagot is készített a Szovjetunióban, s bemutattuk, hogy miként omlik szét a hazugságra támaszkodó rendszer. Bár 1956-ban is részt vettem a forradalomban, börtönbe is zártak, de hogy Tőkés László mellett állva, őt segítve résztvehettem a kommunizmus elleni küzdelemben, döbbenetesen nagy élmény volt. Mind ezért hálás vagyok az erdélyi magyarságnak, Tőkés Lászlónak, és az őt körbevevő embereknek, akik kitartottak mellette, s végül kirobbant a forradalom. Azokban a napokban telefonkapcsolatban voltam Temesvárral, telefoninterjúkat készítettem és adtam le, hogy beavassam az ország lakosságát. Mi is változást vártunk, de nem az következett be, amit reméltünk. A küzdelem és építés a húszéves évforduló jelmondata. A küzdelem megvolt, de az építés elmaradt, a rombolás újabb szakasza következett. Rettenetes küzdelem és harc volt. Korunkra, ahogy Szócs Géza is megfogalmazta, a feledés jellemző. Hankiss Elemér megszüntette a Panorámát, s azóta az elfelejtés a sorsunk.

Gazda Árpád, a Krónika munkatársa, a Sajtóklub egyik moderátora:

Gyakran mondjuk, hogy hír az, amit valaki el akar titkolni. Romániában egy teljes államgépezetet állítottak rá arra, hogy eltitkolják mindazt, amiről Tőkés László szólni mert. Hadd idézzem fel személyes élményemet. Én akkor utolsó éves fizikus hallgató voltam, december 16-án tartóztattak le, négy napot töltöttem börtönben 20-án este tíz körül eresztettek ki bennünket, a miniszterelnök-helyettes Dăscălescu kénytelen volt engedni a temesvári tüntetők követelésének, hogy a több mint 800 letartóztatott szabadon bocsássák. Egyedül laktam Temesváron egy albérletben, amikor hazaértem bekapcsoltam a tévét, ment a Panoráma. Chrudinák Alajos telefonált éppen Temesvárra, onnan tudtam meg, hogy az, hogy minket kiengedtek, csak a hatalom kis engedménye, még nem jelenti azt, hogy országossá vált volna a temesvári népfelkelés. Az itt ülők közül öten is kapcsolódnak ahhoz a filmhez, amellyel Tőkés László a hallgatás falát megbontotta.

Mennyire volt fogadókézség a különböző nyugat-európai szerkesztőségekben eziránt?

Sugár András, a Panoráma munkatársa

Örömmel hallottam, hogy kanadai barátunk Michel Claire elismeri, hogy a Panoráma nélkül azt az interjút, amelyet ők készítettek, ma legfeljebb egy fiók mélyén kereshetnénk Kanadában. A Panoráma adta le először, ezzel felerősítette hatását, s érdekeltté tette a világot. Az erőszaknélküliség em-

Chrudinák Alajos és Tőkés László az MTV Feltámadás című műsorában, 1990-ben

berei, harcosai közül, hárman ragadták meg a figyelmemet: Martin Luther King, Mahatma Gandhi és Tőkés László. Hősiesen küzdöttek, King áldozata is lett erőszakellenességének, de egyikük sem állt szembe olyan borzalmas fallal, mint Tőkés László.

Boros Zoltán, a Román Televízió magyar adásának egykori vezetője

Én úgy nézhettem a Panorámát Bukarestben, hogy nővérem Nagyváradon kazettára rögzítette, majd kézzel kézre adva elküldte nekem. Hadd köszönjem meg itt nyilvánosan is Chrudinák Alajosnak, hogy elkészíthettem a Panorámával közösen a gyantai vérengzésről szóló filmet, amelyben elmondhattam, Erdélyben először, hogy a háborúk során nemcsak magyarok ölték románokat, hanem a román hadsereg is ölt magyar civileket. Hogy mi is volt a hallgatás fala? 1985-ben Romániában gyakorlatilag megszűnt a tömegtájékoztatás, hiszen egyetlen közszolgálati rádió és televízió működött. Ez utóbbi minden más országhoz képest különleges volt, hiszen csupán este 8-tól tízig sugárzott műsort fekete-fehérben. Ehhez vegyük hozzá azt is, hogy Belső-Erdélyben senki sem tudott más televízióműsort vételezni, a magyar rádióműsorok az egyórás bukaresti adás kivételével megszűntek, magyar szó nem hangozhatott el sem a rádióban, sem a TV-ben. A másik igen fontos hírforrás a Szabad Európa Rádió volt, a román adás kiválóan működött, a magyar adás is, de természetesen kevesebb információja volt Romániáról. Minden forradalom kapcsolódott olyan kérdésekhez, amely a médiát érinti: 1848-ban a nyomdához mentek, 1956-ban a rádióhoz mentek Budapesten, 1989-ben Bukarestben első dolgunk az volt, hogy a televízióhoz rohanjunk, bár nem is volt magyar szerkesztőség. A rádiósok Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Temesváron újraindították a rádióadást, mi meg a 4-es stúdióba mentünk, ahol a forradalom zajlott.

A Ceaușescu halálát követő napokban még mindig nem esett szó Temesvárról s arról, hogy a forradalom nem Bukarestben kezdődött. Akkor köszöntöttük magyarul is nézőket, s elmondtam, hogy ne feledkezzünk meg arról, hogy minden Temesváron kezdődött. Ahol a magyar reformátusok élőláncot alkottak, s ott hangzott el először, a *Români, veniți cu noi!* (Románok, gyertek velünk!) felhívás. Lapszemlét olvastam be, s egy temesvári lapból idéztem, hogy Papp László, a nagyváradi püspök elmenekült, s új püspök lesz, Tőkés László lenne erre a tisztségre a legalkalmasabb. Csak annyit tettem hozzá, Isten adja, hogy úgy legyen. Nem kértem magamnak forradalmár igazolványt, mert láttam, hogy a sorban ott áll a TV jól ismert szekusa, az elnök titkárnője, aki szintén magas rangot viselt, s tudtam, nincs mit keresnem ezek között. De akkor, amikor az embereket odahívták, hogy védjék meg a TV-t, s több ezer ember oda is jött, tankok voltak köztük, a tankok lőttek valamerre, a tankokat is lőtték valahonnan, órákon át hatalmas lövöldözés volt, de senki sem halt meg. Aztán egy ember felbukott, mert lelőtték, s aztán újra órákon át semmi. Temesváron forradalom volt, Bukarestben viszont szervezett hatalomátvétel. Az utóbbi kitervelői általában moszkvai iskolában tanulták meg, hogy mi is a forradalom, számukra elképzelhetetlen volt a bársonyos forradalom vagy a békés hatalom átvétel, tehát áldozatokra volt szükségük. Teljesen feleslegesen halt meg ezer ember, hiszen már rég halott volt a diktátor, amikor még mindig lőttek. Kollégáim az életüket kockáztatva jöttek be, de egyikük

sem kért forradalmár igazolványt. Ma is marginalizálják Temesvár és az igazi forradalom szerepét. Ez zajlik országszerte s Bukarestben is, meg lehet majd nézni, hogy milyen pártok, milyen szinten képviseltetik magukat a temesvári megemlékezéseken. 1989-ben más volt a forgatókönyv: nem Temesváron és nem magyaroknak kellett volna a hatalomátvételt elindítaniuk, az élet és hozzánk besugárzó média úgy hozta, hogy mégis Temesváron ráadásul magyar szikra és résztvevők közreműködésével történjék minden. Ezért úgy gondolták, Temesvárt el kell hallgatni, a magyar résztvevőt pedig el kell hallgattatni. Nem sikerült, mert Tőkés Lászlót nem lehet elhallgattatni. Ha nem lehet, akkor a hírnevét kell rombolni, egész csapat dolgozott Bukarestben évekig azon, hogy miként lehet Tőkés László bármelyik felszólalását úgy felhasználni, hogy a románok ellenszenvét felkelthessék vele. A magyar nyelvű TV és rádió adás mást sem tett éveken keresztül, mint hogy cáfolni próbálta a magyarokat és a Tőkés Lászlót ért rágalmakat. Meg kellett szereznünk az eredeti felvételeket, le kellett fordítanunk azt románra, s leadtuk egyszer- kétszer, hogy ellensúlyozni próbáljuk azt a propagandát, amely erre irányult.

Michel Claire, kanadai újságíró

Hogy mit tudtak a kanadaiak Romániáról az atomerőművön kívül? Hát nem sokat. A Panoráma adása után viszont megváltoztak a dolgok, Québecben, Kanadában, az Egyesült Államokban. Később a Tőkés Lászlóval készült interjúból részleteket vetített le több adó is. Egy évvel az interjú után, tehát 1990 márciusában Kanadába látogatott Tőkés László, fogadta őt az akkori miniszterelnök, Québec városában. Ma már a kanadaiak számára nemcsak a nukleáris együttműködést jelenti Románia, hanem eszükbe jutnak róla az emberi jogok is. Tőkés László montreali tartózkodásának idején történtek ugyanis a marosvásárhelyi események.

“AMENNYI GYERTYA ITT ELOLVADT”

TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN:

Az vég Temesvárbán Losonczi Istvánnak haláláról

(részlet)

Sok csudák közzül hallyatok egy csudát,
Mint elvesztétök az vég Temesvárat,
Benne vesztétök jó Losonczi Istvánt
Sok jó vitézzel. Szánnyátok halálát.

Temesvár vala egy jeles kaputok,
Terekek ellen nagy bizodalmatok,
Jelesben Tiszántúl az kik lakosztok,
Ő elveszésén ti már sokan sírtok.

Én nagy szép renddel erről emléközöm,
Vég Temesvárnak veszését beszéllöm,
Jó Losonczinak vitességét jelentöm,
Kinek halatát szívemben kesergöm.(...)

Ím az Temesvár Temes vízben vagyon,
Az víz körüle nagy folyásba vagyon,
Napkelet felől Sziget váras vagyon,
Az felszél felől derék várad vagyon.

Oly szép árokkal kerítése vagyon,
Három kapuja az várasnak vagyon,
És két bástyája földből rakott vagyon,
Vár, váras között egy szép vízvár vagyon.

No, ott dél felől Ulicia mezeje,
Hogy kin megszállott az császár ereje,
Rettenetesen onnat kezdék lőnie,
Temesvár falát igen töretnie.(...)

Jó Losonczi az kapun hogy kijuta,
Beglerbék Kászonnal ottan közből fogá,
Mint két kőfal között vélök indula.
Az ő gyalogja kapun hogy kijuta,

No, az terekek szorítani kezdék,
Iffját népének ragadozni kezdék:
Jó Losonczinak hamar megjelenték,
Önnön apródgyát, Tomorit elnyerék.

Ottan az úrfi veszedelmét érté,
Ő vitézinek felszóval üvölté:
„Az terek hiti láttyuk itt elveszte,
De vitéz módra legyen fejünk veszte!”

Szakáts Béla: Pánik

BAKA ISTVÁN:

Temesvár után. Az erdőn

Temesvárból részeg strázsa
bámulja erdők gyűrűjét:
városa ujjára vontat,
ki most ülte menyezőjét.

Fái — tornyok vőlegénye,
kapuk hártóját szakító,
bokrain madarak vére:
rács rozsdajaként rikító.

Nézi páskumok nyugalmát,
hol karók közt reng a pászit,
nézi városába tartó
árnyak kék banderilláit.

Bennünk búvik a sötétség
alkonyatig, míg kiszállhat,
s Temesváron üt az erdő:
seregekbe dermedt bánat.

Fölöttünk, kéklő levélként,
akasztottak nyelve ring a
fákon. Nézzük — és ötletni
visszatérünk falvainkba.

Én — amint kiárad vérrel
önnön szívéből a hajnal,
te — amint a vér az éjjel
bemocsokolt ingén megalvad.

MÉLIUSZ JÓZSEF

Város a ködben

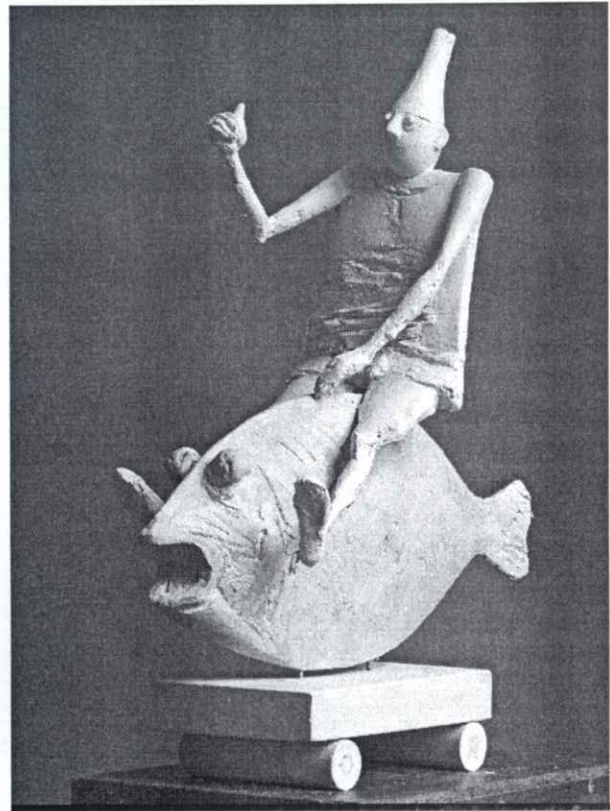
(részlet)

A Dóm tömjénfűszeres, orgonazúgásos hangulatai! Ez az aranyozásban dúskáló templom a háború előtt az előkelőbb magyar és sváb polgárság „lelki életének” volt nagyvárosi hóbortos jelképe, s még ma is az, a maradéknak, mely most már kevésbé, mert nem kizárólagosan előkelő, de csendes duzzogással ájtatos, semmi esetre sem oly kihívóan, nem oly magabiztosan, mint 1918-ig. Abban az időben a mi családunk is fölfelé, abba a rétegbe törekedett, amely szinte istentől reá ruházott külön joggal látogatta a püspök pompás nagymiséit a Bach- és Palestrina-zenével. Ám mindaddig, amíg

anyámnak a vasárnapi ebédet magának kellett tűzre raknia, erről nálunk nem lehetett szó – nagyanyám a vasárnapokat a városban élő leányánál töltötte –, de anyám remélte, hogy ha már nem lesz adósságunk, és végre cselédet is tarthatunk, erre is sor kerülhet, ott térdelhet majd ő is a város méltóságos úriasszonyai és nagyasszonyai között, püspöki nagymiséen a Dómban. Mindez, az a pompa, az az orgonaszó és a kórus éneke a barokk ívek alatt, most úgy ködlik fel, mint ébredéskor a bizonytalan, kóválygó álmok, melyekről nem is tudjuk, valóban ezen az éjjelen álmodtuk-e őket, vagy esztendőkkal

ezelőtt. Mindez: köd, s belőle gomolyog fel való, sejtett vagy csak képzelt emlék, öltének formát, válnak szóvá képek, történetek, alakok. Családi életünk nyomasztó korlátai között lelkiekben nagyon is szegény, nyomorúságos és szomorú volt az a gyermekkor ebben a városban. S gondolom, ebben az újrateremtésben a város régi és igazi arca, háborús arca képzeletemben s e megidézésekben aligha jelenhetik meg hajdani valóságos arányaiban árnyalataival, hiszen a sérülések, amiket belém írt az az idő, azok sem igazodtak mértékhez, arányhoz – egy szerkezet zűrzavara öltött bennük testet. Gyermekkorom első észleléseim óta egy emberdzsungelben telt. A családi kör sem lehetett más, mint része az egésznek, az ősvadonnak, a városnak, mely ugyancsak része volt a tágabb vad világnak, a Monarchiának.

Nemcsak a Dóm hangulata ködlik most fel. A piacé is, városnegyedünk piactere, ahol egy kevésbé pompás templom állt, mint a Dóm vagy akár városrészünknek a millenniumi évre elkészült terebélyes katolikus temploma a másik téren, rézsút szemben a „Cambrinus”-szal, a szerb templom. Előtte a terebélyes virágáros asszonyokat körülvevő, sárga, vörös és kék színekben tobzódó virághalmok. Azokra emlékezem. A zöldségeskofák széles és gazdagon megrakott árusítóasztalaira, amint anyám olyan főzelékfélékre alkudozik, amelyek veteményeskertünkben nem termettek, török paradicsomra és kelbimbóra. A halasdészsákra, amikben ponty, harcsa, cigányhal bugyborékol, nyüzsög és ficánkol. Emlékszem a mészárosok sátraira. A hatalmas fafogason lógó véres egész borjakra, disznókra, félmarhákra. A háború hónapjaival és esztendőivel egyre kisebbek lettek, míg végül egészen eltűntek az éhséglázadást kirobbantó nyútt és elszánt munkásasszonyok szeme elől. Ilyen gondunk persze nekünk nem volt. Minél nyomorultabb, minél kevesebb volt a hús a városban, annál több halmozódott a lábasokban spájzunk hűvös zugaiban. A hús, a hal, a főzelékfélék és a virágok szaga izgatónan vegyült a zsúfolt teret elárasztó asszonyok testének, ruháinak kipárolgásával. Ez az illat a piactérre torkolló utcák porával elegyedve a nagy piaci napokon, kedden és pénteken, az egész városrészt elárasztotta, s míg az asszonyok nehéz szatyaikkal hazafelé tartottak, úgy úszott utánuk az utcákon ez a szagkeverék, mint olyan hangulat, emlék, amitől szabadulni nem lehet. Az illatok, amik mostanában árasztják el a várost, a külvárosok főbb utcáit és a belvárost, akkoriban felénk még ismeretlenek voltak, számunkra még nem léteztek, bár a mi városunkban a polgárok, ami igaz, igaz, mindig sokat és

Szakáts Béla: *Halogoló*

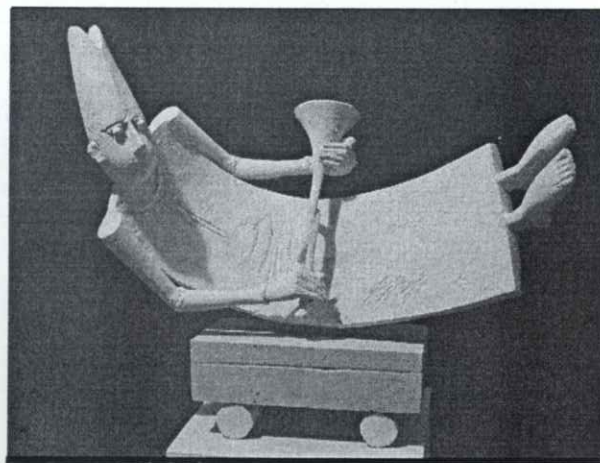
jól ettek, többet és jobbat, mint bárhol. E nyugati síkság gazdagsága, mely észak és még tovább nyugat felé a szerb Bácska és a Nagyalföld rónaságaiba nyúlik, a végtelenség érzését kelti. Július végén a föld nyögve roskadozik az érett gabona súlya alatt, a kertek fáiról az ágak letörnek a gyümölcs terhétől, a folyók medrében derűs, irigylésre méltó szabadságban jóízű halak ficánkolnak, és a kövér legelőkön a jóllakott marhák megszámlálhatatlan gulyái kérődznek boldog, emésztő révületben, mint a háború alatt az a megelégedett réteg, amely dagadtra zabálhatta magát. És mindez, ez az egész önterhe alatt roskadozó tehetőség számunkra, polgárok számára, mintha a legmagátólértetődőbb lett volna. Mert ugyan kinek jutott eszébe, akár azokban a háború előtti idilli években, akár manapság, a kín és a verejték, ami tájunk fekete földjét táplálja. Ha a polgári lakásokban esténként a vacsora ünnepélyes perceire készülődik a ház népe, bizony nem gondol ezzel senki. Ilyenkor felszáll a város fölé a fűszerek illatának láthatatlan gőze, megtelik a levegő a bors, a paprika, a majoranna, a petrezselyem édes és izgatató szagával, s a forró zsírban serceg, rotyog a finom karikákra szeletelt zamatos hagyma, mely dühös, szomjat támasztó ízt ad a nyelven máris elomlani kész húsoknak. Az előkelőbb éttermek és a kocsmák izzó rostjain és nyársain parázs fölött hús-

ételek sercegnek fokhagymás létől és zsírtól csillogón, olyan ételek, amiket mi a háború előtt sose ismertünk. Az ételeknek is megvan a történelmük. Mondom, mindezek a káprázatosan szállongó, egymásba ömlő és összekeveredő ízek és illatok a nyári estékben városunkban egészen egyedülivé varázsolja a levegőt. Azt hiszem, minden városnak megvan a maga, minden más városétól megkülönböztethető szaga. Csak a pékségek, a frissen sült kenyér szaga mindenütt egyforma, kis- és nagyvárosokban és falun egyaránt. Elmondhatnám egész sor városról, milyen az illata, milyen Párizs szaga. Párizs régi város, nagy, nőszagú város. A mi városunk fiatal és kicsi. Mohó, ragadozó és falánk. Hogyan is emlegethetném egyszerre Párizssal? Csak ők, a század elejiek emlegették nagyzási mániájukban városukat az osztrák fővárossal egyszerre, mégis hozzáragasztva a „kis” jelzőt. De melyik ilyen monarchiabeli keverék város nem pályázott a kitüntetésre, hogy „klein Wien”-nek becézzék? Párizs? Nem is tudtak róla...

A város mocsarak közt épült, és mocsáron terjeszkedett. Még emlékszem az ifjú város vakolat-szagú, fiatal szecessziós palotái mögött gőzölgő mocsarak undok leheletére. Fölöttük olyan a kialakuló láthatárról előkészítő este, mint maga a vak rémület; így éreztem gyermekkoromban. Az ingoványok még ma is körülölelik a szétszórt és sűrűn beépített városnegyedeket, mérgezik a szegény lakosság síkságba nyíló utcáiban a levegőt. Éjszakánként a külváros fölött, mint ha falun a beteges színű hold pásztorkodik, miközben fel-felzendül a békák tébolyító szimfóniája. Nekünk, érzélgős polgároknak, persze úgy tűnt, hogy tündökletesen ragyog. Romantikusan. Andalitón. „Mint sehol máshol e kerek világon.” A mi városunk volt a legszebb, a legtokéletesebb a Monarchiában.

Ám az első háborús estéken a mocsarak éji zenéje elhalkult. Európát és benne zsír- és mocsárszagú városunkat, egyik végétől a másikig a háború kitörésének barbárabb emberzaja töltötte meg, legfőképpen a kávéházakban, mert a város nemcsak kocsmákkal és messzi híres éttermekkel, de kávéházakkal is telides-teli volt, a belvárosban egyik a másik mellett, a külvárosok pedig, mindegyik a maga egy-két belvárosiakkal vetélkedő kávéházzal. Mint egy örültekházát, ahol meglazultak a kényszerzubonyok, megrepedeztek a cellákat elzáró tölgyfa ajtók és rácsok, elmenekültek a markos ápolók, a betegek zilált csapata pedig magára hagyatva, dühében féktelenül tombol.

A kávéházak! Homályos mélyükön húsz évvel ezelőtt is kupeczek húzódtak meg, éppúgy, mint ma,

Szakáts Béla: Kürtszó

kobakjukon hátratolt kalapjukkal este pedig a keményített gallérú elegáns közönséggel, megannyi ügynök, akik, akár csak a bankok faképu tisztviselői, a beamterek vagy a magánházak ódon bútorzata, dohos vagy ételszagú lakói, mind kötik, szövök, bontják, kavarják az üzleteket. Az üzletnek itt valóban hagyománya van. De soha olyan üzletelés, mint a háború alatt. Városunk polgárlakásaiban, ahol ki tudja, hány- és miféle nációk zsúfolódtak, s az idők folyamán egyformán eltanulták egymástól a kereskedelmet, a levantei gazdagodás különböző üdvös módozatait; mintha ezekben a lakásokban a középkori olasz kikötővárosok kalmárainak kísérteit elevenedtek volna meg, mindmegannyi Shylock, Harpagon és Volpone. Egy gonosz mondavilág varázsigeinek birtokában évtizedek óta képesek ők távol tartani e házak tájékaról kultúrát, irodalmat, művészetet és tudományt. Mindazt, amit a polgári társadalom nagy szellemei állítólag épp e polgárság számára alkottak. Valahol sántít a szociológia és a történelemtől való tudásunk. A város azon a napon lepleződött le teljesen és végleg, amikor kitört a háború, de alighanem minden más város is.

Ez a nap, ez a véres szárnyú madár, ezerkilencszáztizennégy július huszonnyolcadika, elhúzott fölöttünk, de itt maradt a szorongás: a háború kitörésének lidércnyomása. Elfeleedtük, de igazán szabadulni tőle akkor sem tudtunk, amikor a háború a kivételezett réteg számára, amelyben éltünk, valószínű, soha el nem képzelte anyagi fellendülést hozott. Hol egy fiatal rokon merült el a Kárpátok valamelyik tömegsírijában. Hol egy jó ismerős került vissza a harctérről csonkán vagy golyóval a testében. Hol pedig terített asztaloknál hallott elborzasztó harci történetek kísértettek fel még álmainkban is. De a háború színtereitől távoli városunk pol-

gárainak más életformája az új helyzetben hamarosan megszilárdult; aki számára a front mögötti üzelmeknek bár egy oldalajtócskája nyílt, annak a

hadiállapot végeredményben nemhogy panaszra nem adott okot, de hálát mondhatott istennek jó sorsáért.

ANAVI ÁDÁM

Örök lángok földje

Amennyi gyertya itt elolvadt
amennyi erdőtűzként lángolt
amennyi fény kiáltott égnek
amennyi hang itt imádságolt
amennyi sírás itt könyörgött
amennyi könny hullott a földre
viasszal meggyurmált talajba
omlik a virág könyörögve

Amennyi lélek megbomolva
átkozott istenekre ráver
koszorú korom törött mécses
felborult forró kandeláber
olaj csurog a fű arcára
élő talajt dagaszt a láb
gyertya itt amennyi elolvadt
és erdőtűzként annyi lángolt
és annyi fény kiáltott égnek
és annyi hang itt imádságolt
és annyi könny hullott a földre
viasszal meggyurmált talajba
ültess gyapotszálat a földbe
évekre év jön nyárra tél
hullhatnak századok reánk
ültess gyapotszálat a földbe
úgy ég akár a gyertyaláng

Temesvár 1989, a decemberi forradalom napjai után

A rovatot összeállította és szerkesztette Sütő-Egeressy Zsuzsa

JANTÓ-PETNEHÁZY ISTVÁN

A Forradalom Emlékhelye

A bűnösök felelősségre vonása nem maradhat el

- beszélgetés dr. Traian Orbannal,
a Forradalom Emlékháza Egyesület elnökével

Húsz éve, 1990. április 26-án alakult meg a Forradalom Emlékháza Egyesület, amelynek célja a temesvári forradalom áldozatai emlékének ápolása, illetve a megtorlás dokumentálása. Az egyesület keretében működik az 1989-es forradalom eseményeiről tájékoztató Országos Dokumentációs és Információs Központ, amely a temesvári Dóm tér közelében kapott helyet egy XVIII-ik századi, meglehetősen leromlott állapotú, időközben részben felújított, jelenleg tisztázatlan tulajdonjogú államosított épületben.

A romániai és a kelet-európai rendszerváltásokhoz kapcsolódó anyagokat tároló dokumentációs és kutatóközponthoz könyvtár és sajtógyűjtemény, oral history gyűjtemény és multimédiaterem áll az érdeklődők rendelkezésére, emellett az emlékhely konferenciateremmel is rendelkezik. A kiállítási termekben tárgyak, térképek, dokumentumok mutatják be a megtorlást, a kelet-európai kommunistaellenes mozgalmakat, a hidegháború történetét. Az emlékeremben az egyesület által állíttatott forradalmi emlékművek képei és makettjei tekinthetők meg.

Az alagsorban található a hidegháborút bemutató kiállítás, illetve az „aranykorszak”-nak nevezett diktatúra néhány relikviája: Nicolae Ceaușescu fényképei és kommunista zászlók. A kissé börtönre emlékeztető, részben felújított, szöszerint is hideg, viszonylag sötét, jellegzetes, áporodott levegőjű pincét bejárva, a látogató akaratlanul is átérzi a képeken bemutatott korszak borzongató hangulatát, majd amikor újra feljut a külvilágba, valóságos felszabadulásként éli meg a lépcső tetején felcsillanó fényt. Ugyanitt található a hidegháború áldozatainak emlékét állító oltár, Kelemen István alkotása.

A forradalom áldozatainak emlékét őrzi az ökumenikus kápolna is, amelynek sajátossága, hogy védőszentjei Szent Gellért, a temesvári római katolikus egyházmegye védőszentje, és Partosi Új Szent József, az ortodox érsekség védőszentje, ez is igazolja a forradalom nemzetiségeket és felekezeteket összekovácsoló erejét. Ugyanitt található a feltámadás című ikon, amelyen a forradalom hőseinek neve szerepel.

Az egyesület vezetője, az emlékhely igazgatója, a forradalomban megsérült dr. Traian Orban, akivel a múzeum tevékenységéről, a forradalomról, az elmaradt igazságtételről és az átvilágításról beszélgettünk.

20 év telt el a Forradalom Emlékháza Egyesület megalapításától. Mi készítette Traian Orbant erre a kezdeményezésre?

Személyes érintettségem okán is foglalkoztatott a temesvári véres megtorlás kérdése, mivel az akkor szerzett sérülésem miatt nem folytathattam állatorvosi pályámat. A forradalom utáni hónapokban nagy nemzetközi segélyakció keretében a sérülteket – közöttük engem is – a lőtt seb szövödményeivel külföldön kezelték, így kerültem Ausztriába, ahol az osztrák orvosok megmentették a lábamat. Már ott tartózkodásom alatt anyagot gyűjtöttem a forradalomról, eleinte minden konkrét szándék nélkül. Felépülésem után, több mint félévnyi gyógykezelést követően két bőröndnyi, a romániai eseményekkel foglalkozó újságcikkkel, hang- és videofelvétellel tértem vissza Bécsből. Társaimmal együtt itthon is vallomásokot gyűjtöttünk az áldozatoktól, sérültektől, az elhunytak családtagjaitól, a forradalom alatt meghurcoltaktól, mindazoktól, akiknek bántódásuk esett az akkori események során. Az így összegyűlt hatalmas anyagot eredetileg a temesvári perben használták fel. A temesvári rádióban sugárzott per hang-

anyaga és átirata egyébként megtalálható gyűjteményünkben is egy közel 4500 oldalas munkában. Az

Traian Orban a látogatókat kalauzolja a forradalom emlékházában

anyaggyűjtést a későbbiekben is folytattuk, előbb Temesváron, majd az egész országban, később kiterjesztettük más egykori kommunista országra is. Elsősorban az foglalkoztatott, miként értékelték a romániai forradalmat, de az is, hogy mi történt ezekben az országokban.

A dokumentálás mellett az egyesületnek kezdettől fogva célja volt emlékművekkel megjelölni azokat a helyeket, ahol temesvári polgárok estek a diktatúra elnyomó gépezetének áldozatául. Tettük ezt azért is, mert sok valótlanságot írtak le akkoriban az áldozatokról a hazai és külföldi sajtóban. Az ügyességgel együtt folytatott vizsgálódások eredményeként kiderült, hogy az áldozatok többsége temesvári volt, illetve voltak közöttük ingázók és itt tanuló diákok is. Az egyesület e helyeken 12 emlékművet állíttatott, melyek mentén egy városnéző túra útvonalát is kijelölték, így az érdeklődők újra bejárhatják a forradalomban résztvevő tömegek útját, és egyúttal a várost is jobban megismerhetik.

A Forradalom Emlékhelye országos fontosságú intézmény és épületegyüttes, illetve adományokból működő civil szervezet is, amelynek működését jelentős mértékben finanszírozza Románia kormánya, a művelődési minisztérium révén.

Mi jelenleg az épület jogi státusa?

Az épületet 1998-ban utalták ki egyesületünknek romos állapotban, hogy helyet adjon dokumentum- és újságygyűjteményünknek. Időközben, miután közpénzből felújítottuk az épületet, azt visszaszolgáltatták eredeti tulajdonosának. Ez egyet jelent az emlékhely tevékenységének megszüntetésével vagy elköltöztetésével valamiféle irodába, ahol egy közönséges egyesület leszünk, és megszűnik az emlékhely-jelleg, pedig ez működésünk fő célja, és az épületet is eszerint tervezték újra. A forradalom emlékmúzeuma az egyetlen ilyen jellegű intézmény az országban, ezért szeretnénk, ha az állam valamilyen formában visszaválna az épületet a tulajdonosoktól. Az épület státusának rendezéséig nem beszélhetünk tervekről, sőt a felújítás is abbamaradt. Meggyőződésem, hogy igény van egy ilyen jellegű intézményre, ezt bizonyítja a romániai és a külföldi látogatóink nagy száma, melyek között szép számmal vannak szervezett diák-, egyetemista, vallási vagy nemzeti-csoportok. Mindannyian értékelik azt a nemzeti-ségeket és felekezeteiket egyesítő szolidaritást, amelyet a forradalom teremtett, amelynek szellemét igyekszik ápolni ez a hely. A múzeum hét történelmi napnak állít emléket, amely alatt Temesvár népe szembeszegült a diktatúrával, kitarított a diktátor meneküléséig, s elkerülhetetlenné tette a rendszer bukását. Igyekszünk megőrizni e történelmi pillanat emlékét, népszerűsítjük, illetve európai kontextusba is helyezzük, hiszen a forradalom olyan változásokat indított el, hogy kétségtelenül megérdemel legalább egy emlékhelyet. Megértjük a tulajdonosok igényeit, de itt a történelmünkről van szó, ezért folytatjuk a harcot az épületért, és reméljük, hogy sikerül majd befejezni az épületet úgy, hogy méltó otthona legyen a forradalom emlékének. Bár csak félig készültek el, több helyiséget is használatba vetünk, befejezetlen állapotuk is kifejezi az akkori események drámaiságát. Sőt azon is gondolkodtunk, hogy a kiállítási termet a jelenlegi állapotában hagyjuk, hiszen egy fényes, csillogó-villogó terem nem illik a megtorlás okozta szenvedésekhez.

Visszatérve a forradalomhoz, mi indította, hogy 1989 decemberében az utcára menjen?

Mint említettem, állatorvosként a mezőgazdaságban dolgoztam, és a Szabad Európa Rádióban követtem az akkoriban Kelet-Európa szerté zajló eseményeket, a Szolidaritást Lengyelországban, a határok megnyitását

A hódmezővásárhelyi Tóth Sándor emlékét őrzik a lapkivágások

Magyarországon, a soproni páneurópai pikniket. Kissé szégyelltem is, hogy nálunk semmi sem történt. Mint oly sokan mások, én is nagy reményekkel néztem a 14-ik kongresszus elé, de csalódnom kellett. December 16-án a rádióban hallottam, hogy Temesváron valamiféle megmozdulások kezdődtek a református templom környékén. Tökés Lászlóról már korábban hallottam a Szabad Európa Rádióban. December 17-én autóstoppal Temesvárra jöttem, hogy saját szememmel lássam az eseményeket, amelyekről akkor még nem gondoltam, hogy rendszerváltáshoz vezethetnek. Ideérkezve retgeteg katonát, tankot, hadifelszerelést láttam az utcán, pajzos, gumibotos rendőröket, csapatzállítókat, mindazt, amit a megmozdulások vérbefojtására, a tömegek megfélemlítésére felvonultatott az akkori hatalom.

Hihetetlenül nagyszerű, mámorosító élmény volt a tömeggel együtt hangos kiáltással követelni a Szabadságot. A hatalom próbálta szétoszlatni a tömeget, de nem sikerült, félreálltunk a katonák, páncélosok útjából, de mindig visszatértünk. Láttam provokátorokat, akik boltok kirakatait törték be, gyújtogatókat, tolvajokat, akiknek tettei felháborodással töltötték el a tömeget. Nem értettük, mi történik. Később tudtuk meg, hogy a hatalom forgatókönyvének része volt mindez, hogy okot adjon a beavatkozásra, és valóban néhány óra múlva eldőrdültek a lövések, és másokkal együtt én is megsérültem.

Tehát az a döntése, hogy Temesvárra utazik, végérvényesen megváltoztatta az életét?

Meggyőződésem, hogy aznap újjászülettem. Bár 66 éves vagyok, fiatalnak érzem magam immár 20 éve, hiszen azóta teljesen mással foglalkozom, mint amire állatorvosként készültem. Gyűjtővé lettem, nincsenek kutatói, történészi vagy írói ambícióim. Társaimmal együtt azért gyűjtöttük össze mindezeket az anyagokat,

hogy segítsük azoknak a kutatóknak, szakembereknek a tájékozódását, anyaggyűjtését, akik meg akarják írni a forradalom igaz történetét. Ezért áll itt rendelkezésre újsággyűjtemény, hang- és filmanyagok, tanúvallomások, interjúk, egyéb dokumentumok.

Mit remélt akkor, és mi teljesült mindabból az eltelt 20 év során?

Valójában nem volt programunk, azt kiáltottuk, hogy a hadsereg velünk van, de valójában féltünk, hogy lőni fognak. Abban a reményben kiáltottuk, hogy így talán majd nem lőnek. Rettegtünk a kórházban is, féltettük a családunkat, hiszen ott is megjelentek a hatalom emberei, akik jegyzetfüzetekbe feljegyezték az összes sérült adatait. Csak december 20-án nyugodtunk meg, amikor a kórház ablakai alatt elvonult egy hatalmas tömeg, amely azt kiáltotta, vigyázzatok a sebesültekre. Reménykedtünk, hogy a megmozdulások kiterjednek az ország többi részére is, és nem lesz további megtorlás.

December 22-én a kórházba is eljutott egy kiáltvány, amelybe belefoglalták a forradalom céljait. Megdöbbenő volt először leírva látni az akkori romániai viszonyok közt elképzelhetetlen, de egy normális országban természetes reformköveteléseket. Bár ezek nagyrészt teljesültek, sokkal jobban élünk, mint a kommunizmus alatt, szabadon utazhatunk, de ma is vannak – elsősorban mentalitásbeli – hiányosságok. 90-ben, amikor először külföldön jártunk, láthattuk Románia és a többi ország közötti különbségeket, ezeknek egy része máig megmaradt. A forradalom sikeres volt, de szükséges van a mentalitás forradalmára is, igaz, nemcsak Romániában, hanem a többi volt kommunista országban is.

A kommunizmus megbukott ugyan, de a kommunisták ittmaradtak. Maradtak a szekusok, a volt rendszer tisztségviselőinek, hivatalnokainak nagyrésze, a pártapparátus mozgatói, akik részt vettek az elnyomásban, majd a rendszerváltás nagy nyertesei lettek. Szerintem európai szintű átvilágítási rendelkezésekre lenne szükség, a vezetői, intézményi, törvényhozási, kormányzati struktúrák, de akár a helyi szintű közigazgatás megtisztítása érdekében is.

20 év elteltével időszerűnek tartja-e még a Temesvári Kiáltvány 8-as pontja által is követelt átvilágítási törvényt? Gondolja, hogy ennyi idő elteltével van értelme a múltat bolygatni?

Természetesen. Mi Temesváron már 1990 tavaszán követeltük ezt a Temesvári Kiáltványban. Az akkori pártapparátus jelentős része még most is döntéshozatali pozícióban van, hiszen akik akkor 20-30 évesek voltak, azok most még alig 50 évesek, bőven van még idejük, és még mindig meghatározhatják az ország fejlődési irányát. Ráadásul meggyőződésem, hogy sikerült átadniuk egy bizonyos magatartásformát az utódaiknak, követőiknek is, ezért szerintem egyes esetekben akár még a gyermekeikre is vonatkozhatna az átvilágítás, hiszen abban a szellemben nevelkedtek, azt tanulták, hogy elnyomják és minél jobban kihasználják a rendszert, inkább voltak ők haszonlesők, mint meggyőződéses kommunisták.

Immár 20 éve dolgozik a forradalom emlékének ápolásán. Mi a véleménye a forradalom hitelének megkopásáról, hiszen leginkább csak eseményeknek nevezik, sokan azt állítják, hogy csak a titkosszolgálatok által szervezett államcsíny volt, sőt már olyan vélemények is felvetődtek hogy valójában nem is Temesváron hanem Jászvásárban kezdődött.

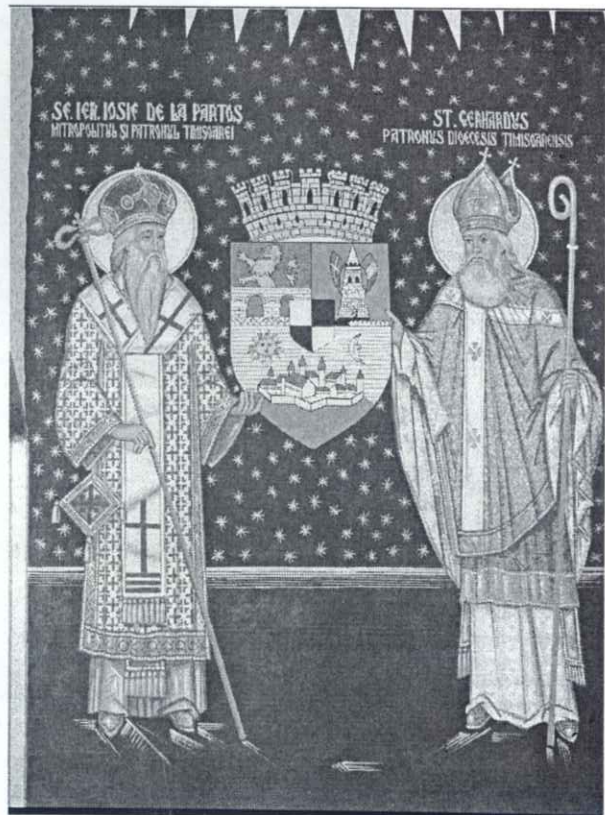
A rendszer még ma is működik. Mint már mondtam, a rendszer megbukott ugyan, de kiszolgálói, fenn-

tartói, működtetői a helyükön maradtak. A történelem során, nagy megmozdulások idején mindig megjelentek olyanok, akik hamis híreket terjesztettek, eseményeket gerjesztettek, hogy eltereljék a figyelmet a valós problémákról.

Volt egy forradalom, és a megfelelő vezéralakok hiányában Ceaușescu megfutamodása után bizonyos elemek az akkori apparátusból átvették és kisajátították a hatalmat. Volt egy hatalmi harc, amelyben az előző rendszer emberei nyertek, ezért van szükség az átvilágításra és a bűnösök felelősségrevonására. Egy magát demokratikus, jogállamnak tartó országban élünk, a forradalom alatti gaztettek felelősei nem maradhatnak büntetlenül, bár sok esetben az az érzésünk, hogy a végeláthatatlan perekben az igazságszolgáltatás inkább a bűnösök érdekeit védi.

Ön is szerepel a December 21-e Egyesület Traian Bănescu elnökhöz intézett nyílt levelének aláírói között. Ebben többek közt a bűnösök felelősségre vonását, a forradalom ügyiratainak titkosításának feloldását, az igazságszolgáltatást akadályozó bírák leváltását és az átvilágítási törvény elfogadását követelik, és arra figyelmeztetnek, hogy a forradalom alatt elkövetett gyilkosságok két éven belül elévülnek, így végleg elmaradhat a bűnösök felelősségrevonása.

Mi 20 éve ezért dolgozunk, próbáljuk az igazságszolgáltatás elé állítani a bűnösöket. A december 22 után történeteket már nem lehet az előző rendszerre kenni. Polgárháború kirobbantására tettek kísérletet, ami időt adott a hatalomátvitelre, mindezért még nem számoltak el a felelősök. Sok esetben az elhunytak emlékéet azzal is beszennyezték, hogy azt állították róluk, terroristák voltak, vagy megszöktek az országból. A szétszabdalt, tönkretett, elárvult családok fájdalma, egész életükre megnyomorított emberek szenvedése még nem csitult el. Csak az igazság kiderítése és a felelősök megbüntetése hozhat számukra enyhülést és vigaszt.

Forradalmi történetek - 1989 a családi emlékezetben

Az 1989-es romániai forradalom a mai napig aktuális történelmi, szociális és morális kérdéseket, problémákat vetett fel az itt élők, s ezen belül a romániai magyarság számára. A temesvári székhelyű Integratio Alapítvány a mai középiskolások figyelmét kívánta felhívni azokra a történelmi pillanatokra, melyeknek személyesen nem lehettek tanúi, de melyek nagyon is meghatározóak voltak jelenü(n)kre nézve. A *Forradalmi történetek - 1989 a családi emlékezetben* címmel meghirdetett pályázat elsődleges célja az volt tehát, hogy kritikai gondolkodásra ösztönözze a fiatalokat a forradalmi eseményekkel és a rendszerváltással kapcsolatban, illetve hogy a történelmi kutatás egy sajátos módja, az oral history felé irányítsa a diákok érdeklődését. A pályázatra jelentkező középiskolások feladata nem volt egyéb, mint hogy rögzítsék azokat a történeteket, melyek családjuk vagy ismerőseik körében élnek az 1989-es eseményekkel kapcsolatban, majd dolgozzák fel az illető történetet/történeteket publicisztikai vagy szépirodalmi formában.

A beküldött pályamunkákból összeállított válogatás ezúttal nem a kiérdemelt helyezések szerinti rangsort tükrözi, hanem mozaikszerűen épül fel a kiválasztott részletekből, hogy sokszínű képet nyújtson a forradalom napjairól, s egyszerűen a pályázók kreativitásáról.

Sütő-Egeressy Zsuzsa

Forradalmi történet

Több tízezer azoknak a száma, akik részt vettek az 1989-es forradalomban, mind Temesváron, mind bárhol máshol, de kétlem, hogy lenne olyan személy, akiben ne hagyott volna mély nyomokat ez az esemény. Minden érintett családban fennmaradtak történetek, emlékezések, amelyek talán a felejtéssel és elmúlással együtt lassan teljesen eltűnhetnek. Történetek hősekről, megdöbbentő helyzetekről, brutális cselekedetokről, melyeknek meghallgató fülekre kell találniuk ahhoz, hogy tovább éljenek.

Az én szüleim 28, 29 éves fiatalok voltak abban az időben, és habár előtte mindketten Temesváron éltek, mint egyetemi végzősöknél kötelező volt az első három munkaévet az egyetemről kihelyezett munkahelyen eltölteni, amennyiben szerették volna megtartani a diplomájukat, és Temesvár zárt város lévén Resica tűnt a legoptimálisabb munkahelyi alkalmatosságot nyújtó városnak. Mint ahogy várható volt, a költözés nem számított egy leányálmoknak: „Kicsit a mélyvízbe dobva éreztük magunkat, ketten egyedül egy idegen városban, 100 és

400 km-re a szüleinktől, egy két és fél éves kisgyermekkel és terhesen. A Govândari negyedben laktunk, mint a legtöbb utóbbi években odakerült diplomás. Mindketten fiatal, kezdő mérnökök voltunk, és váltásban dolgoztunk, hogy a gyerekekre felügyelni tudjunk, de így is a déli lefektetés után kénytelenek voltunk egyedül hagyni öt egy órára.” Anyagiak szempontjából mégsem az ő helyzetük számított a legelkeserítőbbnek, hiszen akkor egy lakás, jövedelmező munkahely, hogy volt mit az asztalra tenni, igencsak értékelendő jólétnek számított.

Ám az egyik nap eseményei, amely ugyanolyan átlagos hétköznapnak indult, mint bármelyik másik, hirtelen váratlan fordulatot vettek, és úgy felbolygatták mindenki gondolkodásmódját, hogy az emberek titkolt vágyai egyszerűből egy titkolt lépéssel közelebb jutottak a kivitelezéshez. „Egyik nap megrökönyödve hallottuk a Kossuth rádióból, hogy Temesváron Tőkés László parókiája körül kirobbant egy ellenállási mozgalom, és lövöldözésekről is szó esett. A számítóközpontban, ahol dol-

goztam, én voltam az egyedüli magyar, és én fordítottam a kollégáknak a rádióban mondottakat. A párttitkár időnként szétrebbentette a készülék köré gyűlteket, de látszott rajta, hogy nagyon meg van ijedve, és nem mer határozottan fellépni."

"Hihetetlen volt, hogy ez az esemény bekövetkezett, vagy egyáltalán az, hogy egy kisebb embercsoport ily módon ellen mert állni, és ez az apró szikra egy városi, majd országos szintű tüzet tudott gyújtani, mely annyi mindent felégetett maga után." A pszichikai nyomás és a megfélemlítés olyan mértékű volt, hogy bár titokban mindenki remélte, hogy egyszer bekövetkezik a rendszerváltás, a konkrét helyzetet megélve mégis annyira lehetetlennek és valószínűtlennek tűnt, hogy az embereknek idő kellett, míg felfogták és feldolgozták, hogy mi is van készülődőben körülöttük.

"Néhány napra rá, egy déli órában szólítottak ki a kollégák az erkélyre, amikor láthattam, hogy a Govándari negyed, vagyis az új város felől több száz ember, talán több ezerből álló tömeg közeledik az óváros felé. Útjuk pont a számítóközpont előtt vezetett el, így tisztán hallhattuk a Ceaușescu és a kommunizmus elleni kiáltásokat." Ezek után az események egyre kisebb időkülönbségekkel következtek egymás után, és ekkor már tagadhatatlan volt a nyugtalanító érzés, mely mindenkinek azt sugallta, hogy bármit hoz magával a másnap, annak úgy győzedelmes, mint tragikus kimenetele is lehet. „Estére számos próbálkozás után ugyan, de sikerült telefonon beszélni a temesvári rokonokkal,

akik biztosítottak mindannyiuk jólléte felől, a magyarországi rádió viszont lövöldözésekről számolt be." Információkat csak a Kossuth rádióból, esténként a Szabad Európa rádióból hallhattak az emberek, néhányan temesvári rokontól, a román sajtó ellenben említést sem tett a rendszerellenes lázongásokról. A módszer, a tettetés, hogy az állam tudomást sem vesz a tényekről távolról sem megnyugtató érzéseket keltett, hiszen nem lehetett tudni, melyik nap jelenik meg a katonaság, tankokkal, megtorló szándékkal, esetleg minden módszert bevető parancsot teljesítve. „Ekkor már hírek keringtek arról, hogy voltak halálos áldozatok a városban is, hogy a kaszárnya körül lövöldözés vette kezdetét. Egyesek azt állították, hogy belöttek lakásokba is, és hogy egy rossz helyre tévedt, ablakon érkező golyó egy ártatlan, ágyában alvó kisgyermekkel végzett."

Az elkövetkező estéken már tömören zengett a közelebbi hangzású pisztolyhangok sorozata is, viszont mindenki tudatlan volt a lövöldözők kilétével, cselekedeteik okával és az áldozatokkal kapcsolatban, hogy ki kit lő, és miért. Az a lakás, melyben szüleim laktak, az egyik legelőnytelenebb helyen feküdt. Az utolsó tömbház lévén az utcasarokon, a főutca felé néző földszinti ablakokkal, kámforra változtatta a biztonság és védelem fogalmát azokban az órákban. „Ijedtségünkben elbarikádoztuk a hálószoba ablakait, a gyermek kiságyát betoltuk a fal mellé és egy szekrényt helyeztünk eléje, mi pedig a földön aludtunk, és amikor csak tehet-

Tőkés László gyermekeknek hirdeti az igét a temesvári református templomban a diktatúra utolsó évében

tük, az előszobában tartózkodtunk, mivel az volt az egyetlen helyiség a lakásból, amelyiknek nem volt ablaka."

A karánsebesi út bal oldalán fekvő domb közepében lakók egy szürkületkor közeli repülő- vagy helikopterzúgásra lettek figyelmesek. „Ahogy kinéztünk az ablakon megrökönyödve néztük végig, ahogy négy ejtőernyős ereszkedik alá a lakásunkkal szemben fekvő domb mögé.” A bizonytalanság a tetőfokát érte el, az emberek között már szörnyűbbnél szörnyűbb hírek keringtek halottakról, kommandósszerű öltözetben felbukkanó furcsa alakokról a városban, eltűnt holttestekről. A hírek ámulatba ejtő csapásként sújtottak az emberekre, s egyre nehezebben tettek különbséget aközött, hogy mit higgyenek és mit zárjanak ki a gondolataikból. Az sem volt már kibeszéletlen titok, hogy a titkosszolgálat eltünteti az őt veszélyeztető titkos aktákat és iratokat, hogy egyes tagok, akik hozzáférhettek a pártkantin javaihoz, megszédve magukat menekülnek, egyre nyilvánvalóbb volt, hogy a magukat veszélyben érzők mihamarabb próbálnak elvezetni a süllyedő hajóról.

Éjszakánként tovább folytatódott a teljes homályba burkolózó lövöldözések. Az utcákat és tereket csak néhány halványan pislákoló utcalámpa töltötte be fénnel, és nem egyszer fordult elő a lakásokban is az árammegszakadás. Ahogy múlt az idő, napközben is egyre kevesebb embert lehetett látni az utcákon, épp még a munkahelyükre eljártak a dolgozók, viszont mindenki féltette a családját, a városi zsvaj és életkedv színvonala maradéktalanul elapadt. „Nem tudtunk nyugodni a gondolattól, hogy a mellettünk levő benzinkút ilyen körülmények között bármikor felrobbanhat, és még mindig teljesen védtelennek érezve magunkat a lakásunkban, egy hirtelen döntés során néhány napra egy barátunkhoz költöztünk. Reményeink ellenére a biztonságérzetet keltő környezet és a barátainktól kapott szíves fogadtatás sem tette nyugodtabbá az éjszakákat. A katonai bázis felől hallatszó folytonos gépfegyverropogás mind a zaj, mind az ijedtség okán kiverte az álmat a szemünkből.” Természetesen a helyszínen történtek részleteit mai napig teljes homály fedi.

A történetek éjjelét követő reggelen a resicaiai értesülhettek róla, hogy Temesváron már győzött a forradalom, és bejelentették a temesvári katonaság érkezését is, akik az újra virágzó remények szerint rendet teremtenek a városban. „Hamarosan meg is érkeztek eget rengető zajjal a repülők, körülbombázva a katonaelegység körüli erdőrészt, egyes feltevések szerint az egység kommandós támadásoktól való megmentésének érdekében.” Egymást követik az egész teret zajjal betöltő robbanások, bombák csapódnak a földbe, majd hirtelen mindez csenddé válik, s a por gomolygása utal egyedül az élet haladására.

Úgy tűnt, a forradalom véget ért, és az emberek reménykedtek benne, hogy visszaáll a béke. Habár tudható volt, hogy Bukarestben is kitört és még tart a forradalom, a városban viszonylag elcsendesed-

tek az események. „Egyik délután, miközben épp a harmadik emeleti szomszédnál néztünk egy német sorozatot, hirtelen megszakadt az adás, és mint ahogy annyi dokumentumban és könyvben olvashatjuk, rövid adásszünet után a képernyőn felismerhettük Ion Caramitru színész és Mircea Dinescu költő alakját, puskás katonákkal a hátuk mögött, bejelentve Ceaușescu szökését és a népi felkelés győzelmét. Pillanatok alatt mindenkin eufórikus öröm tört ki, az emberek kirohantak a házakból, „Victorie!” (Győzelem! rom.) kiáltásokat hallattak, „A fugit Ceușescu!” (Ceaușescu megszökött!) Annyira önfeledt volt az öröm, mely mindenkin erőt vett, hogy hirtelen megfeledkezve hét hónapos terhességemről ölembé kaptam a közel három éves kisfiamat, és rohantam ki az utcára az őrjöngő emberek közé, folyamatosan kiabálva, hogy győztünk.” Az emberekben megszűnt a feszültség, a rettegés a kommunista erők megtorlásától. Hiába keringtek hírek Ceaușescu kinti erőkkkel való visszatéréséről, miszerint arab terrorista iskolákban kiképzett árva gyerekekből álló kommandós csoportjai vannak, az eddig még gondolatban is elképzelhetetlen vágyak teljesülésének vigasztaló ereje túlszárnyalt minden nemű ellentmondást.

Mindenezek után még hónapokig jelentek meg az újságokban cikkek, képek a kommunizmus áldozatairól, kínzókamrákról, újabb és újabb eddig titokban tartott iratok és események felszínre hozásáról, nem telt sok időbe, míg az emberek társadalmi gondolkodásmódja változásnak indult. A győztes események mindenkiben felébresztették a remény lángját, hogy jobbra fordul majd az ország sorsa, és habár a közönszeme azzal is tisztában volt, hogy lesz egy talán meglehetősen nehéz és megpróbáltatásokkal teli átmeneti időszak, senki el nem hitte volna akkor, hogy ez tíz évig is elhúzódik.

Mint minden kezdet előtt, magasra kell tenni a léceket a célokat tekintve. Ha nem is válnak mind valóra az álmok, a forradalom legfontosabb győzelme a szabadság megnyerése volt. „Azt tartottam akkor és most is, hogy a győzelem kézzelfogható nyereségei mellett, mint a szabad sajtó, cenzúrázatlan beszéd és cselekedetek, amellet, hogy megszűnt mindennemű gyanúsítgatás, megfélemlítések, zsarolások, kötöttségek, amellet, hogy hazatérhettünk Temesvárra, az esemény legkiemelkedőbb eredménye az, hogy valóban megtörtént, amiről addig álmodni is lehetetlen volt: visszakaptuk a személyes szabadságunkat. Élhetnénk bármilyen időket, anyagi bőségben, vagy teljes nélkülözésben, soha nem kívánnám vissza az elnyomásnak azt az érzését, hiszen a felszabadultság, az a pszichés terrortól való mentesülés, az a szabadság, melyet most élvezhetünk, olyan felmérhetetlen értékű kincsek, melyeket talán nem is tudunk értékelni, csak ha megtanultunk élni és boldogulni a hiányukban is.”

Virginás Tar Ágnes

Bartók Béla Elméleti Líceum,

Temesvár, IX. osztály

Interjú Farkas Piroskával

- Ha a '89-es forradalomról hall, mi jut eszébe?
- Egy szóban: fellángolás, sok vágy be nem teljesülése.

- A forradalom idején hol dolgozott?

- Egy mezőgazdasági vállalatnál, aminek Comtim volt a neve. Ez egy mezőgazdasági farm volt a városon kívül, ahol többnyire állattenyésztéssel foglalkoztunk, háziszárnyasokat, tyúkokat, csirkéket és nyulakat tenyésztettünk.

- A vállalaton belül voltak tüntetések?

- Nem lehet mondani, hogy volt tüntetés. Voltak személyek, akik voltak tüntetni. Nem lehetett a farmon belül. A mi vállalatunktól nem lehetett kivonulni úgy, hogy mindent otthagynak, bezárjuk a vállalatot és elmegyünk, mivel állatokról volt szó, és azokat éhen nem lehetett otthagyni.[...] Útközben sok veszélynek tettük ki magunkat míg munkába értünk. Lövöldöztek a buszra, autóra, bármi-re. Ha villamossal mentünk, ellenőrzések voltak, mert akkora volt a zűrzavar, hogy senki nem értette, hogy mi történik, ki- és mitől kell tartani. Azt ellenőrizték, hogy nincs-e fegyver vagy más ártalmas anyag nálunk, mindenki gyanús volt mindenkinek. Olyasmint beszéltek, hogy terroristák vannak beépülve az emberek közé, és olyan állapot volt, hogy talán mindenki tartott mindenkitől, viszont félni nem félt senki. Valahogy nem volt az a félelem, hogy ne mer-

Tőkés László és felesége a Panoráma-interjúban 1989-ben

jünk kimenni az utcára vagy ilyen dolgok. Egyszerűen mentek a tankok az utcán, mikor mentünk munkába. Tőlünk nem messze lövöldözés volt, mellettünk elsuhant egy golyó, de senkiben nem merült fel az, hogy „most hazarohanok, mert félek”.[...]

- Melyik az az esemény/történet vagy akár pillanat, amelyik még mindig eleven?

- [...]N]agyon szívszorító eset volt, amikor a Katedrálisból kijövő személyeket, köztük gyerekeket is lőttek, és amint hallottuk, meghalt sok fiatal, gyerek. Ez az, ami benne marad az emberben, és mai napig is elborít ez a gondolat, hogy sok ártatlan személy meghalt egy olyan ügyért, ami nem tudom, hogy megvalósul-e valamikor: azok az álmok, amit az akkori fiatalok elgondoltak és reméltek, hogy majd be fog következni. Nagyon kis része valósult meg annak az álomnak. Ez az a dolog, ami megfog, és néha eszünkbe jut, és néha azon gondolkozunk, hogy megérte-e ez a sok áldozat?

- Mennyire gyakorolt hatást a forradalom az ön életére?

- Nem nagyon. Addig is egyszerűen éltünk, és nekem személy szerint soha sem voltak olyan nagy vágyaim, visszafogottan éltem. Nem voltak olyan vágyaim, hogy külföldre menjek, nagy álmokat sem kergettem soha. Az ilyen hétköznapi embernek, aki elvult a saját munkájával, saját tevékenységével, nem volt létfontosságú az, hogy „szabadság”. Nem éreztem azelőtt sem annyira megszorítva magam. Egyszerű emberek gyerekeként nem volt lehetőségem rá, hogy túl sokat elmenjek otthonról még az országon belül sem, úgyhogy nem voltam egy olyan típus, aki sokat menjen, járjon, keljen. Így valahogy nem éreztem szükségét annak sem, hogy „szabadság”. Nem is értettük tulajdonképpen ezt a fogalmat. Nekünk szabadság volt az is, ha elmehettünk valahova szórakozni hétvégén, ezt vasárnapra értem, mert szombaton munkanap volt. Bennem nem voltak tehát ilyen vágyak. Nem mondom, hogy más fiatalnak nem voltak ilyen vágyai és nem próbálkoztak. Azoknak a személyeknek, akik megpróbálták többször is átkelni a határon, és különböző problémáik adódtak ebből, azoknak nagyon fontos volt az, hogy szabadok legyenek, hogy mehessenek. Én személy szerint nem tartoztam ezek közé.

- Részt vett-e a tüntetéseken? Hogyan járult hozzá a forradalomhoz?

- Részt vettem néhány tüntetésen, de konkrétan nem tudtam minden követelési pontról, és nem voltam mindig aktív tüntető. Mint bármilyen átlagos ember, én is ott voltam a tömegben, néhány beszédet végighallgattam, és valahogy felemelő érzés volt, és mindenki együtt örült bárminek. Amikor elfogták Ceaușescut, nagy ujjongás, öröm volt az emberek között. Olyan emberek tartottak össze és örültek együtt, akik azelőtt talán nem voltak jó viszonyban. Érződött az, hogy összefogtak az emberek és együtt vannak nemzetiségre való tekintet

nélkül. Akkoriban a szerbek gyakran jártak hozzánk a városba különböző okokból, inkább kereskedelmi célból jöttek, mert itt olcsóbb volt az áru. Nekik szabad volt jönni, de mi nem mehettünk hozzájuk. El voltunk zárva a világtól azokban a napokban, mert egyszerűen az újságírókat sem engedték be, senkit, hogy a világ ne tudja meg, hogy mi történik, mert nem lehetett tudni, hogy mi lesz. Olyat is mondtak, hogy Temesvárt elsöprik a Föld színéről, úgyhogy meg voltak ijesztve az emberek. Megjelentek a szerb újságírók, és ekkor olyan nagy ujjongás volt, mindenki örült nekik és körülrajongták őket. Volt egy ilyen szikra, hogy „mégis általuk a világ majd csak fog tudni rólunk, hogy mi történik”. Az egész úgy állt, hogy el lesz fojtva a forradalom, és mindenkit elpusztítanak, talán a várost is, és senki nem fog tudni arról, hogy mi történt. Az, hogy be tudtak férközni a szerb újságírók, vagy már itt voltak, ez borzasztó nagy örömet okozott. Együtt tudott örülni mindenki, aki ott volt.

- *A forradalom ideje alatt milyen volt a mindennapi élet?*

- A mi vállalatunknál az emberek igyekeztek munkába jutni. Mások, akik nem élőlényekkel dolgoztak, hanem a gyárakban, nem dolgoztak, kivultak. Mindenki az utcán volt, és senki nem foglalkozott mással. Jött a karácsony, de nem olyan volt, mint más években, hogy az ember avval törődik, hogy ételt, süteményt készítsen és díszítse a karácsonyfát, hanem figyeltük a tévét, rádiót: hátha mondanak valamit. Vártuk, hogy talán megtudunk valamit, vagy híreket kapunk arról, hogy a világ tud-e és mit gondol helyzetünkről. Mindenki evvel volt elfoglalva. Voltak olyan hírek, hogy meg van mérgezve a víz. Ezért nem mertek az emberek még vizet inni sem. Voltak olyan személyek, akik csak alkoholt ittak, sört, bort, mert a kútból nem mertek vizet inni. Mindenhol a forradalom volt a téma. Egyik nap kint ültünk az udvaron erről beszélve, és elsuhant mellettünk egy golyó. Éppen, hogy el nem kapott valakit, egy fában állt meg. A mindennapi életben ott volt a veszély, mással nem igazán törődtek az emberek, tehát nem mondhatom, hogy normális élet folyt, de a pánikhírek ellenére sem félték az emberek. Voltak, akik állandóan ott voltak a tüntetők között, és más személyek igyekeztek nekik élelmet biztosítani, teát osztogattak, hogy kibírják az emberek, ott legyenek. Egyesek váltották egymást: hazament valaki pihenni és a másik a helyébe állt, a főtér állandóan tele volt tüntetőkkel. Én mentem munkába, de ott is csak erről szólt a téma. Spontán módon indult az egész, ezért senki nem tudta, mi lesz a vége. [...]

- *Emlékei szerint hogyan zajlott le a forradalom? Egyáltalán mikor, hogyan és hol szerzett tudomást erről?*

- Nem tudtam, hogy ez lesz a forradalom kezdete, de 16-án vagy 17-én decemberben munkából jövet Tökés László lakása előtt volt egy nagyszámú embercsoport, és már az emberek suttogtak dolgokat. A magyar rádióban már lehetett hallani Tökés László beszédét, felhívását, amiből arra lehetett következtetni, hogy ott valami történik. Konkrétan akkor még nem tudatosult bennem, hogy ennek

mik lesznek a következményei. Úgy történt, hogy a családommal együtt elutaztam ekkor falura, ez hétvégére esett. Vasárnap, 18-án jöttünk vissza. Mikor beértünk a városba, már a vonatállomáson nagy zavargás, tömeg volt. A központ felől sok ember jött, és mindenki azt suttogta, hogy valami nagy probléma van a főtéren. Lőnek. Hallatszottak is a lövések ágyúdőrenéshez hasonlóan, és olyan hangosan kiabáltak az emberek, hogy az állomásig elhallatszott, habár van egy kis távolság. Hallatszott a tömeg egyhangú kiáltása, hogy „Jos Ceausescu!” Le Ceausescuval! (rom.). Kővé meredve figyeltük az eseményeket, nem tudtuk, mi történik. Akkor döbentünk rá, hogy ez talán annak az 1-2 nappal előbbi gyülekezésnek a következménye. Az emberek ekkor félve suttogtak egymás között, egy részük nem tudta, hogy mi történik, mások, akik affelől jöttek, azt mondták az embereknek, hogy ne menjenek arra, mert nagy lövöldözés zajlik a központban. Akkor már tankok jártak a városban. Mi megpróbáltunk hazajutni valahogy, hogy elkerüljük a központot. Villamosok, autóbuszok nem jártak, tehát kénytelenek voltunk gyalog menni. Útközben több tank is elment mellettünk, nagy volt a felfordulás. Minket valahogy elkerültek a lövöldözések, de ijedt emberek rohángáltak össze-vissza, és olyan részekre értünk, ahol a randalírozók már betörték az üzleteket, mások próbálták kihasználni az alkalmat és kirabolták az üzleteket. Ez volt az első este, úgy 21 és 22 óra között. Akkor döbentünk rá, hogy most itt valami kezdődik.

- *Milyen volt általában az emberek hozzáállása az eseményekhez? Hát az öné?*

- Mindenesetre támogattuk, örültünk annak, hogy most valami megváltozik. Mindenki valami újat, szépet várt. Nem hiszem, hogy volt olyan ember, aki visszahúzódott volna. Az idősek, 40-50 év felettiek megfontoltabbak, óvatosak voltak. Ők nem tudták mire vélni a forradalmat. Attól tartottak, hogy ez csak valami csapda, amit fentről készítettek elő, és nem lesz ebből semmi, egyesek félték a megtorlástól. A fiatalok ellenben nem fogták fel a következményeket sem. A fiataloknak az a tulajdonságuk, hogy lelkesednek egy ügyért és nem gondolnak a veszélyekre. Ilyenek voltunk mi is. Az egyik húgom itt volt, próbáltuk őt falura juttatni, mert azt mondtuk, hogy „hátha velünk valami történik!”. Borzasztó dolgokat mondtak, hogy megkínózzák az embereket. Nem tudom, hogy igaz volt vagy sem, de azt mondták, hogy terhes nőket tapostak meg, felvágták a hasukat és kivették a csecsemőt a nő hasából. Voltak személyek, akik állítólag látták, hogy hogyan voltak megkínózva az emberek. Még élő embereket vittek a krematóriumba és égették el őket. Mások azt beszélték, hogy a közös sírokba is temettek el még élő embereket. Mindent azért tettek, mert el kellett tüntessék a lelőtt, elesett embereket. Reggelre, amikor az emberek munkába mentek vagy felvonultak, nem volt nyoma a lövöldözésnek, egy sebesült sem volt az utcákon vagy halott, senkit nem találtak. Bizonyára olyan személyek, akiknek volt mitől félniük, összeszedték este autókba, és el lettek szállítva vagy a hulla-

házba vagy kórházba, de senki nem tudta, hogy kit hova vittek, a hozzátartozók nem találták meg őket. Az emberek mindenfélét suttoztak, kiszivárogtak ilyen-olyan dolgok. Például ha valaki a kórházban dolgozott, tudta, mi volt ott a helyzet, és otthon elmondta a családtagoknak, ismerősöknek, és így terjedtek a hírek. Talán volt mitől tartani, de az emberek nagy része nem gondolt erre, nem látták ennek következményeit.

- Akkor értelmét látta-e a forradalomnak? Hát most?

- Akkor igen. Mint mondtam, sok álmunk volt, és azt gondolta az ember, hogy ez volt a legsötétebb rész az életéből, aminek most vége lesz. Ezentúl most már minden jó lesz, az emberek összefognak, csak a szépet és jót fogjuk építeni ... de nagyon kevés valósult meg a forradalmi kérelmekből. A demokráciát rosszul értették egyes személyek, mások hasznot hajtottak belőle az emberek hiszékenységének köszönhetően. Félresikeredett a forradalom. Most nem tudom mire vélni: tényleg ilyen rossz az emberek általában, vagy sok kommunista maradt, és átment a másik oldalra, hogy hasznot húzzon a forradalomból. Ezt nem tudom eldönteni, de hogy sok minden nem úgy sikeredett, ahogy kellett volna, az biztos. Még mindig szenvednek az emberek, az elhunytak hozzátartozói, akik lehet, nem látják az értelmét annak, hogy miért is áldoztak fel ennyi személyt egy olyan ügyért, ami nem teljesen tiszta és nem ért célba.

Tőkés László és a régi hatalom embere, aki a tüntetők elvonulását sürgeti 1989. december 16-án

- Az ön szemlélete szerint a forradalom a politikai helyzeten kívül milyen más változásokat hozott?

- Többek között azt, hogy most szabadon utazhatunk, az úgynevezett „szabadság”, ami megteremtődött a fiatalok számára, mert az időseknek ez már nem sokat jelent. Ezenkívül nem sokkal lett jobb az emberek élete. A kommunizmusban nagy szigor volt, de volt egy bizonyos fokú biztonság is. Biztosítva volt az emberek munkahelye. Nem mondom, hogy a legfényesebb munkahelyeket kaptuk, hogy ha valaki jobb állásra vágyott, nem mindig érte el, de munkát mindenkinek adtak. Nem volt olyan, hogy munkanélküli. Még erőszakkal elvitték azokat is dolgozni, akik a munka elől el akartak bújni. [...]

- Milyen jellegű károkat hagyott maga után a forradalom?

- Nem tudom felbecsülni a károkat. Nem tudom szám szerint, hogy hányan sebesültek meg, vagy hány személy hunyt el, de a hozzátartozóknak és általában véve az egész városnak nagy veszteség volt. Ez olyan dolog, amit családok évtizedeken keresztül nem tudnak kiheverni. Az anyagi károkat úgyszintén nem tudom felbecsülni, de voltak. Nagy rongálás ment végbe, sok épületen még ma is látszik a lövések helye. Visszatérve a demokráciára. Szerintem ez egy rossz dolog, hogy próbáljuk lemajmolni Amerikától, Nyugattól az ottani demokráciát, ami nem biztos, hogy nálunk is működőképes. Nem jó mindent utánozni. Nekünk ki kéne alakítanunk a saját demokráciánkat, itt az emberek más életmódhoz vannak szokva. A legnagyobb baj talán az, hogy főképp a rossz dolgokat másoljuk le. Például a drogok elterjedése. A globalizációval pedig nem teljesen értek egyet. Meg kéne őriznünk a nyelvünket, kultúránkat és mindent, ami hozzá tartozik. Sok fiatal van még, aki őrzi a hagyományokat és saját népének identitását továbbviszi. A ti generációtok úgy gondolja, hogy a kommunizmus borzasztó kor lehetett, minden korlátozva volt, nem voltak jogaink, nem lehetett szórakozni, nem lehetett semmit, de az akkori fiatalság is megtalálta a maga szórakozását.

- Például? Hogyan tetszett szórakozni?

- Nem voltam szórakozó típus. A társaim diszkóba jártak, volt egy ilyen hullám. Most nagyon jó dolog, hogy a fiatalok egy része ellenáll a cigarettának, mások felismerik a veszélyeket és le próbálnak szokni. A mi időnkben a cigarettázás volt a „divat”. A fiatalok 80%-a cigarettázott. Én nem voltam dohányos, de akkor valahogy ebben tört ki a fiatalság, ezt élvezte. Nem volt szabad, ezért elbújtak. Az amerikai televízió reklámozta is. Az is jó volt, hogy iskolai táborok voltak rendezve a gyerekeknek. Sok hülyeséget lehetett ott is művelni. A fiatalok fiatalok voltak, ugyanúgy szórakoztak, mint most. Akkor is voltak külön rockosok, punkosok meg különböző zenei irányzatok. Én visszahúzódtó típus voltam és egyikbe sem vettem részt. Akkoriban külföldre kerülhettek a sportolók, például. Sokan sportoltak, lehet egyesek pont ezért. A dolgozóknak pedig vállalati bulikat rendeztek. Most sokkal stressz-

szesebb világban élünk, mert attól félünk, hogy lesz-e holnap munkánk vagy sem. Régen versenyeztünk, hogy ki dolgozik többet. Ez is ösztönzés volt a több munkára, jobb munkára, de ez elfajult már az utóbbi években, túlzásba vitték. Olyanokat mondtak tovább a feljebbvalóknak, amiket nem lehetett teljesíteni, de azt adták tovább, hogy teljesítve volt a terv. [...]

- *Hogyan zárult a forradalom? Voltak látványos jelei?*

- Igen. Egy sikeres futballmeccs utáni hangulathoz lehet hasonlítani. Mindenki ujjongott és zászlókkal vonultak fel az egész városban.

- *Ez mikor volt?*

- 23-24-én, amikor már elfogták Ceaușescut.

- *Akkor az embereknek boldog karácsonyban volt részük.*

- Az emberek nagy része meg is feledkezett róla, ujjongtak, örültek annak, hogy elfogták a diktátort,

de az, hogy kivégezték karácsony napján, felháborított egyeseket. Ritkán volt erre példa, hogy a nép megölje a vezetőjét és főleg, hogy szent nap volt. Lehet azért végezték ki karácsonykor, az elfogása után kis idővel, mert féltek az emberek attól, hogy sikerül elmenekülnie, vagy olyan személyek hozták ezt a döntést, akiknek valamilyen érdekük volt benne. Az akkori kivégzés nekem sem tetszett. Azzal egyetérttek, hogy elfogják és felelősségre vonják, de hogy egy helységben kialakul hirtelen egy ítélő bizottság, ki tudja milyen gyanús személyekből, akik úgy döntenek, hogy sürgősen meg kell ölni a diktátort és a feleségét, ez számomra gyanús.

Farkas Márta

Bartók Béla Elméleti Líceum,

Temesvár, X. osztály

A forradalom tiszteletére

[A] forradalom után három évvel születtem, így nekem semmi élményem nincs a forradalommal kapcsolatban. Szülővárosomnak viszont sok van, akárcsak szüleimnek, nagyszüleimnek, rokonaimnak – ezért kérdeztem meg tőlük, milyen volt akkor. Milyen volt akkor, decemberben a karácsony előtti napokban, Temesvár, a forradalom születésének városában tartózkodni, és volt mit mesélniük. Szerencsére egészségesen, sérülés nélkül megúszták a forradalmat, viszont velem ellentétben sok olyan ember van a városban, akik arról mesélhetnének, hogy közeli rokona vagy ismerőse sajnálatos módon megsebesült vagy meghalt a forradalom idején, függetlenül attól, hogy ki vagy kik sebesítették vagy ölték meg őt, igazságtalanul, fegyvertelenként (nyugodjék békében).

Rokonaim illetve ismerőseim körében a forradalom nem okozott különösebb tragédiát. Ezért megkérdezhettem őket, szerencsére anélkül, hogy utalnék valami szomorú eseményre. Kérdezhettem bármiről őket, ami a forradalomhoz kapcsolódott, és volt is mit meséljenek.

Szüleim és testvérem története

Testvéremet nem kérdezhettem meg, hogy milyen élményei vannak a forradalommal kapcsolatban, ugyanis kilenc hónapos volt akkor. Ám, szüleimmel együtt ő is ott volt a helyszínen. Még egy éves sem volt, amikor dec. 17-én a Mária tér környékén volt és hallhatta a zajt, a jelszavakat kiabáló felháborodott embereket, a randalírozó fiatalokat, az embereket oszlató szekusokat. Egyszóval a forradalom hangját hallotta.

Apám és anyám, két éve voltak összeházasodva 89 decemberében. Vasárnaponként elmentek édesapám szüleihez ebédelni, ugyanígy tettek december 17-én is. Tökés László nyíltan beszélt a romá-

nok homogenizáló rendszeréről és magyarellenességéről, és erősen tiltakozott ellene – szüleim szimpatizáltak vele. Ezért érezték kötelességüknek azt, hogy elinduljanak a Mária felé, a református parókiaházhoz. Tudták, hogy történik valami, és természetesen azt is tudták, hogy Tökés a temesvári parókiaán tartózkodik. Elindultak hát, az akkor csecsemő testvéremmel a Mária tér fele, akit gyerekkocsiban toltak (akkor még fogalmuk sem volt, hogy igazából mi történik). Villamosra akartak szállni a Gyár városban, viszont nem volt villamosforgalom, úgyhogy gyalog kellett menniük. Mikor átmentek a Mária téri hídon, akkor vették észre, hogy az emberek nyüzsögtek, oszlattak, láttak fiatalokból álló randalírozó csoportokat, akik hangoskodtak, kommunista- és Ceaușescu-ellenes jelszavakat ordibáltak, valamint kövekkel és dorongokkal betörték a kirakatok ablakait. Közben pukkanásokat hallottak – fegyverek hangjait. Hazamentek, féltvén fiuk életét, a Központon át a Circumvalațiunii negyedbeli otthonukba. Utólag hallották, hogy aznap, december 17-én azon az útvonalon, amelyen hazament a családom, lövöldözések voltak késő délután, este felé, és hogy emberek is meghaltak. Mekkora szerencse, hogy még épp időben értek haza...

Édesapám december 17-e után és 22-e előtt még dolgozott, és egy hajnalban egy Blașcovici negyedbeli házban hangos fájdalomkiáltásokat hallott: "Istenem! Édes Istenem! Meg fogok halni" – valószínűleg egy sebesült forradalmár fájdalomkiáltásait, akit hazamenekítettek, mintsem, hogy kórházba vigyék, tudván, hogy sebesültek tűntek ott el.

20-a után szinte minden nap tüntetett a Központban, az Opera téren.

Nagyapám története

December 21-én szolgálatos szerkesztő volt az akkori Szabad Szó (ma Új Szó) utolsó lapszámának

megjelenésekor – ami viszont nem jelent meg, bár nyomdakész volt. Este 6 órakor a nyomda épülete körül volt fogva tüntetőkkel. Nagypám gond nélkül bement, senki nem állta útját, és nem is bántalmazták. Este, kilenc órakor megjelent a Securitate rohamegysége, hogy "megvédjék" a nyomdát. Elfoglaltak minden termet, hogy problémamentesen készítsék tovább az újságokat.

A forradalmárok követelésére a nyomdászok és újságírók előkészítették a tüntetők kiáltványának megjelenését úgy a román, mint a magyar és német újságban. Ha a szekusok tudomást szereztek volna a nyomdai előkészületekről, akkor retorziókra számíthattak volna a nyomdászok. Szerencsére időben elrejtették a kiszedett ólomsorokat.

Éjfél tájt, olyan nagy tüntető tömeg volt az épület körül, hogy jött a parancsnok, és az összes bent lévő embert, nyomdászt és szerkesztőt, rábírta, hogy hagyja el az épületet. Összegyűltek a folyosón, felsorakoztak, majd a parancsnok közölte velük, hogy nem garantálják testi épségüket és a lap megjelenését (nem csak a Szabad Szóét, az összes újságét). A parancsnok azt mondta, hogy "megpróbálja őket kimenekíteni". Két sorban felálltak és kimentek. A tömeg, mikor meglátta a szerkesztőket és nyomdászokat kijönni az épületből, tapsoltak és ezt harsogták: A nyomdászok is velünk vannak! Mindannyian nyugodtan hazamehettek. Ez volt az egykori pártsajtó utolsó napja Temesváron.

Nagypám akkor éjszaka nem ment haza a Diáknyegyedbe, mivel a Vágóhíd fele kellett volna mennie, hogy a saját otthonába érjen, viszont azon az útvonalon sok lövöldözés volt „terroristák” és „szekusok” között, hanem a fiához, az apámhoz ment aludni, mert közelebb volt és biztonságosabb.

22-én reggel nagymamám szüleihez, Medvesre mentek látogatóba. A vasúti felüljárón átkelve látták a bevetésre kész három katonai szerelvényt, amely rengeteg állig felfegyverzett katonával volt tele, akik csak a bevetési parancsra vártak, hogy megállítsák a forradalmárokat. Hála a jó égnek, Ceaușescu aznap délben megbukott és elmenekült Bukarestből. Megbukott a kommunista kormány.

Unokabátyáim története

Mindkét unokabátyám, Laci és Zsolt, 19 illetve 18 évesek voltak a forradalom idején. Mint abban a korban szokás volt, az ilyen életkorú fiatalokat besorozták katonának. Ők Caracalon töltötték katonaidejükét. Az első tapasztalatuk a forradalom környéki diverziókkal a laktanya udvarán történt, amikor is egy cigarettaszünetben a laktanya mellett elhaladó vasúti szerelvényről fekete bőrkabátos személyek lőttek be a kaszárnyába. Még aznap este századukat Deveseluba vezényelték, ahol Románia második legnagyobb katonai repülőterét kellett védelmezniük, ahol több, mint 450 MIG repülőgépet állomásoztattak. Óriási fejetlenség uralkodott még a hadseregen belül is, a repülőtér őrsege nem volt informálva egységük érkezéséről. Azt hitték, hogy megtámadják és tüzet nyitottak a katonákra. Rövid tűzpárbaj alakult ki közöttük, amíg a helyzet nem tisztázódott. Később összebarátkoztak, cigit, kaját, lőszeret csereberéltek. Több, mint egy hétig voltak őrsegekben a nyílt ég alatt egy lövészárkban unokabátyáim. Szörnyű hideg volt, unokabátyáim valósággal már azt hitték, hogy meghalnak. Mesélte is Laci, hogy karácsony éjszaka, ő meg Zsolt egymás kezét fogva aludtak el a lövészárkban, hogyha meghalnának, akkor legalább egymás mellett haljanak meg. Szerencsájukre, méteres hó hullott, amely bétakarta őket, ezáltal megvédte őket a fagyhaláltól.

Két magas rangú pártfunkcionárius, Bobu és Mănescu „elvtársak” próbálták meg egy repülő szerelni, hogy elmenekülhessenek, és az őket kísérő szekusok és a repülőteret védő katonák között lövöldözés alakult ki, amely azzal végződött, hogy az „elvtársakat” elfogták.

Körülbelül január 5-ig tartott ez a feszült helyzet, hogy szinte bármire, ami mozgott, lőttek. Az volt az érzésük, hogy rájuk is lőnek, de lehet, hogy akár a szomszédos lövészárkból lőtt egy ijedt társuk. De az sem kizárható, hogy diverzionisták támadták meg őket. Unokabátyáim február 16-ig teljesítették katonai szolgálatukat, míg le nem szerelték őket. Épen, egészségesen érkeztek vissza aggódó családjukhoz.

Dudás Péter

Bartók Béla Elméleti Líceum,
Temesvár, XI. osztály

Ahogy édesapám megélte a forradalmat

A lakosság nem tudta, mi történik azokban az órákban. Vasárnap, amikor mentek a piacra, a történeteket látva örvendeni kezdtek. Siettek gyorsan haza értesíteni a szomszédokat, hogy valaki olyan bátor volt, hogy szembefordult a kommunista rendszerrel. A város különböző negyedeibe szakadt ruhás fiatalok jöttek, akik mesélték, hogy a milicistákkal harcoltak. Arra buzdítottak, hogy délután kettőkor a néptanács előtt és az Opera téren gyülekezzenek az emberek.

[...] A szomszéd elmesélte az utcán történeteket. Édesapám nagyon örvendett. Édesapám megkérte a szomszédot, hogy a két testvéremre vigyázzon,

mert ő is akar a központba menni. A saját szemével akart meggyőződni a történetekről. Biciklivel kiment a Mária térre, onnan a központba. Nehezen ért el a központba, mert útközben több milicista fel tartóztatta. A város különböző részéből jöttek az emberek. Kezdték erősnek érezni magukat. „Le Ceaușescuval!”- kiáltották. Édesapám is ezt mondta. A tömeg a néptanács felé indult.

[...] Kijárási tilalmat vezettek be. Másnap jött a katonaság, a lakosság gyilkosoknak nevezte őket: „Megöltétek gyermekeinket!” A Securitaténak és a katonaságnak sikerült szétoszlatni a tömeget. Ezért édesapám is korábban érkezett haza. Kedd délelőtt

az Elba gyár dolgozói beszüntették a munkát, jelentést kértek a Megyei Kórház hullaházából eltűnt halottakról.

Szerdán, december 20-án a város legtöbb gyárának dolgozói az Opera téren gyűltek össze. Édesapám is az Opera térre érkezett 12 óra felé. A katonaság visszament a laktanyákba, a tömegnek sikerült elfoglalnia a teret. Az opera erkélyén művészek, színészek és más közéleti személyiségek gyűltek össze. A nép térden állva mondta el a Miatyánkot és egy hazafias dalt énekelt. Arra kértek

egy pár embert, hogy menjenek a nyomda felé, nyomtassanak ki egy kiáltványt („Ma Temesváron, holnap az egész országban!”). Édesapám is azok között volt, akik a nyomda felé mentek. Teherautóba zárták, de pár perc múlva az arra tóduló tömeg kiszabadította.

Balla Zoltán Tibor

*Cerhardinum Római Katolikus Teológiai Líceum,
Temesvár, XI. osztály*

Egy pap vallomásai

- *Tisztelendő úr, mint a józsefvárosi plébánia akkori segédlelkésze, káplánja, hogyan emlékszik az 1989. decemberi forradalomra?*

- [...] Vasárnap virradóra nagy por volt a városban. Egyszerűen azért mert egy csomó kirakatot betörték, így vasárnap reggel, emlékszem, nagyon sok betört ablak volt az egész Józsefvárosban. Talán az egyik legkegyetlenebb nap december 17-e volt, amikor éppen temetési napom volt. Arra emlékszem, hogy amikor kimentem a temetőbe, már cirkáltak az utcán a páncélcocsik. Nem volt egy vizsgáztató jelenség, amikor láttad a katonát vagy a tisztet, hogy kiemelkedik a páncélcocsiból, és a fegyvere a járókelőkre van fordítva. Elmentem a temetőbe, elvégeztem a temetést, s mire visszajöttem, egy megrázó kép tanúja voltam. A Văcărescu utcában a mozi és pszichiátria kórház közt fel volt sorakoztatva körülbelül negyven közkatona, és mindenki a piac irányába volt fordulva fegyverével, hiszen szombaton délután mozdultak meg a munkások a gyárakban is. Nagyon megrázó volt, amikor láttad a katonákat, tiszteket vagy akár szekusokat felsorakozva. Lezárták az egész utcát. Estefele megindultak cirkálni a páncélcocsik, minimum 8-10, ott a Józsefvárosban. Nem volt valami kellemes látvány. Egy darabig az ember próbált bámszkozni, hogy tudja, tulajdonképpen mi is megy végbe. A december 17-i napnak a tragédiája talán az a hölgy volt, akit a Bartók Béla Líceum bejáratánál lelőttek, és még a mai napig is ott van az emléktáblája. A hölgy az első áldozatok közé tartozott. [...] De talán még ennél is kegyetlenebb volt, amikor ezeknek az áldozatoknak a ravatala előtt álltam, amikor annyi mendemonda volt, hogy temetőbe rejtik el a fegyvereket. Az ilyen helyzetek pedig nem voltak valami kellemesek. A két ünnep között egy újabb forradalmi áldozatot temettünk, aki nem volt más, mint a katolikus líceum igazgatónőjének a testvére, aki abban az időben a rádiónál dolgozott, és ott lőttek le.

- *Hogyan érintette a forradalom a plébánia életét, a papok működését, a hívek templomba járását?*

- Az 1989-es karácsony természetesen nagyon lehangoló volt, mert ott érződött a feszültség, a bizonytalanság a levegőben, mert senki sem tudta, hogy mi lesz ebből, mi fog kialakulni belőle. Az emberek nagy részében ott lakozott a félelem. Emlékszem, hogy ezt a karácsonyt elég korán kezdtük

meg, azaz a biztonság kedvéért az éjjeli misét délután tartottuk, hogy ne kelljen este járkálni az utcán.

- *Az akkori plébánián tudomásom szerint három pap végzett szolgálatot: Reinholtz Andreas plébános, Kapor János atya és Boros Béla érsek úr. A templomi alkalmakon kívül milyen volt a hangulat a plébánián?*

- Annyira nem volt veszély a plébánián, de ami pánikot keltett, az a december 17-e volt, amikor a piac fele voltak fordulva a katonák, és várták a gyárrakból kijövő embereket, és amikor egy csomó páncélcocsi cirkált a közelünkben. Akkor mondta Boros érsek úr, aki nem rég szabadult a kommunista börtönökből, hogy ne nézelődjünk, hanem amíg lehet, addig mentsük a bőrünket. Így volt olyan nap is, amikor másfél órát is feküdtünk hason a padlón.

- *A plébániát érintették-e azok a református megmozdulások, amelyek a szomszédban történtek, ahonnan maga a forradalom is indult?*

- Biztosan voltak a híveink közül is olyanok, akik ott voltak a református parókián, és tudok is egy-két családot, akik részt vettek a Mária téri megmozdulásokon.

- *A tisztelendő úr hívei közül vagy a plébánia akkori személyzete közül volt-e olyan ember, aki felvonult a kommunista rendszer megbuktatásáért? Mi történt benn a plébánián, figyelték-e az épületet?*

- Amint mondtam, nagyfokú volt a bizonytalanság. Emlékszem, hogy a két ünnep között, karácsony és újév között volt ez jellemző, amikor már érkeztek nem szervezett formában a Caritas segítség-szállítmányok. Emlékszem, hogy mivel sokan tudtak a segítség-szállítmányokról, felkeresték az elhunyt dr. Boros Béla érsek urat, többek között Kozma atya is. [...]

- *A forradalmi napokon a plébánia kihagyás nélkül, rendszeresen végezte az adminisztratív és a pasztorációs tevékenységét?*

- Természetesen a pasztorációs tevékenységet megszakítás nélkül folytattuk, annyi különbséggel, hogy a közbiztonság érdekében előre hozott szentmiséket tartottunk.

- *Milyen érzés volt, hogy december 12-én még semmit sem lehetett sejteni a kommunizmus bukásáról, majd négy napra rá ott voltak a forradalom kellős közepén?*

- Sejtteni talán kevésbé lehetett sejteni, de valami forrt azokban a napokban, s valami kusza hírek ter-

jedtek mindenféle. Aztán a 15-17-e közötti hét nagyon cifra volt, mert szó volt arról, hogy innen-onnan hoznak közkatonákat a város nyugalmának a megerősítésére. Majd december 19-20-án, amikor a katonák átálltak az nép oldalára, az egy csodálatos érzés volt. Nyugodtan állíthatom, hogy ha Temesvár nem lett volna egyetemi város, és ha azokban a napokban a fiatalok nem vállalták volna azt a rizikót, hogy bejárják a várost, és buzdítsák a népet, hogy bátorkodjanak szembeszállni a kommunista diktatúrával, akkor nem úgy alakult volna, ahogyan alakult. Igen sok lelkesedést nyújtott az embereknek az egyetemisták helytállása, és állítom, hogy az akkori egyetemisták voltak ennek a forradalomnak a mozgatórugói, amíg a munkásemberek nem álltak az egyetemisták oldalára. Mert akkor már a munkásemberek is kezdtek csoportosan tüntetni Temesvár különböző pontjain. [...]

- Kapor atya vagy Reinholtz atya, aki akkor a Józsefvárosi plébánosa, illetve főesperese volt, serkentette-e a plébánia híveit arra, hogy felvonuljanak?

- Természetesen nem buzdítottuk őket arra, mert olyan bizonytalan volt a helyzet, hogy nem teheted ki a híveidet mindenféle veszélynek, mert egyszerűen nem tudhattad, hogy milyen bajuk származhat belőle. Mellesleg ha jól emlékszem, akkor abban az időben az egyházmegyei főhatóságtól küldtek egy felszólítást arra, hogy ne serkentsük, de ez nem biztos. Utána kéne nézni.

- Kapor atya 1989 szeptemberében érkezett meg a józsefvárosi plébániára, így azt is mondhatnánk, hogy a tojáshejből alig-alig kibújt káplán volt, de nemsokára egy olyan eseményt élt át, ami sors döntő volt Románia történelmében. Milyen élményeket őriz a forradalom idejéből és az azutáni időkből?

- Tény és való, hogy nagyon sok minden meg-

maradt bennem. Van egy pozitív következménye a forradalomnak. 1990 tavaszán Tácsi úr meg az akkori magyar iskola igazgatója átjöttek megbeszélni, hogy meg kellene indulnia a hitoktatásnak az iskolában. Az 1989-es forradalomig és a kommunista hatalom bukásáig ezt nem lehetett megvalósítani. Számunkra ezen hittanórák egy álom beteljesedését jelentették, mert addig ezt csak zárt körökben gyakorolhattuk, most meg a forradalomnak köszönhetően ez is megindult. A forradalmi élményeimhez hozzátartozik, hogy már a forradalom előtt próbáltunk egy zártkörű ifjúsági csoportot kialakítani, ami még a forradalom ideje alatt is megvolt és működött, s amely most is működőképes.

Kis Balázs

Bartók Béla Elméleti Líceum,
Temesvár, X. osztály

Az 1989-es forradalom egy rendőr szemével

A forradalom kitörésekor Nagyiratoson a három rendőrből csak egy maradt ott szolgálatot teljesíteni, napokig nem aludt, nehogy valami történjen, és elszabaduljon a pokol. Ez a rendőr nem más volt, mint édesapám. Az ő beszámolója szerint nem lehetett tudni, hogy mire számíton az ember, mert bármely pillanatban megtámadhatták, szerencsére ő sosem volt az az ember, aki meghátrált volna.

Ebben a zavaros időszakban fordult elő az az eset, hogy egyedül tartózkodott az őrsön, írta a dolgait, ekkor hirtelen berontott egy férfi, kezében egy borotvaéles vadászkéssel. Azt mondta apámnak:

- Rendőrvért akarok inni!

- Gyere nyugodtan, itt vagyok! – hangzott a válasz.

- De nem a tiédet, hanem a másik kettőét!

- Gyere, láthatod, hogy csak én egyedül vagyok, rajtunk kívül itt nincs senki!

Miközben az asztalánál ült, lassan felemelkedett egy kicsit, de úgy, hogy a támadó ne észlelje. Lassan az egyik kezével lenyúlt és megfogta a széket. Köz-

ben folyamatosan beszélt a támadóval, hogy elterelje a figyelmét.

Ahogy a támadó elég közel ért, apám megragadta a széket, egy gyors mozdulattal az ellenfélhez vágta, és ameddig a támadó megzavarodott, ő gyorsan kiugrott az íróasztal mögül és lefegyverezte a támadót.

Édesapám, mielőtt elment otthonról, az udvarokat összekötő kapukat kinyitotta. Elengedte a két speciálisan kiképzett rendőrkutyát. Kihívta édesanyámat és a nővéremet. Elköszönt tőlük, azután a kutyáknak azt mondta "Vigyázz!" és közben édesanyámra és a nővéremre mutatott. Ami azt jelentette, hogy meg kell védeniük, akár az életük árán is, és senkit nem engedhetnek be a kapun, aki mégis bejött volna, az már élve nem ment volna ki, az biztos. Édesapám tudta, hogy a két kutya nem engedi, hogy bántódásuk essék. A szomszédokkal is tudatta, hogy a kutyák el vannak engedve, és ne menjenek be az udvarra.

Édesapám, amikor elment otthonról, lelkileg fel

volt készülve arra, hogy talán már nem jön haza élve. Akkoriban halt meg Aradon három rendőr, közülük kettő édesapámmal végezte a rendőriskolát. E hír hallatára már tényleg nagy lett a bizonytalanság, mert sosem lehetett tudni, hogy mire számítson az ember.

A község lakosai a kocsmában gyülekeztek. Már teli volt a kocsmá, annak az udvara és helyszíneiben már az utcán is nagyon sokan gyülekeztek. A tömeg csak egyre gyűlt. A helyi zenekar elkezdett forradalmi dalokat játszani.

A visszaemlékezések szerint azon a decemberi fagyos délutánon mindenki kapott egy szál piros

szegfűt a kezébe és egy gyertyát. A tömeg elindult a katolikus templomba, felekezetre való tekintet nélkül, imádkozni a forradalomban elesett személyek lelki üdvéért, majd onnan mindenki átvonult az ortodox templomba.

Megalakult helyi szinten is a Felszabadító Front. A helybeli rendőrség és határőrség a nép oldalára állt és közösen járőröztek a község utcáin, úgy napal, mint éjjel, ügyelve a lakosok biztonságára.

*Tiba Zoltán Tamás
Csiky Gergely Iskolacsoport,
Arad, XI. osztály*

Interjú Szuhanek Györggyel

- *Mi jut eszébe a '89-es forradalom kapcsán?*

- A családom is a tüntetők között volt, elmondhatom, hogy többet voltunk az opera előtt, mint otthon. Innen indult a forradalom, és minden temesvári lakos hozzájárult ahhoz, hogy a forradalom jól sikerüljön. Izgalmas emlékek is kötnek a forradalomhoz. Például azt sem tudtuk, hogy hogyan is zajlik le az egész forradalom, senki sem félt, úgy álltak a dolgok, hogy bármelyik percben meghalt az ember. Egyik nap, amikor az opera előtt voltam a feleségemmel és a fiammal, mondtam nekik, hogy „menjünk haza, mert nekem fáj a lábam és fádom”, mindig is gondok voltak velem. Hazamentünk és másnap hallottuk, hogy pontosan 20 perccel a távozásunk után lövöldözni kezdtek, és sokan meghaltak ott. Vagy összebarátkoztunk a főtéren valakkal, és megegyeztünk abban, hogy hol és mikor találkozunk újra. Többek közt két fiúval ismerkedtem meg, ikrek voltak. Egy nap úgy adódott, hogy csak egyik gyerek jött, és mikor megkérdeztem tőle, hogy hol a testvére, azt válaszolta, hogy nem tudja, eltűnt. Pár napra rá kiderült, hogy meghalt. Másik izgalmas eset az volt, hogy felhívott a feleségem egyik unokatestvére, hogy menjünk át a lányához, aki közel lakott hozzánk, és nézzük meg, hogy van, mert nem tudta telefonon elérni. Átmentem a fiammal, láttuk, hogy minden rendben van, úgyhogy eljöttünk, de visszafele menet kerület tettünk, és lementünk a Bega-partra, hogy lássuk, mi történik ott. Kezdték lövöldözni, úgyhogy hazafele iramlottunk. Útközben randalírozók mellett mentünk el, akik üzleteket törtek be és raboltak ki. Amikor hazaértünk, a feleségem már ideges volt, sokat aggódott miattunk, mert negyed óra helyett egy órát voltunk elmenve, és ráadásul hallatszottak a lövöldözések. Minden temesvári támogatta a forradalmat szerintem, én is közéjük tartozom. Itt igazán volt forradalom, máshol nem mondanám. [...]

- *Mit gondol, miért nem alakult a forradalom az elképzeléseik szerint?*

- Azért nem alakult úgy, ahogy mi akartuk, mert a fő kommunistákat, az első rangú vezetőket elfogták, megbüntették, de helyükbe a második réteg kommunista jött. A "comitetul central"-ba (központi bizottság, rom.) nem juthatott be akárki.

- *Hol dolgozott abban az időszakban?*

- Az Ipari Iskolában géptervező és párhuzamosan, délután, az uszodában edző voltam. Az Ipari Iskola a központban volt, ahol az események zöme történt. Néha felmentünk a kollégákkal a padlásra, és onnan figyeltük a forradalmat. Néha átmentem a szemben lévő újságszerkesztőségbe, mert sportcikkeket adtam be megjelenésre. Egyik nap egy férfival elkaptunk egy terroristát az épületen belül. Bujkált, és amikor igazoltatni akartuk, elszaladt. Sikertelenül elfognunk, és a rendőrök kezére bíztuk. Ezek után nem tudjuk, mi lett a sorsa, vagy hogy egyáltalán milyen veszélyes volt.

- *Ön konkrétan mit várt el a forradalomtól?*

- Mindenki azt várta, hogy jobban éljünk, tudjunk külföldre menni, beszéljünk nyugodtan, azt mondjuk, amit akarunk. Az utóbbi kettő úgy ahogy megvalósult, de a nép nem él sokkal jobban, mint korábban. Őszintén szólva, Ceaușescu idejében senki nem élt jól, de mindenkinek megvolt a kis munkája. Aki tudott szerezni magának egy blokklakást, egy kis autót, az már gazdag ember volt. Ma már olyan nagy különbségek vannak: vannak milliósok és vannak emberek, akik öngyilkosok lesznek, mert egyszerűen nincs munkahelyük, nincs lakásuk, nincs mit egyenek. Ilyen problémák vannak.

- *A forradalom ideje alatt dolgoztak az emberek?*

- Abban az időben az egész sport leállt. Akkor senki nem gondolt arra, hogy sportoljon. Mindenki azt mondta: „Otthon maradok. Ha épp kell, muszáj menni a hivatalba vagy dolgozni a vállalatba, megyek.” Nagy zűrzavar volt. A nagy vállalatok esetében az emberek mentek munkába, de nem dolgoztak. Mindenki állt és várta, hogy mi lesz. A legtöbb igazgatót, akik párttagok voltak, ha nem is kinyírni, de le akarták váltani őket. Voltak olyan esetek, hogy az igazgatók elszaladtak, mert félték. A tömeg nagyon érdekes: kell egy-két személy, hogy az embereket fölpiszkálja, és akkor a tömeg megy. [...]

- *Milyen változások történtek a sportban a forradalom után?*

- A forradalom előtt a sport sokkal jobban ment, mert sok pénzt fektettek bele, sok versenyt szerveztek. A gyerekek táborba mentek, segítséget kaptak,

pénzt, felszerelést. Most a sportot az tudja megengedni magának, akinek van pénze. Vannak olyan sportok, amelyek nagyon sok pénzt igényelnek, például az úszás, a tenisz. Vannak sportok, ahova nem lehet bejutni, mert egyszerűen sok pénzbe kerülnek. Lehet látni, hogy a forradalom előtt az olimpiákon, világbajnokságokon, Európa-bajnokságokon sokkal több és sokkal jobb helyezéseket értünk el, most meg egyre kevesebbet. Temesváron például régen volt sok tenispálya, kézilabdapálya, ezek mind megszűntek. Azelőtt Temes megyében volt több mint 40 férfi kézilabdacsapat. Voltak olyan versenyek, amelyeket problémás volt megrendezni, pontosan azért, mert olyan sok csapat akart feliratkozni. Ma már nincsenek. Ma nem sportolunk, mert elsősorban a „mindennapi kenyérré” kell gondolnunk, másodsorban nincs is hol. Ami van, az mind privát, ha odamész, fizetsz. Akarsz teniszezni? Igen. Mész, szerzel edzőt, kibérelsz magadnak egy sportpályát, és játszatsz. De erre egy szegény ember még csak ne is merjen gondolni! [...] Azelőtt probléma volt az, hogy külföldre menjünk, nem is lehetett menni. A sportiskolában évekig edző voltam, és csak egyszer mentünk külföldre, Lengyelországba. Ők hoztak 30 gyereket, mi is 30 gyerekkel akartunk menni, de csak 12-en kaptak útlevelet. 18-at visszautasítottak az úgynevezett Securitatétól, mert németek voltak vagy magyarok, vagy a szülőknek problémáik akadtak, politikai ügyek. Most, ha akarok, mehetek minden héten külföldre, versenyre, és megyek is, mert van hova, rendeznek versenyeket és hívnak. Most lehet menni, de most nincs úszó, akit vigyek. Nem akarok úszni. Egy-két gyerek jó, és a többi pótlék. [...]

- A forradalom befolyásolta valamilyen módon a munkáját?

- Azelőtt nagyon sok munka volt, de aztán egyre kevesebb lett, bizonyos cégek csődbe mentek. Nekem szerencsém volt: úgy álltam, hogy már megyek nyugdíjba. A forradalom után minden megakadt. Ez is rossz politika volt. Mindenki megállt, és kevés munkával akart gazdag ember lenni. Ne dolgozzanak, bizniszeljenek, menjenek külföldre eladni dolgokat. Voltak emberek, akik minden nap átmentek háromszor-négyszer Szerbiába vagy Magyarországra, és benzint árultak. A határnál vették a benzint fél márkáért, átmentek a határon, és ott már egy márkáért adták el. Például fogták a műanyagpalackokat és átszaladtak velük a határon, aztán vissza, pár perc alatt szereztek 10 márkát, mondjuk. Mások, akiknek nagyobb tőkéjük volt, üzletet nyitottak.

- Sok időbe telt, ameddig rendeződtek annyira az ügyek, hogy lehessen folytatni az edzéseket?

- Eltelt egy kis idő. A forradalom decemberben volt, és az edzéseket alig tavasszal folytattuk. Volt egy időszak, amikor az emberek egyszerűen féltek kimenni az utcára. Még lövöldöztek január 10-én, január 15-én is. Voltak, akik csak bravúrból lövöldöztek. Sok dolog történt akkor: embereket kiraboltak, üzleteket betörték. Például láttam, ahogy betörték egy TV-szerelő műhelyt, megfogták a TV-t és elmentek. Mit tudsz csinálni? Vagy betörték a sarkon lévő élelmiszerboltba, és az emberek vitték el a lisztet, cukrot, amit találtak, ellopták. A forradalom előtt nem is nagyon lehetett kapni. Hosszú sorokba álltunk a tejért, cukorért. Ha akartál tejet inni, reggel 5-kor kimentél a piacra, álltál mondjuk egy órát, és kaptál 2 liter tejet. Most ilyen probléma nincs. Most az a probléma, hogy nincs pénz. Én nem mondhatom azt, visszakaptam a forradalom után a házat.

- A rendszerváltás hozott valamiféle reformot a sportban? Keletkeztek új szabályok?

- Nem. Csak kevesebb verseny van, mert nincs pénz. Régebben a vízilabdánál több csapat volt. Most nincs, összesen, országszerte van 7, a rendszerváltás előtt volt több mint 30 csapat. Temesváron egy időben volt 5 csapat. Egy A-ligás és négy B-ligás. Sok pályát tönkretettek. Volt kajak-kenu, most már nincs, mindent szétromboltak.

Farkas Márta

Bartók Béla Elméleti Líceum,
Temesvár, X. osztály

Forradalom lélekben és hazában.

Egy anonim személy vallomásai

Demokrácia. Talán kellemesebb kimondani ezt a szót mind hangtanilag, mind érzelmileg, mint azt, hogy kommunizmus. De csak talán, mert amíg a népnek a diktatúra alatt nem volt mit ennie és

gyakran nem volt áram sem, addig most az üzletek ezreiben halmokban áll minden, ami csak megvehető, s az embernek nincs pénze, hogy vásároljon. Nincs pénze, mert nincs munkahelye. Munkanél-

küliség a kommunizmus alatt nem volt, annál szívesebben vitték el a nem dolgozókat kényszermunkára. A helyzet sokat változott külsőleg, de alapjában ugyanaz maradt. Állítom, egy fokkal most jobb. A csöbörből egy picivel jobb vödörbe.

'89 november 15-én szereltem le a katonaságtól. A gépesített gyalogsághoz, majd harcocsira lövészeknek rendelték. Szigorúság volt, mindennek megvolt a maga helye. Miután leszereltem még sokáig tág pupillával jártam és ráncolt homlokkal. Testem pillanatok alatt megfeszült, ha úgy érezte baj van, hála a kedves tábornokoknak, akik bennünket hol hegygerincen, vadregényes táj méteres havában, hol gőzölgő mocsár lidércfehér gémjei között vittek serényen "gyalogtúrázni".

December elsejétől bátyám segítségével az aradi esztergapadgyárban dolgoztam. Itt tovább lehetett kamatoztatni azt a komolyságot és pontosságot, melyet az ember a hadseregben megtanult. A munka nagyon tetszett és igen ínyemre volt, hogy egy hajdanán Nyugaton tanult öreg kezei alatt okulhattam. Munkatársaim rendes emberek voltak, hamar közös hangra leltünk.

December 17-én, reggel, ahogy megérkeztem vidékről és leszálltam a vonatról, az aradi állomás kutyás rendőröktől hemzsegett. Megint a tág pupillás érzés, mert szatyromban hat liter bor lötyögött, meg ne fogjanak, el ne vegyék tőlem. Munkatársaim rendelték még tegnap, azt mondták jól fog esni nekik, ha hideg lesz. Én meg csak helyeseltam, mert jó pénzt csináltam volna belőle, amúgy sem az én dolgom, miért isszák. Talán új pénztárcára is futja. Továbbmentem innen. Az utcán feltűnően sok ember, a villamoson tenyérszerű hely nem akadt, akár egy krumpliszákban. A gyárban feszült csend honolt, gyakori volt az összesuttogó, sandán néző munkás. Átöltöztem munkaruhámba, vártam, hogy kezdjünk, de csak nagy sokára történt valami. Félórányi munka után mindenki visszaöltözött. Furcsálltam a felbolydulást, mint tavaszi fecske az új istállót. Gyorsan az ablakhoz rohantam, láttam kint a gyár előtt nagy tömeg horgonyoz. Szemem csak akkor szakadt le róluk, mikor bátyám vállamra tette kezét és pergőn járta el szája, hogy most van itt az alkalom, hogy elúzzuk a diktátort.

Nem gondolkodtam sokat, rég benne volt a levegőben egy esetleges forradalom. Boromat ek-

Tőkés László 1990 januárjában

kor igen fontos tényezőnek tartottam. Nem vagyok és nem voltam én végtelenül bátor ember, kellett, hogy valami pezsdítse a vért. Kell egy kis hidegrázás, egy kis fülpirosító, egy kis szemcsillogtató. Végére is nem minden nap játszik az ember az életével, mert ha a kényurat nem sikerül letiporni, kegyetlenül megtorol mindent és ő kezdi a tiprást. Épp ésszel talán bele sem lehet vágni, a félelem és az ebből táplálkozó gyávaság beivódik az emberbe egy ilyen rendszerben és megálljt parancsol neki. Megtorpantam a sok elhurcolt, többet sosem látott ismerős emlékére, de egyre űzött az évek óta tartó éhség megszüntetésének a gondolata. A tengernyi kinti ember pedig mágnesként húz. Most a félelmet le kell nyelni, mint a gombócot. Künn a vihar utáni decemberi levegő csípett. Nemrég, mint nyári vihar, Temesvár felől érkezett a dörgő, villámos ítéletidő. Milyen ironikus, hogy éppen abból az irányból. [...]

Soha nem gondoltam, hogy ha farkasszemet nézek a fegyverekkel, és én fegyvertelen vagyok, ilyen könnyedén megfutamodom. Szégyellem nagyon. Bátyámmal kezét fogtam és futottam könnyedén, iramosan szürke, magányos hátsó utcákban bátyám lakása felé. És messze már a Városháza, de hallom, hogy tüzelnek. A fegyverropogás hallatára megtorpantam, kezeim s lábaim reszketni kezdtek, lassú lomhasággal eleredt a könnyem és arra gondoltam, hogy talán már nincs bátyám, ha még él, hát épkézláb emberként biztos nem tér haza, de erőm, hogy visszaforduljak már nem volt.

Néha még álmodom egy-egy eseményről, de már nem olyan gyakran, mint régen. Igaz az a mondat, hogy az idő minden sebet begyógyít, legalábbis részlegesen. Ha belegondolok, hogy akár a testvéreimet is elveszíthettem volna, mélyen fáj az emlék. [...] Nevem nem azért nem vállalom, mert esetleg még a mai napig is félnék a titkosrendőrség esetleges tetteitől, ellenkezőleg. Nem vállalom, mert nevem nem tartom méltónak a forradalom eszméihez. Nem járhatok már emelt fővel, hiszen mint a higany elillantam, amikor jött a baj. És ez engem bánt a legjobban. Bánt, hogy gyávanak bizonyultam, de hibámat sok ezer aradi ember korrigálta akkor.

Csiki Tamás

Csiky Gergely Iskolaszoport,

Arad, XI. osztály

Kétnyelvű falfirka 1989 decemberében (Éljen Tőkés László! rom)

TORÓ TAMÁS

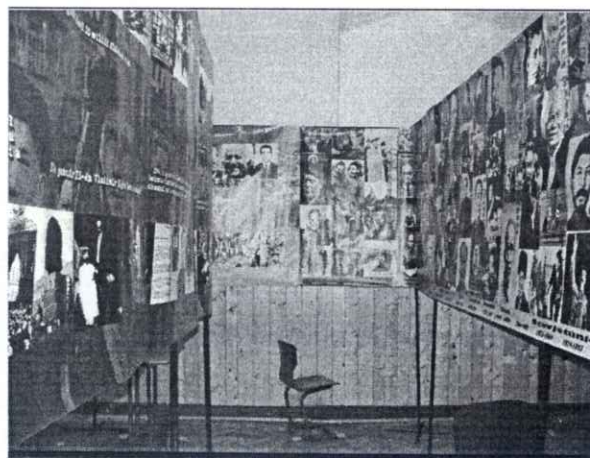
'89 Retro – Forradalmi Mozgó Múzeum

Több mint húsz éve, Tőkés László református lelkipásztor helytállásának köszönhetően 1989 decemberében robbant ki Temesváron a Ceausescu kommunista diktatúráját megdöntő forradalom. 2009-ben erre az eseményre emlékeztek emberek ezrei, szerte az országban. A megemlékezés programjának szervezésében és összeállításában számos civil szervezet vett részt. Egyike ezeknek a temesvári Integratio Alapítvány, amely a forradalomra és a kommunizmus bűneire emlékezett és emlékeztetett a '89 Retro című rendezvénysorozatával.

A program egyik kiemelkedő eseménye a Forradalmi Mozgó Múzeum volt, melynek célja a kommunizmus megismertetése az 1989 után született generációval is. Ez kiemelten fontos, hiszen az a korszak került kiállításra, amely közel fél évszázadon át terrorizálta Közép-Kelet-Európát, Romániát és a benne élő magyar kisebbséget. Nem volt könnyű egy rövid kiállítás keretén belül ezt úgy bemutatni, hogy érdekes legyen a tizenévesek számára is. Pontosan ezért az elképzelés az volt, hogy minél interaktívabbá és színesebbé tegyük a múzeumot. Így született az ötlet, hogy a kommunizmust olyan labirintusként mutassuk be, amelynek falain a korszakra jellemző képsorozatok láthatók. A szűk folyosó tematikailag öt részből állt: az első részben diktátorok képei kerültek kiállításra, akiknek nevéhez közel 100 millió áldozat köthető. Ezt követte a kommunizmus rövid történetét bemutató sorozat, majd a titkosszolgálatokat és a rendszert fenntartó propagandát illusztráló képgyűjtemény. Az elnyomással szembeállítva került kiállításra a kommunistaellenes ellenállásokat bemutató képsorozat, melyet a Gheorghiu Dej és Ceausescu Romániáját ábrázoló képek követték. A szűk labirintus végére érve nyílt meg a tér, mely a szabadságot elhozó forradalmat illusztrálta. A kiállítás interaktivitása kedvéért minden részen a témához tartozó videóanyagokat lehetett megnézni, illetve korabeli könyveket forgatni.

A Forradalmi Mozgó Múzeum négy nagyvárost járt végig, Kolozsvárról indulva Nagyváradon és Aradon keresztül érte el végső állomását, Temesvárt. Mivel a program célközönsége az 1989 után született fiatalok voltak, ezért a múzeumot mind-egyik város egyik nagy középiskolájában állítottuk fel. Itt, a helyi tanárok besegítésével is, a négy nap alatt közel 1000 látogatója volt a kiállításnak. A sikerességét a tanároktól és diákoktól érkező rengeteg pozitív visszajelzés bizonyította. Érdekes volt megfigyelni, hogy a kiállítás mennyire különböző érzelmeket váltott ki tanároknak és diákoknak. Volt, aki ironikus mosollyal tekintette végig a vetítővásznon futó filmet az utolsó, 1989-es május 1-jei felvonulásról, volt, aki nevetett, és olyan is volt, akiben millió rossz emléket idézett fel. A múzeumnak köszönhetően és személyes tapasztalataikat megosztva, a diákok valóságosabb képet kaptak a korszakról.

Levonva a tanulságot, Alapítványunk úgy döntött, hogy a Forradalmi Mozgó Múzeum hasznos oktatási segédanyaggá válhat, éppen ezért kiemelten fontos, hogy a jövőben minél több középiskolába eljusson.

PÁVAI GYULA

“A fám a tölgy”

Rétháti Kövér Erzsébet (1895-1958) költészetének megidézése,
születésének 115. évében

Nagyon sok tartozásunk van a huszadik század örökségével kapcsolatban, hiszen épp abban a században volt a legtöbb letiltás, lehallgattatás, elhallgatás, kényszerhallgatás, s akiről huzamosabb ideig hallhatnak, azt elég hamar el is feledik. Az elnyomás, diktatúrán alapuló rendszereknek épp az a sajátossága, hogy ideológiájuk győzelme érdekében elhallgatják azt, ami ártalmas a számukra. Nem azért lennének kellemetlenek, mert erőszakosak, épp ellenkezőleg, mert türelmesek és tehetségesek, s ezért mondanivalójukat sokkal mélyebbről tudják felhozni, tudják azt közkinccsé tenni.

A vallásos alapról induló költők voltak az elsők, akiről el kellett feledkezni, így vált ismeretlenné a mai napig olyan költők neve a mai fiatalok számára, mint Mécs László, Harsányi Lajos, s bizony Sík Sándor is csak nagyon kevesek számára volt ismert, még néhány évvel ezelőtt is.

Jelen dolgozatom tárgyát képviselő költő, ha nagyságban nem is múlta felül a fent említetteket, de egyike volt a legtehetségesebb költőknek, s csak elszigeteltsége eredményeként maradt életben is a második sorban, de ha egy nagyváros lapjának lett volna a képviselője, már életében is nagyobb ismertségre tett volna szert. De csak egy közepes nagyságú város katolikus lapjának az aradi *Vasárnap*nak volt a munkatársa, s itt is közölt rendszerebben. Teljes munkásságát még életében megjelent három kötete jelzi: *Versek* (1924), *Magamban* (1926) és *Sziklaélen* (1928).

Kövér Erzsébet (rétháti) 1895. augusztus 12-én született Aradon. Budapesten szerez tanítói képesítést, Aradon tanít 1936-ig a római katolikus fiúiskolában, majd a Zárdában (utólagos értesüléseink szerint). Munkatársa volt a *Vasárnap* című katolikus folyóiratnak, amit dr. Wild Endre minorita

rendfőnök szerkesztett, s amelynek főmunkatársa Fischer Aladár, a római katolikus főgimnázium igazgatója volt. Három verseskötete a *Vasárnap* kiadásában látott napvilágot, de írásai megjelentek a *Pásztortűzben* és az *Erdélyi Iskolában*, s az *Aradi Közlönyben* is. A fenti lapokban, főleg irodalomtörténeti tanulmányokat közölt Csokonairól, Berzsenyiről, Tompa Mihályról, de emellett írt meséket, rövid visszaemlékezéseket, amelyek felfedezése a jövő irodalomtörténészeinek feladata. Írásait, köteteit többek között Kiss Ernő, Fischer Aladár, Walter Gyula bírálták, ismertették, de ismertté vált verses levelezése az akkor már erősen szárnypróbálgató Wass Alberttel is. Ion Chinezu, az erdélyi magyar irodalomról szóló ismertetésében kellemesen fedezi fel a finom hangú költőnőt, bár verseit, néhol, túlcizellátnak találta. Ezzel szemben a magyar kortársak kedvezően nyilatkoztak írásairól.

1928-ban megjelent kötete után újabb kötet nem jelentkezik, de tovább publikál a *Vasárnapban* 1940-ig. A negyvenes évek derekán megy férjhez, és követi férjét Magyarországra. Győrben halt meg 1958. május 9-én.

Verseiről először 1993-ban az új *Havi Szemlében* tettünk említést, majd Ujj János szócikke szól bővebben a *Romániai Magyar Irodalom Története* harmadik kötetében, Kéziratában – *Arad Irodalmi Múltja* című disszertáció-tervezésében Ficzy Dénes elemzi egyes verseit, majd 1996-ban ugyancsak az új *Havi Szemle*, s 2003-ban a lehetőség című irodalmi antológia közli Wass Alberthez írt verseslevelét.

Megjegyzendő, hogy az életmű említése nem lenne teljes, ha műfordításait nem említenénk, hiszen Eminescu, Goga mellett, Heine és Goethe-fordításokat is közölt.

Három kötete közül az első *Versek* (1924) személyes élmények, hirtelen lírai meglátások, apró örömszövegek és bánatok gyűjteményem alapgondolata a vallás, a megváltás és megváltatás, de erre a kötetre valóban érvényes Chinezu megállapítása, a túl gondos forma, a túlcizellált megoldások iránya. Valóban már ebben a kötetben kiderül, hogy szerzőjük, istenáldotta formaművész, csak még nem jutott el a tartalmi telítettség, tökéletesség szintjére, viszont igenis ígéretes tehetség.

Ezt bizonyítja a két év múlva megjelenő kötet, a *Magamban* (1926), aminek tartalmi és formai egysége nemcsak közeledik, de egybe is forr. A kötet hat ciklusra van osztva, összesen hetvenöt verset tartalmaz. Első ránézésre feltűnő a versek nagy részének rövidsége, ami nem a tartalmi befejezetlenséghez, hanem annál inkább a szintézis intenzitására, az összefoglaló erőben rejlik.

Az első ciklus istenes verseket tartalmaz, a gyónás és a teljes elkötelezettség közötti lírai vallomások, amelyek nemcsak szerzőjük mély vallásosságáról, de lírai nagyfokú érzékenységéről is tanúskodnak. Ezek közül is kiemelném a *Csipkebokor* című verset, amelyben az idők változását is érzékelteti:

„Ne úgy mint Mózes Egyiptomnak földjén
Ne lángbokorban!
Gyöngé volnék ilyen találkozásra
Uram, én téged másra kérlek, másra.
Szemet adj nekem, tiszta kék szemet.
Hogy lássalak és felismerjelek
És sarút oldjak előtted a porban,
És áldjalak, és átöleljelek
Virágzó csipkebokorban.”

A lírai és női megnyilvánulása: a bokor ne égjen, hisz fájdalmat okoz, de viragozzék, mint az örök szépség és szeretet jele.

A *Naplótöredék* című ciklus olaszországi úti emlékek rövid, verses összefoglalás, bár úgy is mondhatnánk, rövid lírai átfogása, benne az örök olasz témákkal, szépség, művészet, a hit, a szeretet, A Szent Péter templom kupolájában felteszi a nagy kérdést:

„Michelangelo! érezed,
Mit jelent, hogy a két kezed
Méltó volt ezt a kupolát
Az úristennek megépíteni?”

Vagy a *Pietában* ugyancsak a szobrászt kérdezi:

„Michelangelo, más emberfiának
Adott-é, hogy így érezze át
E kép márványbadermedt bánatát?”

Pompejiben így mereng a költő:

„Pompeji katonája, megbocsáss,
Ha kérdésem titkod mélyére ás,
De mondd, mi adta hozzá az erőt,
Hogy ott maradtál a kapu előtt”

A *Boldog, aki egyszerre végez* ciklusban, a lét, a nemlét, az élet és az elmúlás gondolatai foglalkoztatják a lírai ént, s ez talán a következő versből tűnik ki leginkább, így kezdi:

„Én nem vagyok
sem éjszakában világító fáklya
sem gyűjtő napfény déli ég alatt...”

Így folytatja:

„Sem tengermélyről hozott kagylók kincse
sem zárt kapuk titkos gyémánt-kilincse”

S így végzi:

„Mi vagyok hát?
Szorongó szívvel érzem:
Homokórán alápergő fővényszem”

A természet világából veszi a *A városon kívül* című ciklus témáit, s talán legjellemzőbb a *Tavaszi láz*:

„A fáknak mondja: Bontsanak rügyet
A víznek súgja: Verj hullámhegyet
Az ibolyának: Nyíljatok hamar
Az égre víg felhőtáncot kavár
Napfényben fürdet tornyokat, tetőt
Színesre festi a fakó mezőt
S engem boldog gyermekké babonáz
Ez a tavaszi láz.”

Az utolsó előtti ciklusban, a *Néma fényben*, több költőt is megidéz, köztük Balassit, Berzsenyit, Kisfaludy Sándort. Balassiról így ír:

„A végeken úgy élt Balassa úr..
Asszonyt s hadat szeretve változatlanul
.....
Őszi harmat után
tallózott a tar erdőn.
Felszálló darvakhoz
Sóhajtott kesergőn.
S asszonyt, hadat szeretvén változatlanul
Poéta s harcfi módra, úgy halt Balassa út.”

Az utolsó, *Forgácsok* című ciklusban, utolsó verse címének én a kötetcímet adtam volna, annyira jellemző a költőnő általános állásfoglalására, hitére.

A fám a tölgy

„A fám a tölgy,
A madaram a sas,
Kövem a márvány,
Ércem a vas.
Lakóhelyem: a tágas óceánok,
Felnyúló sziklahegy,
A Szentjeim: az Ágostonok, Pálok
És Istenem: az Egy...”

Ha ars poeticával végződik a második kötet, miért nem kezdődhetett ugyanezzel a műfajjal a harmadik, a *Sziklaélen*. Bár ugyancsak ciklusos szerkezetű, a ciklusok előtt, mint az egész kötet meghatározója, ott áll a *Poétasors* című vers, mintegy előrevetítve a következő négy ciklus verseinek tartalmi, formai, emberi, eszmei hovatartozását. Ha alaposabban megnézzük, nincs előzmények nélkül, hisz Kövér Erzsébet nagyműveltségű költő, ismeri kor- és sorstársainak írásait, nem idegen tőle sem Áprily, sem Reményik és a még kezdő Wass Albert sem, de érződik, hogy olvasta és magáévá tette a *Kiáltó Szó* szellemiségét, Kós Károly erdélyiségének magja jó talajra talált költészetében, ez a tény végigsugárzik az egész kötetben, de figyeljük ezt a magáralálást a *Poétasors*ban:

„Mi tűz vagyunk. Örtűz a végeken,
Magunkban élünk is a végtelen
Nagy árvaságban.
Gyilkos eső ver, oltana a szél is,
De piros tőlünk az ég alja mégis
Ám meg sem látja senki.
Az Úr felőlünk így ítélkezett
Amikor meggyújtotta a tüzet
Magunk vagyunk tűz s élesztője a tűznek,
Utolsó láng, utolsó Veszta-szűzek
Végül kiégünk
és azután?
Lobogtunk, ellobogtunk
S még hamvunkat sem gyűjti össze senki
De mégis: égtünk!
És unokái szebb, jobb századoknak,
Az emléküknél melegezni fognak.”

Az első, *Jákob kútja* című ciklusban, megjelenik a szerelem, mint tartalmi, szellemi kapocs két ember között, természetesen a maga ellentmondásával, de ezek az ellentmondások nem kibékíthetetlenek, akárcsak a címadó versben:

„Mindenki megy a maga útján
De találkozunk néhanap
A sivatagok Jákob kútján

A Jákob kút hol bútól árad
Hol meg örömtől duzzad. S meglásd
Ha együtt merítünk belőle
El nem felejtjük többé egymást

Mehet ki-ki a maga útján,
De testvérekké ötvöződünk
A sivatagok Jákob-kútján”

A ciklus címadó verse szimbolikus, hiszen a költő szerelméért a legveszedelmesebb utat is választja, sziklaélen halad, de nem szédül el, mert:

„itt tüzesebb a nap
és kristálytisztán tündöklük az ég
S szívémből minden völgyi láng kiég”

Tehát, aki képes az igaz szerelemre, annak nem teher az áldozat, annak megkönnyebbülés az, és felülkerekedés önmagán.

„Úgy érzem túlnőttem magamon
leráztam minden terhet. Szabadon
állok a sziklaélen s a szemem
A végtelenbe vész el.”

Említettem Wass Alberthez írt levél vagy üzenet-verseit, térjünk hát rájuk, hiszen mindkettő ebben a kötetben található.

Az első a *Hogyan lenne szebb* (ajánlása: Gróf Wass Albertnek). Tulajdonképpen egyik költő válaszol a másik költő feltevéseire, itt egy nemrég olvasott verset parafrázál. A vers címe: *Hogy lenne szebb?* A felvetett kérdés arra vonatkozik, hogy az önkéntes áldozat, amiről senki sem tud, szebb-e, vagy az áldozatot mindenki előtt kell hozni? A vers formai érdekessége, hogy háromrészes rondószerű szerkezetében a *Hogy lenne szebb?* refrénnel végződnek az egyes részek, így külön nyomatékot adva a címként is használt refrénnek.

Az *erdélyi fák közt*, szintén Wass Albert-vers parafrázisa, a termést szenvedő és ősszel a levelét hullató fa sorsa elgondolkoztató, de

„Mert kétszer hull itt a levél, igaz
De áll a fa s örök, szent, ősi daccal,
Kihajt minden tavasszal.”

A vers különben az *Idézetek*-ciklusban lelhető fel.

A keserű pohár (Vörösmarty verscím idézet)
talán legjellegzetesebb darabja a *Rabok éneke*:

„Be könnyű télen
Akkor csak elgyönyörködünk az égen
Míg körülöttünk alszik a világ
De ha a tavasz szárnyra lebben
Van valami varázslat ebben
A rügy mélyén megmozdul a virág
És díszre lesz a fának
És színe lesz a rétnek,
És madara az égnek.
– De mi lesz a miénk?
Mert könnyű télen
Akkor csak alszik a világ –
De tavasz van, tavasz van, s csak az ég
Uram Isten, nem elég, nem elég.”

Az ellenmondásra épített vers a rabság és a szabadság, tél és tavasz kontrasztjára támaszkodó gondolatsor a reménytelenség végső lázadását tárja fel, s ez teljesen új vonásként jelentkezik Kövér Erzsébet költészetében, aki mindig a megegyezés és a várakozás sikerét hirdette.

Utolsó ciklusa a *Sorsfolyón* címet viseli, és mintegy folytatja a lázadás hangvételét, de mindenütt előbukkan újra és újra az Isteni segítség kérése *Kár az ima* című versben, ami szintén egy parafrázis Gustav Falke német költő egy versére:

„Engedd Uram, hogy éhezzen is néha
A jóllakottság némává teszen
S adj ellenséget, hogy ne legyen léha
A jó erőmet karban érezzem

Adj játékhoz még táncos, fürge lábat,
Erős szárnyat, hogy szálljak könnyedén,
És add, hogy teljes, ékes koronámat
A legmagasabb csillagokban leljem én.”

Csak néhány villanást próbáltam felidézni

Kövér Erzsébet költészetéből, egy költészetből, amely a modern erdélyi, az új erdélyi hajtás egyik virágos ága, a maga női gyöngéivel, érényeivel, törékenységével, hivatástudatával, az elhivatottság tudatában, egy virágos ág, ami szelek, telek, forradalmak és háborúk után is megmaradt annak, aminek szánják, embersegítő, Istenben bízó, reményteljes költészetnek.

Végezetül mellékelek egy a költőnő által, saját kézzel írt verset, amit egy emlékkönyvbe jegyzett és aláírt 1936. VII. 12-én.

Arad, 1936. VII. 12.

Legyen az erdő bármilyen sötét:
A napnak mégsem kerüli szemét,
S a komor árnyat vető fáj alatt
Fényes, meleg napfoltok játszanak.

Embertársadnak arcán árny ha ül,
Amelyben minden szép, jó elmerül:
Szeress! És hidd: nincs oly sötét kebel,
Hová a napfény nem hathatna el.

Kövér Erzsébet

Legyen az erdő bármilyen sötét:
A napnak mégsem kerüli szemét,
S a komor árnyat vető fáj alatt
Fényes, meleg napfoltok játszanak.

Embertársadnak arcán árny ha ül,
Amelyben minden szép, jó elmerül:
Szeress! És hidd: nincs oly sötét kebel,
Hová a napfényem hathatna el

Kövér Erzsébet

Könyvészet

- Kövér Erzsébet – Versek (1924)
– Magamban (1926)
– Sziklaélen (1928)
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon: Kövér Erzsébet (Ujj János)
Ficzay Dénes: Arad irodalmi múltja (kézirat)
Oláh Erzsébet: Nyugalmazott tanítónő írásbeli közlése (kézirat gyanánt)
Pászortútz (1928, 1929)
Vasárnap: Fischer Aladár: Magamban (1926)

BODÓ BARNA

Történelmünk összefüggései

Vincze Gábor két könyvéről

Jó ideje érdemes kronológiát készíteni. Talán azt is állíthatnám: divat. A helytörténeti kronológiáktól kezdve – ezen a téren a Szórvány Alapítvány is jelen van összeállításával – az országos ügyek (pl. regionalizmus kérdése vagy autonómia ügye) egész soráig készülnek kronológiák. És akkor még nem utaltunk azokra a napi események egymásutánját megidéző kronológiákra, amilyenek a művelődési események krónikája (több helyen elérhető ilyen) illetve a napi (kisebbség)politikai történések eseménysora.

A kérdés önként adódik: mi hozta el a kronológiák megfigyelhető reneszánszát?

Több válasz is körvonalazódik. Igen sokan – többek között a jeles román történész, Lucian Boia – figyelmeztet(nek), hogy a történelem: értelmezés. És mint minden értelmezés, bizonyos alapkontextusra vetíti rá az eseményeket, keres és „talál” összefüggéseket személyek, történések és közösségek között. Ha nagyon kemények akarunk lenni, akkor azt is mondhatjuk, a történelem – ideológia. És bizonyos értékrend és célok jegyében értelmeznek át, sajátítanak ki olykor egymás mellett élő etnikumok történészei történelmi szereplőket és meghatározó személyiségeket. Ha a saját térségünknel és személyiségeinknel maradunk, ezért és ekként „lesz” Dózsa Györgyből Gheorghie Doja és Kinizsi Pálból Paul Chinezu.

Akik kronológiákat szerkesztenek, azok arra számítanak, hogy ez a műfaj némi védelmet nyújt az ideologizáló kisajátítások ellen: a mondandónkat be lehet sorolni – sima eseményként – egy készülő adattárba, olyan információkat és alkotásokat jelenítünk meg, amelyeket/akiket a különböző/ellentmondó értelmezések okán általános történelmi munkákba kisebbségként nem tudunk bevinni.

Ezzel a meggyőződéssel vettem kezembe Vincze Gábor legfrissebb, a diktatúrát buktató temesvári fellázadás 20. évfordulójára kiadott köteteit. Bár két munkáról van szó, ezek számunkra, magyaroknak lényegében egyet jelent – az angol nyelvű kötet a magyar könyv kronológia fejezetének a fordítása, és ilyenként roppant szükséges és hasznos.

Vannak komoly, történelmi alapú téveszmék a román közgondolkodásban, ezek oszlatásában roppant fontosak az ilyen munkák. Például sokan vallják, még kisebbségi oldalon is elhiszik, hogy a diktatúra többségi és kisebbségi oldalon azonos kö-

vetkezményekkel járt, egyformán nyomorította meg a többségi és a kisebbségi (jelesül: magyar) társadalmat. Nincs így, de mennyire nincs így! Hiszen a többségi számára a diktatúra a közösség létét és jövőjét nem kérdőjelezte meg, a kondukátor diktatúrája éppen séggel „nemzetinek” mondható, a többség dominanciája jegyében ennek (tévesen értelmezett) értékeit és érdekeit védendő 1974-től a kisebbségi sajtó folyamatos visszaszorítása és felszámolása kezdődik el, többek között a földrajzi helynevek kötelező román használatát is ekkor írták elő.

Hihetetlen és megrázó, ha a megidézett csupasz események olvasásán túl azt is igyekszünk végiggondolni, miként is működött a diktatúra, a külszín és a valós célok között mekkora ellentmondás feszült.

Vincze Gábor adatsorait természetesen nem folyamatos szöveggé kell olvasni, hanem tallózni kell benne, korszakok, ügyek és személyek szerint. Ezért gondolom azt, hogy egy névjegyzék a kötet végén igen hasznos lett volna.

Két további jelentős dolgot tartalmaz a magyar nyelvű kötet: az egyik a csángókérdés bemutatása és elemzése, a második a nyolcvanas évek másik meghatározó jelentőségű kérdését, a magyarellenes román kampányt elemzi. A kronológiából is tudhatjuk, hogy a magyarellenes propagandaháború pártutasításra indult el, a politikai parancs magától a diktatortól jött. Egy ilyen folyamat nemcsak embert, de közösséget próbáló, hiszen rövid időn belül az általános hangulat kihat az emberi kapcsolatokra, kikezdi a kevésbé erős kohéziójú közösségeket és elindítja a kivándorlás folyamatát – illetve felerősíti azt. Ennek a Vincze-tanulmány-

nak az újraközlése kiemelten fontos akkor, amikor egyre hangsúlyosabb a kérdés: a velünk, erdélyi magyarokkal kapcsolatos frontális támadások és gyilkos elhallgattatásokra mi volt a budapesti válasz? Jogos a kérdés, lehetett volna-e más a reakció? A román kommunista vezetés éles kisebbségellenességére a magyar vezetés „toleranciával” válaszolt. Ha Budapesten a cél nem a két nép közötti elmentések „nem élezése”, ha a szocializmus általános eszméje nem fontosabb a nemzetársak iránti felelősségnél, akkor minket, kisebbségeket nem alázhattak volna meg annyira, amennyire megtették.

A határon túli kisebbségek iránti politikai felelősség kérdése létező, ma sem megkerülhető.

Vincze Gábor elemzése számunkra, kisebbségi magyarok számára tanulság, a mindenkori budapesti vezetés számára viszont - üzenet.

Reménykedjünk, hogy vannak, akik érzékenyen figyelnek az ilyen és hasonló kérdésekre.

Ezért az üzenetért fontos Vincze Gábor és a nagyváradi Partium Kiadó két évfordulós kiadványa. Köszönet érte.

Vincze Gábor: *Gúzsba kötött kisebbség, Partium Kiadó, 2009, Nagyvárad*

Vincze Gábor: *Historical Cronology of the Hungarian Minority in Romania, Partium Kiadó, 2009, Nagyvárad*

BORISZ MASICS

Az apatini apátság

Számos magyarországi levéltári forrás szól Apatini gazdag múltjáról. A város létrejöttének pontos időpontját nem ismerjük, de a történelmi adatok, legendák és véletlen régészeti leletek segítségével rekonstruálható a település középkori története.

A város neve az Apáty szóból származik, jelentése „az apát birtoka”. Szent László király az 1093-ban alapított bátai Szent Mihály arkangyal bencés apátságának adományozta e területet. Az első település létrejöttét a 11/12. század fordulójára tehető. Ekkorra tehető az „i” toldalék megjelenése a magyar nyelvben. Első írásos említése is a bátai apát levelében található, melyet 1337-ben küldött XII-ik Benedek pápának. Ezen írásban a bencés előjáró azzal vádolja a kalocsai püspököt, hogy a bátai bencések szépen jövedelmező birtokát, az évente 300 ezüstmárka hasznót hozó Villa Apátyt 26 éve jogtalanul elfoglalta és használja. Annak ellenére, hogy a pápa kérte az esztergomi érseket e nézeteltérés rendezésére, a per kimenetele sajnos nem ismeretes. Mindenesetre a későbbiekben a bátai bencés apátságot nem említi többé e terület birtokosaként.

Apáty virágzását elsősorban a kalocsai püspökségnek köszönheti, mezővárosi - „oppidum” rangra emelkedik, 1337-től annak egyedüli tulajdonosaként említik, annak ellenére, hogy a környező birtokok tulajdonosai folyamatosan váltakoznak. A kalocsai püspök palotát emel a városban, mely nyári székhelyévé válik.

Apatini határának északi részén, a közösségtől kb. három-négy kilométernyire, az úgynevezett Varas-

fok-magaslat Duna menti partján a múlt század negyvenes éveiben még nagykiterjedésű romok jelölték az egykori érseki vár helyét. Egy templom alapja itt sokáig tisztán kivehető volt. A romok alól számos sírboltot is föltépett a Duna. A romok anyaga jórészt téglából állt, ezeket valószínűleg a közeli kisköszegi római sáncokból vették. Itt végződnek a római sáncok, s talán valami kis váracska is lehetett itt. Arról nem szól pontos adat, hogy mikor kezdődött meg a püspöki vár építése, lehetséges, hogy helyén állt már valamilyen bencés épület korábban is, legvalószínűbb évszám 1450-53 lehet, Szekcsői Herceg Raphael püspöksége idejében, hisz első írásos említése 1453-ra tehető, amikor „povisories curie” és „vicecastellani castelli de Apaty” címmel illetik a vár előljáróját. Ettől az időponttól kezdődően számos periratban megjelenik Apáty neve, melyeket a szomszédos településekkel (Darvas, Valfer, Aranyos) folytatott. 1455. május 3-án e várból keltezett levélben Herceg püspök Kapisztrán Szent Jánost Bácskába hívja, akinek a világraszóló nándorfehérvári diadalban vállalt szerepe közismert. Apátyt és a püspöki várat a Dózsa-féle parasztlázadás során lerombolták, a közvetlen közelében vívták végső ütközetüket a Temesvárról menekülő Mészáros Lőrinc és Nagy (Hosszú) Antal szerzetesek által vezetett pórcsapatok a nagyurak Bécs irányából érkező hada ellen, mely élen Lendvay Bánfi Jakab állt.

A hódoltság korában a török hadsereg felvonulási útvonalába esett Apáty, a Buda és Bécs felé vonuló katonaság elől a korabeli lakosság Magyarország biztonságosabb

részeibe menekült. Wolfgang Lazius 1514-es térképe Apatij néven jegyezték egy kéttornyú várral megjelenítve, Augustin Hirschvogel 1540-es térképén szintén. Nincs pontos adat, hogy mikor költöztek be a bencések a volt püspöki várba, ahol rendházat alapítottak, viszont a török iratokból kitűnik, hogy a kalocsai püspökség adót szedett a hódoltság ideje alatt is e területen.

A török defterek Apátyt felsorolják a zombori náhiákban, de már Opatin névvel, melyet a Bukcsinovic és Aranyos (Vranjesevo) pusztára betelepülő szerbek használnak. 1553-ban egy fizető és négy nem fizető háza volt. A törökkori magyarországi térképeken is rendszeren fel van tüntetve Bodrog alatt, a Duna mellett Apát is. Marsigli is feltünteti Apatint az 1690-es években készült térképen. Bács vármegyének 1699. évi első összeírásában azonban Apatin már nem szerepel, hanem helyette a tőszomszéd Bukcsinovic fejlődött ki faluvá, míg Apatin és Aranyos pusztán maradtak és az egész vármegye területével a magy. kir. Kincstár birtokába kerültek. Bukcsinovic azonban veszedelmes rablófészekké lett, miért is a kir. kamara elhatározta, hogy mellette új német falut telepít és a bukcsinovai ráccokat kiszorítja a szomszedságból. 1742-ben csakugyan költözködni is kezdtek, 1750-52-ben pedig végképpen Sztapárra mentek át. 1749-ben Grassalkovich kamarai elnök Apatin pusztára, az említett falu tőszomszedságába német iparosokat telepített.

Az 1687-es győztes zentai csatát követően e terület a Habsburg Birodalom fennhatósága alá került. A felszabadító harcok alatt a bencés rend-

ház megszűnt. Az épületek mállani kezdtek, a köveket a környező, a 18. században létrejött települések, mint Aranyos és Apatin építkezéseihez hordták szét. Ezt támasztják alá a lelőhely környékén előbukkanó, valamint Apatin házaiban, leginkább a legrégebbi utcájában (Pivarsca) – mely átvészelte a katasztrofális 1795-ös árvíz – megtalálható római téglák. E téglákat a rendház építéskor hozhatták a közeli, a Duna jobb partján levő római erődítmény helyszínéről. Az apátság romjai még a 18. század első felében álltak, s zsványok rejték helyéül szolgáltak, ezt tanúsítja a környék neve is „Raubwald” – zsványok erdeje. Még a 19. században is találtak kőfaragványokat, pénzeket és más leleteket, valamint a legújabb régészeti kutatások is ezt támasztják alá. E többretegű régészeti lelőhely tengerszint feletti magassága az apatini határban a legmagasabb, árvíz soha nem veszélyeztette.

A németiség betelepítése idejéből nem szól adat az apátság romjairól, a közvetlen közelében lévő Vranjesovo a középkori Aranyos település helyét foglalta el. Mint korábban említettem, valószínűleg az építkezésekre hordták szét a romokat, számos környező tanyán lehet római téglákra lelni.

Az apatini templomi levéltár 1823-as forrásából, a Bécsi Udvari Kamara nevére címzett feliratból pontosabb képet alkothatunk e rendház pontos elhelyezkedéséről:

„Igen tisztelt Uram, méltóságos patrónusunk

Mi akik ezen egyházkerületben élünk, nem hallgathatjuk el, hogy itt a Mohácsi csatát megelőzően bencés apátság létezett, mely megsemmisült és a legnagyobb nemtörődőmség által feledésbe merült. E tényekről mi a helyiekkel folytatott beszélgetésekből értesültünk apatini tartózkodásunk ideje alatt. Savoyai Jenő herceg idejében, több mint száz évvel ezelőtt Apatin egy virágzó apátsággal rendelkezett, melyet nagyszerű templom ékesített csodás rendházzal és kápolnákkal.

Mindez az idők folyamán feledésbe merült. Az élő hagyományok köszönhetően, az eltelt hosszú idő ellenére mégis bizonyosságot szerezhettünk. Az apátságról szóló bizonyítékot egy élő szemtanú szolgáltatja, akiben megbízunk. E férfi 62 évvel ezelőtt az egész területet bejárta és ma is részletes leírással szolgál. Philip Krautschneider a neve, és 21 évesen sorozták be az ismert „Alt Wuertenberg” nehéz dragonyasághoz. 23 éves szolgálatát követően, 60 évvel ezelőtt leszerelt és Apatinban telepedett le, ahol ma is él, 104 éves és szellemi és fizikai képességének birtokában ma erről így tanuskodott nekünk.

Mint egyszerű katonát, szolgálati idejének végén, 62 évvel ezelőtt Apatinba helyezték. A Duna mellett levő

katonai létesítménybe osztották be azzal a feladattal, hogy a császári hajókat fosztogató rablókat üldözze. A Zomborban állomásozó helyőrség három helyszínen állt őrt a Kisköszeg (Batina) és Petres közti szakaszon. Ezért ő gyakran járt az akkor még álló és jól látható apátságban, melynek néhány helyisége akkor még lakható is volt. Báró Weisenbachhal, a kamarai javak igazgatójával folytatott akkori beszélgetéseiből megtudta, hogy e helyen bencés apátság volt nagy bizonyossággal. A báró saját szemével látta a fából épített raktárat, néhány házacskát és egy kapornát, amelyben őt, hat hívő férfit el. Az állította, hogy mielőtt Savoyai Jenő herceg elűzte volna e területről a törököket, azok a bencés apátot elhurcolták, aki arról mesélt többször is, hogy az apátság kincsét ebben a kolostorban ásta el. Egy későbbi látogatás és ásás folyamán megtalálta az elásott oltárkövet, amelyet egy bécsi klafter (1,8 méter) hosszúságban és két láb szélességben kénből öntöttek.

E hely vonzotta a kincskeresőket, amint egy száz német és rác rengeteg vasszerszármot találtak. A báró saját szemével látta a templom homlokzatát és a szerzetesi cellákat, melyben a zsványok sokáig tanyáztak, s igen nehezen kergették el őket. Miután elfogták és megbüntették a garázdákat, ki is végezték őket.

A kolostor kerengője nagyobb volt mint 200 klafter és számos cellával, valamint egy nagy kerttel rendelkezett, melyet fal vett körül. Előtte nagyszerű portál-kapuzat állt, fákkal, melyekből még ma is áll néhány, melyek közül a legkülönlegesebb az egy méter ármérőjű, tojás alakú tuja (*Buxus sempervirens*).

A kert másik felén emelkedett a 8-9 klafter magasságú, ovális díszítéssel ellátott templomhomlokzat, melyen sok lyuk tátongott, és a még álltak a falai. A templom méreteiből következtetni lehet jelentőségére, akkora volt, mint a mai apatini templom. E kolostor a nagy Soudarm patak (Duna holt ága) mellett állt, mintegy 600 méter távolságban, a mai Apatintól mintegy fél óra járásnyira. Az adatközlő mindezt a saját szemével látta 80 évvel ezelőtt. Így módon sikerült ezen apátságot a feledésből megmenteni, és hagyományainkat gazdagítani.

Miután e kutatásnak és tanuskodásnak köszönhetően a megfelelő következtetést vontuk le, azzal a reménnyel, ha a jövőben valami napvilágra kerül, mindezt Fenséged örömmel fogadja.

Alázatos szolgálója: Szally Valentin és Johann Herold apatini káplánok
Apatin, 1823. április. 6”

Ezen érdekes dokumentumból egy jellegzetes bencés kolostor körvonalai sejlenek fel. Valószínűnek tartom, hogy a bencés apátként emlegetett szerzetes ferences atya lehetett, hisz a ferenceseknek volt egyedül lehetőségük a török által elfoglalt területeken tevékenykedni, s rendházuk működött a közeli Bá-

csón. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a bencés rend már 1337-ben elvesztette a birtokát, melyet a kalocsai püspökség szerzett meg, s alakította nyári székhelyéül. Ma már sajnos nincs látható nyoma a kolostornak, ez az Apatintól északra fekvő terület már több mint száz éve művelés alatt áll, de e források segítségével könnyen lokalizálható. A földtulajdonosok elbeszéléséből tudjuk, hogy a II. világháború ideje alatt a légelhárítás céljaira ázott árkokban az épületek alapjaira leltek. Számos kerámiatöredék is napvilágra került, melyek a neolitikumtól a középkorig datálhatók. Nagy Lajos és leánya Mária királynő pénzeit is megtalálták e helyen, valószínűsítve az apátság építésének idejét. A legérdekesebb lelet talán az a kőkorona, mely valószínűleg egy Szúzanya szobor fejét ékesíthette, s lehetséges, hogy ő volt e létesítmény patrónája is. E kőtöredék egyben e környék legrégebbi keresztény vonatkozású emléke.

A zombori levéltár őriz egy későbbi korból származó térképet, melyen az apátság helyén egy templom rajza látható „St. Maria” felirattal.

Az apatini németiség körében él egy, a kolostorral kapcsolatos legenda, mely szerint a Duna partján a betelepülők egy kőkecskét, más elbeszélők szerint egy kő rókát találtak. Akkora volt, hogy nem lehetett megmozdítani. Sokáig a parton hevert, addig a napig, míg nem jött egy különleges ruhájú turbános férfi, s lecsavarta a róka farkát, melyből dukátok kezdtek hullani. Az emberek szerint ez a legyőzött török sereg pénze volt.

Reményeink szerint a közeljövőben e feltáratlan terület is a régészek és történészek érdeklődési körébe fog kerülni, és többet megtudhatunk Apatin első templomáról.

Megjelent
a *Bácsország* 2009/4-51-es
számában

DR. BALLA FERENC

A betyárok megjelenésétől a betyárromantika utolsó maradványáig Bezdánban

A Kárpát-medencében a betyár szó a hódoltság idején honosodott meg. A törökök nevezték a magyar, fiatal munkanélküli legényeket, de a szerintük hitetlen, gonosztevő keresztényeket is, bekiar, bekiar néven.

A törökök távozása, valamint a Rákóczi-féle szabadságharc bukása után az erdőkben és a nádasokban számos fiatal, büszke jobbágy húzódt meg, akik állandó veszélyt jelentettek a közbiztonságra. A hivatalos magyar dokumentumokban a betyár szó ritkán fordul elő, inkább a rablók-ról, gonosztevőkről, gyújtogatókról emékezik meg.

„Engelshofen értesíti Bács vármegyét, hogy a gróf Hamiton tábornok, tartományi igazgató, a napokban Belgrádból Bécsbe utazva áthalad a vármegyén és ezért biztosítani kellene a kellemes kocsitúrázást és az utat a rablók-tól. Temesvár, 1734. okt. 20.”

A közbiztonság megőrzése az alispán és a bíróságok feladata volt. Később munkájukat segítették a csendbiztosok is.

A Bács-Bodrog vármegyei útonálló ügyében a bajai úriszék (elsőfokú uradalmi bíróság, amely a jobbágyok felett ítélt) volt az illetékes.

„1788. szept. 18-án a Baján székelő bíróság a többszöri lólopáson rajtakapott Bálint Pált, mint visszaeső bűnözőt, kötél általi halálra ítélte.”

A kapitalizmus előretörése magával hozta a csatornák, töltések és a vasútvonalak kiépítésének szükségességét. Ennek érdekében 1841-ben Magyarországon is megszüntették a botozásra és halálra ítélest, és helyettük bevezették a kényszermunkát, a hajóvontatást, ami sok esetben súlyosabb büntetés lett, mint az előbbi. Számos ilyen rab dolgozott Bezdánban is, az épülő Ferenc-csatormánál.

Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc elbukása után ismét megteltek az erdők és a nádasok bűdosókkal. A közbiztonság addig még nem látott szintre süllyedt. A helyzet javításának érdekében bevezették a rögtönítélő bíróságokat.

„A bezdáni Előjáróságához.

Kihirdetés végett közöltetik önökkel. Az Ó Méltósága Cs. K. Főbiztos Nikolics Izidor által a katonai kerületi Főparancsnokságnak hozzájárulásával a személy és vagyonbátorság nagyobb biztosítására Bács megyében a rablógyilkosok, rablók és szándékos gyújtogatók ellen felállított rögtönítéllet behozatala azon meghagyással, hogy azt körükben nem tsak a községe-

házánál, hanem a templomban is az illető lelkipásztor által a községe nyelvével meghirdessék kihagyván a kihagyandókat. Zombor, 1850. jan. 25. Doics Lázár Főszolgabíró”.

Igy került sor 1850 áprilisában Bezdánban a gonosztevők elleni hajtóvadászatra.

„Jelentés adatott... hogy a gonosztevők üldözésére városunkban és körülötte a következőkkel vettünk részt:

Az Öreg utca végén 6 gyalogossal és 4 lovasal.

Az országuúton 25 gyalogossal és 10 lovasal.

A Gyöp utszán 4 gyalogossal és 2 lovasal.

A Révenállásnál 10 gyalogossal és 4 lovasal.

A Zomborban vezető úton 30 gyalogossal és 10 lovasal.

Az Új utszán 4 gyalogossal és 4 lovasal.

A Koluti utszán 10 gyalogossal és 6 lovasal.

A gyanús házak kutatásánál 40 gyalogossal.

A szállásokon 70 gyalogossal és 12 lovasal.

Az erdő bejáratásánál 70 gyalogossal és 12 lovasal.

A Koluti szigeten s a város alatti vizeken 50 gyalogossal.

Összesen 287 gyalogossal és 82 lovasal.

Gyanús személyek és gonosztevők nem találtak. A fegyverkutatók eredménye semmi. Bezdán, 1850. ápr. 24.”.

Mindenképpen ellenére a lopások és rablások tovább folytatódtak.

„1851. jan. 23-án Kedves Jánostól a szállásról három öreg tehenet és két borjat elhajítottak valami gonosztevők ezt jelentvén a járási bizottságnak”.

A forradalom és szabadságharc leverése után Ausztriában, így Magyarországon is bevezették a zsendárság intézményét. A kiegyezés után (1867) Magyarországon a zsendárságot feloszlatták és helyébe 1881-ben megszervezték a csendőrséget, 1893-ban a rendőrséget. Ugyanis a csendbiztos intézménye túl haladottnak bizonyult. A csendőrségnek és a rendőrségnek már a megalakulásuk évében volt állomása Bezdánban.

Felgyorsult közlekedés. Megjelentek a Dunán a gőzhajók (1831). Bezdán gőzhajóállomást kapott (1850). Megkezdődött a vasútvonalak építése (Budapest – Zimony vasútvonal, 1876).

Felgyorsult a hírszolgálat. A bezdáni postahivatal (1794) távirót kapott (1864). 1865-ben a Bezdáni Kato-

likus Legényegyletben el lehetett olvasni az országos napi és hetilapokat.

Ráday Cedeon 1868-ban királyi biztos lett az Alföldön szegedi székhellyel. Feladata volt a közbiztonság helyreállítása. Annak idején az ő közbenjárására Rózsa Sándor és társai, miután beálltak honvédek, kegyelmet kaptak. A forradalom és szabadságharc elbukása után a betyárok széledtek és folytatták régi életvitelüket. Így kerültek szembe a királyi biztossal. Rádai Cedeonnak sikerül másfél év alatt 425 útonállót, falusi bírót, betyárt védelmező állami hivatalnokot bíróság elé állítania. Ez végzetes csapás volt az alföldön a betyárvilágra.

1869-ben Bács-Bodrog vármegye közgyűlésén az alispán beszámolt Macsvánszki Makszim rablógyilkos számos gyilkosságáról és meg nem számlálható rablótámadásáról. Sőt arról is szó esett, hogy majdnem elfogták, de a csendbiztos ügyetlenségének köszönhetően újra sikerült megszöknie. Ettől az évtől kezdve a csendbiztos legénységet revolverrel és hátultöltő puskákkal látták el.

Ezek voltak azok a levéltári adatok, amelyek alapján létrejött a betyárromantika. Az egykori útonálló a balladák, mondák, népszínművek hőseivé váltak. A nép ezeket az embereket soha meg nem történt események központjába helyezte. Szerintük a betyárok nemes lélkű, édesahyatisztelő, szegényeket pártfogó emberek. Ennek ellenére minden esetben az akasztófán fejezik be az életüket, mert elbuknak a gazdagokkal, a hatalomtartókkal vívott egyenlőtlen harcban. Ezt a betyárromantikát Bezdán lakossága még ma is poljta és élte.

Betyárballada Bezdánban nem született, és arról ma sem tud semmit a lakosság.

Betyármonda is csak egy van, amit Abonyi István (Bezdán, 1913 -) jegyzett le először. Az esemény a Kozara nevű erdőben levő csárdánál játszódott le. Az erdő, az országút, a csárda még ma is megvan.

„Ment az erdei csárda közelében vezető országuúton a szegény özvegyasszony, a zombori vásárra, amikor elébe toppant egy marcona fejszéd férfi és megszólítja: Há men kee, komámasszony? Mennék a zombori vásárra olcsó ruhát venni az árva leánkámnak, felelé a szegényasszony: Osztt mennyi pize van erre Két korona 30 krajcár. Ez kevés lesz egy szíp ruhára-valónak. Az elibb mönt erre egy kereskedő, s a csárdából nemsokára

SZEKERNYÉS JÁNOS

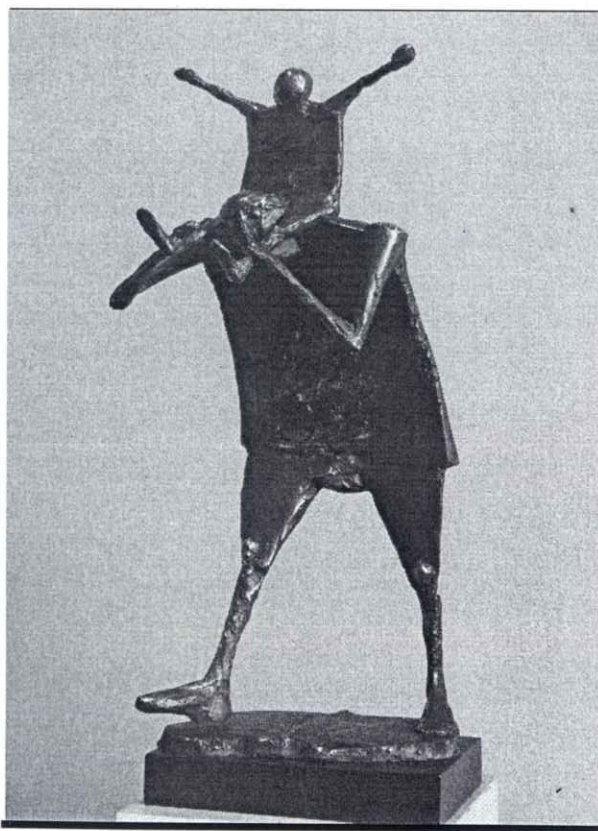
Az elgondolás és megvalósítás kiérleltsége és harmóniája

*Jelképesség, dekorativitás és irónia
Szakáts Béla szobrászatában*

Közel félévszázada Szakáts Béla szobrászművész a Béga-parti városban él és alkot. Mértékadó temesvári plasztikusnak számít. Évtizedek óta a bányászati képzőművészeti élet élvonalához tartozik. Bölcsője Székelyudvarhelyen ringott. A mintázással, a formateremtéssel a marosvásárhelyi Művészeti Középiskolában jegyezte el magát, ahol Izsák Márton (1913-2004) volt az oktatója, a mestere, aki már egészen korán önteni-cizellálni, mintákat fölnagyítani is megtanította. A kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán a zárkózott, szűkszavú Kós András (1914-2010) növendéke volt, akitől meglehetősen kevés szakmai útmutatást, tanácsot kapott. Friss diplomásként került 1962-ben a Bánság szívébe, ahol éveken át az országos hírnévnek és tekintélynek örvendő művészeti líceumban mintázást, formatant és szobrászatot tanított. 1994-től a temesvári Nyugati Egyetem a rendszerváltozást követően megszervezett és beindított képzőművészeti és design karának docenseként és tanácskezelőjeként működött nyugdíjba vonulásáig. Művészpedagógusként, közép- és főiskolai tanárként a művésznemzedékek sorát készítette fel, paléozta, indította el a pályán. Tanítványai közül jónéhány tehetségével, szorgalmával, kitartó, igényes és színvonalas tevékenységével a bányászati, a romániai képzőművészeti élet élvonalába küzdött fel magát.

Gyökeres felfrissülést, nemzedék-, szemlélet- és stílusváltást gerjesztett, indított el a Bánság képzőművészeti életében Szakáts Béla és pályakezdő társai népes rajának érkezése és megtelepedése a Béga-parti városban. Az 1950-es évek második felében és a 20. század hetedik évtizedében a bukaresti

és kolozsvári képzőművészeti főiskolák tucatnyi tehetséges, jeles előmenetelű végzettjét irányították, helyezték Temesvárra, ahol a képzőművészeti szak-középiskolának s főként a 3 éves Pedagógiai Főiskola keretében frissiben létesített és beindított rajztanárképző karnak égetően szüksége volt felkészült tanerőkre. Az alkotópályájukat a két világháború közötti évtizedekben kezdő, a szerves képzőművészeti élet folytonosságát biztosító, Temesvárott ra-

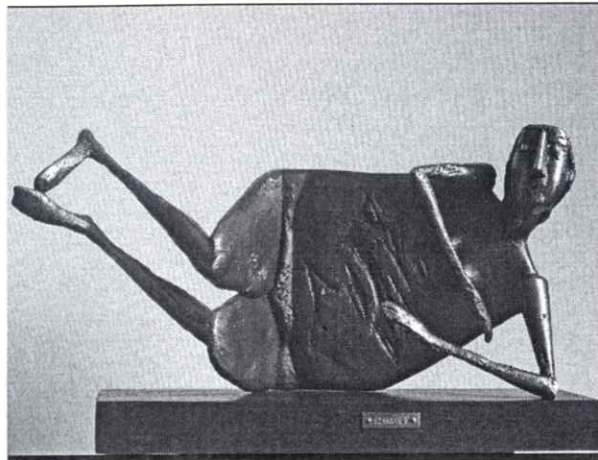

Szakáts Béla: A Krisztuscipelő

gadt néhány középkorú festőhöz, grafikushoz és szobrászhoz – Podlipny Gyulához, Szuhanek Oszkárhoz, Orgonás Andráshoz, Lausch Gyulához, Franz Ferchhez stb. – az ambiciózus, tetterkész fiatalok tömött s fölöttéte tevékeny csapata csatlakozott, zárkózott. A temesvári képzőművészek alkotógárdája számottevően megerősödött. Az átrendeződés korszaka egybeesett a Romániában átmeneti jellegűnek bizonyult, erősen rövidre szabott politikai-ideológiai enyhülés, liberalizálódás periódusával. A szocialista realizmus dogmáihoz, szellemiségéhez és követelményeihez oktatási-képzési rendszerben formálódott ifjú művészek az európai földrész szerencsésebb, nyugati országaiból behozott szaklapokhoz és albumokhoz hozzájutva elbűvölten fedezték fel a kortárs művészet kiemelkedő műveit és alkotóit, ismerték meg a neoavangárd irányzatok törekvéseit, megvalósításait, mértékadó alkotóegyénségeit. Az erőteljes felpezsdülés, a mélyreható felfrissülés és megújulás láza járta át és jellemezte Temesvár képzőművészeti életét. Az útkeresésben, a kísérletezésben fölszabadultak és meghatványozódtak a fiatal művészek alkotóenergiái.

Nemzedéktársai nagyobb hányadától eltérően Szakáts Béla nem állt be mindjárt az újdonságokért parttalanul lelkesülő művészek sorába. Alkatából adódóan is kivárt, körültekintően mérlegelt s csak óvatosan tájékozódott az új plasztikai megoldások és képletek irányába. A fától a terrakottáig, a króm-acéltól a bronzig végigpróbálta a szobrászati anyagok jelentős hányadát is. Céltudatosan kereste a habitusának, művészi szándékainak leginkább megfelelő lehetőségeket, a hagyományostól elütő plasztikai megoldásokat. Behatóan foglalkoztatta a mértani alakzatok, idomok és arányok artistikumának kiaknázása, egyéni kamatoztatása. A geometrikust közelítő formái erős mozgásérzetet sugalltak és keltettek. Fém- és faszobrainak tekintélyes hányadát váltakozó nagyságú korongokból, hengerseletekből és hasábokból szerkesztette össze. A síkok határolta geometrikus formák után a gömbre összpontosított figyelmét és érdeklődését Szakáts Béla. A világmindenséget jelképező, a tökéletességet, a kerek egészet megtestesítő archetipális formát általában feltörve, képződmény-gazdag belsejét feltárva, bemutatva alkotta meg *Gömblakók* című sorozatát.

A kísérletek, az ismételt nekigyürközések láncolata után, a felhalmozott tapasztalatok birtokában Szakáts Béla visszakanyarodott a szabatos figuratív, a természetelvű formaalkotáshoz, amely művészi elveivel, életszemléletével és alkotói szándé-

Szakáts Béla: *Fekvő*

kaival tökéletesen harmonizál. Hosszabb ideje egyfajta groteszk szemléletmód és hangütés jellemzi a Temesvárott élő és alkotó szobrász művészetét. Kerámiaszobrait s bronzplasztikáit a megmintázott alakok, beállítások és helyzetek bizarrsága, fonák realizmusa, céltudatosan torzított formavilága és könnyed kézjárású mintázása egyéníti. Egyfajta posztmodern szemlélet és alapállás érvényesül Szakáts Béla alkotásaiban, amelyeken ironikus, huncutkodó megközelítésben és beállításban szerepelnek, jelennek meg a gondosan kimódolt valószínűségű valamint a stilizált, az átértelmezett, a lényegükre redukált és sűrített összetevők, plasztikai elemek. A figuratív megközelítés és ábrázolás követelményeinek érvényesítése, az anyag természetének és adottságainak hangsúlyozása, a felület motívumgazdag kidolgozottsága és a kifejezés pregnánsága, tömörsége jellemzi Szakáts Béla újabbkeletű munkáit. Szerkezetükkel, felépítésükkel Szakáts Béla alkotásainak döntő hányada az emberi test arányaira, felépítésére és szerkezetére utal.

Plasztikai alapformaként hosszabb időn át konokul foglalkoztatta a kapu, a be- és kijárat témája, amelyre több változatot, számos darabból álló ciklust készített. Életműve domináns vonulatát képező sorozatának legsikerültebb, legkiérleltebb alkotásai is végső soron az emberábrázolás közvetett, áttételes változataiként értelmezhetők. Kezdetben kompozícióin az utcaajtók, a kitért vagy becsukott kapuk, a népi építészet és famegmunkálás jelképes értelemmel fölruházott tárgyai társaságában általában a ki- vagy belépő, a bejárat előtt illetve a félfák között elidőző, a keretnek dülő vagy támaszkodó emberi alakot is megformálta, megjelenítette. Figyelmét a későbbiekben főként csak a deszkából összerótt, keresztköteses, megvasalt fe-

lültek plasztikai leképezésére, transzponálására összpontosította. Emberléptékű, kétoldalas szobrainak szinte valamennyi motívuma konkrét tárgyelemeket, valóságos tartozékokat és összetevőket felidéző utalás, sejtetés. Plasztikai parafrázisokként szerepelteti, jeleníti meg csupán, s aknázza ötletesen és öntörvényűen ki a rusztikus formákat és megoldásokat, a néprajzi kötődésű kellékeket és ékítményeket. Szakáts Béla „kapuinak” többsége antropomorf fogantatású, kötődésű és léptékű. A kapu, az ajtó szoborrá formált szárnyának két oldala tömegével, osztataival, pántjaival az emberi figura arányaira, testrészeire és körvonalaira emlékeztet. Ciklusának egyik felnagyított, vörösréz és hengerelt vas lemezekből szerkesztett, igényesen kivitelezett mobil – tetszés szerint el- illetve körbeforgatható! – darabja hosszabban elnyúlt huzavona után köztérre került. Kolozsvár közel kétszáz éves, híres-neveztes Sétaterén adózik az 1956-os magyar forradalom erdélyi mártírjai, áldozatai és meghurcoltjai emlékének, önfeláldozó hősiességének. Ízig-vérig modern felfogású, tagolású, konstruktív felépítésű, szuggesztív emlékművet – amely intenzíven tölti be és formálja a teret – alkotott Szakáts Béla a Kolozsvár Társaság megrendelésére.

Szakáts Béla: *Csak ülök*

Szakáts Béla jellegzetesen egyéni plasztikai látásmódjának, eredeti stílusának és formanyelvének a kapu mint ősforma, mint alapmotívum és archetípus több vonatkozásban is egyértelműen megfelelt. A bánsági szobrászat jeles képviselője és exponense ugyanis műveinek megmintázásakor, megalkotásakor gyakorta eleve lemond a harmadik dimenzióról, a kiterjedésről, az oldalvetületről. A technikai adottságokat és lehetőségeket is szem előtt tartva és érvényesítve kompozícióit kimondottan úgy indítja, úgy mintázza s formálja meg, hogy mélységüket a minimálisra csökkentti, zsugorítja. Megformált figurái, megszerkesztett műtárgyai nemegyszer azt az érzést keltik és sugallják, hogy „kivasalták”, kíméletlenül összelapították, laposra préselték őket. Egyfajta ellentételezésként a szobrász fokozottabb gondot fordít és szentel ugyanakkor a megőrzött két nézet illetve felület „beborítására”, részletes kidolgozására. Igyekszik összhangot vagy dinamikus feszültséget teremteni s biztosítani plasztikai két síkja között. A „kétoldalas szobrok” megkülönböztetett helyet foglalnak el Szakáts Béla értékekben fölülte bővelkedő életművében. Kimagasló csúcsai az eredeti láncolatnak a *Kapu*-ciklus műves darabjai, amelyeknek veretessége, műértéke kivitelezésük minőségében, a gondolatok és a formák harmonikus összecsengésében, a töről metszett egyéni látásmódban testesül és nyilvánul meg.

Pályatársai és tanítványai Szakáts Bélát a mintázás virtuózaként tartják számon és tisztelik. Művészi és szakmai kvalitásait egyöntetűen elismerik, fenntartások nélkül sokra értékelik. Kivételes magabiztossággal, gyorsasággal, eleven fantáziával és finom eleganciával formálja és alkotja meg kis- és közepes méretű plasztikáit. Újabbkeletű figuratív szobrai nagyobb hányadát a precíz, jelzésszerű alakformálás, a keresetlennek ható, egyszerű megjelenítés valamint a mesterségbeli rafinéria és találmányosság céltudatos, telibe találó vegyítésével, ötvözésével alkotta és alkotja meg. Kiforrott, expresszív alkotásai komoly tartalmi töltetet, nagyfokú formabiztonságot, technikai jártasságot, intuitív és többrétű alkotói magatartást tükröznek, dokumentálnak. Pallérozott ízlés, dúsan pezsgő és sokoldalú plasztikai leleményesség, fejlett arány- és formaérzék, hagyomány és korszerűség ötvöződik Szakáts Béla beszédes, tartalmas szobraiban.

Évek óta erősen vonzzák, kitaróan foglalkoztatják Szakáts Bélát az életképi jelenetek és helyzetek, amelyeket általában kivágatszerűen ragad és

jelenít meg. Leginkább olyan mozzanatokot, élethelyzeteket, epizódokat és gesztusokat választ ki, amelyekben a groteszk és megható, a csúnya és a átllekesített vonások, tónusok együttesen tűnnek és sejlének elő. Ízes mintázással, finom humorral, példás műgonddal vagy éppenséggel ujja nyomait is a felületen hagyó nagyvonalúsággal, játékossággal formálja meg a bizarr életképi jeleneteket és figurákat. Szobrain nagyszerű összhangban jelenik meg a bájos huncutkodás és a gondosan kimunkált, artisztikus formarend. Műveinek egy része kimonodottan anekdotikus felfogásban készült. Humora legtöbbször diszkrét, finoman rejtőzködő, de a harsányabb beállításoktól, megoldásoktól sem idegenkedik, zárkózik el. A mesterien fölépített és véglegesített formák lenyűgöző egyszerűsége mögül alkalmanként cinkosan kikacsint a szemlélőre Szakáts Béla, s nyomatékosan arra figyelmezteti, hogy a tömönatos puritátságban, a racionális fegyelmeztségben fedezze fel és becsülje meg az alkotói tehetséget és eredetiséget, következetességet s céltudatosságot, fegyelmet s leleményességet. Kivételes előszeretettel készít női aktokat. A ruhátlan, meztelen emberi test ábrázolásában Szakáts Béla csak részben követi és érvényesíti az ókori görög vagy az impresszionista plasztika hagyományait, elveit és gyakorlatát. Nem eszményit, nem csupán a harmóniát, a kiegyensúlyozottságot, a szépséget és méltóságot, hanem főként az asszonyi testtartások furaságait, esetlenségeit, tökéletlenségeit, bizarrságait domborítja ki. A női idomokban a lüktető elevenséget, a jellegzetes dinamikát fedezi fel és ábrázolja. Az arckifejezések, a beállítások kiemelik, meghatározzák a nyújtott végtagú, álló vagy fekvő női figurák groteszkiségét.

Alkotásai nagyobb hányadát bronzban és égetett agyagban vitelezte ki és véglegesíti Szakáts Béla. A kortárs szobrászoknak ahhoz a nem túlságosan népes táborába tartozik, amelyik a terrakotta-szobrászatot is nagy előszeretettel műveli. Szakáts Béla kiválóan kamatoztatja az agyag egyedülálló plasztikai adottságait. Minden égetett agyagtárgy egyedi, unikális mű. Pontos mását – bármennyire is igyekezzék a művész – nem tudja elkészíteni, hiszen eredeti elgondolásait az agyag tömörségi foka, a kiégetés, a máz módosítja, s végül is új mű születik, a korábbi téma, forma és szín újabb, ugyancsak megismételhetetlen variációja. Életműve gazdag, változatos és fölülte értékes fejezetét alkotják Szakáts Béla műves és tartalmas égetett anyag szobrai, amelyek a művészetkedve-

lők, a műgyűjtők körében is nagy közkedveltségnek, figyelmet érdemlő keresletnek örvendenek.

Szellemük, fölépítésük és formálásuk Szakáts Béla jónéhány kisplasztikáját nagyobb méretre predestinálnák. Szobrai közül ezidáig viszonylag kevés került köztérre. Az 1989-es történelmi sorsforduló vihara lesodorta talapzatáról a kommunista harcos és hadügyminiszter, Leontin Sălăjan, a nevét viselő sugárúton felállított mellszobrát, Szakáts Béla bronzba öntött alkotását. Temesvárott az irgalmasrendiek egykori klastromának, kórházának és templomának szomszédságában parkosított terecske közepén áll Szakáts Béla *Célpont-ember* című egész alakos bronzszobra, amely a Forradalom Emlekezete Egyesület megbízásából állít emléket az 1989-es sortüzek ártatlan áldozatainak. A köztérre került felnagyított változat nem követi teljesen a szobrász eredeti szándékát, a prezentált modellt. Szakáts Béla a céltábla négyszögét is az összecsukló, a szabdalt felületű testre aplikálta. A felnyújtott vékony karokat folytatató túlméretezett, hatalmas öklök a tiltakozást, az ellenállást, az eltökélt akaratot és erőt jelképezik. Az egykori Dózsa-parkban látható Székely László (1877-1934) műépítész Szakáts Béla megmintázta bronz mellszobra, amely nemcsak a modell arcvonásait adja hűségesen vissza, hanem a 20. század eleji modern Temesvár megteremtőjének lelki alkatát, jellemét és emberi nagyságát is remekül érzékelteti. Tipizálásra, összefoglaló ábrázolásra törekedett Szakáts Béla Temesvár jeles polgármestere, Török János (1843-1892) – aki városvezetőként Európában elsőként tért át a villamos utcai közvilágításra – mellszobrának megalkotásakor, amely a Központi Parkban kialakított Személyiségek sétányát ékesíti. A tervek szerint 2010 nyarán a Hargita megyei Zetelakán kerül majd leleplezésre Szakáts Béla egész alakos, 2/3-os léptékű Szent István szobra, amely a történelmi korra utaló elemek, kellékek diszkrét megjelenítésével, egybeszervesítésével idézi az államalapító király személyiségét, történelmi nagyságát. A Temesvárott élő és alkotó szobrász tudatosan kerülte a patetikus, a historizáló neoromantikus megközelítést, a bevált, sablonosnak ható külsőséges megoldásokat; formanyelvében, expresszivitásában és összhatásában egyaránt korszerű, magvas, sokatmondó, ízig-vérig 21. századi szobrot alkotott. Összegező, mértékszabó, antologikus köztéri műalkotás, Szakáts Béla kézjegyét viselő veritábilis mester-munka.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI:

Bodó Barna dr. – politológus, docens, Temesvár
Borbély Zsolt Attila dr. – politológus, politikai szakértő, Temesvár, Arad
Eszteró István – magyartanár, költő, Temesvár
Jantó-Petneházy István – kommunikátor, Temesvár
Mészáros Ildikó – magyartanár, újságíró, Temesvár
Mandics György – matematikus, író, költő, Budapest
Pataki Zoltán – újságíró, Temesvár
Pávai Gyula – magyartanár, író, Arad, Marosvásárhely
Toró Tamás – történész, Temesvár
Tőkés László – EP-képviselő, örökös temesvári lelkész
Szekernyés János – helytörténész, művészettörténész, műkritikus, Temesvár
Szuszámi Zsuzsa – újságíró, művészettörténész, Kolozsvár

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

Szerkesztőtanács: Dukrét Géza (Nagyvárad), Horváth József (Szabadka),
Miklósik Ilona (Temesvár), Szekernyés János (Temesvár), dr. Vekov Károly
(Kolozsvár), dr. Zakar Péter (Szeged)

Tördelőszerkesztő: Lázár Ildikó

Grafikai szerkesztő: Könczey Elemér

A címlapot kivitelezte: Kálmán Enikő

Kiadó: dr. Bodó Barna, a Szórvány Alapítvány elnöke

Szerkesztőség: 300593 Temesvár, Putna u. 7 • Tel/fax: 0356 446 516

Drótposta: diasporatm@rdstm.ro

A lapszám megjelenését támogatták:

Szerkesztőség: Illés Mihály (Temesvár), dr. Jancsó Árpád (Temesvár),
Károlyi Attila drd. (Szeged), Kiss Ferenc (Temesvár), Magyarai Sára drd.
(Temesvár), Mészáros Ildikó (főszerkesztő, Temesvár),
Sütő-Egeressy Zsuzsa drd. (Temesvár), Ujj János (Arad),
Vicze Károly (Temesvár)

Illyés Gyula
Egy mondat a zsamokszágról
(részlet)

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret
követed és teremtet;
kémlélődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy, s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába,

beivődik, evődik
velődik;
eszmélnél, de eszme
csak övé jut eszedbe,

néznél, de csak azt látod,
mit ő eléd varázsolt,
s már körbe lángol
erdőtűz gyufaszáלבól,

mert amikor ledobtat,
el nem tiporat;
s így rád is ő vigyáz már,
gyárban, mezőn, a háznál,

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolgál
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növesztet,
gyermeked neki nemzed,

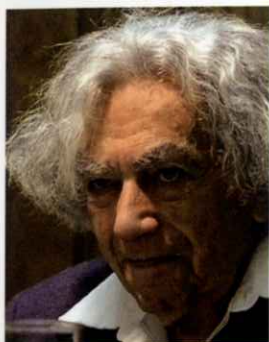
hol zsamokszág van,
mindenki szem a lánban;
belőled büzlik, árad,
magad is zsamokszág vagy;

vakondként napsütésben,
így járunk vaksötétben,
s feszenünk kamarában,
akár a Szaharában;

mert ahol zsamokszág van,
minden hiában,
a dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

1950.

100 évvel ezelőtt született FALUDY GYÖRGY

MEDITÁCIÓ

Nem gondolkodás, mert az gyakran fájó
tépelődés, kegyetlen és kemény,
csak kép vagy látomás, amely magától
formálódik, és úgy lebeg elém:

szobor, szép nő, táj, jóbarát, köszirtek,
virág, való vagy képzelt jelenet,
tűzfény tünt kandallókból, tenger – mindegy,
olykor változgat, olykor megremeg:

én mozdulatlanul lesem, szemlélem,
nem töprengek semmin se, de egészen
beleolvadok, szívom, teletöltöm

magam vele, de csak néző vagyok,
csendes, mohó néző – és ez a legnagyobb
öröm abból, hogy itt éltem a földön.

(Budapest, 1994)